

JÓKAI ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

JÓKAI MÓR ÖSSZES MŰVEI

Szerkeszti

LENGYEL DÉNES és NAGY MIKLÓS

REGÉNYEK

49.

~ JÓKAI MÓR

A KISKIRÁLYOK

(1885)

II. KÖTET

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1968

Sajtó alá rendezte
OLTVÁNYI AMBRUS
és
ÚJHÁZY SÁNDOR

Lektorálta
SZATHMÁRI ISTVÁN
TÉGLÁS TIVADAR

*Magy. ir. I. 3.
90,459/II.*

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1968

Printed in Hungary

XXIV. THONUZÓBA SÍRJA

Mikor Decebál újra benne találta magát a szép szabad világban, két nagy feladat állt előtte: felkeresni az elszökött Emmácskát, vagy felkeresni Thonuzóbát. Választhatott közülök.

De nevetséges volna azt kérdezni, hogy melyiket tartotta előbbvalónak. Hisz a gyermeknek a csontjai annál jobban megerősödnek, mennél később találják meg: de az ősapának a csontjai *antul* jobban porladoznak, mentül később akadnak rájuk.

Dehogyan várta be Decebál, amíg Mántay Móric nekifekszik a háromlábú szerszámaival kiókumlálni az újra felosztandó nagyanyai birtokot: ő az egyezség aláírása után azonnal birtokába vette az erdős hegyvidéket, a jószágigazgatójára bízva, hogy intézzék el Ponthay gróffal az őszi vetések és beruházások megtérítésének sorka-morkáit. Ő maga pedig, útcsinálás örve alatt, lehozatott egy csapat mecenzéfit (ezek a magyarhoni általános utászok), s Vakandi Anonymus vezetése alatt hozzáfogott a bajhalmi ásatáshoz.

Csakugyan igaz volt mind egy szóig, amit a tudós földbúvár elbeszél. Ott a magas hegygerincen, egy roppant nagy halom alatt volt egy őskori cölöpsír, hasonlatos ahhoz, melyet a baksai halmon találtak Abaújban. A pogány ősök ilyen magas hegyormokra temették el a nagy embereiket. Ahonnan azok könnyen felhághatnak az égbe, s estenden, éjfélenként, ha kijönnek, messze szétnézhetnek a világban.

Az őserdő körös-körül felnőtt a nagy sírhalom mellett, de hogy magán a dombon el ne hatalmasodjék, arról gondos-

kodtak a halom építői: kavicssal, atkával volt a domb teteje feltöltve, amitől elment a kedve a szálas fenyőfának, csak a boróka tudott elburjánozni rajta.

A tudós megmondá, tapasztalatai nyomán, hogy a cölöpsír bejáratának nyugot felé kell lenni, ahogy a keresztény templomok, kápolnák szentélye mindig kelet felé esik, a pogányoknál ez nyugotra néz.

A sír nyugoti oldala nagy fáradtsággal meg lett szabadítva az akadályoktól. Sokszázados fenyőfákat kellett kivágni, a törzseiket lőporral szétvettetni, amik vastag gyökereikkel egészen körülölelgették a sírt; de azért be nem tudtak oda törni, dacára a fagyökér erőszakos furakodási tudományának, mert a cölöpzet és a földtalaj között még egy vastag mészkéreg volt, s ha azt is át bírta fúrni egy makacs gyökérszál, a mésztől meg-edzett veresfenyő-cölöp lapján elszakállosodott, át nem birt hatolni.

A mecenzéfiak eleget pöröltek eközben Vakandival, s Decebálnak is iparkodtak kézzel-lábbal megmagyarázni, hogy nagy bolondság az őserdő felől bontani ki a sírt, holott a keleti oldal jóformán szabad: ott csak a borókabokrokat kellene kivágni; de a tudós nem engedett. Itt van a sír bejárata.

A mecenzéfiak igen nevezetes emberek Magyarországon. Eredetükre nézve németek; de a népviseletük a legpompásabb mintája a díszmagyarnak; németek és a legjobb lovasok; németek és valamennyi a magyar szabadságharcnak a legelső és a legtovább kitartó harcosai; németek, de olyan szép nyelvet beszélnek, hogy azt rajtuk kívül senki ezen a világon meg nem érti.

Decebál is tudott németül (amennyit illet), de amolyan nagykállói akcentussal. Hát így természetesen ha az egyik azt mondja: „nix”, a másik meg „nüscht”, hát akkor meg a „semi”-nél is innen maradnak.

— Csak csináljátok, amit a tudós parancsol.

Pedig hát a mecenzéfiak igen helyes dolgot feszegettek. Hogy ők már egyszer voltak itten valami hat esztendővel

ezelőtt, ugyanezt a dombot felbontani; de akkor ezt a munkát a túlsó oldalán végezték.

Jó, hogy Decebál nem értett meg belőle többet, mint hogy az ő tudósa egy „lodeger Hond”.

Végre megtalálták, amit kerestek, a cölöpsír bejáratát. Ez is mesterséges munka volt. Vastag tiszafa *cobrok* keresztbe és hosszába rakva, mint egy boszorkányláb, vagy ahogy a gyermekek nádszilánkokból csinálnak magátul megálló keresztet; egyik cobor a másikat köti. Látszott, hogy eredetileg a tiszafa meg volt pörköelve, a melegtől hajlítható lett, csak így görbítették egyiket a másik mögé, most azután fejsze és fűrész kellett hozzá, hogy azokat valahogy szétválaszthassák; erősebb závárvolt az a Bramah-lakatnál, s napokat vett igénybe a kibontása.

A sír megnyitására Decebál egész ünnepélyt rendezett, amelyre a két szomszéd vármegye notabilitásait, sőt a magyar tudományos akadémia képviselőit is meghívta. Az őserdő közepett rengeteg nagy szárnyék lett hevenyészve, s tizenöt sütőkemence volt felállítva, amiken csupán a „levelensültet” készíti harminc erdélyi menyecske, aki érti ennek a titkát. Derült, száraz, késő őszi napok jártak; kedvezők az ilyen vállalatra.

Nagy volt az érdeklődés az egész lelet iránt. Senki a meghívottak közül el nem maradt. Horkázi is ott volt. Ha találatik hunnus írás, az nála nélkül el nem olvastatik.

A nevezetes nap hajnalán végre az egész úri társaság jelenlétében meg lett adva az utolsó fejszeccsapás az összerovátkolt kapunak; a tiszafa cobrok szétváltak, s a cölöpsír föltárult.

De bizony minden ember lekapta a süvegét a fejről, amint az első bedugott fáklya világánál az üreg titkos tüneményét megpillantá. Ott ült lóháton feleségestül Thonuzóba a sír közepén.

— Hahó! — kiálta fel Mántay Móric — ez humbug! Ezt én látom; de mégsem hiszem! Hogy ülhetne itt három csontváz egymás hegyében, akik nyolcszáz esztendő óta kerültek

ide? Hisz azoknak a csontjai azóta mind egy halomba dűltek volna.

— A vizsgálat meg fogja azt fejteni, barátja az erénynek — válaszolt a szkeptikus kétkedőnek a sírok bűvára, s azzal kezébe véve a szurokfáklyát, maga hatolt be legelőször a megnyitott cölöpsírba.

S ezúttal a régiségbűvárnak adott igazat az empirikus tapasztalat.

Azonnal meg lesz magyarázva az egész csoda, csak hadd kezdjük az elején.

Legelőbb is a cölöpsírt illetőleg meg kell állapítani, hogy az egy valóságos ezredévre valló alkotmány, ez nem lehet hamiság.

A sírűreg hosszúkás négyszöget mutat, melynek oldalait szorosan egymáshoz rótt vastag veresfenyő cölöpök képezik. Az üreg közepéből egy öllel át nem érhető égerfa oszlop emelkedik, aminek felső végébe fut össze az építmény négy szegletéből ugyanannyi haránt fekvő mestergerenda, s ezekre vannak aztán végigrakva a tetőzetet képező szarufák, úgyhogy ez a föld alatti építmény mint egy gúla tartja a fölé rakott halmot.

Ahhoz a középső oszlophoz van hozzáerősítve vastag rézlánccal a paripa csontváza; ez a lánc tartja az egész csoportot egyenesen fennállva. Hogy pedig a csontvázaknak egyes porcikái annyi század alatt egymástól szét nem hullottak, annak igen szép magyarázata van. A paripa maga egészen be volt vonva ezüstfonálból készült recével, az ezüst megmaradt, s a vázat összetartá.

A lovon ülő két csontváz épen maradásának is ez volt a titka. Az öltözetek kelméje rég porrá lett, de az aranyfonalak, sodronyok, amikkel azok gazdagon lehettek kihímezve, úgy átfűzték a csontok ízületeit, hogy az egész vázcsoport úgy állt ott, mint mikor egy szobrász elkészíti a lovagszoborhoz való vázmintát.

Amint az első bápulat megnémító hatása felengedt, a megszaporodott lámpavilágnál kezdett részleteiben kibontakozni a talált kincshalmaz egész archaeologiai dicsősége. A tudós társaság képviselői, mint egykor Kolumbusz matrózai az újvilág földére, úgy rohantak a feltárt szentélybe, s rögtön elkezdtek disputálni. A hajdankor ismeretlen eszközei, szerszámai csatára hívták a késő nemzedék találékonyosságát. „Mi volt ez? Kocsikerék? Nem! A királyság jelvénye. Hát ez? Karperec? Dehogy! Fülönfüggő! Annak nagy! A fülkagylóra akasztva viselték. Ez egy áldozatüst! Nem! Jeladó rézdob. — Ezek gombok! Nem! Öspénzek, kelta mintára.”

Decebálnak a könnyek peregtek alá az arcára. Olyan rendkívüli indulatok, aminők a férfiszív jegecéből is ki tudják olvasztani ezt az áruló nedvet, csoportostul rohanták meg lelkét ez ünnepélyes pillanatban: a nagy öröm, a kegyelet, a kigúnyolt törekvés teljes diadala hangos zokogásra bírta az erős férfit. S a sírás ragályos, a többi hazafiak szemét is elülte a könny; — nyolcszázados tragédia sírból feltámadó titka előtt álltak; ez az üreg az őskor mély sötétjébe hagyott bepillantani, s a sötétség megnépesedett, a némaság beszélt. Általános volt az elérzékenyülés!

— Nem! Nem könnyekkel sírunk a *zomotorndl!* — ordított fel Horkázi — kövessük őseinket, akik hős vezérek temetésénél késeik hegyével hasogatták fel arcaikat, vérhullatással siratták meg őket!

Elő is rántotta a csizmaszára mellől a bicskáját, s kínálta rendre mindenkinek; de nem talált pártolóra, aki elkezdje ezt az ősi módját a gyásztiszteletnek; mind ráhagyták, hogy ő kezdje el. Szerencséjére a mérnök felvilágosította róla, hogy hiszen nem temetés ez, hanem inkább ellenkezőleg feltámadás: hát itt most ne hasogassuk fel az orcáinkat, ellenben az meg lett neki engedve, hogy elénekelje azt az ősmagyar dalt, amely így kezdődik: „Attila, Lehel, Árpád; — Elhunyt dicső unokád!”

Vakandi Anonymus azonban egy hajóskapitány gorombaságával osztogatta onnan a kriptaajtóból a parancsolatokat. „Senki se tegye be a lábát az üregbe, amíg én meg nem vizsgáltam mindent! (Pedig már akkor ott kurkászott két tudós egy lámpással.) Egy erős lábdobbanásra összeomolhat az egész csontváz!”

Erre a fenyegetésre csakugyan kívül maradt mindenki, s csak a nyíláson kandikált be, míg néhány várakozásterhes perc múlva ismét megjelent a sűrűreg bejáratánál Vakandi úr, s legelőbb is Decebálhoz intézé e meghívó szót:

— Barátja az erénynek, ön bejöhet. Többi várjon.

— Le a sarukkal! — kiabált Horkázi. — A csizmákat le kell húzni, mikor a szentélybe lép az ember.

— Nem kell lehúzni — veté vissza Vakandi. — Ez a szemita fajoknál szokás!

Ez a szó letorkolta a táltos utódot. Megharagudott, félrevonult; különben is úgy illett, hogy duzzogjon, amidőn az antagonistájának ilyen nagy triumfális napja van. Nekiállt a jó mecenzéfi földmunkásoknak, s azokat karikába állítva, hogy az időt ne töltse hiába, betanítá nekik az „Attila nótáját”. A szöveget ugyan nem értették, de azért a nótát megtanulták; s gyönyörűség volt elnézni, hogy éneklük a taktusverő áldozár körül kvartettben ezt a verset:

„Kalpag helyett egy picit
Posztóbul készült mici
Fedi fejét mindennek,
A német oka ennek!”

(És az egész társaságban csupán csak ez a német viselte azt a megsiratott ősi medvebőr kalpagot.)

Decebál valami lázforma reszketést érzett, midőn e titokzatos üregbe lépett. A nyolcszáz év előtti ősök maradványait látta maga előtt. Még csontváz korukban is mily dicsőségesek.

— Azért hívtam önt legelőbb be, barátja az erénynek, mert ön tudni fogja jól, hogy mi az a legfőbb kincs, amelyet mi itt e helyen keresünk. Ez a két tudós nem lát most semmit a sok érdekes régiségtől, azok fölött hadd disputáljon. De nekünk azt a hártýára írott „szer”-t kell megtalálnunk. Ennek a létezését pedig nem szabad senkinek megtudni, amíg az ideje el nem jön.

Decebál azt mondta rá: „A lelkemből beszélsz, atyámfia!”, s azzal ő is hozzáfogott a széttekintéshez.

Legelső tanulmány volt maga a három csontváz. Közelebről megtekintve, még egy új oka lett ismeretes e csontalkotmány együttmaradásának. Mint a három úgy keresztül-kasul volt tűzködve hosszú nyílvevesszőkkel, hogy ezeknek a tömege sem engedé őket egymástól szerteszt hullani. Így szoktak az őspogány magyarok valóban temetkezni. Száz meg száz nyilat lőttek a sírba, melybe a hőst süllyeszték, hogy ne menjen a „nap mezejére” sebesítetlenül, s midőn a halottat, lovára kötve, hú menyasszonyával együtt temették el, egyúttal a búcsúztató nyílzápor a hú társ és paripa életét is kioltá egyszerre. — Ez alkalommal a hős maga is élt, mikor eltemették, a nyílzás kegyelemlövés volt. Milyen keserű bosszúérzet tölthette el Decebál szívét a kegyetlen Árpád-házi király ellen, aki ezt az ítéletet végrehajtatá. S még szentnek nevezteté magát! Találjuk meg csak az ő csontjait is egyszer! — A vakbuzgó pápisták hogy járnak búcsút a neve napján az ereklyéül megmaradt keze után! Ide jöjjetek tuhudúnok, szittyá unokák! Itt van az áldozat egész alakjában! Ehhez járjatok búcsúra!

A hős fején aranyisak van, hegyes végű, elől orrfedővel és állszorítóval, a sisak két oldalán domborművű alakok kiverve, lóháton, a férfiváz karcsontjain szintén aranykösöntyűk vannak, amik még az őskorból származott ereklyék lehetnek. A női csontváz koponyáját ékesítő diadém és a nyakcsigolyáit körítő lánc már később kori bizánci munka. Egy nagy karika fülönfüggő, körte alakú csüngővel oda van szegezve a fejéhez,

ahogy egy nyíl keresztülment rajta, ez világosan bizonyítja, hogy ősanánk a függőt nem a fül gombájába akasztva, de a fülkagylón viselték. A kengyelek már lehullottak, azok tömör ezüstműből voltak verve, éppen úgy a ló zablája, amit még most is a fogai között szorít, az ezüstmű az állkapcsát erősen hozzászorítja a koponyájához. Szerteszét hevernek mindenféle ősmintázatú csebrek, korsók, tálak, vert rézből, ezüstműből, némelyik megrozsdásodott, mások feketés patinát kaptak; egy égett agyagveder tetézve van aranypénzzel, amin nincs sem kép, sem írás; gomba alakra vannak bemélyítve; köztük négyszögletű ezüstművek, amiken már kezdetleges veret látszik, évszám nélkül. Egy szögletben hever egy roppant nagy üst, bronzból, sajtáságos alakú fogantyúkkal. Ez a pogányok áldozatüste. Oldalai be vannak törve erőszakos fejszeütésekkel. Ezt is, mint a pogány kultuszra szolgáló szerszámot a hitbuzgó király törette így össze. Amint ez az üst a cölöpfalhoz hozzá volt támasztva, az a taplószerű sárga gomba, ami a föld alatti faépítményekből szokott kidudorodni, annyira hozzátapadt a cifra párkányaihoz, hogy el nem lehet onnan erőszak nélkül mozdítani. Ki tagadhatná el, hogy ez mind száz meg száz év óta hever itten?

Világraszóló kincsek ezek!

De míg a két tudós akadémikus a lelt tárgyakat meghatározni törekszik, Decebál és Vakandi csak azt kutatják az edényekben, hogy hol van valami rejtett írás: ha csak egy falatnyi is. Bőr, pergamen, papiruszlevél vagy viaszkos tábla? A hiteles másolat hártylevélről van leírva. Az nem rohad el, száraz helyen jól eltéve. De nem találják rá. Már az aranyísakot is megemelték a férfi csontváz fején, nincs-e abba rejtve? Onnan sem került elő.

— Ilyenkor engem a divinatio szokott célhoz vezetni — mondja Vakandi. — A fantázia átveszi az ítélőtehetség hivatását. Nekem az a sejtelmem van, hogy amidőn Thonuzóbát élve eltemették, nehogy a hártýára írott „szer”-t a király emberei megsemmisíthessék, azt a szájába vette, oda rejtette el!

És íme, amint Decebál hozzányúlt a csontváz állkapcsához, amit a sisak kapcsolója fenntartott, a szétnyíló két fogsor között ott volt egy kicsiny aranyszelence.

Reszketve nyitá fel. A hártya ott volt! S a hártján rajta az írás.

Ez már igazán magasabb ihlet! Ebben a vakarcs emberben jó s szellem lakik! S tagadja meg valaki a profétákat.

Decebál a kezét akarta megcsókolni Vakandinak, de ez nem engedte.

— Itt van! Megvan! olvasd!

De Vakandi nemhogy el lett volna ragadtatva, sőt inkább nagyon csóválta a fejét, mikor azt a hártya levélre írott betűsort meglátta.

— Meg vagyok szégyenülve! — hebegé. — A diadal napján győzetem le egy megvetett ellenség által. Ez a drága okmány nem az én általam ismert őshunnus jegyekkel van írva, hanem azokkal, amiket Horkázi fedezett fel, mint székely szittyabetűket. Őelőtte kell porba borulnom. Hogy ezt megértem!

— Nem, barátom. Ne verd a fejed a falba — vigasztalá a tudóst Decebál. — Úgy van ez, hogy a te hunn írásjegyeid a köznép által használt írásmódot képezték, az előkelő ősmagyarok ellenben saját szerű cifrább írásjegyekkel éltek. Így van ez az araboknál is. Ez a magasabb hun alfabet.

— Úgy lesz! — nyugodott bele Vakandi, s erre Decebál kilépett az üreg ajtaján, s odakiáltott Horkázinak:

— Páter! Hagyd abba a virginálást. Siess ide. Hunnus írást találtunk!

— Hunnus írást! — hördült fel a táltos, s akkorát ugrott, hogy majd elesett a hosszú reverendájában! — Olyant, mint ezen a barkócaboton van?

— Éppen olyant!

— „Mene! Tekel! Fáresz!” Coki Salmanassár király! — üvöltö diadalmámorában a főpap, s jobbra-balra taszigálva az útjában állókat, törte magát a sűrűreg felé. „Hol van az a szent írás?”

— Ne ordíts! — horkanta rá Decebál. — Nem kitrombitálni való ez. — S hogy egészen biztosítsa magát aziránt, hogy a pap halkán eressze a szót, átmarkolta a torkát, úgy tartotta eléje a hártyaitatot. — Ismered ezeket a betűket?

— Hogyne ismerném. Az „én” szittyabetűüm. De sötét van itt, nem látok olvasni.

— Tartsd ide neki a lámpást, Vakandi!

Ez a megalázás, Vakandinak! Még ő tartsa a lámpást!

— Így sem tudom elolvasni. Nagyon aprók a betűk.

— Tedd fel az ebszurkot az orrodra!

— Nincs itt a pápaszemem.

— No, majd mindjárt segíték én azon! — szólott Decebál, s kikiáltott a sírból: „Adjatok egy karafina vizet hamar”.

A künn levők ezen csodálkoztak még csak el igazán. Egy palack vizet Horkázinak? Vajon mi célra használhatja ez azt?

Optikai célra. A vízzel tölt gömbölyű palack a leghatalmasabb refraktor; láthatjuk ezt sokszor; mikor egy légy végig sétál a palack túlsó oldalán, akkorának tűnik fel, mint egy veréb.

Vakandi az egyik kezébe fogta a palackot, a másikba a lámpást, Decebál odatartotta a hártyaitatot a palack hasához az egyik kezével, a másikkal összeszorítva tartá Horkázi gégéjét, s csak egy-egy szóra valót eresztett az Ádám almáján, amit az leolvasgatott a hunnus írásból.

Megvan! Ezt keresték! Az országra szóló nagy szerződés! — Nem álom. Valóság. Nem képzelet. Nem fikció. Tény. Élő tanúbizonyság. Fejedelmi alak koponyája által őrzött drága okirat. Szórul szóra ugyanaz, ami gyapotpapírra lemásolva málladozik a megye levéltárában. Semmi kétség nem férhet hozzá többé!

Decebál az érzelmek terhe alatt odaroskadt Thonuzóba lábaihoz, s megcsókolá annak a jobb kezét, mely a földbe szúrt hosszú egyenes kard markolatára volt nyugtatva: „óh, drága ősapám!”

Ez ünnepélyes pillanatnak varázshatása még azt a két ősellenséget is, a táltost és a régészt, úgy meghatotta, hogy elvetve régi gyűlölködésüket, egymás nyakába borulának, s összevissza csókolóztak, kölcsönösen elhalmozva egymást jól megérdemelt magasztalásokkal.

— Te dicső ember! Te nagy férfiú! Te apostol! Te próféta! Te támasztottad fel Thonuzóbát! — De te fedezted fel az igaz szittyai írást!

Végre megegyeztek abban, hogy Vakandi a Mózes, Horkázi pedig az Áron.

Csak lassankint kezdett az a gondolat is megrémledezni Decebál agyában, hogy ez az érdekes lelet nem arra való ám, hogy ezt a világ négy részébe elkürtöljék; mert ha tudomására kerül a királyi biztosnak, hogy egy ilyen veszedelmes okirat került napvilágra, ami Magyarországon a rendes trónöröklést kétségessé teszi, bizony érte jön a svalizsérékkel, s aztán Decebál nem teszi meg azt, hogy nyolcszáz esztendeig rejtegesse ezt az igazságot a fogai között.

Már pedig rajta kívül négyen hallották a felolvasott lelet tartalmát ebben az üregben: a két akadémikus is.

— Urak! Nektek meg kell esküdnötök arra, hogy erről a talált okiratról soha senkinek nem szóltok, amíg én magam azzal föl nem lépek.

Szívesen vállalkoztak erre az esküvése, s tartották felfelé a három ujjukat.

— Nem így, urak — tiltakozék Horkázi. — Itt e szent sírban nem esküdhetünk római szertartás szerint. Az ős szittyák, mint Herodot írja, akképpen esküdtek, hogy egy kutyát kétfelé vágtak, és azt megégették. — Hol van egy eb?

Vadászkutya volt biz ott elég, de a jámbor tudósok nem vállalkoztak arra, hogy egy csapással egy kutyát derékunké szeljenek.

Vakandi, az Isten választott népének azon esküvési módját indítványozta, mely szerint egy palack vizet kiisznak az eskütévők, s aztán a palackot összetörik.

— Palack vizet kiinni! — szörnyedt fel Horkázi. — De inkább kutyát pörkölök.

Végre helyes megoldását találta az eskü formájának Decebál, kihúzva Thonuzóba hosszú kardját, a földből.

— Esküdjünk, ahogy a szigetvári vértanúk esküdtek; kezeinket erre az ősi kardra téve.

Ez általánosan el lett fogadva. S arra a négy tudós komoly férfiú, a Decebál által kinyújtott pallosra téve tenyereit, hangosan utánamondá a nehéz esküvést, hogy az egész hártyaírásnak a titkát senkinek el nem árulja.

E megnyugtató szertartás után végre a többi uraságokat is be lehetett hívni a most már minden zugában lámpákkal kivilágított üregbe.

Vakandi árgus szemekkel őrködött, hogy valaki zsebre ne dugjon a kincsekből valamit. Egyébiránt azok a kincsek nem is voltak könnyen eldughatók. Egy-egy ezüst- vagy aranyedényt dolog volt félkézzel felemelni, mind tömör szittyá munka volt az, nem holmi filigrán művészet.

S a bámuló halandók csoportja között olyan méltóságteljesen ült Thonuzóba csontváza, csontvázparipáján, fején az aranysisakkal, oldalán a bogláros övvel, amiről hosszú aranyfonálra fűzött borostyánkő gyöngysorok csüggtek alá. Széles vállperccsontjára volt nyugtatva az asszonyi alaknak diadém-övezte koponyája, az aranyfátyol, állkapcsa alatt átkerítve, egész csontalkatát befödte az aranyfonál-szövet nyakától térdeig; *zománcos* öve (ami arra mutat, hogy a legújabb 1100-beli diyatot viselte) hozzá volt csatolva a férje övéhez, s az mandula nagyságú smaragdokkal és rubinokkal volt kirakva.

Azt még a laikusok is elismerték, hogy ez a lelet nagyon sok értéket képvisel, nem is tekintve annak a tudományos bűvárlatra való nagy fontosságát.

Mit fog ezzel Tanussy Decebál kezdeni?

— Bástyát építtetek körülötte — monda. — És őrházat rendes múzeumi felügyelővel. Kész tervem van efelől már.

Ekkor azonban eléje lépett Rézkuthy úr, s kigombolva a felsőkabátját, hogy visszakerült Lipót-rendje látható legyen, e végzetes szavakat hangoztatá:

— Én pedig a magas kamara és királyi fiscus meghatalmazása folytán, zár alá vetem az egész talált kincset, hogy abból a fiscust megillető harmadrész kiadassék.

Ha a földteke esett volna ki Decebál lába alól, s ő egyszerre a levegőben maradt volna, nagyobb ijedtség nem érte volna, mint ezúttal.

— Thonuzóba harmadrészét!

Rettenetes gondolat! Az embernek még az ősapját sem szabad feltalálni, abból is harmadrészt követel a fiscus.

De már itt nem ismert tréfát. Felkapta azt a nagy rozsdás pallost, két marokra fogta, s odaállt a sűrűreg nyílása elé.

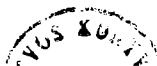
— Hozzá ne próbáljon nyúlni senki kutyafulú fia az én őseim hagyatékához, mert kettéhasítom!

Jó szerencse, hogy Vakandi és Horkázi ott álltak mellette, s karjaiba csimpajkóztak, a főfiscus is hirtelen ott termett, és kapacitálta.

— Non stultises, amice! Ketté ne vágd a homo regiust; mert biz Isten idezárnak Thonuzóba nagyapád mellé örök időkre. Hallgass a szóra. A királyi fiscusnak joga van a harmadrészt követelni minden talált kincsből. No, csak ne kiabálj, hiszen nem kell azt természetben kiadnod; hanem inventarium szerint praeter propter felbecsülik a holmikat, s ami cis circa kiüt, odavágod a harmadrészét, s azzal ki van fizetve a fiscus: az ereklyék maguk mind neked maradnak.

— Hát hiszen én is úgy értettem—rebecé az ijedtéből helyreocsúdó Rézkuthy. — Dehogy akarok én innen valamit elvinni.

— No, az már más! — mondá Decebál, odaadva kezéből a rozsdás pallost Vakandinak, hogy tűzze oda megint a régi helyére. — Fizetni — nem bánom. De én ezekből az ereklyékből egy polturát érot sem adok oda, ha a Dárius kincseit kínálják is egy cserépkancsóért. Nem bánom, hozzanak mázsálót,

mérjék meg, hány font az arany, az ezüst? Fizetem a harmadát azonnal. Még a rozsdás vasnak is megadom az árát! Legyen koporsószegekre való a királyi fiscusnak.

— Az nem megy ilyen brevi manu — szabódék Rézkuthy. — Én nem érzem magamat elég szakismerettel ellátottnak, hogy a régiségeket meg tudjam becsülni. Én senkit sem szeretnék megkárosítani. Én azt sem tudom megítélni, hogy arany-e vagy réz a sisak, amit látok.

De ez meg már éppen érzékeny részén találta Decebált.

— Réz ám a szented! Rezes a neved is! Rézorrú volt a vak apád! De majd mindjárt csinálsz te rezet; hanem nem az én őszámom sisakjából: nézzed! Még Thonuzóba sisakja réz!

Vakandi megnyugtató.

— Barátja az erénynek! Ne értse ön félre a dolgot! Nem az anyag itt a főérték. A kor, melyből származott, határozza meg becsét. A tudományos világ előtt közönyös kérdés az, hogy aranyból van-e valami régiség? Az arany minden korban előfordul; de a sárgaréz lelet egész tudományos elméletek korszakát világíthatja meg.

— Legjobb lenne — indítványozá Rézkuthy —, ha a tudós urak most rögtön összeírnák a nevezetes leletet, akkor aztán az összeírást felküldenők a kamarának, az majd leküldené a maga hivatalos becsmesterét, hogy határozza meg az értéket: addig pedig lepecsételnők a cölöpsírt, s az őrizetéről gondoskodnánk, mind az uradalom, mind a vármegye, mind a kamara részéről közösen.

Ez az indítvány általános elfogadtatásra talált, s azzal szent lett a békesség, amire annyival inkább szükség volt, mert elkezdett esni a hó, s az úri társaság kényszerült szárnyék alá menekülni, ahol bőséges vadászlakoma várt a diadalnap hőseire.

A tudósok ellenben bevették magukat a cölöpsír üregébe, s csinálták az inventáriumot a lelt kincsekről; azoknak ebből állt a dobzódásuk.

Horkázi azonban ezúttal nem számította magát a tudósok közé, hanem tartotta magát a szentírás szavaihoz: „vigadj a vigadókkal”, s inkább a lakománál képviselte a hajdankort, lelkes áldomásaiban virágnyelven tudatva a hallgatókkal, hogy micsoda szent hely ez, amelyen most tombolunk, s felköszöntve Decebált, mint ennek a szent földnek egyetlen és igazi urát és fejedelmét.

— Ugyan ne járjon el a szád! — dörmögött rá Decebál reszelkedve. (Az ember meg lehet arról győződve, hogy fejedelmek utódja; de mégsem kívánja, hogy ez a címe ferblizés közben is emlegettessék. „Három király: — magam vagyok a negyedik!” Ebből nem illik viccet csinálni.)

(Dehogynem beszélte el azóta Horkázi minden embernek a hártylevélre írt „szer”-nek a titkát, dacára a kardra tett erős esküvésnek! Hát ha tüzes sárkányok ültek volna rajta!)

A tudósok végre előkerültek a sírból (csak a két akademikus). Vakandi még ott maradt, az nem éhes — ehető dolgokra. Az most a cserépköcsögben talált praehistorico-ethnographicus nevezetességű pénzeket vizsgálja rendre, s azokból kalkulálja ki, mely országokon keresztül vándoroltak az ősmagyarok, míg idetaláltak! Voltak ottan lencseforma pénzek, serpenyő alakú, csillagmódra kicsipkézett szélű pénzek, egyik oldalukon domború, másikon homorú veretű pénzek, egész azokig a kulcsforma füles pénzekig, amiket a régi kínaiak karikára fűzve hordtak magukkal, s ezeknek a bizonyossága szerint visszavezethető lett a magyarok vándorútja egész az Amur partjáig.

A lelet összeírása be lett mutatva, az illető feleknek. Nagyszerű valami volt az! Maga egy múzeum. Sorba járta az egész lakomaasztalt. Általános volt az elszörnyedés; micsoda érdekes ereklyéket rejt magában a Bajjalom?

A főfiscusnak az a jó gondolatja támadt, hogy minde nagybecsű tárgyat mégsem lenne jó itt hagyni az erdő közepén; mert ha ennek híre futamodik, megeshetik, hogy valami rabló-

banda (ami mindig van ezen a tájon készletben) megrohanja azt az elhagyott helyet, az őrseit ott hagyott pandúrokat, erdőkerülőket agyonveri, s a sír kincseit elrabolja, hanem azt kell tenni, hogy egy ládába arany- és ezüsthélek belerakassanak: az a láda Tanussy Decebál és Rézkuthy pecsétjével kölcsönösen biztosíttassék, s azután a vármegye vasajtós archívumába, mint legbiztosabb helyre letétessék, amíg a kamara becslómestere megérkezik.

Decebál ráállt az indítványra; de csak azon föltétel alatt, hogy amint ő azt az erősséget felépítteti, ami a Bajhalmot körülzárja, s azt rendes helyőrséggel megrakja: minden itt talált kincs újra megint visszavándoroljon az eredeti helyére; ha a külföldiek meg akarják látni, jöjjenek ide lóháton, ne sajnálják a fáradságot.

A vendég urak azután mind valamennyien vidimálták és coramizálták a lelettárt, neveik aláírásával és pecsétjeik odanyomásával.

Csak Mántay Móric nem volt rábírható, hogy a nevét a többiek sorába odafirkantsa.

— Nem lehet ez hazugság nélkül! Nem hitelesítem én ezt.

Ezért a szóért aztán kicsiny híja, hogy meg nem verték. Különösen a tudósok. Hogy kétkedhetik abban, amit ők megvizsgáltak? Hát amit a szemével lát, amit a kezeivel megfoghat, azt csak nem mondhatja hazugságnak!

Erre aztán a calculusok embere a következő paradoxonnal felelt:

— Tudjátok, urak: nem az az igazi jó hazugság, ami tiszta pusztá tizenhárom próbás hazugság, hanem az a patent hazugság, ami olyan jól van vegyítve a valósággal, hogy egyiket a másiktól nem lehet különválasztani. Én itt valami óriási nagy csalásnak az illatát orrontom: — nem ártom belé magamat.

Ezért aztán kidobták a szárnyékból!

XXV. MENNYIT ÉRTEK THONUZÓBA KINCSEI?

„Nagyobb híre volna annak!”

Hiszen ha mai napság történt volna meg ez a nevezetes régészeti felfedezés, amikor száznyolcvankilenc hírlap hirdeti a napok történetét országnak-világnak: hát bizonyosan nagy hevületet idéztek volna elő a bajhalmi cölöpsír leletei. Itt látnók a fényrajzaikat a kirakatokban, s a képviselőház asztalán megjelenne a főrendiház által kezdeményezett első törvényjavaslat az egész őskori telepnek országos költségen leendő kisajátítása iránt; hanem hát, hogy ilyen csendben maradt a dolog, annak harminchárom oka van: akkor még nem volt meg mindaz, ami a hír gyertyáinak felgyújtogatására szükséges; ellenben megvolt az, ami azoknak az elkoppantására volt feltalálva. Az ám! — Ez a mai (villanyvilágításban és sajtószabadságban megreactionariusodott) új nemzedék nem is tudja azt már, hogy mi volt a „koppantó”, meg a „cenzor”. Egy dolog volt a kettő.

Az történt, hogy amint a két tudós társasági tag megírta a maga tudósítását a bajhalmi leletről a „Tudományos Gyűjtemény” számára, hát azt elébb cenzor önagyságának színe elé kellett terjeszteni. Az pedig, amint az első pillantást végigfuttatta az opus kezdőlapján, elrémülve csapta össze a két első lábát a feje előtt. „Mit? Thonuzóba! Dux paganorum! Resuscitatus!” Csak az kellene még, hogy a pogányok vezérért feltámasszák! Hol a veres plajbász? De még csak a címét sem hagyta meg. Az egyetlen „Jelenkor”-nak még csak említést

sem volt szabad róla tenni. S mikor a szemtanú tudósok felolvasást akartak e tapasztalataik eredményéről tartani a Trattner-Károlyi házban (még akkor ott volt az akadémia), a II-ik osztály nagyméltóságú elnöke, a királyi tanácsos úr azt mondá a maga édesen selypítő kiejtésével, hogy: „Ezen értekezés nagyon tanulságos; nagyon mulatságos; de nem *tanácsos!*” S vándorolt a kéziratárba. — Hogy aztán később miért nem lett mégis kinyomtatva, szabadság nyíltával? Annak majd kiderülnek az okai a történet végén.

Hanem Vakandi úrra nézve nem volt bedeszakázva a világ, neki voltak összekötetései a külföld régészeivel, ő megküldte a burkus, bajor és szász orientalista tudósoknak az egész érdekes leletről szóló értesítést, természetesen perzsa nyelven, ez volt a közvetítő idioma a német és a magyar tudósok között, ennek azok szorítottak is aztán helyet egy-egy szaklap belső oldalán, amit sohasem vág fel senki.

Azalatt hónapok múltak el, s a kamarától csak nem jött le még a becslőbiztos, a vármegyeházánál vasajtó és kettős pecsét alatt tartott kincsek értékmegszabására. Nem volt ám akkor *villám-vonat*, csak „*villás*” vonat. Téli idején Tuhutum vármegyét hatökrös szekéren járták be. „Csálé villás!” volt akkor a konduktor „me-het!” jelzője.

A királyi biztos még mindig ott volt. (Olyan az, mint a harmadnapos hidegletélés: könnyű azt megkapni, de nehéz megszabadulni tőle.) Mindig akadt valami tennivalója, ami ott marasztá. De most már igazán csak a talált kincsek ügyének az elintézése volt a legutolsó dolga.

Egy napon Decebál kap egy összevissza vidimált levelet — Londonbul. Angolul volt írva.

Egész Tuhutum vármegyében angolul csak Mántay Móric tudott. Ezt sem érti az ember, hogy mi a tatárnak tanulta meg? Kinn is járt Londonban. Mi dolga volt ott?

Hozzá kellett folyamodni szépen, hogy magyarázza meg, mi van abban a levélben?

A mérnök röviden elmondá, hogy egy londoni antiquariatus főnöke, megtudva a bajhalmi lelet érdekes voltát, a maga ügynökét, Mr. Snopkins Salamont egyenesen abból a célból ide utaztatja (via Fiume), hogy ez állítólagos kincseket szemle alá vegye, s azon esetben, ha azok csakugyan igaziak, s ha azokat a mostani tulajdonosuk eladni szándékozik, tőle megvásárolja, melyre nézve Mr. Snopkins Salamonnak, a Barrer et Sons cégtől a legmesszebbmenő meghatalmazásai vannak.

Ez a levél nagyon kapóra jött Decebálnak.

— No abból ugyan egy patkószeget sem kap az ánglus, ha mindjárt azt az üveg alatt tartott egymillió font sterlinges banknótát kínálja is érte cserébe. Hanem hát azt a célt elérjük vele, hogy amidőn valaki meg akarja venni a talált kincseket, az a leghitelesebben fogja meghatározni azoknak a valódi értékét.

Tehát csak hadd jöjjön az ánglus.

Decebál úrhoz illő módon gondoskodék a várt vendég fogadása felől. Elejbe küldte a Tiszarévig a kasznárját ötlovas csézával, s szörnyen kikérdezte Mántay Móricot, hogy mit szokott az angol ebédelni. „Nem kell annak egyéb, mint egy nagy darab nyers hús, meg burgonya.” Hogy tudja megenni? (Az igaz, hogy a Tuhutum vármegyei búzatermő fekete földben olyan a burgonya, mint a szappan.)

Megérkezett az ánglus. Tökéletes volt: nem fért hozzá semmi kétség, hogy Albion szülötte. Mántay Móricnak kellett tolmácsul szolgálni az egymást nem értő urak között. Decebál a tanusvári házában fogadta a külföldi vendéget, ahonnan mindjárt felmehettek a vármegyházába.

Legelőször is őexcellenciájánál tették tiszteletüket, a királyi biztosnál. Az is tudott annyit angolul, hogy elkonverzálhatott Snopkinsszal.

Az ügynök bemutatta neki a leghitelesebb alakban kiállított meghatalmazásait a londoni világhírű cégtől, s előadta idejövetele célját.

Ponthay Adalbert gróf örömét fejezte ki a kapóra jött alkalom fölött, s ezt Decebálnak is megmondá; mert bizonyára semmi sem tartóztatja már itt (ég a föld a talpa alatt), mint ez a lelt kincsek értékfelosztása. Íme tehát itt van a leghitelesebb becselő.

Azonnal vezette az urakat a főispáni lakosztállyal összeköttetésben levő archívumba. Annak a vasajtaja is le volt pecsételve a királyi ember és Decebál címeres gyűrűjével. Rézkuthy is kéznél volt, hogy esetleg a leszakított pecséteteket újra felüsse a lakatokra; hatan mentek vizsgálatot tartani Thonuzóba kincsei fölött: a hatodik volt Vakandi Anonymus.

A lezárt ládákat felnyitották rendre, s kirakták belőlük a drágaságokat az asztalra.

Mr. Snopkins csak nézte azokat, merev szemmel, mint a kalapácshal.

Mántay Móric tudott volna angolul; de nem értett a régészethez. Vakandi ellenben értette volna a tárgyak becsét s rendeltetését; de nem tudott semmi európai nyelven. Diákul tudott; de arra az anglus azt mondta: „No!” Ha a latint nem angol kiejtéssel adják, akkor az rá nézve törökül van. Végre megpróbálta Vakandi a szanszkritot. Erre Mr. Snopkins szája, mely eddig lefelé volt hosszúkás, egyszerre szélteben lett nyúlottá, ami azt jelenti, hogy mosolyog. Ezt megértette. Indiákon járt már.

Ettől fogva aztán nem kellett Mántay Móric tolmácsnak, Vakandi és Mr. Snopkins szanszkrit nyelven tökéletesen megértették egymást: a többiek bámulhattak rájuk.

Minden egyes tárgy figyelmesen meg lett vizsgálva, titkos jelek felfedezve, amik azoknak alkotási korát meghatározzák; a tanulmány eltartott reggeli 9 órától délutáni hatig. Ez idő alatt az a hat úr sem nem evett, sem nem ivott.

Mikor vége volt a vizsgálatnak, Mr. Snopkins feltolta a homlokára az egyik szemüveget, a másikkal megérinté Mántay Móricnak a vállát, s a fogai közül előmorzsolts valami mondatot.

Erre a mondatra a mérnök bosszúsán vállat vont, s ilyenformán dörmögött: „humbug!”

Azzal kapta a kalapját, s igyekezett odábbállni.

— No, hát mit mond az anglus? — kérde, visszatartóztatva a futni készülő Decebál.

— Azt, hogy bolond. Én megyek ebédelni, éhes vagyok.

S nem hagyta magát lefüleltetni, otthagya a szobát, a társaságot és a kincseket.

Ponthay Adalbert gróf aztán megtolmácsolá Decebálnak, amit Mr. Snopkins mondott.

— A Barrer et Sons cég mindezekért az itt együtt levő régiségéért ajánl önnek harmincezer font sterlinget.

— Mennyi az magyar pénzben?

— Háromszázezer konvenció forint.

— Nem adom! — kiálta fel Decebál, még a szemei is vörösek lettek egyszerre.

Mr. Snopkint megint mormogott valamit.

— Azt mondja Mr. Snopkins, hogy fel van hatalmazva egész negyvenezer fontig terjeszkedni az ajánlatával.

Decebállal keringett a világ.

Hiszen négyszázezer forint pénznek is sok! De az a tudat, hogy íme Nagy-Britannia mit tart Thonuzóba felől.

— Mentül többet kínálnak érte, annál kevésbé adom oda!

— kiáltott Decebál, kinek a homlokán gyöngyözött a veríték a dicsőség hevéből.

Az angol azt hitte, hogy keveslik a kínált összeget, s megint kiöblített egy kurta mondatot a magas inggallérjai közül.

— A mister 48 ezer fontot kínál — tolmácsolá Ponthay Adalbert gróf.

— Bomolj meg! Bifsztekevő anglussa! Ne licitálj rám fölfelé! Sehogy sem adom! Ugyan kérem, magyarázza meg neki excellenciád, hogy mentül feljebb ígér, nekem annyival többel kell a kamarai harmadrészt megváltanom; mert én el nem adom a talált kincseket.

— Azt én nem tehetem — szolt nyugodt méltósággal a királyi biztos —, miután én itt a kormány érdekeit képviselem.

Decebál aztán fogta magát, megmagyarázta Mr. Snopkinsnak pantomimicai módon a maga válaszát, olyanformán, hogy a bal keze hüvelykujját a mutató- és középujja közé dugva, az ekként összeszorított öklét Mr. Snopkins orra alá tartá, mely a néma ábécében angolul is annyit jelent, hogy „füge”.

Ezt meg is értette az ügynök, s azt mondta rá nagy flegmával:

— Very well.

Azzal kivett a belső zsebéből egy rengeteg tengerikutya-bőr bugyellárist, azt mesterségesen felnyitotta, s abból egy névjegyet adott át Decebálnak, s valamit mondott is hozzá, amiből Decebál azt vélte megérteni, hogy ez őt most párbajra hívja; míg öccsellenciája fel nem világosítá, hogy a mister itt marad a negociált ügy érdekében Tanusvárott nyolc napig, s ez idő alatt található lesz a szállásán a „Régi Nap”-nál, reggel tizenkét órától négyig.

— Dejsz énmiattam kár a magyarországi levegőt fogyasztani. Búzám, ökröm eladó, de a nagyapám cókómókján nem licitál se zsidó, se örmény, se anglius. Mármost meghallotta gróf úr, hogy mennyit ér a bajhalmi lelet; ha csak emiatt tetszett itt maradni, hát én nem tartóztatom tovább! Refe-rálhat a fiscusnak. Fizetem a harmadot.

Most Rézkuthy úr is megszólalt.

Ugyan mi üthetett hozzá, hogy egyszerre olyan nagy generositást hozott napvilágra Decebál irányában, mosolyterhes confidentiával tevén azon indítványt, hogy talán egészen helyes és méltányos eljárás volna, ha ex offo nem a legutolsó, hanem a legelső ajánlatát vennék tudomásul a Barrer et Sons cég meghatalmazottjának, ami szerint aztán Tanussy Decebál „csak” százezer forintot tartoznék fizetni a kamarának.

Decebált a flegmája utolsó tartalékjától is megfosztá ez a rákényszerített jóakarát, éppen attól az embertől, aki egyenesen oka annak, hogy ő veszteséges birtokcserére ráállt Ponthay gróffal, mert őmiatta ítélték el. Hát ha a mennybéli üdvösséget kellene az ő pártfogása mellett megnyerni!

— Szégyellje magát a táblabíró úr! — förmedt rá kegyetlen haraggal. — Akinek a kenyerét eszi az úr, annak tartsa a hűségét! Ha ön, az aulikus, képes volna megrövidíteni a *kincstárt*, én, a *kuruc*, nem csalog meg senkit, még az ellenséget sem, még a németet sem, még a kormányt sem. Ismerjen meg az úr!

Rézkuthy a két füle közé húzta a fejét és félrekostródott. Decebál aztán, mint aki azokat, akikre rá nem néz, nemlétező embereknek tartja, csak a grófhhoz intézett még néhány nyomatékos szót.

— Ha excellenciád megnyugszik a Barrer et Sons kínálatában, én elfogadom azt hivatalos becslés gyanánt, viselem a vele járó terheket, s kérem, a talált kincseimet nekem kiszolgáltatni. És most semmi dolgunk itt tovább, pecsételjük le újra a ládákat és a vasajtót.

Amíg ez végbement, Ponthay gróf úr Snopkinsszel beszélgetett, s az utolsó pecsét felragasztása után tréfás hangon mondá Decebálnak:

— Azt beszéli az angol, hogy magáért azért az „avar” sisakért megadná az egész kínált összeget a Barrer et Sons cég, kivált ha az azt viselő koponya is mellékeltenék hozzá.

Thonuzóba koponyája!

Már erre igazán méltó volt a válasz.

— Megkaphatja az anglus, ha a saját koponyáját itt hagyja érte cserébe.

Ponthay Adalbert kedélyesen nevetett.

— Nem tolmácsolom neki, mert még rá talál állni.

Decebál futott haza. Az az idegroham bomlasztotta szét a józan eszét, amiben sok ember megbolondult már, aki megnyerte a nagy lutrin a főnyeremény százezreit.

Csak azután, hogy hazakerült, kezdett elgondolkozni ennek a nagy dicsőségnek a prózai oldaláról. A kincs igazi kincs, de a becsár harmadrészében fizetni kell a kamarának százhatvanezer kemény forintokat.

Hívatta a tiszttartóját; hogyan lehetne ezt az összeget rövid idő alatt előteremteni? Mert addig a kincseket ki nem adják a bírói zár alól.

Ponthay gróf fog fizetni az átengedett pusztákon levő őszi vetésekért és fundus instructusért mintegy ötvenezer forintot, az idei termésből, gyapjúból még be lehet venni negyvenezer forintot. Egy gulyát is el lehet adni tízezer forintért. De még akkor is hiányzik hatvanezer. Honnan teremtsük azt elő? — Takarékpénztár még nincs a világon. A váltót nem ismerik. — Pénze van a váradi püspöknek meg a káptalannak, de abból kálvinista nem kap. — A bécsi bank Magyarországra nem terjeszti ki a földhitelt. — Kölcsönt gazdag acquisiteoroktól csak 32 esztendőszálogra lehet kapni. A telekkönyv, kataszter csak poézis. Hát az angol bank mit vétett? Azt mondják, hogy az 3-as kamatra osztogatja a pénzt. Mit lehetne neki lekötni jelzálogul? Hát magukat a világhírű kincseket. Hisz Thonuzóba kincsei oly ismeretesek már a csatornán túl, mint amilyenek a nürnbergi Gilden Tafel, és az Attila-leletek, meg Priamus gazdagsága. Erre a negyvennyolcezer fontra becsült hypothecára lehetne hat-ezer fontot kölcsön venni. Talán maga Mr. Snopkins is elvállalná a közbenjárást — illendő provisioért? Ez lesz a legjobb. — De ki tud vele értekezni? A grófot nem avathatni abba a dologba. — Itt van Mántay Móric! Ez ért a nyelvén. Ez jártas minden dologban, talán még az angol bank ügyeihez is ért. Most még ott lesz Tanusvárott. — Decebál rögtön befogott, s vágatott be a városba; ott állt meg a „Régi Nap”

előtt. Szerencséje volt, a mérnököt éppen otthon találta a Nro I-ben.

Olyan sietve mondott el neki mindent, hogy az egyik szavával mindig a másiknak a sarkát gázolta le. Azt, hogy négyszáznyolcvanezer forintot ígérnek Thonuzóba és felesége kelengyéjeért, elmondta Mántaynak legalább hússzor, még azt is kiszámította a mérnöknek, hogy ha ő a kamarának kifizette a 160 ezer forintot, hát annak a kétszerese, éppen 320 ezer forintot érő neki magának marad.

Mántay csak hallgatott, és várta, hogy mikor lesz vége. És még azután sem szólt egy szót sem, mikor már Decebál mindent előadott.

— No, hát mit szólsz hozzá? — erőlteté a makacsul hallgatót a megszólalásra.

— Azt mondom, édes Decebál, hogy az Emma fiad nagyon jól tette, hogy elszökött a kollégiumba valamit tanulni, mert te, úgy segéljen, olyan jól gondoskodik a jövő időről, hogy a te fiad is élénkelheti majd, hogy „Nagy gazda volt az apám! Hej, de sok is maradt rám! Hat ökörnek kötele meg egy vasvilla nyele!”

— Ne kritizálj! Hanem arra felelj, hogy akarsz-e az én dolgomban közvetítő lenni vagy sem?

— Akarok. Nem érted, hanem azért a szegény gyermekért. Elvállalom az egész Thonuzóba-kincsek ügyének a rendbehozását. Hanem hozz énnem előbb egy egész hitelesen szerkesztett meghatalmazást, melyben minden a kincsekre vonatkozó ügyednek az elintézését a kamarával és az antikvárius céggel feltétlenül reám bízod. Én mindent elvégzek neked, úgy, hogy meg fogsz vele elégedve lenni.

Decebál kapott az ajánlaton, felkereste a szolgabíró, megírta a felhatalmazást, s sietett vele vissza Mántayhoz. A felhatalmazásnak latinul kellett lenni, hogy Mr. Snopkins is megérthesse, aki olvasva értette Cicerót, csak beszélve nem. Ezzel sietett vissza Mántayhoz.

— Jól van — mondá Mántay. — Eljárok benne. De valamire kérek.

— Parancsolj! Ha kell Angliába utaznod, a tisztartóim rendelkezésedre tartja a pénztáramat.

— Köszönöm. Megjárom én azt az utat tíz garassal. Arra az egyre kérek, hogy ereddj el most igazán egy hétre medvevadászni.

Decebál elnevette magát.

— Mért küldesz olyan nagyon a medvékre?

— Hogy az én vadászatomat el ne rontsd!

— Jól van, elmegyek.

Mántay rögtön ment Mr. Snopkinst felkeresni, aki ugyanabban a vendéglőben szállásolt, abban a trágyahalomra nyíló ablakú díszszobában. Mr. Snopkins megértette a latin felhatalmazásból, hogy miről van szó. Akkor aztán mindjárt rátérhettek magára a tárgyra. Egészen komolyan beszéltek róla. Az értekezés vége az lett, hogy Mántay felkérte Mr. Snopkinst, adja írásba azt az egész ajánlatot a Thonuzóbakincsek megvétele iránt. Mr. Snopkins egész készséggel teljesítette ezt a kívánságát.

Amint ez megvolt, arra kérte Mántay Mr. Snopkinst, hogy *holnapután* reggel jöjjön el a királyi biztos úr szállására, az ő és Rézkuthy jelenlétében fogja vele tudatni az ultimatumot.

— Hány órákor reggel? — kérdé Mr. Snopkins.

— Tízkor.

— Még alszom.

— Tizenegykor.

— Borotválkozom.

— Tizenkettőkor.

— Reggelizem.

— No, hát hajnali egy órákor délután.

— Jól van.

Még aznap este átrándult a tűzhalmi kastélyba Mántay. Megmutatta Decebálnak a hiteles írásbeli ajánlatot.

— Hát mármost elhiszed, ugye, hogy mindez valóság? — triumfált Decebál.

— Mindent elhiszek.

— Hát a felveendő kölcsön mennyiben van?

— A legjobb rendben fogsz találni mindent. Kielégítjük a magas kamarát, anélkül, hogy akár a Ponthay Adalbert gróf felülfizetéséhez kellene nyúlnod, akár a szép gulyákból adnál el.

— S három percentes lesz a kölcsön?

— De még sokkal olcsóbb.

— Hiszen maga csókolni való ember! — kiálta bele Sára asszony, akinek ott kellett hallgatózni az ajtóban.

— De köszönöm én az olyan csókokat, amelyeneket a tekintetes asszony szokott osztogatni!

Sára asszony aztán ott marasztá a kedves vendéget éjszákára, Decebálnak is olyan kedve volt, mint Heródesnek, mikor Keresztelő szent János fejét elajándékozta a leányának. Lehetett tőle kérni akármit.

Mántay Móric fel is használta a kedvező alkalmat. Vacsora fölött előhozta Sára asszonynak.

— Mikor látta a testvérénjeit a tekintetes asszony?

— Óh, amióta férjnél vagyok, egyszer sem. Azok nem jöhetnek, mert messze az út ide, s ők szegény sorsban vannak.

— Lám, most elmehetne Decebállal, s vele együtt sorba látogathatná szegényeket Erdélyben.

Sára asszony szemei ragyogtak, kérdő tekintettel fordulva Decebál felé. A férj elérté a kérdést, s megelőzte azt.

— Nos? Van kedved velem jönni?

Válasz helyett odarepült az ölébe az asszony, s az idegen jelenléte dacára, összecsókolta azt a kérdező száját. (Első eset volt, hogy utazásában magával hívta a feleségét.)

— Akkor hát siess, pakolj össze, mert én holnapután megyek, ha velem akarsz jönni.

— Mindenüvé, ahová csak te mégy. Az erdőbe, a hegyszakadékokba, a medvebarlangba. Én is belelövök a te medvédbe.

— Jó lesz. Aztán én meg veled járok sorra látogatni a szűrös sógoraidat, de össze nem csókolózom velük, ahogy te.

Decebál fölkelt, rendeleteket adni az úti készülétekre, Mántay egyedül maradt Sára asszonnyal.

— Soha el nem fogom azt a mai tettét felejteni magának — mondá a hölgy. — Maga sem tudja, hogy milyen nagy jót tett velem. Madarat fogathatna velem ma.

— Hát hisz éppen azt akarok fogatni. Egy dologra kérem. Vigye úgy a dolgát, hogy Decebál sohase maradjon két nap egymás után ugyanazon a helyen, s ha valamiképp mégis megtörténhetnék, hogy valami staféta nyomába akadna, akárhonnan érkező levéllel, kegyed fogja el azt a levelet, s dugja el a bőröndje legalsó részébe, s ne adja át Decebálnak, csak mikor hazajönnék.

No, már ennél kellemesebb sportot nem is lehetne indítványozni egy asszonynak! A férj leveleit, mint a szalonkákát, mikor „húzva” jönnek, röptében leszedni! De egy sem kerül azok közül Decebál puskacsöve elé!

Itt hát minden rendbe lett hozva szépen.

Másnap ott maradt a mérnök a kastélyban. Azt mondta, hogy nincsen semmi dolga. Segített málhákat csomagolni az úrhölgynek. Sára asszony nagy parádéval akar föllépni az erdélyi ismerősök előtt, a testvéreinek is számos ajándékokat vitt magával; hadd irigykedjenek majd!

Csak harmadnap reggel, mikor már Decebált feleségestül útnak bocsátotta, tért vissza maga is a városba.

Pontosan ott volt a királyi biztosnál egy óraker; Rézkuthyt már ott találta, hanem az anglusra még kellett várni jó háromnegyedét, annak az órája a londoni idő szerint járt.

Mikor aztán mind a négyen együtt voltak, akkor a mérnök előterjesztette Tanussy Decebál meghatalmazását és Mr. Snopkins írásbeli ajánlatát.

— Mármost tehát elhiszi inzsellér úr, hogy a bajhalmi leletek igazi kincsek — mondá Rézkuthy úr.

— Hogyne hinném? Itt az írott ajánlat, 48 ezer font sterling. Én ezt Tanussy Decebál nevében *elfogadom*.

— Hogyan tetszik? — kérdé meghökkenve Ponthay Adalbert gróf.

— Úgy értem, hogy *Tanussy Decebál elfogadja a Barrer et Sons antikvárius cég ajánlatát*.

— Mit? És átengedi a Thonuzóba-kincseket?

— Mind, azon módon, ahogy együtt vannak.

— Hogyan? Hiszen három nap előtt még embert ölt, ha egy patkószeget el akartak belőle tulajdonítani!

— Hát azóta elővette a jobbik eszét, meggondolta, hogy ha ő most e becsárbul kifizet 160 ezer forintot, azzal a birtokát nagyon megrigázza, míg ha a ráeső 320 ezer forintot készpénzben besepri, azzal a most esett nagy csorbát jóformán helyreköszörülheti. Ezek a kincsek itt úgyis véka alá volnának rejtve, hadd bámulja őket a nagyvilág amott a Temze-parti világvárosban.

Ezt azután Mr. Snopkins kedvéért angolul is elmondta Mántay Móric.

Mr. Snopkinsnak a szája kezdett lefelé nyílni, amint a mondotakat hallogatni kezdé, s folyvást hosszabbra tágult, utoljára majd kiesett a feje a száján. És ugyanabban az arányban ágaskodtak fölfelé a szemöldökei is, karikára nyitva a nagy felhőszínű szemeket.

Mántay Móric pedig a legeggyűgyűbb ábrázattal gratulált neki a szerencsés vételhez, s utasításokkal látta el, hogy kinek hol fizettesse ki a vételösszeget: 16 ezer fontot Bécsben a kamaránál, Bankgasse Nro. 5. 32 ezret pedig Pesten Malvieux cégnél, akár arany guinea-kben, akár aranyrudakban, de ezüstben is elfogadják.

Az anglusnak most mozgott alá is, fel is a feje meg az álla (küiön) minden egyes mondatra. Mikor készen volt Mántay,

azt mondta neki: „Very well”. Azzal fogta a kürtőkalapját, s úgy elment, hogy minden ajtót nyitva hagyott maga után.

A hátramaradt urak közül kettő egymás szemé közé nézett, Ponthay gróf és Rézkuthy. Az utóbbi arcán szemrehányás volt olvasható: „Meg kellett volna a *kisebbik* összegnél maradni.”

Ponthay gróf még erőttette a hidegvérű nyugodtságot.

— Jól van! — szólt Mántayhoz. — Az elfogadási ajánlatot tudomásul vesszük, s majd tudósítani fogjuk Tanussy Decebált az eredmény felől. Hol van ő most?

— Ma ment el Erdélybe, feleségestül együtt, sorba látogatni a tizenegy sógorát, a szélső a Szilágyságban lakik, a legutolsó a Barcaságban. Ne tessék utána fáradni. Én meg vagyok ez ügyben hatalmazva végelintezésre.

Erre már aztán egy kis finom mosoly vonult el a gróf arcán. Odalépett egészen a mérnök elé, úgyhogy az orraik csaknem egymást érték, s így szólt hozzá halkán:

— Azt mondják, hogy a mérnök úr ezermester.

— Nem, kegyelmes uram, én csak kilencszáz-mester vagyok.

Ezen aztán szabad volt mind a három úrnak hahotával kacagni. Olyan jólesett nekik, hogy kedvükre kinevethették magukat. — Talán nem is ezen együgyű calembouron nevettek. — De háromszor is újra kezdték.

De úgy eltűnt e naptól fogva Mr. Snopkins Tanusvárról, hogy senkinél sem tett búcsúlátogatást.

Még azután volt egy kis ribillió, amit Horkázi és Vakandi támasztottak, mikor híre futamodott, hogy Mántay Móric a Decebál teljhatalmazása mellett elcsaklizta Thonuzóba szent kincseit az angoloknak, még az ősapának a koponyáját is ráadásban. Mántay Móricot szidták, gazemberezték úton-útfélen, meg is verték, de csak olyankor, ha maga nem volt ott; nyargaltattak stafétákat Decebál után Erdélybe, hogy szaladjon vissza, rántsön kardot, viszik Thonuzóbát! De

hiában volt minden erőlködés. A küldöncök vagy nem akadtak Decebál nyomaiba, vagy odakerült a levelük Sára asszony bőröndjének a fenekére. Egy álló hónapig nem került vissza Decebál. Azalatt bizony akár lóháton is elmehetett volna Thonuzóba Angliába, azon a csontlován, léptetve, szépen.

De hát csak nem ment. S a bajhalmi világhírű leletekért csak nem küldték sem az aranyrudakat, sem a zsákba rakott tallérokat, se Bécsbe, se Pestre. Azalatt a nagy patvarkodás is elcsillapodott. A királyi biztos is búcsút vett a vármegyétől, s hazament Pontaligetre.

Mikor aztán Decebál hazakerült, az első dolga volt Mántay Móricot felhajtászni. Azt ott találta a dioptrája mellett, földet mért.

— Hát te már megjöttél Londonból? — kérdezé tőle.

— Londonból? Nem voltam én tovább, mint Bikszádon, mit kerestem volna én Londonban.

— Hát az én kölcsönöm dolgában.

— Nem tudok én a te kölcsönödről semmit.

— Gutát nem! Hát amivel a fiscus harmadrészét kifizetem.

— Fiscus — harmad — részét? — Mi az?

— No a Thonuzóba kincseiért. Ne légy hülye!

— Úgy? A Thonuzóba kincsei! El is felejtettem ezt a dolgot. Otthon van a fiókomban az írás.

— Micsoda írás?

— Hát a királyi fiscusé, melyben tudósít, hogy elvitetheted haza a megyei archívumba letett bajhalmi leleteidet, miután hitelesen be van bizonyítva a megyei levéltárban talált okiratok nyomán, hogy ezek mind a te dédapád, anyád tulajdonai voltak, s így neked jogos örökséged, *ennélfogva a fiscus nem követeli belőlük a talált kincsek után járó harmadrészt.*

— Lehetetlen.

— De azért úgy van. A királyi fiscus szokott nagylelkű lenni. Ez rendes dolog. Most hagyj nekem békét, hadd dolgozzom. A kincseidet vedd át, s bírjad békével.

Decebál nagyot fohászkodott. Ez a bolondos mérnök megmentett a számára 160 ezer forintot, és ő mégis olyan szomorú lett, mintha azt sejténé, hogy ennek a dupláját azonban elvesztette.

XXVI. „NETARTSDERRE” ÉS „MITUGRÁLSZ”

„Asszonyember! varrd be a zsebeimet rendre! Szükségtelenek ezek a világon.”

— — — — —
„Disznó egészséges egy város ez a Debrecen. Ötvenezer lélek, s egy sem halandó test már tíz nap óta.”

„De majd eljön a dinnyeérés, akkor csak ád Jupiter egy kis kolerát.”

— — — — —
„Ne tartsd erre!”

— — — — —
Voltaképpen Zuboki Máténak hitták, de miután minden beszédét azzal szokta végezni, hogy „Ne tartsd erre!”, rajta maradt ez a melléknév, az egész diákság így tisztelte.

Ő volt az egyház orgonistája, kántor és kántus prézes a kollégiumban.

Alacsony, eleven petten emberke volt, ripacsos ábrázattal, veres karikákba foglalt szemekkel, amik mindig könnyeztek, ahogy ő állítá, a debreceni portul, amire a diákok azt mondták, hogy igenis, „lány” „b”-vel írva.

— Hol van hát? — mondá erre édes Zuboki úr.

Ez az „édes” aztán a megszólítási cím, rangfokozat szerint. A *professor* a „világosságos” (*clarissime*), az esküdt diák az „emberséges” (*humanissime*), a kántor már csak „édes” (*carissime*).

Édes Zuboki úrnak esküdt ellensége volt a bor; szüntelen harcolt vele; hol az győzte le őt, hol ő azt. Maig is fel van

írva az egykorú énekeskönyvek tábláira ez az aranymondása, amivel a diákjait lepírongatta: „Mindig mondom, hogy ne *igytok*, azért mégis mindig *iszunk*.”

Debrecenben pedig volt akkoriban a bornak iccége négy váltó krajcár; öt icce abból csak megillet egy rendes embert napjában, ami húsz krajcár, — egy húszasban van ötven krajcár, — minden közönséges halott után jár a kántornak egy húszas; mármost, aki tanulta a magasabb mathesist, számítsa ki ebből, hogy ha tíz napig nem akarja magát senki eltemettetni Debrecen városában, mekkora cubicus elevatiót szenvedhet Zuboki uramnak a szomjúsága?

Ezért volt az a keserves elhatározása, hogy bevarratja a feleségével a kabátjának a zsebeit. Minek a zseb, ha pénz nem jön bele. És ezért az a kegyes felfoházkodás, a dinnyeérés évadja után, amikor a múlt évtizedben meghonosult cholera nostras fel szokott támadni a nagy alföldi városokban, s legalább hoz egy kis keresetet a szegény kántornak, harangozóknak és sírásóknak. De biz a diákoknak is, az énekesek kapnak fejenkint egy petákot = 7 krajcár. Ezeket „petákos” halottaknak hívják. De akadnak hébe-hóba magasabban és jobban született halottak is, akiknek „márjásos” halott a nevük. Aki pláne húszassal fizet, az „portentum”. Az ilyentől Zuboki úrnak lázsiás tallér jár. (Ami egyébiránt nem jó, mert azt a feleség elzárja, nem engedi felváltani.)

A dinnyét azonban még csak most ültetik, abba még „Orbán” is beleszólhat, s addig még sok víz lefoly a Tiszán. Héj ha bor folya benne, sose hallaná az ember, hogy „a Tisza kiáradt”.
„Ne tartsd erre!”

— — — — —
A sok énekes diák között, akiből a kántus kitélt, egy sem volt olyan kedvence Zuboki uramnak, mint Tanussy Manó. Ennek volt aztán hangja! Megütötte a magas C-t, s mikor a nagy „harmóniá”-ban az „áltust” énekelte, kihallatszott valamennyi közül.

Mindenki szerette nagyon a Manót. Tudták, felőle, hogy milyen rengeteg nagy úrnak a fia, azért mégis a többi szegény fiúkkal osztozik abban a víg nyomorúságban, aminek a gyönyörűségéről a mostani kor ifjú ivadékának már fogalma sincsen. Akkor „páros” zsemlyéket árultak, olyan volt, mint egy 8-as, krajcár volt az ára. De nagy delicia volt! Délelőtt, iskola után! S ha volt egy jó pajtás, akinek még krajcárja sem volt, kétfelé lehetett törni a páros zsemlyét, s megosztani vele! Az volt a barátság!

Azt is tudták jól Manó felől, hogy a szülői akarata ellenére, szökve jött el hazulról a kollégiumba. Nem is kap onnan egy krajcárt sem. Ki akarják éheztetni. Lehet is azt! Megél a diák a jég hátán is. Keres pénzt, ahogy szokás. „Karikába” állítja a cívisek porontyait, s „privátát” ad nekik, eljár temetésre, s ha a „tógát” felölthette, jönnek a „légációk”. A Manó ugyan még csak egy „esztendő” diák (vulgó „bagoly”), hanem először is, mint „altista”, a kántusban tizenkét emberrel előbb „eligál”, azután mint „kisbotos” a tűzoltó csapatnál megint tizenkettővel előbb, és így 24 magánál vénebb diákot ugrik át a névsorban, úgyhogy már neki lehet Mike-Abony és Vámos-Pércs között is válogatni.

Egy szép napon aztán az a hír futotta be a kollégiumot, hogy a Tanussy Manónak ötpecsétes levele érkezett, amire kívülről rá van írva: „terhelve száz váltóforintokkal!” — Egy százforintos levélnek a neve a kollégiumi nomenclatio szerint „evangélium!” Ilyen csak az égből száll le! Megtudja azt az egész coetus, mert a levelet előbb a seniornál bejelenti a portás, akkor a senior kiküldi a contrascribát, hogy győződjék meg a tényállás valódisága felől; ha ez megvan, az adressatus felhívatik a rector professorhoz; az tart neki egy kegyes leckét, amiben megint, hogy a kapott pénzt hivalkodásokra ne fordítsa, el ne vesztegesse, s akkor kiadja neki a testimoniumot, hogy csakugyan itt tanul, s mi a calculusa, akkor a legközelebbi szombaton délután (máskor nem lehet, mert amikor az isko-

lának vége van, akkor a postát bezárják) a diák az ellenőrrel együtt megjelen a postahivatalban, s ha a kettejük zsebében áll a hat garas, ami a portóért jár, lefizetik, ha nincs, a contra-scriba hazaszalad a seniorhoz, s „post festa” lekötésével kölcsönkéri tőle; s így kerül haza a százforintos levél.

Az azután természetes dolog, hogy egy ilyen százforintos levélnek a megnyerője első feladatának tekinti a maga jó pajtásainak egy kis majálist *kurálni*.

Annál kellemetlenebbül hatott a kollégiumi pajtásságra, hogy Tanussy Manó egy ilyen kincs elemelése után annyit sem mond a pajtásainak, hogy „Ki szereti a halat?” Azt gondolták, tán a vasárnapot várja; de az is elmúlt, s a collatio mégsem következett. Kezdek példálózni. Maga Netartsderre uram is ejtett ki ilyen szót az éneklecke alatt: „Hej, ha én a torkomhoz csak hozzáértethetném is egy százforintos bankónak a csücskjét, mindjárt kirekednék tőle.” Manó abból sem értett semmit. Végre a Jancsi collega vette elő négy szem között.

— Nem teneked szólt az a levél, amit kaptál?

— De nekem szólt. A pénz is benne volt. De nekem nem lehet ahhoz hozzányúlnom. Olvasd el a levelet, s aztán mondd meg, hogy tehetem-e azt?

A levelet Ponthay Adalbert gróf írta; ez volt a tartalma:
„Kedves öcsém!

Én a napokban jutottam barátságos egyezség útján egy nagy, ősi birtokomhoz, amely miatt atyáddal régi osztályigazgató per folyt köztünk. Ő még legalább tíz évig elhúzhatta volna azt a pert, nekem nagy káromra, magának előnyére. E helyett, lovagiassága, atyafias jóindulata és igazságszeretete által indítatva, önkényt megszünteté a hosszadalmas pert, s beleegyezett az új osztályba. Én csak a nemes viszonyosság parancsát követtem, amidőn e nagylelkűséget a te családodnak meghálálni igyekezem. Jobbat nem tehetnék ez irányban, mint amidőn teneked, e család egyetlen sarjának, azon a pályán, amelyre

saját lelked vágyai vittek, a magasabbra vezető utakat feltárni törekszem. Debreceni tanáraid által értesülve vagyok afelől, hogy tanulmányodat kitűnően végzed, szép tehetségeid vannak. Ezek azonban a nehézkes, régi divatú kálvinista iskolarendszer mellett el fognak sekélyesedni. Aki a magasabb technikai pályára készül, mit vesztegeti az a drága ifjúságát prédikátori és prókatori tanulmányokkal. Neked fényes életpályát jósolhatok, ha a kollégium helyett a bécsújhelyi katonatiszti növeldébe lépsz át. Miért engedik a mi magyar előkelő családaink németeknek, cseheknek, horvátoknak át azokat a helyeket, amelyekben a mi fajunk kiváló tulajdonai: az ész és vitézség legjobban érvényre juthatnai? Ha ebben az iskolában végzed a tanulmányodat, lehetsz hatalmas ember, és lehetsz úr tetszésed szerint; én fiamat már odaküldtem. Neki szüksége van arra a disciplínára. Te azonban ki fogod magadat tüntetni, tehetséged és jó magaviseleted által. Fogadd el ajánlatomat. Az egész költséget tíz évig én viselem. Tehetem azt, hálából, s úgy fogadhatod éntőlem, mint gyenge lerovását annak a tartozásnak, mely atyád kiegyezéséből reám hárult. Ez nem megszegyenítő ajándék, s nekem még csak egy köszönő szóval sem tartozol érte. Itt küldöm a legszükségesebbekre való költséget. Ha jönni akarsz, megbízott emberem, Tánczos uram minden évnegyedben fel szokott jönni Bécsbe, ő elhoz magával. Stb.”

— Mármost tudod, hogy miért nem nyúlok hozzá ehhez a pénzhez. Visszaküldöm az ajándékozójának.

— Olvassuk fel ezt a levelet a bajtársaknak.

Úgy tettek.

Manó felolvasta a gróf levelét az egész coetus előtt.

— Mit szóltok hozzá?

— Küldd vissza, ahonnan jött! — kiálták egyhangúlag. — Hadd jöjjön be a csittvári krónikába, hogy volt egyszer egy diák a világon, aki száz forintot kapott ajándékba, s azt visszaküldte! — Majd egy Tanussy elme egy német katonának!

Csak a Jancsi bírt azzal a disznó szívvvel, hogy ellenkező véleményt adjon: „Biz azt tartsd meg, hátha hasznát veszed még?” — Amiért aztán jól elagyabugyálták a többi scytha leventék.

Az egész gyermekkori ismerős világból csak egy embere maradt Manónak, akivel még levél útján érintkezett; az ő eszményképe, Mántay Móric. Ettől tudta meg az otthon történt sűrű változásokat; apjának, anyjának börtönbe kerülését, onnan nagy hamar kiszabadulását; azután a szép, jövedelmező birtokuknak egy meddő latifundiumért történt kicserélését, azután a nagy hűhót a Thonuzóba sírjának a feltalálása miatt; a fenyegető veszedelmet, hogy a talált kincsek harmad értékében Tanussy Decebál még egy roppant összeget is a tengerbe fog dobni, s aztán ennek a bolond bajnak a szerencsés elhárítását, olyan egyszerű módon, ahogy Kolumbus megállította a hegyén a tojást. Ennélfogva Manó nagyon könnyen megbecsülhette a valódi értékét Ponthay Adalbert gróf nagylelkű ajánlatának, apjáról pedig kénytelen volt elismerni, hogy az a legveszedelmesebb hóbortnak az áldozata: amíg az ősei fényében mákonyos mámort álmodik össze-vissza, azalatt a jövőendő idők nyomorú sorsának veti meg az ágyát.

Manó elküldte a gróf levelét Mántaynak, s tanácsát kérte. A mérnök sietett a válasszal.

„Ha én intézném a sorsodat, azt mondanám, ne fogadd el; de mivel mások intézik, azt mondom, ne utasítsd vissza.”

„Ne fogadd el, de ne utasítsd vissza!” Így biz’ a delphii orákulum is tudott tanácsot adni.

Egyébiránt Mántay Móric az utóbbi idők óta nem volt grata persona a tűzhalmi kastélyban. A bolond emberek sohasem szoktak háladatosak lenni a nekik tett jó szolgálatokért.

Decebál dehogy érezte magát lekötelezve Mántay iránt azért, hogy „ingyen” kapta meg a talált kincseit, hogy megtakarított a számára egy roppant összeget, ha ezáltal elvesztette

a kincseinek a jó hírét. Azóta senki sem beszél róluk. Ha jön valaki hozzá, megnézni a százezereken kért sisakot, kancsókat, azt kérdezi: igazán arany ez? Decebál már a jó pajtásai nagy részét kikergette a házából az ilyen balgatag kérdések miatt. Belizár öccse pláne azt beszéli, hogy a bajhalmi cölöpsír már egyszer fel volt bontva; a mecenzéfiak elárulták; s hogy azok a csontvázak nem Thonuzóbáé és a feleségeé, hanem Zöld Marcinak meg a szeretőjének a maradványai. Hej, ha most megkaphatná, de beverné a fejét ezért a felségsértő káromlásért. De kiszökött a gyáva a külföldre, s oda Decebál nem megy. Ő még soha át nem lépte a haza határát. Extra Hungariam non est vita!

A botránkozás köve egyenesen Mántay Móric volt; mert ha ő el nem *rontja* a dolgot, most az egész világ tudná, hirdetné, szörnyűködnék rajta, hogy ő százhatvanezer forintot szűrt ki a Thonuzóba-kincsekért, s híres ember volna. Ez a csúnya matematikus ellopta az aranyt a fényét, a karbunkulusnak a ragyogását.

De nem kevésbé orrolt rá Sára asszony. Annak sem jó szolgálatot tett azzal, hogy a férjével együtt utaztatta Erdélyországon végig (pedig az volt a legfőbb kívánsága). Sára asszony sorba látogatta mind a hét nénjét. Azok mind férjnél voltak, kinek vén volt az ura, kinek iszákos, kinek verekedő, ki meg mindazt egyesíté magában; szegény sorsban is voltak többnyire mind. Irigykedtek a legifjabb testvérré, aki ötlovas hintón jár látogatóba, s parádézik vele, hogy neki olyan délceg, nyalka, fiatal, hatalmas ura van, aki mellett gazdag ajándékokat lehet osztani a látogatónak. Hát hogy ők is viszonozzák valamivel a bőkezűségét, úgy telepletykálták a füleit Decebál viselt dolgaival, amiket csak Erdélyben ismernek igazán, hogy az még az ő szerelemföltő fantáziáját is meghaladta. Eddig csak egy bizonyos örmény leánytól féltette a medvevadászt; van annak minden nemzetbeli! Több szerelmes kalandja volt annak, mint Don Juannak.

Sára asszony tökéletesen felvilágosodva érkezett haza Erdélyből. Most tudta már, hogy micsoda ember az ő Decebálja! Most értette már, hogy hová megy az a sok pénz, amin ő birtokot vásárol. Rámutogattak minden városban: ezt a házat is ő vette ennek meg annak a menyecskének. Valószínű, hogy mindezeknek a mondáknak kilencvenkilenc századrésze nem is volt igaz. Rossz a világ nyelve! De azért elhiszi azt egy szerelemföltő asszony.

Ezért nagyon elkeseredve jött vissza Sára asszony az erdélyi kéjutazásból. Csak magában forralta a mérgét. Nem volt kin tölteni a bosszúját; — hogy az az Emma nincs most idehaza. Csak a levágott haját hagyta itten. Azt mindennap újra fésülheti, meg is cibálhatja, a földre dobhatja, összegázolhatja, megint fölveheti, összecsókolhatja.

Egy napon a debreceni senior levelet írt Decebálnak, melyhez a Manó iskolai bizonyítványa volt csatolva. A levelet Decebál felolvasta a feleségének. Jól tanul a kölyök. Egy esztendő alatt kétévi kurzust végzett. Csupa eminens calculusa van minden tudományból. A senior azt írja, hogy nemsokára következni fognak a pünkösdi szünidők, ha akarjuk, vakációra hazahozhatjuk a gyermeket. Az ugyan fel akarja öltetni a tógát, s inkább el akar menni legációba az ünnepek alatt, de hát eziránt előbb a szülők beleegyezését szokás megkérdezni; — nem azért, mintha az ő engedelmeikre adna valaki valamit, hanem azért, mivel az „új tóga” húsz váltó forintba kerül. Ki fizeti azt meg?

Sára asszony nagyot lihegett bosszúságában.

— No megállj, kölyök, majd adok én neked legációt! Majd viszek én neked tógát, felöltetni valót. Ha az én kettős tüzes nyelvem leszáll a te fejedre, tudom Istenem, az lesz majd a piros pünkösöd napja!

Fel is készült azonnal a debreceni útra, amit már egy év óta elhalasztottak a sok nehéz viszontagságok.

Hogy a rossz gyerek még csak egy levelet sem írt azóta a szüleinek! Most is a seniorral írat!

Még utoljára is az anyjának kell őtet megkövetni! Annak kell a helyébe menni, kiengesztelni. De az keserves kiengesztelés lesz!

— — — — —
Ezenben édes Zuboki uramnak a kérését hamarabb meghallgatá a Jupiter, mint a dinnyeérés bekövetkezett volna. Addig is időben elbocsátá egyik ártó angyalát, akinek neve „himlő”. Az kezdett grasszálni Debrecen városában.

Volt aztán már temetés: egy nap négy-öt is. Közben márgásos is. Édes Zuboki úr felfejthette megint a zsebeit, s nem mondta többé a tele palackra azt, hogy „Ne tartsd erre!”

Egy olyan szép szitalóesős délután éppen vittek a Nagy Péterfia utcán végig egy fehérre és kékre festett koporsót a vállaikon a szép fehér köténnyel ellátott henteslegények; fiatal bajtársuk feküdt abban; a koporsó előtt járultak az énekes diákok, elől a kántorral, s énekelték a szép kálvinista zsolozsmát: „már elmegyek az örömben!”

Könnyű volt nekik, mert ők a padlón járulhattak előre, ez volt a két szál gerenda, mely mint a velencei lagunák mellett a járda, a gyalogjárást lehetővé tette ilyen tavaszi latyak idején, ha szemközt jött valaki, felmászható a fabakterre. De annál keservesebb dolga volt annak a négylovas hintónak, amely a gyászmenettel szembe közeledett a város vége felől, s nagyokat lódult egyik oldalával a másikra. — De rossz lehet üveges hintóban járó úrnak lenni.

Édes Zuboki úr jelt adott a felemelt flautájával a háta mögé a következő versre, mire a kántus rázendíté:

„A sárból kimenekedtem!”

A salugáderes hintó éppen akkor úgy belezökkent egy alatos kátyúba, hogy a hátulsó kereke tengelyéig elmerült a sárban, s erre a rudas ló kirúgott a hátulsó lábával az istrángból.

Ez valóságos irónia volt arra a versre, hogy „A sárból ki-
menekedtem”, mely legelőször is magukra az énekes diákokra
gyakorolta nevettető hatását; egyszerre torkukba szakadt az
ének. S tizenkét vigyorgó fogsor ragyogott a hintó felé for-
dulva, hanem az a derült pillanat nem tartott sokáig, mert a
rudas, a veszedelemtől megijedve, úgy elkezdett nevetlen-
kedni, rugdalózni, hogy mire Zuboki uram rákiáltott: „Ne
tartsd erre”, már akkorra telerúgta a szemét-száját sárral;
erre aztán a többi négy ló is megbolondult, a halottvivők fehér
köténye, de meg a szép festett koporsó is, nagy bemocskoltatás
veszedelmében forgott. Nem is vették azok tréfára a dolgot,
hanem nekilódulának a koporsóval, hogy a sárvolcán lőtávolá-
ból elmeneküljenek, s taszították az éneklő diákokat maguk
előtt; első eset volt, hogy a halott megkeresse a gyász kíséretet.
Futott is a diák, egymást taszigálva a pallón, de senki sem
olyan nagyon, mint az altista, a Tanussy Manó. Neki még
egy külön jogcíme is volt a nekiiramodásra.

Annak a póruljárt hintónak a bakján megismerte a kocsist
meg a hajdút. Azok az ő cselédjeik.

Az a hintó őerte jött. Vesd el magad!

Addig hátra sem nézett, amíg az utcagörbület el nem takarta
előle a bajba jutott úri fogatot.

Sára asszony ült biz abban. Ő is nagyon jól megismerte
a fiát, még ebben az átváltozott alakjában is. A csoda fogta
el! Az ő magzatja, Tanussy család egyetlen ivadéka, a fe-
jedelmi sarjadék halottakat énekel végig az utcán! Ha olyan
erősen be nem lett volna csatolva a bőrfüggöny a hintón, tán
kiugrott volna belőle, így csak az ablaküveget tudta ki-
törni rajta, s azon kidugta az arcát; az egész feje nem fért
ki rajta.

— Están, te! Están! — kiálta indulatosan a hajdúra.

Dejszen volt annak most egyéb dolga, mint a „tessék
parancsolni!” Combíg bele kellett gázolnia a kátyúba, hogy
a rudas lábát visszaemelje az istrángba. A kocsis káromkodott.

A két első ló pedig rémültében kikapott a sártengerből a partra, a járópadróra, s minden módon be akart menni a csizmadiának az ablakán, pedig nem volt szüksége csizmára; legény, inas, májszterné rohant az épület védelmére fordítófával, seprűvel; a hintóba szorult asszonyságnak az interpellatiója, „a fiam! a fiam!” mind elveszett a nagy lármában.

Végre is az istráng volt az okosabb: elszakadt, s ezzel a rudas kiszabadult a kelepcéből.

De most már aztán nem lehetett tovább menni, amíg az istrángot össze nem kötözik.

Sára asszony mindezekről a földi bajokról tudomást sem látszott venni; őt csak a tovaszaladott Emmácska érdekelte. Egy hatalmas kemény megtisztelés után, annyira érvényt szerzett az Estánhoz intézett szavainak, hogy az visszamordult rá a ló hasa alól: „No hát mi a?”

Elkerítette neki a szentjeit Sára asszony.

— Hagyd ott azt a lovat, s gyere ide! Nem hallod, hogy kiabállak? Nem látod, hogy ott megy a fiam?

A hajdú nagyot bámult.

— Micsa fia?

— Szamár! Az, ki azelőtt az Emma leányom volt.

— Hát hogy lett a kisasszonybul úrfi?

Az ám! Erről senki sem világosította még fel az otthoni cselédséget.

— Bolond! Ne kérdezd. Ott megy a temetéssel. Szaladj utána, hozd ide!

— Én? Hogy találjak én meg egy Emma kisasszonyt, tizenkét tógás diák között?

Sára asszony átlátta, hogy ezzel nincs mit beszélni; a kocsisnak osztott hát parancsot.

— Héj, Simkó! Rögtön fordulj meg.

A vén kocsis rideg nyugalommal felelt vissza.

— Felfordulni, azt megtehetem, de megfordulni, azt nem tehetem.

— Elszakadt az istrángunk! — magyarázá az Están az állapotot.

— Nekem pedig utol kell ércnem azt a temetést mindenáron.

Erre a szóra: „mindenáron”, közbelépett a gondviselés.

Egy taligás férfiú ott nézte már régen az utca másik oldaláról ezt a nagy hajcihót. Maga ott ült a lova hátán a nyeregben, fülig húzva magát a kifordított gubájába, s szíttá erősen az üres makrapipáját; a lóhoz volt kötve az az ismeretes két kerekű talyiga, ami úgy hasonlít a római curriculumokhoz; egy szál keresztbe tett deszka képezi az ülést benne. — Dehogy mozdította volna meg a kisujját, hogy a bajba került utasoknak segítsen valamiben. Hanem amint „árról” beszéltek, egyszerre eleven ember lett belőle, megszólalt:

— Elviszem én az ifjasszonykát a temetőig, vissza is hozom hat garasért.

Sára asszony nem sokat válogatott benne: „Álljon kend ide a talyigájával!”

A vehiculum odafartatott a hintó mellé, az ernyőt nem sokat bontogatta Sára asszony, hanem levagdalta a késével a csattos szíjakat, s úgy nyitott magának utat a hintóból.

Aztán nem törődve az összecsődült embereknek sem szemével, sem szájával, átszökött a hintóból a talyigába, s helyet foglalt az ülésdeszkan.

— Aztán csak jól meg kell fogózni kétfelül a kasba! — dörmögé a talyigás jóakaró tanácsadással az úri vendégnek. S azzal elkezdé az alatta levő négy lábú állatot a kőcmadzag ostorral agyba-főbe, a két csizmasarokkal meg oldalba biztatni, s mire az csakugyan mozgásba hozta a tagjait, úgy, hogy a talyiga is kénytelen volt vele menni.

Hej, ha azt most látnák a tanusvári előkelő urak, asszonyságok, hogyan kergeti Sára asszony egy talyigán ülve a Tanussy család trónörökösét, aki halott előtt énekel kántusban, az utcán végig!

Mégsem érte utól a gyászmenetet, pedig még borraivalót is ígért a talyigásnak. A „lú” nem szalad soha. Meggyőződése tiltja.

Mire a temető kapujához ért a talyiga, már akkor a diákok ott álltak karikában a halom tetején, s a sírásók erősen kapálták be a földet a leeresztett koporsóra.

No, itt legalább szárazföld volt, le lehetett szállni.

Sára asszony nem várt segítséget. Egyik lábával a kerékagyra lépve, aláhoppant a talyigából, s indult a temetőajtó felé.

De nagy hirtelen visszahátrált megint. Szokás szerint a temető bejárata előtt két sor professionatus koldus képezett sorfalat, mindegyiknek ott ragyogott a rongyos condráján a fényes sárgaréz pecsét a D. V. betűkkel. Hiteles koldusok.

Sára asszonyban máskülönben sem volt semmi festői érzék, hogy ő a koldusok pofáiban valami nagy gyönyörködésért találja, de most még a szokottnál is visszatetszőbbek voltak azok között; soknak az arca tarka volt még a nemrég kiállt himlő ragyáitól. Ettől a látványtól csakugyan van oka vissza-riadni egy szép asszonynak, aki ád az arc simaságára valamit.

Hirtelen a szája elé kapta a zsebkendőjét, csak azon keresztül kiáltott a koldusbíróra.

— Hej! Kit temetnek ottan?

A koldusbíró félszemű volt, nyúlászú, a nagy persely a nyakában igazolta hivatalos állását; síró szóval felelt meg a kérdésre:

— Istenben boldogult néhai Koppants Áron uramnak a fiát, Koppants János henteslegényt, himlőben halt meg szegény, Isten nyugtassa meg.

— Himlőben! — kiálta fel Sára asszony. — S az én fiamnak ott kell lenni.

— A bizony! Az a három utolsó sor ott mind ebben a nyavalyában halt meg.

Sára asszony kívül maradt, ott akarta bevárni a fiát.

És aztán még kellett neki valamit látni, ami rosszabb a nyavalyánál is.

Végig kellett neki nézni, hogy az egyházi hogy fizeti ki a diákokat egyenkint, ott mindjárt a végzett munka után. Az ő fiacskája is ott tartja a markát, amíg beleszámolják a hét pénzt.

Egy Tanussy Emmánuel petákat szolgál meg halott temetésénél! Ez kétségbeejtő!

A diákok azonban nem jöttek visszafelé azon a temetőkapun, amelyen bementek, hanem másfelé indultak meg.

— Nem jönnek vissza? — kérde Sára asszony hűledezve.

— Nem ám — felelt az érdemes koldusbíró. — Mert a cigánysoron is van egy halott, most azért kerülnek.

— Szaladjon valaki nekem a kántorhoz, hívja egybe ide! „Szaladjon!” nevettek a koldusok. Ugyan ki szaladna itt, holott aki nem sánta, az vak.

— Itt van egy tizes! — kiálta Sára asszony, odadobva a földre egy ezüstpénzt.

Most már után nem volt senki sem vak; mind utána kapott a pénzdarabnak; azonban egy sánta elkapta valamennyi elől, s aztán fél lábbon, fél mankóval úgy eliramodott, hogy röptiben elfogta Zuboki uramat.

Zuboki uram megérté, hogy egy nagy úri asszonyság akar vele beszélni, aki tizest ád a koldusoknak.

Hohó! Ennek nagy halottja lehet.

A temetőt széles, mély árok vette körül, amit még bevehetetlenebbé tett a kétoldalt magasra felhányt töltés. A külső gáton állt Sára asszony tekintélyes alakja; szép tarkavirágos gros de Naples ruhában, drága bajadérral a nyaka körül, a fején egy olyan módi kalap, ami éppen úgy néz ki, mint a mostani gígeknek az eső ellen felhúzható födele, marabutollakkal. Ezt bizony meg lehetett látni messziről.

Édes Zuboki úr tehát, bocsátván a kántusát a maga útjára, egyenesen nekivágott torony irányában a hívogató alaknak; úgy ugrált egyik sírről a másikra, mintha atlétai versenybe futna fogadásbul. Nagy lihegve odaért a belső töltésre, s ott

lekapta a kalapját, nem annyira köszönés végett, mint hogy az izzadt homlokát megtörölje; úgy beszéltek az elvászto mély árkon keresztül, mint Dobó és Amhát pasa.

— Maga a kántor? — szólítá meg Sára asszony az énekek fejedelmét.

Az pedig nem szerette ezt a címet; mert ez pápista szó.

— Ne tartsd erre! Én orgonista vagyok. Igenis. Mi tetszik a nagyasszonynak? *Egész harmónia* tetszik?

— Nem kell nekem semmiféle harmónia! Majd magam csinállok én olyan harmóniát, hogy ledúl bele a veres torony, azzal a repedt haranggal. — Adja ki frissen a gyerekeimet.

— Ne tartsd erre! Nincs az én zsebem tele gyerekekkel! Honnan vegyem.

— Azt a huncfutot küldje ide, amelyiknek a füle Tanussy Emmánuel névre hallgat; az az én drágalátos magzatom. Elszökött a gézengúz. Viszem haza.

— Tisztelem a tekintetes asszonyt. Alázatos szolgája. Örülök, hogy van szerencsém.

— Sose örüljön semminek, hanem kiáltson utána annak a semmirevalónak, hogy jöjjön ide. Ha én kiáltok utána, még jobban elszalad.

Édes Zuboki úr maga elé szúrta a homokba a nádpálcáját, s arra tette rá a kalapját; most még jobban izzadt az üstöke. Elővette a zsoldárbeli tudományát.

— „Perelj uram perlőimmel!” — „Haragodnak nagy voltában.” — „Ne szállj perbe énvelem!”

— Ne diktáljon maga most itten zsoldárokat, hanem tegye, amit mondok.

— „Parancsolá az Augustus császár!”

— Az Augustus császár csak egy kótyomfitty volt, az senki- nek sem parancsolt, hanem amit én parancsolok, arra nincs más felelet, mint „igenis, szaladok, teszem!”

— „Hegedűnket akasztottuk fűzfákra!” Hisz akkor rosszab- bul volnék a százharminchetedik zsoldárnál. Nincs több ennél

az egy áltistámnál. Nincs olyan szép áltushangja az egész kollégiumban senkinek, mint a primi anni Tannussy Manónak. Anélkül nincs harmónia. Ha a diskantusból akarna a tekintetes asszony egyet elvinni, abból van három, azt adhatok; de az altust nem adhatom.

Már erre elfogyott a türelem olaja Sára asszonynál, azt gondolta, hogy Zuboki úr mókázik; pedig nem volt az annak szokása.

— Ejnye, te egeret nyelt részeg borduda! Még énvelem mersz csúfondároskodni? No megállj, majd csinálok én rendet a debreceni kollégiumban, ha még senki sem csinált!

S azzal, se szólt, se beszélt, felkapott egy hantot a földről a lába alól. — De Zuboki uram sem vette tréfára a dolgot; amint látta, hogy micsoda veszedelmes ellenséggel van dolga, kapta a két kezébe a pálcáját meg a kalapját, s úgy eliramodott, hogy legfeljebb három-négy hant puffant oda a hátához, amíg az ostromüteg lőtávolából elmenekülhetett.

— No, ez szépen kezdődik! — mondá magának Sára asszony, s visszadobogott talyigájához.

A koldushad keserves nagy énekléssel fogadta: „Szeretem és áldom az Úristent!”

— No, hát csak áldd, van okod rá! — kiálta mérgesen Sára asszony, s majd felfordította a talyigát, amikor felkapott bele. „Vissza a hintómhoz!”

Jól mondta. Az úti kocsí még akkor is ott horgonyozott a nagy pocsétaöbölben, a csizmadia háza előtt. Az istráng rendben lett volna már, hanem most meg a hátulsó kerékről esett le a nőstény sróf, bele a sárba, azt keresték kilenc águ vasgereblyével a latyakban; elnyelte azt a sár; de elnyeli az még magát a hintót is, ha reggelig itt hagyják.

Késő este lett, mire bevergődhettek a hintóval a nagyhídra.

Még akkor élt és uralkodott Debrecennek ez a hírhedett specialitása, amire József császár azt mondta, hogy még sohasem látott ennél nagyobb hidat — a szárazföldre építve.

A bárka végre eljutott az óhajtott kikötőbe, a Bikába. Sára asszony, késő lévén az idő, ő maga is a hosszú keserves út fáradalmaitól eltörődve, a mai napon már nem találta célszerűnek a hajtóvadászatot folytatni az Emmácska után. Hiába is keresné most azt a kollégiumban. A vendéglős elmondta neki, hogy nagy halottra harangoznak; a Tánczos uramnak az öreganyja halt meg; az eklézsiának is testált, az egész kántus ott van most a halottas háznál — virrasztani.

„Virrasztani!” Egy Tanussy Emánuel a disznóhajcsár öreganyja mellett kornyikál kálomista rigmusokat, és nyakal mellette debreceni felfordult nyúlós bort, amit ollóval kell elvágni a szájától, mikor leteszi a poharat! „Hogy a tűz pusztítsa el az egész faluba ójtott várostokat!”

Azzal a tűzzel pedig jó nem tréfálni. Most éppen olyan divatja van a tűzi veszedelemnek Debrecenben, hogy minden éjjel kigyullad valami majd itt, majd amott. Azt mondják, hogy mordályégetők vannak a városban.

Jó szerencse, hogy van egy olyan derék nagybotosa a kollégiumnak, mint a domine „Mitugrálisz!”

Ennek meg ez a latinus neve. Ő az első masinistája a diákoknak. „Masinista” jelent tűzoltót.

A tűzoltás a diákságnak a mellék tanulmánya, van saját fecskendőjük és minden egyéb tűzoltó apparátusuk. Azaz, hogy tulajdonképpen az a mindenféle készülék áll jóféle kurta nyelvű csáti tölgyfustélyokbul, amiknek a bunkója ólommal van megtöltve, ezeknek a neve gerundium. Aztán valamennyi gerundiumnak van egy apja, meg egy öregapja. A botok apja a „kis bot”, a nagyapja a „nagy bot”. Az utóbbinak a súlya huszonkét bécsi font. Egészen hasonlít ahhoz a Herkules-buzogányhoz, amit mindenki ismer. De ember is legyen, aki azt felemeli. Már pedig ezt az ölnyi hosszúságú buzogányt kinyújtott karral kell a végénél fogva felemelni és aztán megint függőlegesen feltartani annak, aki a nagybotos címet el akarja nyerni. És annak különben is bátor, erős szívű

embernek kell lenni, aki vészben és viharban parancsolni tud. Ilyen ember a „Mitugrálász”? — A kis bot csak kilenc fontot nyom, annak a kezelője Tanussy Manó. Ahhoz is markos legegény kell. Mikor aztán „incendium” hangzik, egyszerre végigfutja a kollégium szobáit a vészkiáltás: „ad arma! ad arma!” A masinisták ugranak fel a fekhelyeikről, kapják a gerundiumokat az ágy alól, a voluntérek befogják magukat a nehéz tüzifecskendő elé; nem kell még a lovakra várni, s azzal csörtet a fekete csapat ki a kollégium kapuján, amerre a toronyőr lámpása mutatja a tüzet, mert a tűzfény, kivált éjjel, megcsalja a tájékozást.

Mármost, aki a debreceni hosszú utcákat ismeri, mindjárt ki fogja találni a kis bot és nagy bot intézményének a célszerű voltát. A tűzoltó diákcsoport nem kerülget egyik utcáról a másikra, hanem neki a tűz irányában a kerteknek; amelyik palánk a kis bot döngésére be nem dül, megadja magát menten, ha a nagy bot megszólítja; akkor aztán a ledöntött palánkon, a kerteken keresztül vágatnak a fecskendővel, kapu, kerítés törik-zúzik előttük, téglá-, vályogfal nem akadály, a nagy bot olyan, mint a római faltörő kos, az egy hatalom.

Mikor aztán az égő házhoz eljut a diákság, nagy okosan békét hágy annak a tetőnek, amelyik már úgy is ég, ellenben hirtelen ellepi a szomszéd háztetőket, puffog, csattog a sok gerundium, egy irgalmas kiáltás alatt le van födelezve tizenkét közel eső ház tisztára, azok meg nem gyulladhatnak. Valóságos lebunkózás. Akkor aztán a magára maradt égő házat is lehet locsolgatni.

Ez ugyan drasztikus tűzoltási mód volt, de mindig bevált.

Az adoma szerint egyszer meg is sokallták ezt a barátságot a birtokosok, s tanácshatározat ment a kollégiumhoz, hogy a „florilegium” (virággyűjtemény; a diákság megtisztelő kifejezése) ne jöjjön tüzet oltani *botokkal*. A legközelebbi incendium alkalmával aztán kirukkolt megint a kollégium ifjú népe a

veszedelem színhelyére, magasra emelt pennákkal a kezében. Le is égett a fél utca. Hát aztán csak megint visszadekretálódott a gerundium.

Egy ilyen látványnak Sára asszony is lehetett nézője. Mert alig hordatta fel a kocsiládákat a numero 8-ba, aminek az ablaka a nagy piacra néz, amidőn egyszercsak megkondul a harang (akiről így szól a vers: „mázsa harang ötvenkettő, de toronyba veresbe”), ez tüzet jelent! Mire nagy riadal támad, kofa, hentes, talyigás egyszerre futni kezd hetvenhét felé; „Hol ég? Ott ég!”, a füstgomoly a nagy erdő táján emelkedik fel az égre, az esős, felhős boltozat mindenfelé veresedik; „Az ispitály ég!” kiabálják alá a toronyból; a városházától jön futva a dobos, csákót vesztett hajadon fővel, s veri a dobot, ahogy csak állja a bőr, végre a templomtéren összegyűlt sokaság kétfelé oszladozik, nagy robajjal tör rajta keresztül a tűzoltó diákság, elől a nagybotos, a Mitugrász, két kezében keresztbe tartva maga előtt a nagy botot, hogy csak úgy dönti maga előtt a rendet, nyomában a kisbotos, a vállára kapott ifjabb buzogánnyal, aztán rohan a nagy tűzi fecskendőbe elől-hátul belekapaszkodott fekete had, a nehéz masina döcögve gördül végig a nagyhídon.

Egy magasra fellövelő lángnyelv megmutatja, merre a tűz? A nagybotos megkezdi a vezényletet: „Tundas istum palánkum!” (Törd be azt a palánkot!)

Sára asszony onnan az ablakból csak akkor veszi észre, hogy kinek szól ez a kiáltás, mikor a nehéz buzogány elkezd egy deszkakerítésen recsegtetve tombolni, hogy ez az ő fiacskája. Ez az Emma gyerek!

— Hát azért neveltelek én tégedet selyem kisasszonynak! Kutya meg a mája! A füstfaragó dolga a tűzoltás becsületes városban. Ne te kálvinista Róma!

A hajdú meg a kocsis ezalatt nyugodt lélekkel jártatta a négy lovat, a nehéz út után, a házak mentében, ahogy szokás.

— Fogjátok meg nekem rögtön azt a kölyket! — kiáltott le rájuk az ablakból Sára asszony. — Azt ott ni, azzal a husánggal, aki a kerítést döngeti, az az én fiam. Ide hozzátok mindjárt. Aki felgyújtotta az iskoláját, oltsa maga. Az én fiam nem kéményseprőinas!

A kocsis megfogadta a szót, s közé keveredett a rohanó hadnak, amiből az lett, hogy nem ő fogta el a diákat, hanem elkapták őket a diákok, a két lovával együtt, a lovakat rögtön befogták a fecskendő elé, a kocsist meg feltolták a bakra, hogy hajtson. A hajdú ellenben okulva a kenyeres pajtása példáján, a két első lóval beretirált gyorsan a Bika udvarára. A másik két ló, a kocsissal együtt csak másnap délre került elő, a kocsinak a szép karikába szedett haja mind le volt perzselve, a dolmánya csupa lyuk a ráhullott szikráktól, a lovaknak meg csak itt-amott maradt a farkából valami; kell az gyűrűnek a diákok számára.

Haj, de dühös is volt Sára asszony. Egész éjjel le nem feküdt, különben sem alhatott volna a nagy harang-félre-
verés miatt. Átkozta az egész várost, kollégiumostól együtt. „Ha most volna itt egy plébános, mindjárt pápistává lennék! Hisz a katolikusok csak nem hajtják a tűzbe kispapjaikat! Ki hallott ilyen bolondot?” Majd a lovaiért lamentált, majd a fiáért. Még sem szénát, sem abrakot nem kaptak!

Reggel felé mégiscsak el lett oltva a tűz szerencsé-
sen.

De Tanussy Manó megadta a diadalnak az árát. Egy tűzfal, aminek az ormán dolgozott, ledült alatta, s a fiúnak kificamodott a lába, egynehány horzsolást a testén nem is számítva. A társai úgy szállították haza a kollégiumba, botokra fektetve. A tilógus ugyan mindjárt helyretette a bokáját, de azért mégis fekve kellett maradnia egész nap az ágyban, s a dagadt bokáját hideg vízzel borogatni.

Ezt pcdig senki sem hozta hírül Sára asszonynak.

Alig várta, hogy a reggeli harangszót elhúzzák. A kocsis mégsem került haza a lovakkal. Amint a kollégium csengettyűje is elverte a készülőt, felhívatta a hajdúját.

— A diákoknak már beharangoztak, együtt vannak a kollégiumban. Rögtön eredj oda, keresd fel, ahol talárod a fiamat. Hogy híják? Nem tudod? Tanussy Emmánuel. No, ne járjon a szád, mintha forró kása volna benne. Rágd meg jól: „Emmá—nu—el!” Emmábul, Sámuelből ragassz össze egy szót. Azt mondd neki, hogy én parancsolom, hogy énnekem azonnal ide jöjjön! Ha mindjárt az imádság közepén van is, azonnal ugorjon, hagyja abba, itt teremjen. Mert különben én deklinálom meg.

A hajdú öreg legény volt már, sokat tanult életében, csak azt az egyet nem tanulta meg, hogy valami izenetet úgy elmondjon, ahogy a szájába adták.

A kollégiumnak nem felejtette a nevét.

— Ez a kinlódium? — kérdi egy kaputámogató tógás fiataltól. Hogy ezt helybenhagyták, akkor azt kérdezte, hát hol van ebben a nagy kaszármában az a cinterem, ahol a Tanussy Emma Sámuel diákot deklinálják?

A megszólított felvezette a hajdút a kikoptatott falépcsőkön a fizikai terembe.

Ott éppen tisztelendő Hamzai uram, mint substitutus professor praelegált, s a csillagok parallaxisát vagy mit, magyarázta a katedrában ülve. Szemben vele, ahogy otthon Tűzhalmon, a nagy kamarában vannak a stellázsira felrakva egymás fölé a tejesköcsögök, úgy ült sűrű glédákban egy egész tábor diák, akik közül egyik sem hasonlított máshoz, mint magamagához.

A hajdúnak elkáprázott a szeme, mikor belenézett ebbe az idegen sokaságba.

— Izé! Azt parancsolja a tekintetes Tanussy Decebálné asszonyoság, hogy az a Tanussy — micsoda? Izé! No ni, nem jön ki a számon a neve. (A clarissime segíteni akart rajta:

„Manó”.) Manó? Nem. Olyan nem kell. „Hát talán Emmánu-el?” Az a! A kakas csípje meg a cifra tituláját! Hát, hogy azonnal ugorjon, ott teremjen a tekintetes asszonynál, a Bikánál, az Emma úrfi édesanyjánál.

Hát persze, hogy az egész classis nagy röhögésnek eredt erre a furcsa összeállításra.

A clarissime átlátta, hogy ettől az atyafitul szóbeli izeneteket küldözni nem tanácsos, ennélfogva azt mondá neki, hogy csak forduljon ki a folyosóra, majd mindjárt fog *levélben* válaszolni.

Azt természetesen igen gyöngéd kíméléssel kellett az úri asszonyságnak tudtára adni, hogy a fiával minő baleset történt, minélfogva az a mai napon gátolva van fiúi kötelességének teljesítésében, ellenben a tekintetes asszonynak szenvedő gyermeke kórágynál leendő megjelenése mennyire áldásos befolyással fog lenni annak felépülésére stb.

Hogy ennek az epistolának mi lesz a sorsa, azt előre lehet sejtteni! Sára asszonynak levelet, aki nem tud írást!

Mikor a hajdú visszaloholt a híres vendégfogadóba, a tekintetes asszony már künn a lépcsőtornácon várta.

— No! Elhoztad? Nem hoztad?

— Igenis. Elhoztam ezt a levelet.

Sára asszony azt a két szép fehér fogsorát mutogatta dühében, összecsikorgatva.

S azzal úgy vágta a fejéhez a hajdúnak azt a levelet, hogy ha az papirosbul nem lett volna, menten porrá zúzott volna tőle a feje.

Azután még egynehányszor a hátához vágta, egyszer a többek között az öklével együtt; utoljára pedig apró csipe-tekre összetépte, mint a lebbencstészta, s a földön elszórva, sorba rátaposott az elszórt pilléire, mintha megannyi mérges pókokat gázolt volna össze.

— Levelet küld nekem! Még csúffá tesz a világ előtt! Olvassam, ha tudom! Nekem küld levelet, akinek se bű, se bá

nem emberem. Nekem ákombákot! No megállj, rossz kölyök, ha te nekem így produkálsz, hogy mit tudsz, majd felauffíro-lom én teneked, hogy hát én mit tudok.

Azzal nagy dúl-fulva berontott a szobájába, előrántotta az elemozsinás kosarat, amiben szépen rendbe volt rakva a sok drága jó pogácsa, diós kalács, sonka, kalbász s más efféle csemege, ami a diák paradicsomát képezi. Kinyitotta az ablakot, kidobált rajta mindent, ki a piacra. Nem bánta, kinek jut. Koldusok kapkodják-e el, vagy kósza komondorok falják fel. Inkább a kutyaéknak. Semmi, de egy morzsa sem maradt — sem a kosárban, sem a szívében.

El is utazott volna rögtön vissza, ha a kocsis a két lóval már visszakerült volna.

Pedig hát a szegény Manó gyerek ebben az egész levél-históriában teljesen ártatlan volt. Eléggé nyughatatlankodott ő, amikor megtudta az orgonistától, hogy abban a hintóban az édesanyja érkezett meg; de a borbély nem engedte neki, hogy felkeljen; estig fekvé kellett maradnia.

— Ne tartsd erre! — biztatá Zuboki uram. — Este kirukko-lunk a tekintetes asszony ablaka alá, s elénekeljük neki a leg-szebb harmóniás nótákat, azzal szent lesz a béke.

Úgy is történt. Még a sötétséget sem várták, már ott volt a kántus a Bika előtt Zuboki uram vezetése alatt, s rákezdé a gyönyörűséges szép nótát:

„Szomorúan hallott kongni
A várban egy harangot . . .”

Manó énekelte az altushangot. Jaj, de fainul is adta!

A Bika-korcsmáros onnan hallgatta az ablakból kikönyököl-ve a szép nótát, s nagyokat füstölt a földig eresztett longissimá-ból. Engedte végigénekelni.

Hanem amint Zuboki uram most ahhoz a másik dalhoz kezdte a fuvoláját stimmolni: „Te Tihanynak riadó leánya”, leszólalt onnan az ablakból.

— Hájszen, ha ez a szép harmónia az én nevem napjára van szenteltetve, azt igen szépen megköszönöm, s egy pohár borral meg is honorálom; hanem ha netalántán annak az úri asszonyságnak sub numero 8 lenne szánva, akkor nem instállok belőle többet, mivelhogy az már a déleesti órákban hazavissza elpályázott.

Erre csak a torkába szakadt a dal a diákságnak.

Manó odafordult a falhoz, s ha kicsúfolják is érte, nem tehetett róla, de elkezdett sírni, — utoljára volt!

XXVII. KIÉ LEGYEN MIKE-PÉRC S ÉS AZ Ő FILIÁI?

Megérkezett az electió napja!

Nagy nap ez! A diákok választanak legációt. Előttük a hosszú nagy lajstrom, a szent eklézsiák nevével, amik szomjú-hozzák a friss „igét” Mert jólesik ám a hívek seregének „odakinn”, ha az elsottyadt tiszteletes helyett, akinek már könyv nélkül tudja minden ember a prédikációját (csak maga nem) egy olyan törülmetszett kölyökpapot lát kiemelkedni a kathedrából, aki aztán csengő, dörgő, pattogó szóval harsogtatja el a híres Szoboszlay vagy a még híresebb Kalmár hatalmas egyházi szónoklatait; nem is olyan alamuszi módon, hogy az egyik kezét leteszi, a másikat felveszi, vagy mind a kettővel megfogja a pulpitust, hogy el ne szaladjon alóla a kathedra, hanem nekiereszti mind a két karját Isten igazában, s dobálja tele marokkal, ahogy illik, az áldást, dorgálást és bölcs oktatásokat. Akkor nem aluszik senki, mikor a legátus prédikál.

De viszonylagosan a diákság előtt is éppen olyan kívánatos ez az ünnepi legáció. Derék egy intézínény az! A fiatalember utazik saját költségén, apostolok lován, országot-világot lát, tapasztal, emberekkel ismerkedik meg; némelyik legáció célja a szlávóniai kálvinista községek, oda Kecskemétről megy a legátus. Aztán a legáció eredménye nagy segítség annak a szegény fiúnak, akit hazulról öt garassal eresztettek el, hogy legyen úrrá. Némelyik már a „post festa”-ra várt jövedelmet is el költötte előre. A hitközségek súly szerint következnek a lajstromban; némely falu többet ér, mint egy nagy

város. Ó-Szőny a legelsők között van, Budapest csak a vége felé kullog (még akkori időben!). A tradíciók, a szájhagyományok egész statisztikai összeállítást tartanak fenn e tárgyról. Hol milyen konyhát tart a pap? Vannak-e felnőtt leányai? Házas-e a rektor, vagy csak academica promotión van? Néhol a földesúr pópista, hanem azért nála ebédel a legátus, nagykanállal, s aranyat kap ajándékba. Elmondatik, hogy micsoda bolondságai vannak a főúrnak, amiket figyelemben kell tartani. Másutt ellenben a kertek alól kell felmenni a legátusnak a subsidium összegyűjtésekor, mert ha a compossessor meglátja az ablakon át, hogy közeledik a legátus, elsőkik előle. Vannak beneficiumokkal járó legációk. Vannak eloláhosodott falvak, ahol már senki sem tud magyarul, s ahol régi kétgarasosokkal fizetnek, amiket már a delvalváció alatt kivontak a forgalomból, hanem azért oda is kell menni legátusnak; oda is el kell vinni a szentlélek kettős tüzes nyelveit.

A java legációkat természetesen a quinquennis és a sexennis diákok válogatják el — calculusuk rendje szerint; ezek az igazi teológusok, akik már folyvást, peregvést tudnak zsidóul; utánuk jönnek grádus szerint a juristák, philosophusok, physikusok, akiktől nem kívántatik több, mint hogy az első két sort el tudják olvasni Mózes Pentateuchjából: „Beresid boró Elohim e thassamáim, tohu vahobu chusef.” — A „bagó”-nak aztán marad az, amit a többiek otthagytak; a polyvája. De azért azt is elviszik; nem hoz be többet nyolc bankóforintnál, azt is a perselypénzből adják ki, csupa krajcárban; de nem hagyatik az azért ott.

Hát az említett Mike-Pércs éppen ebbe a kategóriába tartozó legáció volt. Még hozzá az a rossz híre járt, hogy az öreg pap rendkívül fősvény ember, maga főz, nem tart szakácsnét, a legátusnak a kóstához kell menni. (Így tisztelték az iskolamestert hajdan.) S még hozzá van két filiája (nem a papnak, az még jó volna, hanem a községnek) két fiók-egyházközség, jobbról is, balról is egy óra járásnyira; úgyhogy a legátusnak,

alig tette le a kanalát, már a nyakába kell venni a lábait és kutyagolni a szomszédba, hogy ott legyen a harangszóra, s onnan megint vissza éjszakára Mike-Pércsre, s ott egyúttal énekelni is kell, mert a rektor golyvás, nem énekelhet.

Tanussy Manó is „bagó” volt még (első éves philosophus), hanem tudvalevő két rendbeli kitűnőségénél fogva mint kisbotos és áltista, huszonnégy emberrel elébb választott, s így még abba a kategóriába jutott, ahol egy jó húsz forintos legációra lehetett szert tenni; neki jutott „Sulymos-Káta”, egy magányos helység, bortermő vidék. 400 kálvinista lélek, viális pap, trabális papné, csakhogy addig itatják a legátust, amíg be nem rúg.

Hanem biz a szegény Jancsi pajtásnak már nagyon sovány válogatása maradt, a cimborái belebeszéltek Mike-Pércset. Mikor aztán beleválasztott, csak akkor világosították fel a sűrű hátrányáról az ekléziájának, de már rajta maradt.

Azonban még az electio után következik a cserebere. Egyik is megbánta, amit magának foglalt, a másik is. Azok aztán iparkodnak kiegyenlíteni a dolgaikat, rábeszéléssel, ravaszággal, vagy ha másképpen nem megy, ráfizetéssel. A virement meg van engedve. Akad gazdája mindegyiknek.

Csak a szegény Jancsinak a Mike-Pércsét nem akarta senki a magának jutottnál jobbnak elismerni. Egész proverbium lett már belőle: „Kinek kell Mike-Pércs, meg a filiái?” A Jancsi majd bűnnek eresztette a fejét a nagy megbánástól.

— Nohát, ha senki sem akar veled cserélni, cserélek én! — mondá Tanussy Manó.

Eleinte nevettek rajta, azt gondolták, tréfál. Jancsi komolyan elutasította az ajánlatot. Jó pajtások nem fogadhatnak el egy mástól ily áldozatot.

Hanem aztán Manó olyan okot hozott fel, amely egészen bevált. Őneki ellensége a bor, ott pedig, ahová ő választott, keményen kell nyakalni; ez az oka, améért odaengedi akárkinek cserébe.

A valóságos oka pedig az volt a cserének, hogy amióta hazulról megszöktek, az egész telet-nyarat folyvást ugyanabban az egy ruhában húzták ki, ami akkor velük jött. A Jancsi már akkor is ócska volt, azóta nagyon megadta magát az időknak; az új ruháját, tudjuk, hogy Manónak engedte, s az még állta elég jól. Ezért kellett a Jancsinak átengedni a nagyobb „dáciával” járó eklézsiát, annak nagyobb szüksége volt rá.

Különbén Manó a legkeményebb nélkülözésekhez edzette magát, csikorgó tében is a pusztá téglapadlón hált, a feje alatt egy hasáb fával vánkos helyett, s egyszer fogadásból megtette, hogy négy napig nem evett semmit. Kiállta vitézül.

A nagy vállalathoz (mert nem csekély dolog az!) nem kellett egyéb, mint egy pár prédikációt leírni, azután meg valamelyik öregdiáktól, aki természetre hasonló, elkérni kölcsön a viseltes tógáját, amit az természetes, hogy odaad szó nélkül; rég gyakorlatban élt már ott a socialismus, egész a communismusig; amelyik diáknak hazulról laetum nuntium* érkezik, az valamennyi szobatársé, s ha egynek van egy ünneplő kabátja, azt valamennyi viseli. Jön még hozzá egy vászonkuffer, másként „battyu”, amibe egy ing, a tóga és egy pár csizma (ha van) megfér, a prédikációt zsebre nyomják, persze egy árva szót sem tudnak még akkor belőle, mikor nekiindulnak, de hát arra való a hosszú út, az ember előveszi a nagy séta alatt, s bemagolja peripatetice.

Manónak annyival könnyebb volt a batyuja, hogy nem volt több annál az egy pár csizmájánál, amit a lábán viselt; hanem az drága csizma volt, oda volt rejtve a talpába az a bizonyos százforintos bankó, amihez nem szabad hozzányúlni. A vándordíjakot emelgette a büszkeség, mikor arra gondolt, hogy ő most százforintos bankóban gázol!

* Kolbász, sonka, szalonna.

Akkor azonban magát csalta meg, amikor azt hitte, hogy majd ő az úton tanulja meg a prédikációt, mert amint a szép zöld mezőre kiért, ami akkor ékeskedett a tavasz egész pompájában, a pacstírták éneklése mellett, a méhek zsongásánál, elfelejtette minden apostoli küldetését.

Reggel azzal biztatta magát, hogy majd délután; akkor megint nem akarózott neki a „Keresztyén atyámfiai! Először!”, no majd estefelé! Akkor meg éppen gyönyörű szép vidékbe került bele: Biharország erdős tájékába. Itt meg már éppen nem volt kedve a virágzó iharfák, a barkázó jegenyék helyett a teleírt papiroost bámulni. Majd holnap reggel! Hiszen korán virrad. Egyszer-kétszer elolvassa, megfogja azt az ő feje. — Jó hely ez, nem tart hosszan a vacsora.

Ebben az egyben nem csalódott. Amint megérkezett Mike-Pércsre, könnyű volt a pap lakára rátalálnia; ott volt az a templom mellett. Ajtó, kapu be volt zárva, dörömbözésre ki nem nyílt; Manó aztán nem sokat könyörgött, átugrott a kerítésen, úgy ment be a paphoz. Ott kinn ült a tornácon.

Öreg alkotmány volt biz az már; egyesegyedül élő lélek a parókián. Az egyházi hordott neki vizet, ha megkívánta. De ritkán kívánta meg. Ugyanazt a kabátot viselte, amiben mint káplán idejött, s a fején azt a nevezetes főveget, amit műnyelven „vaskalapnak” neveznek. Füstölt erősen a selmeci pipából, ami a földig ért le, előregörbült, török meggyfa pipaszárával.

— Hát kend, hogy jött be ide? — szólítá meg a betörő látogatót. (Még ő minden diákot per „kend” titulált.)

— Az ajtó zárva, a kerítésen másztam be.

— Úgy is illendő. Kend a legátus?

Manó tisztelettudóan vette elő a megbízólevelét, s átnyújtá a tiszteletesnek.

Az öregúr messzire eltartotta magátul a hitelesítő okmányt (presbyops volt), s alfátul omegáig végigolvasta, azzal gyanúsán sandalított félre a legátus felé.

— Hát prédikált kend már valaha? — kérdezé félszából, a másik féllel fogta a pipaszopókát.

Manó megvallotta, hogy még nem.

— No jó. Az nem nehéz. Hanem a miatyánkba vigyázzon kend, hogy bele ne süljön kend; mert az rajtam is megesett, hogy mikor odáig jutottam, hogy „bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen” semmiképpen nem tudtam tovább menni: „azonképpen, mindenképpen, kutyateremtetteképpen, Ámen!”

Manó megígérte, hogy a miatyánkat írásból fogja olvasni.

— Már most elmehet kend, odaát lakik a rektor, annál lesz kendnek evése, hálása. Aztán ne rontsa kend a kerítés-mászással a ruháját; tanulja meg, hogy mi az igazi „magyar závár”; a kisajtón van egy lik, azon lóg ki egy csombókos madzag, ha azt meghúzza az ember, magától kinyílik az ajtó.

Manó megköszönte szépen a felvilágosítást.

A kapuból még egyszer visszakialtottotta a tiszteletes.

— Majd elfelejtettem volna a fő dolgot. Egy presbiter elvesztette a mezőn a metszőkését. Ezt ki kell a kathedrából hirdetni, hogy ha becsületes ember találta meg a metszőkést, adja be a paphoz. De aztán el ne felejtse kend.

Manó odatalált valahogy a rektor házához. Annak nem volt kerítése, csak a két kapubálvány állt ott előtte magában. Majd jövőre csinál hozzá az eklézsia kerítést.

A rektor jó cimborá volt; biennis diákból került ide, s aztán itt ragadt, megszerette a helyét. Azt is megmondta, hogy miért. Mivel a helység határában pompás borvíz-forrás fakad; az ember egész nap borvizet ihatik. Mindjárt szolgált is a legátus vendégének egy korsóval. Nála kosztzott a praeceptor is, a kisebbik tanító. Lucullusi lakomát adott a vendégeinek. Volt lágú tojás, brinza, meg érett túró és hozzá savanyúvíz elég. De hogy annál pompásabb legyen a lakoma, elővette a gitárját, s sorba énekelte a legszebb hajdankori nótákat, a praeceptor fújta hozzá a kontrát, Manó az áltust. Egész

az első bakterkiáltásig mulattak, akkor lefeküdtek szépen, Manó a feje alá tette a prédikációt, hogy majd talán így belemegy. Az első kakaskukorításra aztán talpon volt, s fogta, nekifeküdt az épületes szónoklatnak, hogy majd végigolvassa. De alig fogyasztott el belőle két levelet, már jött be hozzá a rektor a proceptorral. Négy óra volt reggel.

— Ne töltsük az időt hiába! „Minden órának leszakaszod virágát!”, s azzal kihúzott a zsebéből egy játék zsíros svájci kártyát. Gyerünk preferáncozni.

Hiába volt minden szabadkozás Manó részéről, hogy ő nem tud kártyázni! Megtanítják. Belc kellett állni. Természetesen krétára játszottak.

De hát az a prédikáció? Manó utoljára, hogy a dolog körmére égett, kiszökött a faskamrába, s ott a térdig érő fűrészpörban állva, olvasta keresztül lopva az elmondandó pünkösdi szónoklatot. Bízott a fejéhez, hogy így is elbánik azzal.

Mire a harmadikat beharangozták, már szépen fel is volt öltözve a kölcsön vett tógába, s a hóna alá csapott bibliával ballagott nagy komolyan a templom felé. A tiszteletes csak a zoltáréneklés után jött be, mikor már a légátus odafenn állt a szószékben, s olvasta a bibliából a felvett textust, ami Bölcs Salamon prédikációs könyvéből volt kölcsönözve.

Manó egy csepp katedralázt sem érzett ez első föllépése alatt; mintha mindig az lett volna a kenyere. Nagyon is megnezték: szép, délceg fiú volt, olyan lehetett, mint János apostol. Nem akadt fenn sehoh a beszédben, nem szorult rá, hogy az írásba pislogjon, úgy folyt az, mint a csergedező patak.

A templomnak három ajtaja volt, az utca felőli éppen a szószékkal szemben volt. Mikor már eljutott a szónoklati remekmű harmadik részéhez, s nekifohászkozott, hogy „harmadszor pediglen, kedves atyámfiai, nem ok nélkül mondja a szentírás, hogy „ordíts kapu, kiálts város”, hát egyszerre csak elhal a száján a szó. A templomajtón egy alakot lát belépní, aki tökéletes hasonmása Horkázi úrnak.

Valósággal ő az, amint közelebb jön: a tűzhalmi táltos. S még oda telepedik le a presbiterek padjába, a kurátor uram számára rezervált helyre, s ott megvetve a két könyökét, úgy néz fel a fiatal szónokra.

Manó úgy érezte, hogy az egész templom körös-körül táncol, mint a csiga, körülötte.

Az volt az első gondolatja, hogy azt most a szülői küldték utána, hogy hazavigye. Hanem aztán, amint a két kezével megmarkolta a szószék támláját, visszatért az egész bátorsága; hiszen „Erős várunk nekünk az Isten!” S ez a kathedra annak a tornya.

A prédikációból ugyan egy szónak sem volt ura többé, hanem nekiereszté a hangját, s beszélt, ami eszébe jutott, mennydörögve, hogy arra minden alvók fölébredének, mintha igazán kapu, város kiáltana, s ilyenformán szerencsésen kigázolt a prédikációból egész a partra vezető „Ámen”-ig.

De csorgott is az izzadság minden hajaszálán végig.

A szemközt ülő Horkázi pedig nézte nagy hájfényű mosolygással.

Manónak nem annyira Horkázi miatt volt szorongatása, hanem a helybeli tiszteletes miatt. Jaj! Ha az ismerni találja Szoboszlay prédikációját, s rájön, hogy a legátusa micsoda pogánymódra *szalmázott* most! Fél szemmel mindig a papja felé sandalított. Az pedig fél szemöldökével szinte egyre intetet felé, mintha noszogatná, de ő nem értette azt el. Végre mikor már a miatyánkhoz kezdett, a pap onnan alulról olyanforma mozdulatokat tett a felemelt keze mutató- és középujjával, mint ahogy a rák szokott tenni ollójával. Aha! Most értette már meg! A metszőkést kihirdetni! Sietett is vele. A végén járt már a miatyánknak, ahol annak a kálvinista toldaléka hangzik: „mert tied az ország, a hatalom és — a metszőkés — most és mindörökké. Ámen.”

De tán észre sem vette volna, hogy milyen furcsát mondott, ha a gyülekezet valamennyi tagjának kétfelé nem szaladt

volna a szája, s azt nem látja, hogy minden ember a két sor fogát mutogatja felé. Csak akkor kapta magát rajta a subcuson.

Azt hitte, hogy most meg a kathedra süllyed el vele Amerikába.

Csapta hirtelen a bibliát a hóna alá, s kotródott le a szószékből, gallérja közé húzva a fejét.

— Mondtam ugye — feddé meg a tiszteletes —, hogy legnehezebb a miatyánkot elmondani, de még nehezebb a metszőkés kihirdetése.

Ez már világi nagy hiba volt. Hisz mire hazamegy a kollégiumba, minden diák tudni fogja a kázusát, s holta napjáig minden ember azzal fogja köszönteni, hogy „tied a metszőkés. Ámen”

S e megzavarodása közepett kellett még aztán szembeállnia a hozzálépő Horkázival.

— Nagyon jó volt, Emmácskám. Pompásan ment. Mint a karikacsapás. Lesz szerencsém elmondani odahaza, hogy micsoda dicsőségben részesült a mi Emmácskánk Mike-Pércs szentegyházában.

Manó másra akarta terelni a beszédet.

— Hát maga mit keres itten?

— Hát biz én, Emmácskám, canonica visitában járok a rézaljai híveimhez. Itt vannak ős szittyá oroszok, akik az én esperességemhez tartoznak. Már tíz éve, hogy nem voltam közöttük. Útközben aztán megtudám, hogy a mi Emmácskánk itt Mike-Pércsen az ünnepi legátus, s saját füleimmel akartam meggyőződni az előmenetele felől. S nekem *nagyon hosszú* füleim vannak. Ezt maga jól tudja, Emmácskám.

Ehhez a szóhoz olyan képet csinált, mint a hóhír, mikor az áldozatát kerékre fenni készül.

Szerencsére nem lehetett a diskurzust tovább folytatni a templomban, mert a rektor az iskolásgyerekekkel odafenn a karzaton rázendítette a „dicséretet”.

„Ordítsd, óh oroszlán, az erdők ligetes
Rengetegeiben, hogy ő rettenetes!”

Amire aztán minden ember abban a hitben lévén, hogy ő az az oroszlán, akire ilyen rettenetes ordítás van szabva a rengetegben, olyan hatalmas énekléshez kezdett, hogy abban minden más egyéb szó elveszett, s eközben a tiszteletes és a legátus odaállának a terített úrasztal mellé, s az egymás után sorjába odajáruló híveknek osztották a kettős jelvényben foglalt úrvacsoráját: a pap a bort egy régi ezüstkehelyből, a legátus a hosszú szeletekre falatolt kenyeret egy szerény cintányérról. Utoljára, mikor a gyülekezet elkészült, egymást részesíték a szent jelvényekben kölcsönösen. A legátus nem volt felszentelt pap, de a protestánsoknál pap minden ember. Horkázi úr mindezt nézte végig szépen; ő nem kért részt belőle. Az ő pünkösdje két héttel hátrább esik a Julianum kalendárium szerint.

Mikor mindennek vége volt, a hívek kitakarodtak; tiszteletes uram a karjára ölté a hátul lelógó selyemstólóját, s megindula.

— Kend pedig még itt marad, és átveszi a siklust — monda az utána nyomuló legátusnak.

Horkázit ellenben arra sem méltatta, hogy észrevegye. Mit keres ez itt, a mi házunkban?

Az az említett siklus volt a perselyben összegyűlt helypénz; ez a legátus jövedelme pünkösöd ünnepén Mike-Pércsen.

Az egyházi odahozta a fakó bársonyzsacskót hosszú nyélre kötve, s kirázta belőle az összegyülemedett pénzt. Csupa vastag krajcárok voltak Mária Terézia idjéből, egyetlenegy ezüstpénz kivételével, amit Horkázi úr tett a perselybe, elébb nagy fitogtatással odahelyezvén maga elé az asztalra. Megszámálták, végigrakták vele az egész első padot. Épen száznyolcvan krajcár volt: teljes három bankóforint. Manó kivette közüle az ezüstpénzt, s odaajándékozta az egyházfinak; a krajcárokkal megtömte a tóga zsebét.

Azután együtt mentek ki mind a hárman a templomból. Horkázinak a kocsija ott állt a templomkerítés előtt. Három hegyvidéki ló, farka, sörénye teleragadva bojtorjával. A szekér ekhós volt, a kocsisa nem idevaló viseletű, gombaforma kalappal, fürtös gubával, s térdig érő rojtos gatyában.

— No, hát mit izen tőlem a kedves anyácskának, apácskának, a szerény kis Emmácska? — kérdezé Horkázi a kocsiba felkapaszkodván.

— Amit én izennék, azt ön úgysem mondaná el, s amit ön elmond otthon, azt én úgysem izenném.

— Nagyon szép trópus. Látszik, hogy retorikát tanult. No, majd a legjobbat fogom hát mondani.

Azzal a kocsisnak utasítást adott, hogy hajtson Bagamér felé.

Ez nagyon megnyugtató volt Manóra nézve. Az éppen ellenkező irányba esik, mint az ő filiái.

Nem tudott menekülni attól a gondolattól, hogy ezt a tálost egyenesen azért küldték most ide, hogy ötet erőszakkal fogja el, és vigye haza. Debrecenben nem jó a talaj az ilyen merényletre, de itt a világ háta mögött ki vethet ellene, ha megtörténik.

Neki pedig rögtön indulni kellett a leányegyházba, hogy még délelőtt megtarthassa ott is az ünnepi szónoklatot.

A rektor le akarta beszélni.

— Hagyd te azt délutánra. Minden lelkes állat délután szokta bekurjantani a híveket a filiában. Akkor jobban alusznak. Gyere, inkább preferáncozzunk ebédig. Inkább pénzben játszunk.

Most már volt a legátusnak pénze, a rektor is ma kapta meg a húsz iskolásgyerek után a két garasokat, s ez a kész summa ágaskodott a zsebében. De Manó nem hajlott a marasztásra.

— Nincs nekem most kedvem. Hogy olyan bivalyságot csináltam.

— Így lesz belőled nevezetes ember. Hát mikor Csokonai elcserélte az imádságoskönyvet a szakácskönyvvel, s csak akkor vette észre, mikor félig elmondta, hogy az „ecetes uborka” hogyan készül; de hirtelen fordított rajta, s átvitte a textust „az ecetes vízzel megkínált Jézusra” Mondok én teneked száz ilyen anekdotát.

Manó köszönte szépen a biztatást, inkább egy füttykőst kért az útra. Azzal is szolgálhatott neki a rektor, volt egész gyűjteménye somfabotokból, miknek a bunkóját ő maga ritka talentummal madárfejékké faragta ki; engedett belőlük választani. Minden legátus elvisz ezekből egyet emlékül, Manó kiválasztotta belőlük a leggorombábbat. Ő csak védelmi eszközzel gondoskodott.

A jó félórai út most már egészen arra lett szentelve, hogy a holnapra való második prédikációt tisztességesen betanulja. Elővette a kéziratot, s azt magolta folyvást, nem nézegetve többé a táj szépségeit.

Egyszer aztán mély tanulmányából közeledő hintós lovak csengése veri fel; egy urasági fogat jön ugyanabban az irányban, amelyben ő halad, nemsokára utoléri; a bakon ül a kocsis meg a hajdú, benn a hintóban senki sincs, a sárellenző bőr fel van kapcsolva.

— Jól megyek-e Ikafalvára? — szólítja meg Manó a hajdút.

— Dehogyan megy, legátus uram! Rég elhagyta azt már! Amoda a szentképnél kellett volna letérni, aztán a mély útba befordulni; erre Kakatra megyünk.

— Nekem pedig így magyarázta a rektor.

— No, megálljon legátus uram, majd mindjárt segítünk a baján, hogy el ne késsék a prédikációról: kapjon csak fel oda a hintóba, azzal a négy pejkövel egy pillanat alatt visszarápítjuk odáig, ahol eltévedt.

Manó vonakodott a szíves kínálást elfogadni, de a hajdú leugrott a bakról, úgy unszolta, hogy csak üljön fel, ők a

hatalmas Wesselényi Miklósnak az emberei, aki a diákoknak maga is nagy barátja, ha legátust kap az úton, mind felszedi maga mellé a hintóba; míg végre rá hagyta magát vétetni Manó, hogy odamenjen a hintóhoz, s lekapcsolja a bőrtakarót.

Valósággal ott találta elbújva Horkázi urat. Az ő veres kiülő szemei voltak azok, amik megigézték, mint a kobra szemei a mókust.

S abban a pillanatban az a másik összeesküvő, a hajdú átnyalábolta vaskarokkal, s leszorítá a karjait. Horkázi pedig hirtelen megkapta a két kezét.

A kisbotos ugyan életre-halálra védte magát, rúgott, harapott, Horkázi szakállát szörnyen összevissza cibálta, de végre is győzött a túlnyomó erő; megkötözték kezét-lábát, s aztán feltették a hintóba.

Horkázi nagyot fújt a küzdelem után, az orrát tapogatva, amiről egy helyen bizony lement a bőr a nagy hajcihőben, s aztán kiadta a rendeletet.

— Mármost vissza! Aztán tudjátok, hová?

Azzal maga is beült a hintóba Manó mellé.

A diáknak bekötötték a száját kendővel, hogy ne kiabálhasson. Egészen ott volt a hatalmában a meghódítójának.

S az érezte is vele a diadalmát, a győztesek szokott imperinenciájával.

— No, drágalátos szép kis Emmácska! Hát hogy hívnak engem! Asinus! Ugye, hogy „asinus?” Hosszúfüles. Olyan hosszú fülcim vannak, hogy még a mike-pércsi legátus prédikációját is meghallgatják. Jaj, de szépen mondta! Kivált a miatyánkot! „Mert tied a metszőkés! Ámen.” Hahaha! Jó lett volna pedig ezt a metszőkést nem felejtetni ott a miatyánkban, mert elvagdalthatná vele a kezéről meg a lábáról a zsinegetek. Nagyon sajnálom, de az édes mama parancsolta, hogy csak jó erősen megkötözzük. — Hja, így jár az, aki hazulról elszökik! Micsoda szörnyűség. Egy jól nevelt kisasszony! Fiúi köntösbe búvik! És ott ténfereg egy egész kollégium diákjai között!

Hát nem szégyenli magát? Ördögöknek kellett beléje szállani, másként nem lehetett! No megálljon, majd kikergetjük mi magából ezeket az ördögöket!

S ez így folyt tovább. Horkázi a hatalmába kerített gyermeket végig kínozza a bosszantásaival.

— Ekkora szégyent hozni a famíliára! Még ha zsványok közé keveredett volna, csak megjárná, volna benne virtus! Ha a komédiásokhoz csapott volna fel, el lehetne nyögni; egy kis pajkosság volt! De kápsáló diáknak állni be! Szolgálatot tenni! Dologtétellel fertőztetni be a Tanussyak címerét, akiknek az ükei soha senkinek, még a királynak sem szolgáltak; soha semmi munkát nem végeztek, amiért fizetés jár; akik még a tetten kapott tolvajnál is otthagyták, amit tőlük ellopott! Ezeknek az ivadéka jár alávaló szolgálatot tenni, mint a tót mendikások, mint a betlehemes fiúk, s elfogadja érte a halomra gyűlt kraicárokat! Nem! Ezt nem mondom el odahaza. Inkább a nyelvemet harapom el. Ha azt megtudná Tanussy Decebál, még puskát fogna címere beszenyezőjére!

Manónak mindezt kellett hallgatni csendesesen, mozdulatlanul.

Horkázi megint újra kezdte.

— No, majd kurtábbra fogjuk otthon a kisasszonyt. — Ha nem tetszett a szép selyem kisasszonyruha, felöltöztetjük *apácának*. Ha nem tetszett a táltos oktatása, majd lesz helyette két vén Orsolya-apáca, aki éjjel-nappal fel fog ügyelni rá.

Erre aztán olyan dühös rugkapálás szállta meg Manót, hogy majd szétbontotta a hintót mérgében.

Horkázi csak nevetett a haszontalan erőlködésén.

— Igenis, apáca fog maradni, amíg csak az esze meg nem jön. Penitenciát fog tartani. Be lesz zárva egy cellába, ahonnan ki sem láthat a napvilágra. Nem lesz ott a „Jancsi lelkem!” Az akasztani való! No, ha azt akarja, hogy levegyem a szájáról a kötőt, megteszem azon föltétel alatt, hogy megvallja, hová lett az a Jancsi kölyök! Hogy tolvajság s egyéb latorságok miatt üldözőbe vehessem.

Manó elfordította a fejét, azt jelezve, hogy nem szándékozik semmit mondani.

— Ohó! Lelkem szép Emmácskám! Énvelem dacolni nem lehet! Azt megmondom, hogy addig az egész úton se enni, se inni nem kap, amíg ki nem vallja, hol van az a gézengúz?

Manó azután megmerevíté magát, mintha csak halott volna.

Eközben a hintó, visszafelé térvest, újra eljutott Mike-Pércs alá, de ezúttal csak a kertek alatt került el. Ott volt az egész rakás cigányputri. A meztelen purdék, amint meglátták a hintót, egyszerre futottak eléje cigánykereket hányva, rókatáncot járva, krajcárért epekedve.

— Hol vannak azok az elátkozott krajcárok! — dörmögé Horkázi, beledugva a kezét Manó tógazsebébe; s azzal elkezdte szórni jobbra-balra a sok kemény krajcárt a cigánygyerekek közé. „Nesztek! Nektek való az ilyen szemét pénz”!

Manó olyan igen sajnálta ezeket az ő keservesen megszolgált nehéz krajcárjait, az első summás pénzt, amit maga keresett, aminek annyi helye volt már képzeletében. Mikor királykoronázáskor aranyat szórnak lóhátrul, az nem olyan drága pénz, mint az ő krajcárjai!

Horkázinak akkor állott be a szája a dorgálás-, pirogatástól, amikor elővette az úti tarisznyát, kulacsot, s elkezdett falatozni. Ebéd ideje volt. Csak úgy bocsátotta le szája öblébe a pompás sonkaszeleteket, közbe-közbe nagyot húzott a bakattal töltött kulacsból, dalolva hozzá az ősi rimust.

„Tiszántúl:
Kulacsbul!
Dunántúl:
Klázibul!”

Egy-egy levágott sonkaszelettel meg-megkínálta Manót.
— Nos? Tetszik? Fog vallani Jancsirul? Nem tetszik? Hát jól van.

Azzal bepakolta azt a szeletet is.

Akkor aztán a maga testéről jól gondoskodván, csendesen elszunnyadt, s jó darabig csak a horkolásával bosszantotta megkötött útitársát.

A hintó azalatt gördült tovább a rögös úton négy pej paripával.

Manó nem talált ismerősökre sem a hajdúban, sem a kocsisban; ezek nem az ő apjának a cselédjei közül valók. Különben nem szedhették volna rá ilyen otromba módon.

Amint egy hídon áthaladtak, a kocsi egyszerre akkorát zökent, hogy Horkázinak a feje majd keresztülütötte a hintó ernyőjét, még a nyaka is megroppant bele.

— Hopp, Chabuxyngilas! — kiálta az álmából felrázott. — Éppen Attila lakomáján voltam, Thonuzóbával együtt: ittuk a „vérbulcsut”, ellenség vérét, ellenség koponyájából. Mikor elmondtam a dicső Thonuzóbának, hogy a legutolsó dédunokája krajcár pénzért prédikál Mike-Pércsen a pacinaciták ivadékainak, úgy fejbe legyintett a buzogányával, hogy felébredtem bele.

Ekkor aztán vígasztalásul előhúzta a dohányzacskóját meg a tajtékpipáját, s rágyújtott, gomolygó füstfellegget fújva áldozata arcába.

S aközben elmesélte neki hosszában, széltében, a dicső ősnek, Thonuzóbának feltalálását; a sok milliókat érő kincseket, amikhez fogható a potentátoknak sincsen. Még azt a titkot is fölfedezte Manó előtt, hogy megtaláltatott ugyanez alkalommal az a hártylevéltre írott szer, melyben a hetumogerek Thonuzóba ivadékait emelik a vezéri pajzsra, ha az Árpád-fiaknak magva szakad. És eszerint ezen egész országnak jog szerinti örököse senki sem más, mint az, aki mai napság *kongóért* árulja a *pengőt* (krajcárért az igét) a dohos parasztoknak!

Manó utoljára kísértette meg, hogy szétszakíthatná- e a kezeit összebilincselő zsineget. Nem bírta vele.

Egyszer a kocsis megállította a lovakat pihentetés végett.

— Jónás! — szólt Horkázi a hajdúhoz. — Hol járunk már?

— Már látszik a dombon a „Világlátó” csárda.

— No, ha Világlátó, akkor lássunk mi is hozzá, hogy öltöztessük fel a kisasszonyunkat illendő módon.

Erre hajdú és Horkázi hozzáfogtak, hogy a megkötozött ifjút beletakargassák a két színt játszó nagy selyem asszonyi burnuszba, a fejére meg feltettek egy roppant nagy tártoppos selyemkalapot, annak a fátyolát lehúzza egészen az arca elé.

— Így aztán keresztülmehetünk vele majd Debrecenen is, nehogy valaki ráismerjen, s aztán a diákság „ad armát” kiáltson, s még erővel kiszabadítsa.

S ezt neki mind szépen túrni kellett.

Egy hajtással aztán el lett érve a Világlátó csárda, ami azért kaphatta a nevét, mert egy emelkedett dombocskán áll, de biz a csárda maga nem sok világot lát, ha csak azt nem vesszük, hogy onnan már megláthatni a nagy kálvinista Rómát a ködös láthatáron, négy kálvinista és csak egy pápista tornyával. Még akkor az óváros mély széles árokkal volt körülvéve, amin keresztül nyolc kapu vezetett bele.

— Itt megetessünk — mondá Horkázi, amint a csárda állása alá megérkezének — ; magam is megebédelek, hogy aztán Debrecenben ne kelljen séramóráznunk. Kend Jónás, azalatt, amíg én az ebédet elköltöm odabenn, itt marad a hintónál, s ügyel rá, hogy a kisasszonyka valahogy el ne szökjék.

A kocsis ezalatt kifogta a két hátulsó lovat, s bevezette az istállóba.

Manó a kocsiból láthatá, hogy a két első lovat meg az a fűr-tösgubás, rojtosgatyas kocsis kezelgeti, akit a mike-pércsi templomajtóban látott. Az ekhós szekér is ott volt az állásban, éppen a hintó mellett, *tülednek* (kocsisnyelven „balra”).

Eszerint ez egy valóságos hadi stratagéma volt az ő körülkerítésére. Ez az ekhósszekeres kocsis is az öllene szövetségzetek ligájához tartozott. Igazi triple alliance!

Amint Horkázi a csárda pitvarában eltűnt, erősen kiabálva a

korcsmárosné után, s amint az úri lovakat behordták az istállóba (az ekhós szekér gabancsai csak onnan szénáztak a keresztlábú vályúból, félistránggal a kisafához kötve), azt mondá Jónás hajdú a visszatérő gubás kocsisnak:

— Marczinka hé! Szalonnázott kee már?

— Hogy a pokolba ne szalonnáztam vaóna! — viszonna az szelíden.

— No, hát akkor maradjon kee itten, oszt vigyázzon rá, hogy a kisasszonyka meg ne szökjék innen a hintóból. Meg ne nézze kee, mert harap. Aztán vigyázzon kee!

— Hogy az istennyilába ne vigyáznék!

Azzal aztán a hajdú is bement a csárdába ebédelni.

A gubás kocsis meg nekivetette a hátát a hintó ládájának, s onnan nézett ki a kapun a világba, elbámulva egész a debreceni kettős toronyig.

Nemsokára egy nagy társzekér csörtetett be a kapun. Olyan igazi debreceni társzekér, amire tizenhárom ember szokott felülni, de van is eleibe öt olyan ló fogva, ami elhúzná a helyéből a — tornyot. (A mike-pércsit bizonyosan.) Most azonban csak egy ember ül a szekéren, a kocsisülésben: maga a cívisgazda. Zöld krispin van rajta, veres gallérral, abban az időben a debreceni cívisgazdák viselete. Hozzá lapos, keskeny karimájú kalap, annak a zsinórja mellé dugva két szál rozskalász: urak jelvénye.

Az újon érkezett szekér odahajtat a hintó mellé hozzádra, az állás alá, s ott megáll.

A krispines polgár aláhömpölyödik a kocsisülésből, olyan az egész alakja, mintha csupa gumilasztikumból volna.

— Hallja ni, bácsi! — szólítja meg a gubás kocsis — micsoda város az ottan la?

A cívispolgár végignézi a kérdezőt fültől sarkig sértett büszkeséggel.

— Vakuljon meg a két szemed! Nem látod, hogy Debrec . . .

Erre az elharapott végű mondásra egyszerre felvillanyozódva

tekinte ki a nagy kalap ernyője alól Manó. Hisz ez Tánczos uram! Az ő patrónusa, akinek a fiait olvasni tanítja, akinek a nagyanyja fölött nemrégiben ott énekelt virrasztva. Ez őt megszabadíthatja. Keze, lába lehurkolva, a szája bekötve, nem tehetett mást, mint hogy elkezdett nyavalyogva nyögni s hánykolódni a hintóban.

— Nené! Hát ez itt miféle szerzet? — kérde Tánczos uram.

— Látja kee, ha van szeme, hogy kisasszony! — veté vissza a kölcsönt a gubás.

Tánczos uram azonban nem érte be azzal a válasszal, hanem odalépett, s fellebbenté a kalapfátyolt Manó arcáról.

— . . . ndörgős menkú! 'Sz ez az én diákom! Hát quid ergo vigyorgó!

Azzal lerántotta a Manó szájáról a köteléket.

— Jaj, édes Tánczos bácsi, az Isten küldte ide.

— . . . gy is van. Egy mangalicáért jövek ki a tanyára, azt viszem be a tisztelendő úrnak, de hát domine quomodo . . .

— Vágja le hamar a kötelékeimet. Elfogtak a filiszteusok; apácaklasteromba akarnak zární.

— . . . geszem én azt a klastrom . . .

A debreceni bicsak egyszeriben ott termett a kezében, s két nyisszantással el lett oldva kézről lábról a kötelék. Manó kiugrott a hintóból, s szaladni akart ki a kapun.

Tánczos uram megkapta a karjánál fogva.

— . . . s hova szaladnánk, mikor senki sem kerg . . . ?

— Futok, amerre látok.

— Dehogy fut a magyar! Mikor itt a szekér. Felül a magyar a kocs . . .

— Mindjárt itt lesznek a hóhéraim! S én inkább meghalok, mint hogy még egyszer annak az orosz pópának a keze közé kerüljek.

— . . . geszem én azt az orosz póp . . .

— Ők sokan vannak. Ez is az ő embere, ez a gubás.

— . . . z a guba? Kiben ember vagyon. Co fel gubás! Itt egy susták, hozz vizet a puttonyban a lovaim . . .

A gubás hűségesen elvette a kétgarasost, s leakasztva a szekér oldaláról a puttonyt, sorba megitta Tánczos uram lovait egyenkint. Lehet ám két úrnak is szolgálni, csak mind a ketten fizessenek.

— . . . nk meg addig néznénk bele a tarisznyába, mi volna be . . .

Tánczos uram elővette a posztószél tarisznyát, kinyitotta, volt biz abban sült kolbász, fehér pecsenye, meg fonatos két emberre való. Ne vigyük ezt haza.

Manó azt gondolva, hogy akkor is elég lesz a szaladásra gondolni, ha vagy a hajdút, vagy Horkázit megpillantja, ráállt a falatozásra, s még a kotyogósból is hagyott magára diktálni egypár húzást, amitől mind nagyobb bátorság szállt ereibe. Ezalatt a „guba kiben ember vagyon” megitta a lovakat, fel is szerszámozta megint, a maradék kolbásszal, pecsenyével boldoggá is tette őt Tánczos uram.

— Adjon Isten ezerannyit.

— . . . m kell nekem, fiam! Most is annyi van, hogy nem tok há lenni tü . . .

— Hát itt a szekéren mit visz kegyelmed?

— . . . gy disztót . . .

A gubás kényes filológ volt.

— Nem disztó az, hanem gyesznó.

Tánczos uram odament a szekérhez, megfogta a fülét a sertés állatnak. Az meg sem nyikkant. Próbálta emelni. Meg sem moccant.

— No most már „gyesznó”, mert meghótt! — mondá rá igazi debreceni flegmával. — Mondtam annak a béres-kölyöknek, hogy ne tegye fejjel a ló felé a disztót, mert megd . . .

A bizony megesett.

— De mármost-*ezt* csak nem vihetem a magam papjának, de ha papnak szántam, legyen *ezé* a másiké. Gyere *ecsém* gubás, emeljük le, tegyük a hintóba szegény pár . . .

Ez a tréfás ötlet még Manót is ördögi jókedvre hangolta, minden elkeseredése dacára.

— Megálljunk csak! — mondá. — Ha már útitársat adunk a táltosnak, öltöztessük is fel szépen.

S azzal felkapva a földre dobált sclyemburnuszt, nagy *crnyős*, fátyolos kalapot, szépen felmaskarázta vele a jobb sorsra érdemes mangalicát, ki vele azonnal helyet és szerepet cserélt.

A gubás mindezekhez olyan együgyű képet csinált, mint aki azt sem tudja, hogy mi ezen a nevetnivaló.

Akkor aztán Tánczos uram felsegítette a kocsiülésbe a diákot, maga is felkapaszzkodott melléje; egyet csettentett a szájjával az öt sárkánynak, s azzal azok úgy kilódították onnan az udvarból az átelleni kapun a nehéz társzekeret, mintha csak gyerekkocsi volna.

Manó csak ekkor mert nagyot lélegzeni; most hitte el egészen, hogy meg van szabadulva.

— Csak utol ne érnének! — rémüldözött hátra tekingetve. — Jó négy ló van ám azzal a hintóval.

— . geszem én azt a négy lovat hintóst . . .

— De az ekhós szekér is Horkázié.

— . . . *zt* meg se eszem, csak megpipálom . . .

Jól elhaladhattak odáig, ahol a nagy erdő kezdődik, mire a veszedelem kitört.

Horkázi odabenn a fogadó belső szobájában egész kényelemmel fogyasztott el egy egész paprikás tyúkot, egy üveg bakator és suliguli mellett, csak a zúzóját hagyta meg; azt ki nem állhatta. Ezt azután fenntartá valami kapitális tréfacsinálásra. Felszúrta a kenyérszelő bicskája hegyére, s úgy vitte ki a hintóhoz, megkínálni vele az Emmácskát.

A hajdú még odabenn mulatott a paraszt ivószobában,

a kocsis pedig aludt az istállóban; csak a matyó kocsis támogatta a hátával az állás oszlopát.

— No hát! Drága szép Emmácskám! Szereti-e még a zúzóját? A csirke zúzóját? A maga legkedvesebb porcióját. Ehun van: elhoztam. Tetszik megszólalni? Feloldjam a száját?

Hát amint felveti a kalapfátyolt, akkor bődül hanyatt ijedtében.

— Jaj! Ormuzd és Ahrimán! Minden amshasspandok!

A kisasszony disznófejűvé változott!

— Ki cselekedte ezt a disznóságot? Héj Jónás! Hajdú, áruló lictor! Hol tekeregsz? Gyere elő! Hol a puskám? Hadd löjjelek agyon!

Erre a nagy patáliára aztán a hajdú is előcammogott az ivószobából, törülgetve a bajuszát az utolsó pohár bortól.

— No hát mi dült fel?

— Ide nézz, ördög fia! Mit hagytak itt a kisasszonyunk helyett?

A hajdú aztán a maga részéről viszont a gubás kocsisra förmedt.

— Nem megmondtam kendnek, hogy el ne hagyja szökni a kisasszonyt?

— De azt nem mondta kee, hogy el ne hagyjam szökni — a diákat.

— Agyonlőlek mind a kettőtöket! — üvöltött Horkázi.

Szerencsére a puskája sohasem szokott megtöltve lenni, csak népijesztőnek hordta magával, maga félt a töltött fegyvertől, hanem a barkócafa bottal nagyokat suhintott a két kötelességmulasztó cseléd felé. Azoknak volt annyi eszük, hogy nem tartották hozzá a hátukat.

Ebből lett egy kis kergetőzés, amibe végre is Horkázi úr beleunt.

— Hová lett a kisasszony? Te, mafla! — horkantott a matyóra, nekivörösödött ábrázattal.

— Ahun viszik azon az ötlovas szekéren, ni. Már jól el-
kocogtak.

— Hát mért nem mondod hamarább?

— Mert nem kérdezték hamarább.

— Gyorsan befogni a hintót! Merre az a kocsi? A füledre
feküdtél, te manichéus?

— Arra hát. Jólesik az az ember testének, ha délután egyet
szunnyadhat.

A táltos kergette a hajdút, a hajdú cibálta a kocsis, a kocsis
nem találta a lónak a fejét, mind a farkánál akarta felkantározni;
a Matyó kocsis meg odakönyökölt a kocsiajtóra, a felpiperéz-
zett sertésre bámulva, mintha most akarná már teljesíteni a
strázsáló kötelességet, nehogy még ez is elszökjék a kisasszony-
ruhából; mint ahogy már egy diák elszökött belőle.

Azonban ez az egész derendócia nagyon hasonlított azokhoz
a betanult komédiákhoz, aminőket valami falusi színésztrupp
szokott előadni, ahol az igazgató játssza a dühösködő páter
familiást, felköött kenderszakállal; van hozzá egy káromkodó
hajdú; egy agyafúrt palóc, akinek a szerepe tótágast álló fele-
leteket adni, aztán meg egy kocsis, kinek feladata úgy tenni,
ahogy részeg emberek szoktak. A nagyszakállú kiabál, a másik
három addig hallgat; a négy lépésnyi színpadon kergetik
egymást, de el nem érik, az egyik nagyokat üt a bottal, de
nem talál; a másik jajgat, bár nem kapta meg az ütleget, s ahol
„hahaha” van írva a szerepben, ott megáll az ember — nevet-
ni.

Ezek itt mind a négyen úgy tesznek, mintha csak egy fő-
próba nélkül előrántott bohózatot játszanának.

És hátha még az ötödik is szerepet játszik ebben a kome-
diában? (Nem a sertés állatot értjük, mert az egész komolyan
veszi a maga állapotját, hanem Tánczos uramat.) Hátha az is
a *trupphoz* tartozik?

Azon a szép síkságon, ami a Világlátó csárda s a nagy erdő
között elterül, (csupa kaszáló, nyilasokra osztva, amiből

minden cívispolgárnak jár egy ötboglyás nyilas); — nagy messziről meg lehet látni egyik szekérről a másikat. Manó egyre tekingetett hátrafelé, amíg Tánzos uram csak úgy kurta kutyakocogásban ereszté a lovakat, értekezést tartva Debrecen városa kiváló szabadalmairól, amik azt a világ első városává teszik, s a cívispolgárnak azon páratlan nagy hatalmáról, amilyennel senki e világon nem dicsekedhetik. Mert hogy minden debreceni polgárnak van harmincszor olyan nagy földbirtoka, kiszabva a legjobb termőföldből, mint amekkora a háza udvarostul, kertestül odabenn a városban; s a házat a föld nélkül eladni nem lehet, azok egymáshoz vannak kötve. Ennélfogva itt semmi gazdag ember nagy birtokot össze nem vásárlhat, mert akkor egy egész utcát kellene neki odabenn megvenni. Aztán semmiféle adófizetés s más ilyen nyavalya a debreceni polgár lelkét nem háborítja, sőt inkább ő kap osztalékot a város jövedelmeiből.

Manó mind nagyon érdekes dolognak találta ezeket, de azért mégiscsak nyugtalanul tekingetett hátra azon porfelleg felé, melyet ha néha hátrahajtott a szél, egy négylovas hintó tűnt elő belőle.

— Mindjárt utolérnek bennünket, Tánzos bácsi!

— ...dd erőködjen...

S magyarázta tovább a puszták virtusait, áttérve a „purzsás”-ok ismertetésére, akik Erdélyből hajtják le ide a juhnyájukat legeltetni.

A hintó czalatt olyan közel érte már a szekeret, hogy a vágató paripák prüszkölését lehetett hallani. Tánzos uram még mindig csak lépésben eresztette a lovait; rajt ült az ostorán.

— ...nek az a nagy ugrálás? Mindjárt benne leszünk a nagy erdőb...

Hiszen Manó is gondolt valamit a nagy erdőről, mikor azt elérték. Az ökleiben nem bízott, de igen a lábaiban. Ha ő ennek a bozótnek nekiveti magát, hárman sem fogják el.

Csendesen kezdte lehúzni a csizmáit a lábáról, s a tógát felgyúrta az öve alá; mezítláb még sikeresebb a szaladás.

— ... m akar elszaladni humanis...? — szólt oda félvállról Tánzos uram.

— Már itt jön a pópa a sarkunkban.

— ... dd jöjjön! Még úgysem ettem papot se süelve, se nyers...

A nagy erdő szélében kezdődik a homok. Az a jó becsületes kerékkötő homok, amely tanácsossá teszi a fontolva haladást. Itt már a hintó is csak lépést baktathatott a szekér nyomában.

Horkázi és a hajdú leszálltak a hintóból, nyilván csak azért, hogy a lovak könnyebben húzhassanak, de Manó ezt arra vélte, hogy már őérte jönnek, nosza hirtelen lerúgta hát a másik lábáról is a csizmáját, s ő is ugrani készült.

— Nené! — mondá Tánzos uram — valamit kiejtett a csizmából a humannis...

A biz a százforintos bankó volt.

— Ez egy százforintos bankó — monda a diák.

— ... gy ne tunn...

— Hát akkor azt is tudja, nagy jó uram, hogy ezt kitől kaptam, mire kaptam?

— ... szt is csak tudj...

— No hát én ezt most megköszönöm és elfogadom.

— ... ztán menj...:?

— Menjünk, menjünk.

— Od...?

— Oda.

Tánzos uram elővette az ülése alá dugott ostort, s kikanyargatta annak négyes suhogóját.

— No hát mármost — gyíh te Csillag, gyíh te Pajkos! Bécs városáig meg sem állsz!

S azzal közibe cserdített az ötös fogatnak. A kemény szájú bucefalusok egyszerre szügyeikbe vágták a fejüket, s úgy

elragadták a szekeret, hogy csak úgy csörömpölt. Nem volt azoknak homok a homok.

A hintós ló kocsisa is utána akarta csinálni azt a mesterséget, de az ő más terephez szokott paripái az első nekirugaszkodás után végképpen kiálltak, s szétvetették a négy lábukat, pedig a két pasasér is segített tolni a hintót.

Úgy elszáguldott előlük a szekér, hogy nemsokára még porát sem látták.

Horkázi felállt egy levágott fa törzsére, s onnan kiáltott el egy ókazár-bolgár átkot a futók után, ami azokat valószínűleg egész súlyával fogja utolérni.

— — — — —
És így szerencsésen sikerült a Tanussy család egyetlen fiutódját bekergetni a bécs-újhelyi császári királyi katonatiszti növelde falai közé.

Ha Horkázi Kajafás Ponthaligethy Adalbert grófnak fizetett totumfacja lett volna, sem intézhette volna ezt a stratagémát tökéletesebben.

— — — — —
Mikor pünkösöd után néhány hétre Badenben (Bécs mellett) Ponthaligethy gróf összetalálkozott Hruszkay királyi tanácsos úrral, s az első udvariasságokat egymás közt kicserélték, azt kérdezte tőle:

— Hát hogy vannak megelégedve a dologgal a Bankgasse Nro 5-ben (udvari kancellária)?

— Tökéletesen — biztosítá önagyméltóságát önagysága.

XXVIII. A TUHUTUM MEGYEI KÖVETVÁLASZTÁS

Manó ettől a naptól fogva el volt veszve a családjára nézve. — Miket historizált el Horkázi úr odahaza Tűzhalmon az ifjú ember ellanása felől, azt nehéz volna rendbe szedni, mert mindennap más meg más történeteket fundált ki. Abból a katonai iskolából pedig a szülőkkel nem szoktak levelezni. Ha van, aki a kiszabott 800 forintot előre lefizeti évenként, amellé még zsebpénzt a kis kadetnak, az megkapja róla a nyugtát; egyéb írást itt nem osztogatnak. Ellenben igen jó néven veszik, ha hazulról holmi érzékeny irkafirkákkal nem zavarják a szigorú regulába fogott ifjonc kedélyét.

Decebál annyit megtudott, hogy a fia, miután cíviseket temetett petákért és legációba járt, az érte küldött Horkázi körme közül világgá szökött, s azontúl elég hírt hordtak hetedhét országból hozzá az ismerősei a kóbor ifjú felől; az egyik a leMBERGI kötélTÁNCOSOK közt látta, amint az abroncson keresztül buk fenceket hányt, a másik megesküdt rá, hogy Szekszárdon látta a színésztruppnál, ráismert Kakambuki hercegben, meg is szólította, az mindjárt kért is tőle három huszast kölcsön; akadt olyan bölcs, aki kisütötte, hogy azt bizony elfogták a zsidók, s vérét vették, míg utoljára megállapodott a közvélemény abban az általános hitben, hogy a hőstetteiről nem sok idő múlva elhíresedett Sobri Jóska senki más, mint Decebálnak a fia. Ez a verzió Decebált magát is kielégítette. A rablás mégiscsak előkelőbb mesterség, mint a supplikálás.

Egyébiránt volt neki sokkal elébbvaló gondja, mint egy rossz siheder miatt fájditani a fejét.

Össze lett hívva az országgyűlés; el lett rendelve a követválasztás.

Ez ideig az volt az usus Tuhutum vármegyében, hogy a két országgyűlési követ közül az egyiknek megtették az első alispánt, annak a helyébe lépett a másodalispán, annak helyét betöltötte a megyei főjegyző, a főjegyzői állomásra aztán többen aspiráltak, akiket kapacitásoknak szokás nevezni, ezek nem választás, hanem kinevezés útján emelkedtek a díszes polcra; a legközelebb reménykedett, de kimaradt jelöltjét a közvéleménynek aztán, nehogy elkeseredjék, megtették második országgyűlési követnek. Ez így ment 1791 óta.

Most azonban megbomlott a világ tisztos rendje. Az egyik követi állásra csak bevált megint az első alispán, de a másodikért minden soron kívül föltolta magát a sasok pártjának ismert vezére, Tanussy Decebál.

Először titokban hadkémlték ki a területet a szerteszét működő kortesvezérek, majd mikor a csatater kedvező terepül ajánlkozott, egy quartalis gyűlés alkalmával kikiáltották követjelöltnek.

Ennek a legelső következése az lett, hogy a perplexitásba hozott főispán leköszönt a hivataláról, s helyébe Ponthay Adalbert gróf lett kinevezve a megye vezetőjeül. Léckirály helyett kaptunk gólyakirályt.

Rögtön kapott Decebál ellenjelöltet, aki senki sem volt más, mint a saját öccse, Belizár. Más ebben a vármegyében nem is vehette volna fel vele szemben a kesztyűt. Ez igazán egyenrangú ellenfél volt, mindazokkal az eszközökkel és indulatokkal ellátva, amik egy-egy ilyen hadjáratához szükségesek.

És ez valóságos hadjárat volt.

Amit csak emberi ész és emberi bolondság képes kitalálni a lappangó szenvedélyek felizgatására, az mint a sárkányköltő rém szaladgálta be a vármegyét. Először csak a pénz dolgozott, az anyagi érdek, az emberi gyomorra és torokra számított

vesztegetés, ingyen eszem-iszom minden faluban, a kocsmákat egymás kezéről árvezték el, s folyt mindenikben a bor, mégpedig jó bor, mert ha rosszat küldtek a nemes kortesuraknak, beütötték a hordó fenekét, s kieresztették a lőrét az utcacsatornába. Volt általános kukorica- és kenderföldosztás, szabad legeltetés, faorzás. Aztán a fényes parádé! A két jelölt végtől végig bejárta, pompás szekér- és lovaskísérettel az egész vármegyét, annyi zászlót hordtak és tűztek ki, hogy Törökországot meg lehetett volna vele hódítani, koszorúzapor, diadalkapu, zeneszó, díszlakoma minden állomáson.

Hát még a szép szónoklatok. Az egyik vezér jelszava azt hangoztatá, hogy „Nem adózunk, nem katonáskodunk, senkinek nem szolgálunk”, a másik ezzel nem érte be; „De osztozunk a papok nagy birtokán; elveszük azoknak a főuraknak a jószágait, akik külföldön laknak, s kiosztjuk a szegény nemes-ség közt”. Ez már többet ért.

Akkor aztán következtek a hatályosabb módszerek: a két ellenjelöltnek kölcsönös rágalmozása. Nem volt az a fejevészre méltó bűn, amit a kortes fantáziája ki ne talált volna. Mind a kettőnek már a születése előtti dolgainál kezdte a lebecstelenítést; nem volt olyan diákkori excessusa, hogy vissza ne emlékeztek volna rá: alacsony tolvajságot, csalárd okirathamisítást sütött ki egymásra a két testvér, egy véletlenül elcserélt kalap, meg egy jelentéktelen levélből kivakart szó miatt; Decebálra kisütötték azt, hogy oláh, Belizárra meg azt, hogy német. Decebál azt kürtölte az öccséről, hogy az titokban pápista, Nagyváradra gyónni jár; Belizár meg a bátyjárul, hogy az zsidó: azért jár Erdélybe, hogy ő a zsidóknak a főrabbinusa Bözöd-Újfaluban. — Ezzel aztán fel lett kavarva az egész vármegyében minden szélvész, ki lett költve minden őrült szenvedély, ami eddig tojáshéjban pihent; párt támadt párt ellen, nemzetiség nemzetiség ellen, oláh magyar ellen, a keleti hitű magyarnak oroszra kellett lenni; pápista, kálvinista, lutheránus mind megtalálta rég eltemetett gyűlöletét, s az mind jött a

csatatérre, Thonuzóba csontlován ügetve; családok vesztek össze, apa, fiú, testvérek, sógorok egymás között: egyik falu a másíknak hadat izent, azt meg is harcolta; egymásnak a búzáját éjszaka lekaszálták zöldjében, a boglyáit felgyújtották a mezőn, a lovainak levagdalták a füleit, aztán összevesztek a faluk benn magukban: ház ház ellen, korcsma korcsma ellen, templom templom ellen harcolt, elég volt a fehér tollnak a fekete tollal összetalálkozni, hogy botra kerüljön a dolog. Folytak a legocsmányabb pasquillok, versbe szedve, nótára téve; végtül végig minden ház, fal és kerítés tele volt írva gúny, szidalom szavaival. Az átutazó becsületes embert, tekintélyes urat, szolgabírót megugatták a kutyák, megugatták az emberek, s a kutyák sokkal tisztességesbben.

Ebbe a felkavart iszapos zűrzavarba aztán belenyúlt valaki, aki sötétben is lát, és nyolc keze van, mint a hidrának.

Belizár egyszer azon vette észre, hogy neki titkos segítsége érkezik. Eddigelé láthatatlan kezek dolgoznak mellette. Hatalmak, amiknek létezését eddig tagadták Tuhutum vármegyében, éreztetik hathatós befolyásukat. Vallásfelekezet, nemzetiség, érdekcsoport kezd az ő személye körül csoportosulni. Meg van teremve egy párt, ami eddig nem volt; s most az viszi magával. Még ha győz vele, akkor talán megszabadulhat tőle, de ha elbukik: egészen azé marad.

A tűzhalmi kastély hat hétig nem volt jobb a hadjáratok útjában fekvő csapszéknél. Éjjel-nappal jött, ment a vendégsereg: ajtó, kapu (kivált a pincaajtó) soha be nem zárult. Termek, szobák, folyosók, üvegház, tisztartólak, pajta: az mind tele volt uraságokkal. S milyen uraságok! Akiknek a hajukba ragadt a bojtorján, s kezébe ragad a kés, villa, kanál, amivel ebédelnek, bocskoros nemes urak, rovott életű kalandorok; vármegyeház föld alatti részét kitanult félkézalkalmárok; retgett verekedők; atyafiak nyakán élődő csavargók; de szívesen kell látni valamennyit, mert *voksa* van, s az ellenséget megfélemlíteni dicső nagy eumentum.

Négy szakács főzött a számukra, s egy egész csapat bébillér; Sára asszonynak volt nagy hivatala.

Ami tányér, pohár az asztalra került, azt természetesen mindennap összetörték: nem győzte helyreépíteni a telki-bányai kőedénygyár s üvegcsüri huta.

Hát még mikor az erdőaljai oláh nemesurak is meg lettek nyerve (ami a Horkázi úr befolyásának köszönhető), s beállítottak egész csapatostul a tűzhalmi kastélyba. A vezérük: egy öles óriás, lóháton ment a lépcsőkön a címerterembe, s oda-kötötte a lovát a kandeláberhez, nehogy valaki a vendég urak közül pártját fogja. Ezeket egész a követválasztás napjáig itt kellett tartani, s éjszakára mindig bezárni a pajtába, nehogy a „daru” párt kortesei megmételjezzék a szívüket — még jobb pálinka ígéretével.

A hatodik héten már nem volt a tűzhalmi kastély roppant kertjében semmi zöld, ami valaha megehető volt, a káposzta-torzásától elkezdve a téli almáig; kifogytak a kamrák, még a kenyérnek való lisztet is Aradról kellett hozatni, s a szénát pénzen vette Decebál, s hajóval hozatta le Mármarosból.

Mind temérdek pénzbe került ez! Fele cigányutcára is szaladt. Az olyan jó kortesvezérek, mint Decebálnál Csunyi Laci, Belizárnál Bakala Peti, nagyon értik a választási kétszerkettőt. S ez sajtászerű tabula Cebetis! Nem tanítják ezt az iskolában, pedig kár! Hogy csak egy példát hozzunk fel, 3-at a 2-ből ki lehet venni, s akkor marad ott 5. Ez persze a rendes algebra szerint abszurdum, de a választási algebra szerint szent igazság. Ugyanis, ha a követjelölt odaadta a kortesvezérnek az első 2 ezer forintot, akkor még *ki lehet belőle venni* 3-at, s ha azt is odaadta, még akkor bizonyosan utána fog hozni 5 ezeret, így lesz a „kivonásból” „összeadás!” Méltó, hogy akadémiai pályakérdésül kitézessék.

A két versenyző testvér az egész idejüket természetnek az árát elköltötte már, gulyáikat, kondáikat minden országos vásáron ott lehetett látni, adták, ahogy vette valaki, még így sem volt elég

a pénz. Azt pedig elő kellett teremteni mindenáron. Ha már az ember egyszer benne van, akkor *fesztíteni* kell, ha a hetedik ivadéka megsirátja is.

Abban az időben pedig nehezen ment a pénzcsinálás. A váltótörvény meg volt már hozva, de istenfélő földbirtokos óvakodott azzal ismeretségbe jönni; tudva azt jól, hogy aki a kisujját odaadja az ördögnek, az testestül, lelkestül elkapatik a föld alatti hatalom által, márpedig való az, hogy ez az a *vétkező* kisujja az embernek, amelyiket a váltó-blanquette-re rátámaszt, amikor nevét az „elfogadom” társaságában ráfirkantja; ez a hosszú, léniázott papiros a megfordított Jákob lajtorjája, amely lefelé visz a pokolba. Decebál rámaszott erre a lajtorjára. Abban az időben pedig pénzt csak egyes nagyvárosi uraságoknál lehetett kapni, akik száz forint helyett kétszázat íratnak alá. Meg is újítják szívesen a váltót, akkor meg kétszáz helyett négyszázat kell aláírni. Még más kútforrásra is gondolt egy pillanatban Decebál. Hátha „Ő” adna kölcsön. A nagy Thonuzóba. Hisz őneki százezreket érő kincsek állnak rendelkezésére. Egy részét pedig bizony áldozatul hozhatná. — De nem! Ezt sohasem! Inkább az ördög markából, mint az ő csontkezeiből.

Ha ilyformán Decebál az ördögöktől hozott segítséget, nagyon természetes, hogy Belizárnak meg az ellenlásasokhoz kellett folyamodni, a szentekhez; ő meg a káptalanhoz fordult kölcsönért. Kapott is — elég nagy summát, hogy a hadi költségeket fedezhesse vele. Csakhogy az ilyen kölcsön nem maradhat titokban, mint az uzsorásnak adott váltó, mert azt betáblázták az adós birtokára, s minden vármegyében kihirdetik a közgyűlésen, ahol a birtokai fekszenek.

Ez aztán megint egy erős izgatási eszköz lett Belizár ellen. A papok adtak neki pénzt! Eladta magát a klérusnak! Reverzálist adott magáról! Convertált! A hitehagyott! — Ezzel a híreszteléssel a hívei táborát nagyon megzavarták. Most már, azt tudva, hogy a papok pénzét költi, minden ember duplára tartotta a szavazatát Belizárnál; s ő, hogy megcáfolja a hite-

hagyottságáról terjesztett híreket, ahol csak egy rongyos födelű templom, paplak volt a nostrasoknál, azt kénytelen volt mind újraszindelyeztetni.

Az utolsó napokban már általános volt a verekedés a vármegyében. Eltörni a lábát egy voksnak, az is nyereség. Boglyák, kukoricagörék felgyújtása éjjeli renden volt, kísérvé elszórt céduláktól, amikben a falut veres kakassal fenyegetik, ha a választás napján ki mer mozdulni valaki a házból. A kétséges szavazatok ára mesésen fel lett árverezve: dobszóval az utcán, énekszóval a templomban hirdették a népszónokok, hogy jön az a nagy nap, amelynek sorsa életünk, halálunk fölött határoz. Rajtunk függ a világ szeme. A fuvar ára felment száz forintra.

Olyan kép volt ez, mintha egy festő csupa kificamodott tagú emberekből állítana össze egy csoportot, összekeresve mindent, ami anatomicé valóság; de azért mégis képtelenség.

A megye székhelye, Tanusvár, a legutolsó napig alig volt kizavarva szokott nyugalmából. Itt kevés a szavazó. Ritka nemesember úz mesterséget, de az ki is pingáltatja aztán a címerén levő sarkantyús csizma alá a „Nemes” címet a neve elé. A polgári osztályt nem érdekli az egész követválasztás. Tanusvár csak mezőváros, innen nem megy követ a diaetára. Azért itt még nem is lengenek a házakon senki lobogói. Csak úgy divatból hordják a fehér tollat, a daruk jelvényét, minthogy Belizár hívei itt többségben vannak. A „Régi Nap” vendéglőse, Dabajkó uram pedig éppen átkozza az egész restellatiót; ő nagyon rossz üzletet csinál. Mikor az egész vármegye ingyen bort iszik, akkor az ő bora mind ott pimpósodik meg a pincében.

A követválasztás napjára azonban nagy előkészületek voltak téve. A város négy szélén négy tanya volt fölállítva, kettő a Decebál, kettő a Belizár szavazói számára. Ezekben kellett a két tábor csapjainak összegyűlni, s aztán a kirendelt órában vezéreikkel és zenebandáikkal a vármegyeház udvarára felvonulni.

Arra, hogy holmi fegyveres nép tartsa fenn a rendet, még csak gondolni is hazaárulás lett volna.

Ugyan mit tud bámulni a világ Napóleon hadjáratain, Hannibál felvonulásán? A Tuhutum megyei követválasztást kell megnézni, az a stratégia. Háromszáznegyven faluból kell két külön tábornak egy központban egyesíteni az ellenséges erőket. Minden falu végén ott leskelődik az átkelni szándékozó csapatra az ellenség. Megállítják a szekereiket, megkísértik az ellenfelet becsalogatni a tanyájukba, elcsábítani, leitatni, másutt meg közáporral fogadják, minden sövény mellől hull a fejükre az áldás; ha gyöngeszívűek, megriadnak s visszafutnak; ha kemény nyakúak, keresztülvágják magukat az ellenséges falun, s betört fejekkel, felkötött karokkal igyekeznek a célhoz. Mentül több csoport vergődik össze innen-onnan, annál nagyobb a harci kedv; megkezdődik a szekerek versenynyargalása, itt-amott bedöntenek egyet az árokba. A fiatal legények, kiknek még nincs voksuk, lóháton nyargalva kísérik elől-hátul a szekérvonatokat, s rikoltozva hirdetik a jelöltjük nevét, amit különben az első szekéren vitt zászló is messziről olvashatóvá tesz.

Az alvezérek gondja, hogy két ellenséges dandár az úton össze ne verekedjék; lehetőleg úgy viszik a dolgot, hogy a találkozás ölelkezéssel, csókolózással, kulacsbicseréléssel végződjék; mert hát itt jön az éjszaka, még le is lehet venni a lábáról az ellenfelet. Az oláh választók taktikája a legokosabb, ők mindenütt kénytelenek az ellenség falván keresztül vonulni, annál fogva feltűzik a fehér tollat, a daruk jelvényét, s Belizár zászlói alatt vonulnak fel Tanusvárig, majd csak ott veszik aztán elő a fekete tollat, s csatlakoznak Decebál zászlóihoz.

Semmiféle fegyveres erő nem lábatlankodott a választási harctéren. Az volt az igazi szabadság! Nem úgy, mint most, hogy előre kirendelik a katonaságot, s erőhatalommal rekesztik el egymással a két ellentábort. „Romlásnak indult hajdan erős magyar!”

A távolabb vidékek kontingensei már éjszakára felgyűltek Tanusvárra, s megszállták a város utcáin emelt tanyákat: onnan járták végig a város utcáit nagy muzsikaszóval, megtisztelve a főispánt a megyeház előtt hevenyészett szerenádokkal. A farkasok aközben ott kullogtak a juhaklok körül, a furfangos lélekvásárlók, kik álcázott renegátsággal furakodtak az ellenfél nyája közé, akit lehetett megmételyezve: jaj volt a bőrüknek, ha megismertettek!

Az elithadak, a testördandárok azonban csak hajnalban indultak meg a két ellenjelölt kastélyaiból, ahol az éjszakát lelkesülten töltötték. — Itt volt azután kifejtve minden, ami a pompa és hatalom. Lóháton felvonuló bandériumok, urakra szabott népviseletben: aranyrojtos selyemzászlók, négylovas hintók sokasága, azoknak az élén a jelölt ötös fogata, sallangos szerszámmal, utánuk a véghetetlen sokaságú cséza, bricska, neutitsányi megrakva felbokkrétázott nemesurakkal. Itt azután a dévaj incselkedésnek is hely lett adva. A saját jelöltjük tisztelére költött dalokon kívül az ellenfélre gyártott gúnydalmak is bőven volt keletje, s hogy látható jelvényekben se szűkölködjének, a fekete tollasok egy hosszú rúdra tűztek egy óriási kulacsot, aminek ábrázatja volt festve, igen jól hasonlított Belizárhoz. A kulacs-arckép meg volt tisztelve egy püspöki süveggel, és arra felírva: „in hoc signo vinces” De azonban a daruk sem maradtak adósak, ők meg egy póznára függesztett lepedő nagyságú kártyalapot mutogattak, amin Decebál volt a makk-király egyfelől, Sára asszony ugyanazon színből a királyné másfelől. (Amióta Decebál a birtokcserét megtette Ponthaligetthy gróffal, iszonyú sok makkja teremvén, elnevezték makk-királynak.) A zászlónyel hegyén pedig volt egy papucs: mint a római vexillumokon a kinyújtott kéz. Ez volt Decebálra nézve a legkegyetlenebb inzultáció.

Ha azt a két gúnyjelvényt az ellenfél táborá meglátja!

Pedig meglátják; mert a reggeli harangszó után mind a négy tanyáról megindulnak valamennyi zászlóval és muzsikával az

ellentáborok, s elfoglalják a vármegyeház nagy, tágas udvarát. A nyargoncoknak, a kortesvezéreknek van dolguk, a híveiket együtt tartani, hogy az ellenféllel ne érintkezessenek.

A két szemben álló tábor első tekintetre csaknem egyenlő erejűnek látszik: csak az kérdés, hogy ki válik be igazi szavazónak? Ha a hangot meg lehetne mázsálni, úgy a Decebálé nyomna többet: annak a hívei határozottan erősebbek a jelöltjük nevének hangoztatásában. Miután reggel kilenc órától tíz és félig állhatatosan megvívott az az égverő torokharc, végre megjelenik a megyeház udvarára nyíló tornácon egy fiatal megyei tisztviselő, s kiakasztja a fekete táblát, amire ez a szó van felírva; „Vox”.

Ez pedig bevett magyar szó, minden nemes érti. A főispán szavazásra bocsátja a választók seregét.

Ekkor aztán egyszerre elnémul a lárma, dal, hetvenkedés. A megyeház főkapuját bezárják. A nemesurak falvankint felhíva járulnak egy hosszú folyosón keresztül a szavazatszedő bizottság elé, amely egyúttal a jogosultságuk fölött határoz, s beírja a neveiket a jelöltjük protocollumába.

Ez már nagyon unalmas multság.

A legtávolabb eső helységek választóit bocsátják legelől, s ha az egész vármegye leszavazott, következik maga Tanusvár. Ennek a szavazóra csak késő este kerül a sor. Addig kívülről be senkit sem eresztenek. Mikor odabenn annyi ember leszavazott, hogy tele a folyosó, akkor a megyeház kisajtaján keresztül kibocsátják az egész csapatot az utcára.

Ez elég simán megy addig, amíg a tömeg nagyobb része odabenn van, de amint a leszavazott sereg kezd odakinn a megyeház udvarán nagy gomollyá nőni, a dolog egyre zavarosodik. A kijövő rajokat ellenséges botok üdvözlik agyba-főbe, s vitézség kell hozzá, hogy utat tudjanak maguknak törni a magukszörű hívek állásáig.

Majd később szitkozódó csapatokat rajzik ki a megyeháza, akik tele szájjal kiabálják, hogy ravaszság, csalás, erőszak

van odabenn, az urak megdubitálják az igaz nemeseket, nagy a részrehajlás! Sok régi nemest megfosztottak a szavazástól. Az elkeseredés méltó anyagot lel a fekete tollasoknál. De nemsokára megfordítja a hangulatot egy újabb leszavazott raj, mely azzal az örömhírrrel ömlik elő, hogy győznek a sasok, most szavaz Gurabonc; Decebál hatvan szóval hagyta el Belizárt! Erre aztán lelkesedés lepi meg a diadalérző pártot, ellenben bánat és csüggettség az alulkerülőt. Az utóbbi kezd elbűsültében megéhezni, s elszállingózik a főtanácsra; ott keres vigasztalást.

De nemsokára új, nem várt fordulat zavarta fel a künn levő tömeget. Hallatlan esetről hoztak hírt a megyeházból jövő fekete tollasok. Az oláhság iszonytató árulást követett el! Hű maradt Belizárhoz! Pedig azt ígérték titokban, hogy meg fogják csalni, s Decebálra szavaznak. S nem csalták meg! Az árulók! Igen, mert Horkázi csak pópákat nyerte meg, de Bakala Peti megvesztegette a „csodaemberüket”, aki esőt, szárazságot jövendőül meg. S ennek a szava hatalmasabb, mint a pópáké! — Most egyszerre elérte Belizár Decebált; alig van közöttük egy pár szó különbség. — No de jöjjenek csak ki azok az oláhok! — Volt azonban a főispánnak annyi bölcs belátása, hogy a jámbor oláh nemeseket a megyeház hátulsó ajtaján bocsátotta ki, azok mindjárt szekereikre kaptak, s elporoszkáltak a városból; mire észrevette valaki a menekülésüket, már jó messze jártak.

A bős harag erre egészen Belizár személye ellen fordult. Ha most megkaphatnák, bizony porrá törnének!

Estefelé már künn volt a városban a leszavazott nemesség; odabenn csak a tűzhalmiak voltak még. Ezek egytől egyig Decebál hívei. De aztán hátra volt még Tanusvár, amiről tudva volt, hogy egészen darupárti. Csak az a kérdés, hogy hányba tudnak a fehér tollasok disznószívet verni, hogy előjőjön a házából, s el merjen kullogni a megyeházig, — lovas bandérium oltalma alatt.

Veszett ügyre volt kilátás! A legvégül előrobogó tűzhalmi kortesek, fővezérükkel, Csunyi Lacival azt a rémhírt hozták magukkal, hogy ha Tanusvár leszavaz, Decebál elbukik. S azt mind az oláhok dupla árulása okozta.

Ekkor valaki elkiáltotta magát: „Halál a fejére a hazaárulónak!”

Ilyenkor könnyen hazaárulóvá lesz az ember.

S az rögtön hadi jelszóvá lett. Az elkeseredett sasok egész tömegestül nekiindultak Belizár házát fölkeresni.

Belizárnak is volt nemcsi kurián, szép gyümölcsöskert közepett épült háza Tanusvárott; ahol a téli hónapokat szokta tölteni. Ez volt most a daruk főhadiszállása.

A sasok ezt a házat földig lerombolták, s a bútorokat szilánkokra tépték, hasogatták, az ott talált vendég urakat kékre, zöldre verték; maga Belizár csak úgy menekült meg, hogy a kertben levő vízvezeték kádjában húzta meg magát.

Bakala Peti kiugrott az ablakon jó eleve, és elmenekült a daruk tanyájára, s ott fellármázta a maga híveit, azok botra, fokosra kaptak, s rohantak be a városba; de mire beértek, már akkor a Belizár házának a falait is bontották.

No, ha ti lerontottátok a mi urunk házát, mi meg lerontjuk a tietekét! S ezzel a szándékkal nekifordultak a másik oldalon Decebál házának. Annál is szép vendégség volt együtt, a hintójaik ott álltak sorban az udvaron. Legelőször ezeket szabdalták apróra. Aztán széthányták az utcai boltokat. Sohasem volt olyan olcsó a karton meg a selyem. Utoljára aztán nekiestek annak a belső lakháznak, csákányokkal, vasrudakkal, ajtó, ablak tört, zúzott a csapásaik alatt. „Fizetünk Belizárért!” Decebál és a vendégei a kéményen keresztül menekültek ki a szomszéd ház tetejére, úgy menekültek meg a csúnya haláltól.

És azalatt, amíg a két bősziült ellentábor a két testvér házát kölcsönösen lerombolta, a furfangos Bakala Peti sorra járta az ismerős házakat Tanusváron, s hordta fel a Belizárhoz tartozó szavazatokat hintóval a megyeházára.

Egyszer aztán a Decebál kortesvezérei azzal a rémhírrrel rohannak ki a megyeházából, hogy mindjárt többsége lesz Belizárnak, ha Tanusvár leszavaz.

No, hát elő a legvégső segédeszközzel! Fel kell gyújtani a tanyákat! Mind a négyet. A saját és az ellenék tanyáit. A tűzvészre majd elmegy a kedve Tanusvárnak a követválasztástól.

S ez a mesterfogás tökéletesen sikerült. Az éjszakát egyszerre bevilágította a négy felgyújtott tanya lángja.

Egy óra múlva aztán tűzben-lángban áll az egész város. Végől végig égett minden utca, kálvinista, pápista templom, paplakok, iskolák, még a „Régi Nap” is. Egyesegyedül a vármegyeháza maradt meg; annak cserepes volt a teteje.

Reggelre egy zsarátnok- és sziporkafergeteg táncolt, forgószél tűzoszlopa alakjában Tanusvár helyén.

Koldussá lett egynéhány ezer ember, az igaz.

Hanem a haza meg volt mentve.

Tanussy Decebál tizenhárom szótöbbséggel meg lett választva Tuhutum vármegye követjének.

— — — — —
— No ez csak tiszta munka volt! — mondá Csunyi Laci, egy égő gerenda üszkénél rágyújtva a makrapipájára.

XXIX. AKI ROSSZABB AZ APAGYILKOSNÁL

A kiskirályoknak fejedelmi kötelességeik is vannak.

Ha a kettőjük között kitört háborúnak egy népes város áldozatul esett, hát ez rendes dolog, minden hadjáratban meg-esik az; hanem aztán éppen olyan rendes dolog, hogy a hadviselő potentátok az ilyen szerencsétlenséget enyhíteni siessenek.

Ebben nem is volt hátramaradás.

Ha Decebál roppant erdejeiből egész Tanusvár számára felajánlotta az ingyen épületfát, másfelől Belizár téglavetői szolgáltatták a téglát, cserépszindelyt ingyen minden lakosnak, Decebál adta a fedő nádat, Belizár a meszet; s mind a két uraságnak valamennyi igavonó marhája folyvást a városnak szolgált. Decebál első kötelességének tartotta minél előbb újra fölépíttetni a leégett kálvinista templomot tornyostul; abba az elolvadt harangok helyébe újakat hozatott; ekkor aztán Belizár sem maradhatott hátra, ő meg a pápista templomot emelteté fel romjaiból, s az ő bőkezűségéből kapott végre Tanusvár olyan toronyórát, ami nem mutogatta az egyik oldalán hátrafelé az órákat!

E nagylelkűségnek az lett a következménye, hogy Belizár, legfelsőbb elismerés jeléül a Szent István-rend lovagkeresztjét nyerte. Nagy ritkaság volt ez akkor Magyarországon. Aki rendjelt kapott, nem is hitték el annak, hogy vagy a testét vagy a lelkét el nem adta; vagy a hitét, vagy a hazáját bizonyosan elárulta!

A Szent István-rend alapszabályai között van két pont, ami szemet szúrt Tuhutum vármegyében: az egyik szerint a rendjel

részesen tartozik *harcolni a hitetlenek ellen*; a másik szerint pedig *joga van a báróságot megkívánni*.

Ennek alapján Belizárt minden ember azzal infestálta, hogy báró úrnak szólítgatá, s azt kérdezgeté tőle, hogy igaz-e, hogy katolikussá lett?

Addig-addig bosszantották mind a kettővel, míg utoljára megtette mind a kettőt, s egy szép napon köztudomásúvá lett, hogy az egyik Tanussy testvér kilépett a nemesek sorából s a kálvinisták gyülekezetéből, báró lett és katolikus.

Mint magyar mágnásnak, azután őneki is helye volt a pozsonyi országgyűlésen, az ő széke a felső táblánál volt, míg Decebál az alsónál foglalta el helyét. Megint közel voltak egymáshoz — s ha valahol, úgy itt lehetett igazán folytatni az ellenségeskedést.

De még Bakala Peti is felkerült az országgyűlésre, mint „távollevők követe”; a külföldön lakó Ponthaligethy Don Juant képviselte. Ez is igen szép intézmény volt, de kár, hogy elolvadt.

Órá igazán nagy szükség volt itten.

Sára asszony volt legjobban kielégítve a sorsfordulat által. Elérte, ami után vágyott, hogy elhagyhatta a tűzhalmi kastély lármás unalmát, s beléphetett a fényes nagyvilágba.

„Fő” Pozsony városa volt akkor a valódi nagyvilág Magyarországon.

Gyűlhelye az ország minden megyéjéből felsereglett kitérőségeknek, az egész magyar főrendnek, magában is előkelő, fényes nagy város, civilizált lakossággal, regényes vidékkel, ódon palotákkal, kövezett utcákkal, szökőkutakkal és különösen díszes mulatóhelyekkel.

Itt azután igazán volt díszes társaság, finom hölgyek és uraságok, pompás toilette-ek, volt nemes verseny, diadalok. Sára asszony Dorkó nényt otthon hagyta, s ahelyett francia társalkodónót fogadott, s bámulatos dolgokat tanult meg tőle.

Szerencséje volt a tartós szépségek közé számíttathatni, akiknek a bájait az évek csak fejlesztik. Mindig körülrajongva

udvarlókkal! Ha olyan erényes nem lett volna, de sokszor visszafizethette volna a kölcsönt Decebálnak!

Csak egy teljesületlen vágya volt még: egy udvari bálban ragyoghatni! Hanem ezt lehetetlenné tette férjének politikai pártállása.

Decebál azt sokszor megmagyarázta a feleségének. — Ha ő beadja a derekát, akkor veszve Magyarországon a szabadság ügye. A haza jobbainak szeme mind órá néz. És mirő szemek! Amikről így énekel az országgyűlési dal:

„Duna, Duna, vized mért keserű,
Árkod mért van tele?
Mert Pozsonynál sok keserű könyű
Hullott hajdan bele,
Melyet a hon jobbjai pergetnek:
Hogy N. N. N. nem jött fel követnek!”

Ezek voltak a szemek! Keserűvé sírták a Dunát! Ilyen sincs már!

Decebál csakugyan játszott valami szerepet mind a két egymásra következő pozsonyi diétán, bár ennek a szerepnek a nyomait nem is találjuk a diariumokban. A hajdani rendi országgyűléseknél a legerősebb küzdelmek a kerületi gyűlésekben vívattak meg. Erdély még akkor nem tartozott Magyarországhoz, s külön gyűlése volt. Decebál eszerint a tiszántúli kerületben ragyogtatta elmevilágát. Hogy rendkívüli ész volt, azt legjobban bizonyítja az, hogy soha senki sem osztotta a véleményét. Nézetei mind olyan nem ebből a századból valók voltak; a hang, a modor, a felfogás mind olyan elriasztó, megdöbbentő volt, hogy még a saját megyebeli követársát sem tudta magához hódítani vele. S erre volt legbüszkébb. Együtt volt nála az oligarchikus dölly, a nemzeti büszkeség a kurucos makacssággal, az ősi intézményekhez ragaszkodás a jakobinus demokratsággal. Republikánus volt a trónprætendens diplomájával a zsebében.

Azt a Thonuzóbával való históriáját minden ember ismerte már. Tudták, hogy ez a gyöngéje. Ha a kártyaasztalnál történetesen nagy szerencsében volt, s azt akarták, hogy ellenkezőre forduljon, csak Thonuzóbáruul kellett említést tenni, rögtön vesztett.

És mégsem vette észre, hogy minő csalódásban van. Hogy őt Pozsonyban nem tartják annak a nagy embernek, akinek Tuhutum vármegyében grasszál. Sőt még tréfát is űznek vele.

Egyszer például (éppen azon időkbén) fölmerült az a hír, hogy egy francia gróf Crouy okiratokkal bebizonyítja, miszerint ő az Árpád-ház egyenes ivadéka; ennek a hírnek az alapján Decebált felbizzatták a bajtársai, hogy hívja ki vitézi párbajra ezt az Árpád-ivadékot, megtorlásul a Thonuzóbán elkövetett sérelemért. Ezt mégis nem tette meg, nem találván elég magasnak, magához mérve, azt a másik praetendenst.

De volt mindennél egy sokkal veszedelmesebb önámítása, amiből a pozsonyi országgyűlési korszak sem tudta kigyógyítani. Decebál azt hitte, hogy ő a legjobb kártyás a világon. Azért, mert Tuhutum vármegyében, meg az egész Tiszántúl az volt. Lehetett ott! De tessék csak a Felföldre idekerülni! Majd itt mutatják meg, hogy micsoda hegedű az a kártya! Az alföldi magyar csak cigányprímás rajta, de ezek itt a Paganinik!

S ez Decebálnak nem akart a fejébe menni. Haraggal és szenvedéllyel játszott. S annál inkább vesztett.

A 40-es évek országgyűlései arról is emlékezetesek, hogy azokon rengeteg vagyon változtatta a gazdáját, — a diétai kaszinók asztalánál.

Itt rendszeren találkoztak a Tanussy testvérek is egymással. Azért, hogy az egyik báróvá lett, hogy a kormánypárthoz állott, azért, hogy egymásnak minden csepp vérükben ellenségei voltak, lehetett nekik a kártyaasztalnál egymás mellé ülni, nem mondva le természetesen arról a hivatalról, hogy játék közben is egymást vérig bosszantsák, érzékeny szurdancsolásokkal.

Decebál úgy szokta szólítani az öccsét, hogy „édes báró”, míg az őt viszont „fejedelmem”-nek titulálta. Mind a kettő tűrte a címzést.

Abban az időben híres alak volt Sobri Jóska. Igazi rabló-kalandor, akiről egész mondakör támadt már. Embert nem ölt, nem kegyetlenkedett, vakmerő volt, eszes és szerencsés, amellettszerű alak.

A kártyaasztalnál gyakran emlegették a nevét, ha valaki rendkívüli módon kifosztotta a társaságot, azt mondták rá: „Hisz ez Sobri Jóska!”

S általánosan el volt terjedve a mendemonda, hogy ez a kalandor senki más, mint Decebálnak az eltűnt fia.

Nem is bosszankodott rajta Decebál. Ki tudja, mivé nőheti ki az még magát?

Hat vagy hét esztendő múlt el már azóta, hogy nem hallottak hírt felőle. Ha nem volna oka titkolni a hollétét, azóta valami ismerős csak rátalált volna.

Egy este a pozsonyi kaszinóban, mikor éppen leglármasabb társalgás folyt a tekézőasztalok körül, a későn érkező Belizárt a megszólítással fogadja Decebál:

— Hát édes báró, mi újság Bécsben?

— Hát azt, édes fejedelem, magának kellene legjobban tudni.

— Nekem? Mi közöm van nekem egész Bécs városához, császárostól együtt?

— Már bizony, édes fejedelem, nem ártana nagyobb kíméllettel szólni öfelségéről, aki kegyelmednek az egyetlen fiát éppen most nevezte ki hadnaggyá és segédtsítté a komáromi várerődítéshez.

— Kit? A Sobri Jóskát?

— Nem a Sobri Jóskát! Hanem a Tanussy Emmánuelt.

— Élcs akar ez lenni? — kérdé Decebál elkomorodva.

— Semmi élcs. Tessék a hivatalos lapot elolvasni.

S azzal fölkapva az olvasóasztalról a senki által nem forgatott bécsi havatalos újságot, ott mindjárt az elején rámutatott a legmagasabb kinevezésre, mely szerint a bécsújhelyi tisztí akadémia genie-kari növendéke „Tanussy Emmánuel de Tűzhalom et Véreskeő”, hadnagyi ranggal a komáromi vár-erődítési mérnökséghez kineveztetik.

— Nos? Van talán több Tanussy Emmánuel de Tűzhalom et Véreskeő, mint a kegyelmed fia, fejedelem uram? — kérdező kegyetlen flegmával Belizár.

— Hadd látom! Nem igaz! Hazugság, ha nyomtatva van is! Ez nem az én fiam! Ez valami csaló, aki az ő nevét bitorolja.

— Bizony csak a te magzatod az, édes Decebál — szólalt meg erre a társaságból egy főispáni tekintély, Ponthaligethy Adalbert gróf. — Én ismertem, még mikor leányruhában járt. Már hat év óta ott tanul az én fiammal együtt, s mondhatom, hogy a legkitűnőbb tanuló volt. Sokra fogja a fényes pályán vinni.

Decebálnak minden vér eltűnt az arcából, még az ajkai is elfehéredtek.

— De ki vitte őt oda? — hebegé eltompultan.

— Azt neked kell jobban tudnod. Ott ingyen nem tartják a növendékeket.

Decebál érzé, hogy most már csakugyan minden szem őrajta függ.

Egy kuruc rebellis, egy pogány trónkövetelő, aki alattomban a bécsújhelyi császári tisztí növeldében készítetteti elő az egyetlen trónörökösét a katonai pályára!

— Gonoszabb az apagyilkosnál! — lihegé elbúsultan.

Nem kellett már neki a „landsknecht” — elég landsknecht neki a fia.

Jaj, de tönkre volt löve ezzel az egy szóval.

Futott a kaszinóbul egyenesen az országgyűlési szállására haza. Össze sem pakolt, arra sem várt, hogy a felesége felkészüljön az útra. Azt mondta neki, hogy jöjjön majd utána.

— Sokat vesztettél? — kérde Sára asszony, férje dült arcából húzva a következtetést.

— Sokat. Mindent. A becsületet.

— Hogy lehetne az?

— Előkerült a fiam.

— Az Istenért! Csak nem akasztják fel?

Sára asszony mind Sobrira gondolt.

— Nem őtet az akasztófára, hanem a bitófát őrá. Hogy soha ne született volna!

S azzal el, kirentott a házból. Tél volt, egy szál kabátban futott el, egyenesen a „Fehér Farkas”-hoz sietett; ott szoktak tanyázni a nyerges-újfalusi gyorsparasztok, egynek a szekérébe felvetette magát, s arra a kérdésre, hogy hová vigye? Azt felelte: „a pokolba”. A gyorsparaszt olyan messzire nem vállalkozott, ő csak Pizskéig viszi el, majd ott a szembe jövő másik paraszttal egyezkedjék a további állomás iránt. Így indult neki a világnak. Csak egy óra múlva kezdte észrevenni, hogy fázik, hogy nem hozott magával semmi takarót, sem bundát, sem köpenyegyet; a kocsis végtére megszánta, s hogy meg ne fagyjon, belegöngyölgette a lópokrócba, istrángokkal körülkötözve.

XXX. A TŰSZÚRÁS ÉS A FORRÓ VÍZ

Ismeretes az a szokásuk az asszonyoknak (már ti. azoknak, akik varrni is szoktak), hogy ha a tűvel megszúrják az ujjukat, ezt hirtelen a forró vízbe mártják, s azzal elmúlik a tűszúrás fájdalma. Természetes, a forró víz még jobban fáj.

Decebál is megszerezte ezt a tapasztalatot. Azzal a tövissel, amit a fia katonatisztté lételével a körme alá vertek, hazaszaladt Tűzhalomra, ott várt azután rá az a forró víz, amibe az ujját beledughatta.

A kastélyába megérkezve, amint az eléje siető kulcsárnak azt a rendeletet adta, hogy rögtön fűtessen be a lakosztálya minden szobájába (kemény márciusi idő volt!) attól azt a feleletet nyerte, hogy „nem lehet”.

- Nem lehet? Hogyhogy?
- Mert az ajtók le vannak pecsételve.
- Ki pecsételte le?
- A fiskális meg a szolgabíró, Tanusvárról.

Decebál azt hitte, hogy a vén kulcsár meggárgyult. Felsietett a lakosztályába, s akkor aztán saját két szemével láthatta, hogy a főajtóra keresztben pecsétés szalagok vannak alkalmazva.

Mint törvénytudó ember, óvakodott letépni e tiltó szalagokat, átment a tisztartói lakba. A gazdatisztet éppen otthon találta.

- Mi történt az én házamnál? — kérde tőle indulatosan.
- Rogo humillime. Én éppen tizenhárom levelet írtam az illustrissimének, amikben mindenekről tudósítottam. Itt vannak a recepissék.

— Ahán! Ūhüm! Én azokat nem bontottam fel. A sok országos ülés meg a konferenciák! No csak adja elő, mi történt, élőszóval.

— Hát exequáltak bennünket. El tetszett feledkezni az Avakumról.

— Ki a tatár az az Avakum?

— Ezer bocsánatot kérek: nem tatár az, hanem görög. Tőle méltóztatott valami hatvanezer forintot felvenni — váltóra. Aztán a váltók lejártak. A görög nem akarta azokat megújítani; szüksége van a pénzére, vasúti papirosokba akarja verni. A váltókat megprotestálták, nyomban itt volt a citatoria, s alig ért rá az ember körülnézni, már jött az a biztosítási végrehajtás. Bolond világ ez nagyon. Máskor három eszten-deig is elhúzhatta az ember a liquidum debitumot; most meg mindjárt az executión kezdik.

— Hát mit foglaltak le nálam?

— A tanyákon a gulyát meg a ménest; idefenn a kastélyban meg — a Thonuzóba-kincseket.

Ez utóbbi két szót olyan lassan iparkodott kiejteni a tisztartó, mint aki sejti, hogy most mindjárt kétfelé hasítják.

De inkább a rémület hideg réme ragadta nyakon Decebált erre a szóra.

— A Thonuzóba-kincseket! Ki engedte ezt meg?

— Nem kértek rá engedelmet, instálom alásan: az a Pestről jött prókátor egyenesen követelte, hogy ezek a kincsek képez-zék a biztosítási végrehajtás alanyát.

— Megyek rögtön a városba. Beszélek a fiskálissal. Azt az összeget elő kell teremteni rögtön és mindenáron.

— Hanem abban az esetben méltóztassék megelégedni az én neutitsányimmal, mert a spectabilis hintajai mind le vannak pecsételve.

— Még a hintók is? No jól van. Majd segítünk rajta. Hát tisztartó úr nem tudott valami finánciális operatiót kezdeni, mikor a zavart látta?

— Kértem az instrukciókat; de nem méltóztatott a leveleimre kegyesen válaszolni. Én csak egyféle finánciális operációt ismerek; a behordott kontókat „nem fizetni”. Méltóztassék! Itt van egy egész halom; ácsmester, kőműves, asztalos, lakatos, még a templomépítésből. Három esztendő óta biztatom az embereket, hogy majd a jövő héten! Ez az én tudományom.

— Jól van, jól, azokra is majd rákerül a sor! Most csak fogasson be gyorsan; akár parasztszekérbe; az mindegy.

A forró víz erősen hatott! Ha egy kegyes apának a bútorait lepecsételik, az még talán annál is nagyobb szégyen, mint ha a fiát hadnaggyá nevezik ki. Egy kiskirály holmiját elkobozni! Mint valami szatócsnak a cókómókját! A Thonuzóba-kincseket! Az kellene, hogy dobra üssék a szent sisakot, az áldozatüstöt, meg a hártýára írott szerződést!

A főfiscusnál pedig (aki egyúttal uradalmi ügyvédje is volt) éppen nagyon kikapott Decebál. Az majd megette, mikor eléje került. Az is számtalan levelet röpített fel hozzá Pozsonyba, amiket ő mind félretett felbontatlanul.

— Ne keseríts most engem a szemrehányásaiddal — szabadkozék —, hanem segíts a dolgomon. Az én kastélyomnak meg kell tisztulni a bírói pecsétektől mindenáron. Találj ki valamit.

— Hiszen találtam, meg is írtam; ha nem olvastad el! Itt van Véreskő. A mezőváros meg akarja magát váltani az úrbériség alól tőled, s ajánl neked örökváltság fejében kerek százezer forintot.

Decebál erre a szóra büszkén hátravetette a fejét.

— Azt már nem teszem! Hogy én magam degradáljam magamat. Én Véreskőnek ura és fejedelme vagyok. Egy nagy mezőváros engedelmeskedik a parancsolatomnak, s jobbagyi tartozását fizeti terményben és szolgálatban nekem. Ennek a megváltására nincsen elég nagy ár.

— Pedig bizony Ponthay Adalbert gróf hasonló esetben nem volt ilyen büszke. Ő az osztályban neki jutott Jávoros

mezővárossal kiegyezett az örökváltság iránt, szinte ilyen összegben.

— Ő tehetette azt! De én nem utánzom. Hogy én a nevem predikátumának a birtokárul lemondjak? Inkább a fejem szaladjon el a testemtől. Keress a számomra kölcsönt bármi áron.

Ezzel az ultimátummal ment haza Decebál a tanusvári házába, amit a nagy rombolás után egész az utcára felépített, s többé az elejét nem adta ki boltoknak. Itt nem volt a bírói zár útjában, elhelyezkedhetett.

Arra is gondolhatott eközben, hogy a hadnaggyá lett fiával mit csináljon. A tövisszúrás megint sajgott.

Kapott aztán még forróbb vizet, hogy azt elfelejtse.

Levele érkezett Pozsonyból, a megyei követtársától, stafétával.

Ezzel már mégsem követte azt, amit rendszeren szokott a levelek irányában gyakorolni, hogy szultáni büszkeséggel a divánja alá rakja, s rájuk üljön.

De majd a guta ütötte meg annak a tartalmától.

A pozsonyi kaszinóban nagyon félreértették hirtelen eltűnését a városból. Azt mondják, hogy a fia kineveztetése fölötti felháborodása csak alakoskodás. Beszélnek egynehány ezer forint kártyaadósságról, amit az elfutása estéjén kellett volna kifizetnie. Ezt mindenütt a világon becsületbeli adósságnak tekintik. És most az a csúfság fenyegeti Decebált, hogy Bakala Peti indítványára, ha három nap alatt ki nem egyenlíti a kártyaadósságát, kigolyózzák a kaszinóból.

Ez meg már éppen kétségbeejtő állapot.

Arról az egynehány ezer forintnyi kártyaadósságról bizony egészen megfélekedezett Decebál a nagy izgatottságban. Nem is gondolta, hogy ezt a kaszinóban olyan szigorúan veszik. Azt hitte, hogy ez is ácskontó, amit három esztendeig lehet halogatni. S még Bakala Peti ül őfölte törvényszéket! Hol van az az arannyal tömött szarvasbőr erszénye? Hogy azzal csapná agyon!

Az ilyen pillanatnyi veszedelmeknél rögtöni segítség volna egy levél, a Pozsonyban hagyott feleséghez: „Becsületem veszélyben; add el rögtön az ékszereidet! Tömd be a száját a fenévadaimnak!” Csakhogy Sára asszony az ilyen levelet először is nem tudná elolvasni, másodszer pedig nem értené meg, hogy mi veszedelem támad abból, ha Decebált kigolyózzák a kaszinóból, kifizetetlen kártyaadósság miatt? Bár minden adósságot ki lehetne úgy egyenlíteni, hogy az embert kiballógnának onnan, ahol az adósságot csinálta!

Decebál ment megint azzal a Hiób-postával a főfiscushoz.

— Teremts nekem pénzt azonnal, akármi áron! Görögtől, zsidótól, örménytől. Nem kérdem, mennyit írok alá érte.

— Akarsz a bécsi nemzeti banktól kölcsön venni?

— Attól nem! Soha! Én, Tanussy Decebál, nem mehetek a német elé levett kalappal! Én Bécsnek nem lehetek lekötölezettje. Találj ki mást!

— Hát jól van, majd holnapig gondolok ki valamit.

Decebálnak még mindig jobban fáj az a szúrás az ujján, mint a forró víz, amiben már nyakig ült benne.

Nem lehetett neki azt tenni, hogy éppen amikor a fiát akarja kiragadni az osztrák szolgálatból, ugyanakkor maga, a büszke apa, a kiskirály, milliómokat érő birtok ura, kopogtasson be alázatosan a kisajtón, s kérjen segítséget a filiszteusok ellen.

Még egy pár hófokkal jobban fel kellett forrni ennek az iszapfürdőnek, hogy használjon.

A következő napon megint kap egy levelet Pozsonyból. Már a pecsét címeréről ráismert, hogy ezt Ponthay gróf írja.

Nem álltak egymással levelezésben. De ez pedig igen atyafiságos levél volt.

„Kedves uramöcsém.

Az a kellemetlen incidens, amiről követtársad tegnap levelében értesített, ne nyugtalanítsa a kedélyedet. Én, amint a dologról értesültem, azonnal siettem azt a bizonyos szubtilis

természetű tartozásodat, távollétedben kiegyenlíteni. Meg vagyok felőle győződve, hogy hasonló esetben te éppen így jártál volna el az én irányomban. Lehetünk acharnirt ellenfelek a politikában, de ahol a familiaris becsület van megtámadva, kötelességünk fenntartani a szolidaritást . . . stb.”

No még csak ez kellett Decebál árva fejének! Hogy Ponthay Adalbertnek legyen becsületbeli tartozással lekötelezve, megduplázottan atyafiságos szolidaritás nemes érzületével.

Most már örült módra rohant a fiskálishoz.

— Segíts! De azonnal, mert különben kiszököm a világból.

— Van valamim — monda a főfiscus. — Kaphatsz százezer forintot, fel van ajánlva a számodra.

— Nem kérdezem a kamatot.

— Törvényes hat percentre adják. Két esztendei felmondást engednek. Rögtön rendelkezésedre áll az összeg, úgyhogy amint a pénz felvétele, betábláztatása iránt nekem a felhatalmazást megadod, azonnal visszakapod az Avakum-féle váltóidat; a bírói pecsétek eltávolíttatnak, beköltözhetsz a kastélyodba. Csupán egy föltételt kötök ki: azt, hogy addig, amíg az egész eljárás be nincs fejezve, nem kérzed, hogy ki adja kölcsön ezt a pénzt.

Decebál ráállt e föltételre, aláírta a meghatalmazást. Nagyon rövid eszűnek tartotta volna magát, ha ki nem találta volna egyszerre, hogy ki hát az a titokban rejtőző pénzfelajánló. Ki lehetne más, mint maga az Avakum. Ez csak convertálni akarja a „lebegő” adósságot „fundált” adóssággá, azért volt az egész executionalis komédia. Hát teljék kedve!

Így aztán hazajutott a bírói pecsét alól felszabadított tűzhalmi kastélyába, még mielőtt felesége utánajött volna Pozsonyból.

Első dolga volt számba venni a nagy múzeumot, melyet Thonuzóba kincse számára rendezett be. Itt voltak, csorbítatlanul a megfizethetlen drága ereklyék; velük tölthette el éjeit, napjait. Nekik panasolta el a nagy gyalázatot, melyet egy elkorcsosult unoka címerükön ejtett. Velük ülhetett tanácsot,

mi módon lehetne kiköszörülhető ez a csorba, letisztítható ez a rozsdá, lesepgrhető ez a döbröc.

Egy napon aztán elhozta a főfiscus a kifizetett váltóit, a készpénzt, ami azoknak az összegén túl fennmaradt és a betáblázás felőli okiratot.

Ekkor aztán megtudta Decebál, hogy ki volt az a titokban tartandó tőkepénzes, aki őt boldoggá tette a kölcsönével.

Senki más, mint Ponthay Adalbert gróf.

Kedve lett volna a fejét a falba verni!

Azt a százezer forintot, amit Ponthay gróf kapott Jávoros mezővárosától örökváltságdíjban, amely várost Decebál engedett át cserében őserdős hegyekért, most ő veszi kölcsön, betáblázás mellett az esküdt ellenségétől, s még hegyébe örök hálára is le van kötelezve ezért a nagylelkűségért.

Decebál most már nagyon vékonyra faragta azt a tollát, amivel Manó fiának levelet írni szándékozott. Olyanformán érezte magát, mint az a sámsoni erejű ember, aki egy nagy betegség után először megy ki a szabadba, s alig tudja egyik lábát húzni a másik után.

XXXI. A MÁSVILÁGI HÖLGY

Több mint egy éve már, hogy a császárvárost izgalomban tartja ez a csodatünetemény.

Egy fiatal leány, aki delejes álmában a múlt és jövőndő legrejtettebb titkait leleplezi.

Az előkelő osztályok egészen elektrizálva vannak a villamos csodalénytől. Csakis ezek érintkezhetnek vele, mert egy óráig tartó beszélgetésnek az előre letett díja tíz louis d'or; ez közönséges halandónak drága multság.

Ellenben főurak és hölgyek, bankárok és nagykereskedők, művészi celebritások, sőt még magas állású főtisztek és diplomáták is egymásnak adják a Bástya utcai magányos ház ajtajának a kilincset reggeli tíz órától esti hatig, eddig tart a delejes alvás ideje. Azontúl a csodahölgy valószínűleg visszatér erre a világra ebédelni.

Egy évnél több már, hogy mindenki adózik neki — az arányaival és a bámulatával; a szkeptikusok megtérnek, a hívők fanatikusokká válnak, ha vele egyszer beszéltek. Ismeri ez mindenkinek a titkát, olyanokat is, amiket a családi óvatosság őriz, amik rég el vannak feledve, amikről csak a magas udvari körökben suttognak egymásnak egyenrangúak négy szem között; — de még olyan titkokat is, amiket a magas diplomácia pecsét alatt tart. S nincs az a hozzá intézett kérdés, amire olyan választ ne tudjon adni, aminek találó értelme van.

Pedig ez egy egészen fiatal leány, akit soha senki sem látott azok közül, akik addig vele beszéltek.

A jóslatai közül is sok beteljesült pontosan, amik közelebb időkre szóltak. Házasságok úgy történtek meg, ahogy ő megjövendölte, előléptetések, kegyvesztések nyomban bekövetkeztek, lehetetlenségnek látszó fordulatok az élet és szív világában megdöbbenően megvalósultak, s minden ember bámult rajta, hogy lehetett ez.

A nevét nem tudni a leánynak.

Egy bizonyos *Sommacampagna* grófné unokahúga gyanánt szerepelteti, ki egypár év óta lakik ott magányosan, egyikében azoknak az ódon palotácskáknak, amiket a nagy körút elsöpört a föld színéről később.

A grófné igazi grófné volt; ezt a rendőrség a leghitelesebb utánjárással kideríté; hogy olasz, azt bizonyítja a kiejtése és az arcvonásai. Túl volt a fiatalság korán, de még mindig szép. Hogy multságba, társaságba nem járt, arra erős oka volt. *Topa* lábai voltak (mint lord Byronnak), ez otthon ülni kényszeríté.

A hintón érkező vendéget egyenruhás inas bocsátja be és vezeti a keskeny csigalépcsőn fel az emeletbe. Az előszobában elveszik a kabátját, pálcáját vagy napernyőjét, elfogadják a tíz louis d' orját, de még azonkívül is mindent lerakatnak vele, ami ércféle: vas, arany vagy ezüst, s ha történetesen olyan csizma van a lábán, aminek a sarkába vasszegek vannak verve, azt is levettetik, s sarkatlan cipőt kap helyette. A vesztegár alá vetett holmijait bezárják egy szekrénybe, s annak a rézkulcsát átadják neki. Egyedül a réz semleges érc a delejes alvóra nézve, ha vasat visznek a közelébe, idegrángásokba esik, ha pedig aranyat, ezüstöt érez meg a látogatón, ellenszenves lesz iránta; ellenben nagy rokonszenvet tanúsít, ha valaki borostyánkót visz magával, például szivarszipkát vagy nyakfűzért. — Ezt ott lehet is kölcsön kapni egy kis borraivalóért az inastul.

Az így le- és felszerelt látogatót azután bevezetik az elfogadóterembe. Ott ül a selyembalzacon az olasz grófné, s megkínálja a karszékkal a látogatót, ha férfi, a divánnal, ha hölgy, s elmondja előtte a szükséges utasításokat.

A delejes alvó két ajtón túl az alkóvban fekszik, az ajtókat a látogató beteheti maga után, hogy hivatlan fülek ki ne hallgathassák az értekezését. Az ágyfülke előtt van egy nádszék, arra le kell ülni. Kéretik a látogatót, hogy erősen fennhangon beszéljen az alvóhoz, mert az különben meg nem hallja. A válaszolásra engedjen neki időt, s egyáltalában kímélje és ki ne fáraszsa. Számokat ne kérdezzen tőle, például lutrira vagy börzeárfolyamra vonatkozó számokat, mert azokra is fog ugyan felelni, de olyan nyelven, amit senki sem ért. — És végtére, hogyha férfi a látogató, annak különös diszkrét módon tudtára adatik, hogy az alvó szűzhöz se ne közeledjék, se valami szeméremsértő szót ne intézzen hozzá, mert az első szónál, az első lépésnél a delejes alvó halottmervvé dermed, s erre egy legördülő rézfüggöny egyszerre elzárja az alvófülkét, s azzal vége az értekezésnek.

Még azonkívül a látogató azt az elővigyázati intézkedést is maga előtt találja, mikor az utasítás nyomán a két elválasztószobán keresztül hatolva a rejtélyes szobácskába belép, hogy az ágyfülke egy a boltozattól a padlásig érő vékony rézsodronyból szótt, átlátszó függönnyel van elzárva, azon belül van a nyoszolya, melyen a csodaleány alszik.

Mindenki azt mondja róla, hogy valami földöntúli szépség. Csak egy vékony piqué-takaró leplezi természetét, melynek idomai Canova remekműveire emlékeztetnek. Sokan Psychét, még többen Hébét igyekeznek benne feltalálni. Haja aranyszínű, mely csaknem sarkáig hullámzik rajta végig. Az arca olyan fehér, mint a fehér rózsa, s a két ajka annyi alakot tud ölteni, mint Proteus. És pedig azt, ami legszebb az arcában, a két szemét, még nem is látta senki, mert azok folyvást csukva vannak. Azok a hosszú selyempillák mozdulatlanul borulnak rá az arcra. — És mégis mindenkire ráismer, aki hozzá szól, pedig ha csak lopva félig nyitná is fel a szemeit, ezek a sűrű pillák rögtön elárulnák.

Tanussy Manó és Ponthay Alfréd egyszerre kerültek ki a bécsújhelyi tiszti akadémiából. Folyvást jó pajtások voltak, az első erőteljes ismerkedés óta. Az ifjú gróf tüzerőtiszt volt. Ehhez a fegyvernemhez érzett legtöbb kedvet.

Mindjárt az előléptetésük után siettek fel Bécsbe, a legmagasabb kegyet megköszönni.

A főudvarmesteri hivatalnál tudtukra lett adva, hogy kihallgatást csak két hét múlva fognak kapni, addig Bécsben maradjanak, s magukat mindennap bejelentsék a térparancsnoknál. — Ez nem is valami kellemetlen utasítás.

Manó erkölcsi kötelességének tartá Ponthay Adalbert grófot felkeresni, ki akkor Bécsben lakott, s csak a főrendi ülésekre rándult le Pozsonyba, hogy megköszönje neki a vele eddig éreztetett szívességét.

— Semmi hálálkodás! — vágott a szavába Ponthay Adalbert gróf. — Írásban adtam neked, hogy csak abbul a kenyérbül szelek neked egy karéjt, amit az apád nálam hagyott. Nem is vezett kárba. Derék emberré nőttél fel. Becsületére válsz a magyarnak, s megmutatod, hogy nemcsak huszárnak való a fajunk, de a magasabb katonai szakban is kitűnő tud lenni. Én még ezentúl is, amíg csak őrnagyi rangra nem viszed, adok neked évenként ezer forint culágot. Soh'se húzódozzál tőle. Ezt is csak a magadébul adom. Látod, én most kaptam kerek százezer forintot a jávorosiaktól, örökváltság fejében. Ezt ők ezelőtt hét évvel a te apádnak is felajánlották, de ő hallani sem akart róla, hogy egy birtokához tartozó mezővárost a jobbágyi szolgálat alól felszabadítson. Pedig az osztálynál ez kettőnk között nem tett volna különbséget, a „sicuti possidetis” elve szerint. Most aztán én ugyanezt a százezer forintot kölcsön adtam a te életed szerzőjének, ő fizet nekem utána hatezer forint kamatot. Egy a tied, öt marad nekem. Ez csak elég jó szerződés! — No csak te vedd el azt a *veres hasút*.*

* A régi ezeresek közepén volt egy nagy gömbölyű veres címer.

Majd meglátod, milyen hamar elmegy az itt Bécsben. Kérdezd meg csak a fiaimtól. Az háromezer forint apanázst kap, boldogult édesanyja végrendelete szerint, amíg nagykorúvá lesz. Úgy hiszem, már a jövő esztendeit költi.

Adalbert gróf olyan kedélyesen disputálta bele a fiatal hadnagyba azt a zsebpénzt, hogy lehetetlen volt visszautasítani. Majd egyszer visszafizeti ő azt még.

Hanem azért mégsem követte a kedves bajtársat mind-azokba a bolond mulatságokba, amikben a fiatal emberek olyan igen szeretik magukat elpazarolni, akármilyen nagyon biztatták is.

Ezek közé tartozott okvetlenül a csodaleánynál teendő látogatás is. Gil Blasnak csak meg kellett tudni, hogy mi lesz a jövő sorsa? Manót is erőnek erejével magával akarta hurcolni a rendkívüli tüneményhez, de az nem állt kötélnek; először azért, mert neki nincs hite a csodákban és jóslatokban, másodsor pedig, mert nincs kidobni való tíz louis-d'orja.

Hanem aztán azért mégiscsak neki kellett a legelsőnek lenni, akinek a füleit telebeszélje a delejes értekezésről visszatérő Gil Blas.

Hogy micsoda minden emberin túljáró eszinyi szépség az a leány, ez képezte a bevezetést. Arca, haja, szája, szemöldöke, a feje fölé emelt karja, a tenyere, az ujjai, körmei, a pihegő keble, a csípői stb. úgy le lettek írva, hogy jó lett volna egy fejezetnek egy regénybe.

— Fordíts már egy lapot — unalmaskodék Manó. — Elhiszem, hogy nagyon szép.

Azután következett, hogy milyen bámulatra méltó elmés! Micsoda találékony ész ez! Más ember még ébren sem tud élceket mondani, ennek meg általában is minden szava találó gúny. A szemét nem nyitotta fel, de ha látott volna is, mit tudhatta volna, hogy ki vagyok. Negyednapja jöttem ide Bécsbe. Mégis mikor azt mondtam neki, hogy én egy *regény*-

hős vagyok, azt felelte rá: „Tudom, írt is rólad egy szép regényt Le Sage.” Hát hogy tudhatja ez, hogy engemet a bátyáim Gil Blasnak csúfolnak? Azt mondtam neki, hogy doktor vagyok. „Igen, felelé, aki százfontos labdacsoakat osztogat.” Hát azt honnan tudhatta, hogy tüzértiszt vagyok? Hisz nem voltam egyenruhában. Azután azt jövendölte, hogy én nem fogok megházasodni; hanem az apám igen; az most özvegy; még lesz vagy három testvérem. — Én kérdeztem tőle, hogy hát én miért maradnék legényfővel? — Azt válaszolta, hogy egy ütközetben úgy össze fogja marcangolni az arcomat egy granát, hogy csúf leszek; senki sem fog szeretni. Ezt szerettem volna el nem hinni. Azt a furcsa kérdést intéztem hozzá, hogy mondja hát meg, ha már keresztüllát a falon, deszkán, öltönyön, mennyi pénz van most az én zsebeimben? Erre minden této-vázás nélkül egyszerre megfelelt: „Ez attól függ, hogy az Edelstein mennyit ad 3500 forintos váltódra?” — Milliom a lelke! Hát hogy tudhatja ez, hogy az én tárcámban egy ilyen összegre szóló trutta rejtőzik, mikor az a bezárt szekrényben van, aminek a kulcsát a kezemben tartom. — Most már csakugyan fel voltam paprikázva. Még egy kérdést intéztem hozzá: találja ki, hogy ez a vékony fehér vonal itt az arcomon miféle emlék, férfi kardvágása-e, vagy asszonyköröm helye? — Erre hosszabb gondolkodás után ezt a választ adta: Se nem férfi, se nem asszonykéz emléke az ott, hanem egy magasabb lényé, akinek a nevét megtalálom a bibliában, megmondta a részt és verset, hogy hol. Én azt felírtam egy cédulára. Az órának vége volt. Siettem a cédulámmal a káplánhoz, keresse ki a bibliából azt a nevet. Megtalálta. — Tudod micsoda név az? „Emmánuel”. Ez a fehér vonal annak az emléke, mikor a legelső találkozásunknál te a körmöddel felhasítottad az arcomat a nagy dulakodásban. — Tudod, hogy micsoda gondolatra jöttem én erről?

— Ugyan mire?

— Ez a csodaszűz nem lehet más, mint az én vadmacskám, onnan a Styx szigetéről.

— A „te” vadmacskád? Hát még mindig igényt tartasz rá?

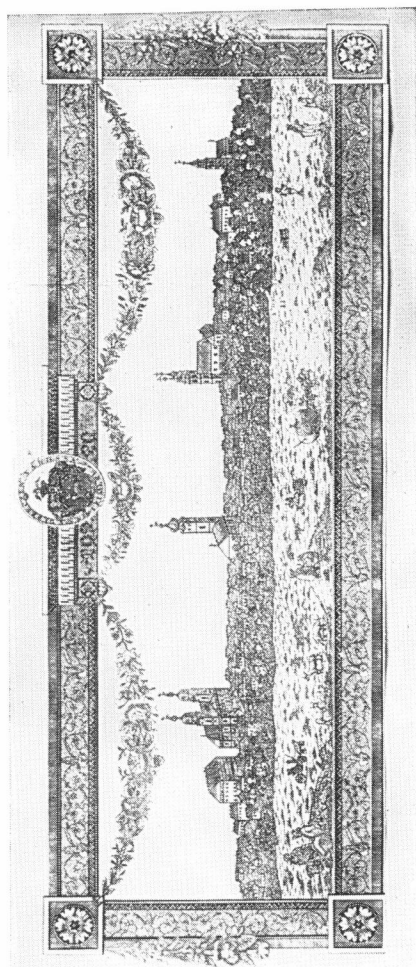
— Odaadnám érte az egész anyai örökségemet! — De hallgasd csak tovább. Amint a káplántól eljöttem, eszembe jutott, hogy felszaladjak a Burgba a főudvarmesteri hivatalban tudakozódni az audiencia napja iránt, hát a sötét folyosón kit látok szembejönni? A mi hajdani boszorkány-szomszédnőnket, Sáromberkynét, de egészen tisztességesen, divat szerint öltözve. Először ki akart kerülni, de hogy én határozottan útját álltam, kénytelen volt az ismeretséget megújítani. Én erősen sarokba szorítottam; kérdeztem, hogy mi járata van a Burgban. Ő szabadkozott, hogy csak egyik-másik udvarhölgynek szokott segíteni a báli toilette-je kiállításában, majd annyit is megengedett, hogy biz ő szokott közvetítő szolgálatokat tenni, mikor a bal paré-hez kölcsönvett diadémokra van szükség. Ez csak ürügy. Ez a furfangos asszony ismét beletalálta magát a hajdani hírhordó szerepébe, s kezeli a főrangú családok minden titkát.

— Hát én azt nem bánom.

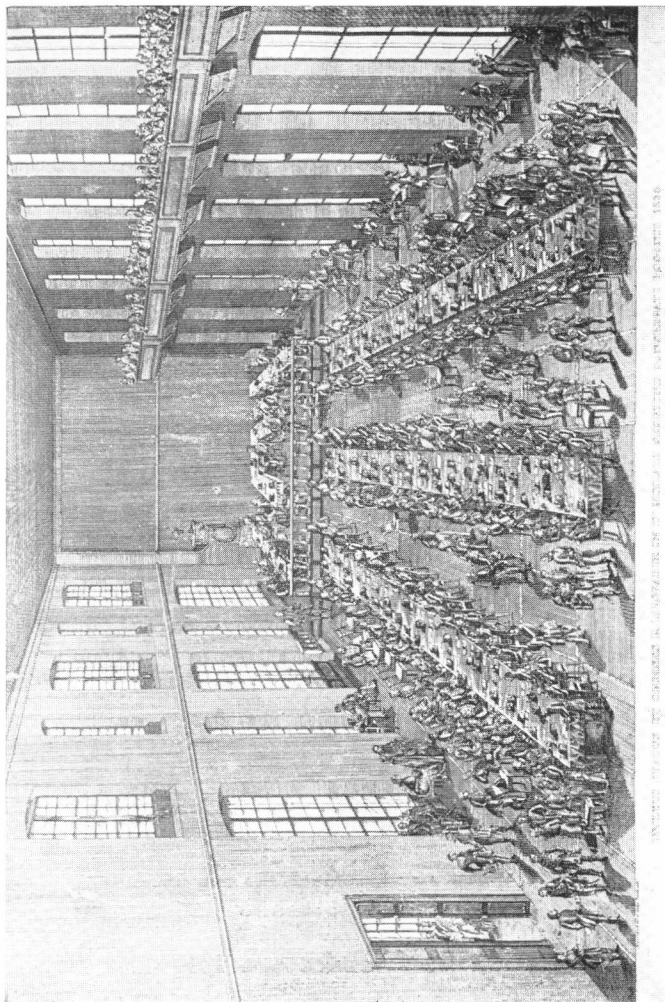
— Magam sem fogok miatta sárgaságba esni. Hanem más van itten. Hirtelen azt a kérdést intéztem őkegyelméhez: „Hát Lizandra kisasszony hol van?” — Erre vörös lett az orrahegyéig. „Lizandra kisasszony sehogy sincs; Lizandra meghalt!” Azzal kirántotta a kezemből a parasolját, aminél fogva letartóztattam, és úgy elszaladt, mintha egeret látott volna. — Ez engem megerősített a gyanúmban. — Amit a somnambula beszél, azt az anyja súgja neki valahogy, az olasz grófné csak szalmabáb.

— Az bizony nem lehetetlen! — szólt Manó közönyt színlelve.

— Akarsz-e nekem egy nagy barátságot tenni? — Én nem láttam Lizandrát, csak holdvilágnál, távolból; de te közről

Debrecen a XIX. század első felében

A pozsonyi országgyűlés alsótáblájának ülésterme

láttad őt, jobban ráismeresz. Éredj el a kedvemért Sommacampagna grófnő csodaleányához.

— Jól van, elmegyek.

— Én megtérítem a tíz louis d'orodat.

— Megfizetem magam. Én is kíváncsi lettem rá.

— És azután, ha csakugyan ő az, akinek én sejtem, ha valóban ráismeresz, azt énnekem hűségesen megmondod.

— Megmondom igazán.

— Becsületszavadat rá.

— Azt.

Kézszorításos parola erősíté meg a baráti fogadást.

Másnap elment a csodaszűz látogatására Manó.

Rögtön nem bocsátották eléje, mert éppen *őfényelmessége* (Durchlaucht), herceg Simphonides volt odabenn.

A herceg a birodalmi főváros egyik nevezetessége, százmilliomos, nagy vállalkozó, egyike a Nordbahn főalapítóinak. S a termete is megfelel a milliónak, ilyen kövér lelkes állatot még nem mutogattak ingyen, bámulja az ember a tereintés remekét, mikor ezt az alakot menni látják, hogy lehet egy ilyen roppant tömegnek két lábon haladni, hogy fel nem billen? Iszonyú tüdejének a fújtatása messzire hallatszik, mint a Nordbahn lokomotívjáé, s ha valami mondáshoz kezd, előbb szótagokra oszlott nagy lélegzetet vesz, „hum, hán, ha”, csak azután jön elő a szózat.

A herceg mindennap eljön a csodaszűz látogatására, ebéd után. Húsz louis d'or-t fizet. Aztán eldiskurálgat a delejes alvóval mindenféle lárifáriról. Ez hozzátartozik az ejtőzéséhez. Nagyokat tud nevetni a mágneses revelációkon, hogy az egész palotácska megreng bele, utoljára aztán eialszik, s ott alusznak ketten duettben, a csodaszűz a sodronyfüggönyös ülékében, a herceg meg a nagy rézpántos karszékben (ami az ő számára *mondva* csinálódott) — amíg a börzeóra üt, de arra a herceg okvetien felébred, még nem volt rá cset, hogy ezt elaludta volna: „hum, hán, ha hét óra!” azzal aztán dübörög

kifelé, két inas fogja a hóna alatt, amíg a lépcsőn lelebeg.

Csak az ő eltávozása után szabadul fel a nézőtér az új vendégek számára, a rezes karszéket fölcserélik ismét egy nádszékkal.

Annak a szobának, ahol a hálófülke volt, nem látszott semmi ablaka. A falakon nem volt semmi szőnyeg, hanem régi divatú freskófestés, a szoba mennyezete lapos boltozatba futott össze, alant és fent volt a falon egymás fölött két négyszögletű nyílás, rézlemezzel elzárható, aminek a célját könnyen kitalálhatják, akik a Meissner-féle légfűtéssel ismerősek. A sötét szobának egy a boltozatról rézláncon lefüggő argantlámpa kölcsönöz világot, olyanformán, hogy a fénye mind az alvó leány arcára sugárzik, míg a látogató arca és alakja egészen árnyékban marad.

Manó helyet foglalt a nádszéken, s hosszasan elbámult az alvó arcán, anélkül, hogy megszólította volna.

Az első tekintetre ráismert, hogy bizony ő az! Ezt a száját, ezt az arcot, ezeket a szemöldöket nagyon jól odarajzolta valami tündérkéz az ő szíve hártájára. Hányszor álmodta őt maga elé. Nem akarta őt megszólítani; azt hitte, hogy az első megszólalásra el fog tűnni előle. Milyen észrontó szépséggé fejlődött ki azóta, hogy egymással a holdvilágnál beszélgettek. Miről is volt a szó? Majd ha híres, nevezetes alakokká emelkednek mind a ketten, akkor ott a dicsőség magasaiban ismét találkozni fognak! Hát ez a hír? Ez a dicsőség? Az egyik egy delejes jósnő, a másik egy császári mérnökhadnagy. Az egyik jóslatokat, a másik szegleteket számít ki; melyik a nagyobb bolondság? — És hátha mégis mind a két bolondságban lehet valami felséges nagy gondolat? Valami földöntúli bölcsesség? És hátha ezt a bolondságot, ezt a bölcsességet mind el lehet törölni egy közönséges emberi gondolattal, ami többet ér mind a kettőnél.

Manó igen jól vélte felhasználni a kibérelt egy órai társalgási időt azzal, hogy szótlánul ült a széken; sejtette, hogy ha hozzá-

kezd a beszélgetéshez, annak nagyhamar végét fogja vetni a közbehulló rézfüggöny.

Az alvó alak sem mozdult meg. Csak keble szállt és emelkedett csendesen a vékony takaró alatt, s feje fölé emelt kezének ujjai tettek úgy, mintha lantot pengetnének. Arcának halvány-ságától élesen elütött ajkainak rózsapirossága. Különbözik lehet ez a fehér arc kendőzve is, hogy elpirulásával ébrenlétét ne árulja el.

Mikor aztán az ifjú tanácsot ült magával, hogy mit mondjon neki, megszólította.

— Szép Straniera!

Az alvó megnyitá ajkait, suttogva:

— Megérkeztem.

— Szabad kegyeddel beszélnem?

— *Hangosabban* szólj. — Messze vagyok. — Nem hallom.

— Szabad kegyeddel beszélnem?

— Tegezz. „Itt nincsenek” címek.

Mánó felnézett a szoba boltozatára, s gondolt valamit, hogy miért kell *hangosabban* beszélnie, holott négy lépés a távol?

— Ismersz engem? — kérdezé hangosan.

— Ismerlek. — Még leány korodbul.

(Ebből elég volt.)

— Mit csinál most az én apám? — szólt ismét hangosan.

Az alvó kevés vártatva felelt.

— Az őseit fényesíti, s az utódait behomályosítja.

— Hát az anyám?

— Az anyád férjhez fog menni.

— Elválík az apámtól?

— Nem válík el.

Az apám hal meg?

— Nem hal meg.

— Hát hogy lehet ez?

— Az anyád még nem asszony.

Manó erre önkénytelen felkacagott.

Az alvó megfeddé érte.

— Ne kacagj, mert az nekem fájdalmat okoz.

— Hát aztán kihez megy nőül az anyám?

— A legnagyobb ellenségéhez.

(Ebből is elég volt.)

— Most adj nekem választ egy kérdésemre. Amint legelőször férfitvá tettem magamat, találkoztam egy lánykával, akit nagyon megszerettem, azóta is mindig róla gondolkodom. Fogom-e őt bírni valaha?

Gyorsan, minden gondolkozás nélkül, sietett rá felelni az álombeszélő.

— Az a leány meghalt.

Most egyszerre halk suttogásra fordította a szót az ifjú.

— Nem támaszthatom-e én őt fel halottaiból?

Erre a suttogó szóra egyszerre felnyíltak azok a hosszú, álomtakaró selyem szempillák, s elévilágított az a két nagy delejsugárzó szempár, aki maga az egész ember, együtt a látható és a láthatatlan lélek, s odanézett a kérdező szemébe.

De ugyane percben a feje fölé emelt kéz is megmozdult, s rózsás ujjá hegyét bezárt ajkai elé tette, hogy az ifjúnak a száján elhalt a félig kiejtett név: „Lizandra!”

Itt csak a szemekkel szabad beszélni; más beszédet kihallgatnak!

Az egyik szem azt kérdezte ragyogó nyílással:

— Hát te is szeretsz-e még?

A másik szem azt felelte szempillái alá elrejtőzéssel:

— Örökké.

A fekete szem féltékeny villámszórást mívelt, a kék szem szeiéd enyelgően engesztelé; a bogárszem haragosan félrenézett, a kökényszem erre könnybe lábadt, arra aztán a parázs szempár leskelődve visszakacsintott, mire a nefelejcs szempár is nevetve ragyogott, mint a szivárvány az esőfelhőn keresztül.

Hanem az mind nem elég az idvességre.

Manó áthágta a tilalmat, hogy nem szabad az alvó csodaszűzhöz közelíteni, s egészen odáig ment, a rézsodrony függönyig, s ott térdre bocsátkozott. Az ágy oly közel volt, hogy onnan a leány, ha kihajolt, a függönyt elérheté. Ajkaik összelálkoztak egy hosszú forró csókban. Hogy a rézsodrony-rosta közbeesett, az nem vett el a csók édességéből semmit.

És ekkor az a fehér rózsával vetekedő arc olyan volt már, mint a piros rózsza.

Most a leány valami vékony kis fehér tárgyat vont elő hálóköntöse karmantyújából, amit keresztül lehetett dugni a rézsodrony rostaszemein. Manó nem ért rá tudakolni, hogy mi az; csak elrejté a zsebébe a pici kis ajándékot. A rézfüggöny csörömpölve gördült le a következő pillanatban.

Manó sietett ki a szentélyből. A szalonban gúnyos részvétellel kérdezé tőle a patrona:

— Nos? Az értekezés rövid volt? Talán a rézfüggöny jött közbe?

— Ami igaz, az igaz — felelt rá Manó, s aztán átvéve az inastól a zár alá tett érceit, sietett ki a házból.

Csak a szomszéd utcában volt bátorsága elővenni a zsebéből azt a tárgyat, amit kapott.

Egy vékony szalmapapír lapocska volt az, összesodorva, amin kigöngyölítve e szavak voltak olvashatók:

„Emmánuelnek.”

„Lakásunk Mariahilf 128. földszint. Holnapután este 11 órakor jöjj ablakhoz kapu mellett. L.”

Hogy azt a cédulkát már előre készen tartá Lizandra, az mégis túlmege az emberi lehetőségén. Hogyan tudta előre, hogy Manó ma eljön hozzá?

— — — — —
— — — — —
— — — — —
Még aznap este találkozott Manó az ő kedves bajtársával, Ponthay Alfréddal.

— Nos? Láttad? Ráismertél? Becsületszó! Mondj igazat!

— Igen. Ó az. A Styx-szigeti vadmacska. (Hanem arra, hogy a „te vadmacskád” legyen, nem adtam becsületszavamat — gondolá utána.)

XXXII. EGÉSZ QUADRUPLE ALLIANCE!

Gil Blas azonnal sietett tapasztalásdús nagybátyját, Don Juant felkeresni. Megtalálta a kaszinóban. Az ott szokta nézni a kártyásokat. Ő maga nem kártyázott soha, neki csak egy szenvedélye volt, az asszony.

A lefolyt hét év nagyon megváltoztatta a két rokon közötti álláspontokat. Gil Blas nagy, csontos, erős úrfivá nőtte ki magát, akinek jól illett a tisztí egyenruha, míg Don Juannak a háta most még jobban előregöbült, s csak az erőhatalom tartotta fenn nála a régi jó kinézést; a haját hol szőkére, hol barnára, hol gesztenyeszínűre festette, nyáron pedig, mikor utazni járt, s abbahagyta a festést, egészen lilaszínű lett a haja, volt nála szőke-saison, barna-saison, kezdett a lion-világ veteránjai közé számíttatni.

— Kedves bátyám — mondá Gil Blas, a sakkozó klubba húzva félre Don Juant. — Én egy nagy barátságra kérnélek téged. Tudod, hogy én egy év múlva nagykorúvá leszek, s akkor megkapom az anyai örökségemet. Hanem én nem várhatok odáig. Nekem szükségem volna negyvenezer forintra rögtön. Nem ismersz valami olyan tőkepenzest, aki ily kölcsönre hajlandó lenne?

— Hogyne ismernék? S mire kell neked ez a nagy pénz?

— Szent célra.

— Szent cél? Mindent tudok. Engem is örökké ilyen szent célok vezettek.

— Nem is sejtéd. Én ráismertem arra a delejes csodaszűzre.

— Csak nem ő az?

— De igen. Barátom! Azt nekem nem lehet eltűnmöm, hogy egy jó családbeli leány ily veszedelmes pályán maradjon, ahol előbb-utóbb a csáb áldozatául fog esni. Az anyja a mi öregapánkkal volt gyöngéd viszonyban. Nem akarok semmi vonatkozást tenni ezáltal. De nagyon tisztelte az öreg ezt a hölgyet. S viszont az is őtet. Én a kegyeletet megőrzöm. Én ezt az összeget odaadom a csodaszűznek, s azáltal olyan helyzetbe hozom, hogy az erényét megőrizhesse. Tudod, a nyilvánosság, a titokzatosság! Ennek előbb-utóbb rossz vége lesz. Ezt én nem engedhetem meg. Nekem meg kell őt szabadítanom.

— Nemes keblű fiatalember! Egészen az öregapádra ütöttél. Ő is ilyen erénymegmentésben gyakorolta tehetségeit. Tettél már talán ilyforma ajánlatot az olasz grófnőnél?

— Igen.

— És nem utasította vissza!

— Azt felelte komoly méltósággal, hogy értekezni fog eziránt a „családdal”.

— Jól van. Utána fogok járni a megbízásodnak. Pár nap alatt nyélbe lesz sütve a dolog.

— De árulást ne kövess el ellenem!

— No, hiszen annyi eszem csak van, hogy nem szerzek magamnak párbajt egy olyan gavallérral, aki ágyúval lövöldöz.

— Csitt! Senkinek egy szót sem!

Amint szétváltak a nemes rokonlelkek, Don Juan azt mondá magában:

(„Sohasem hittem volna, hogy én tanuljak valamit a Gil Blas öcsémtől az én tudományomban! Nemes keblű ifjú! Követem a példádát, s megelőzlek egy lion-fejjel.”)

Azzal Don Juan ment fölkeresni a nagybátyját, Adalbert grófot. Az a makao-szobában volt, bankot adott. Megvárta, míg nyereséggel visszavonul. Ilyenkor, mikor nyert, Adalbert gróf el szokta hagyni a kártyázószobát, s igen szorgalmas hírlapolvasó lett belőle. Don Juan leült melléje, ugyanazon Augsburgi Allgemeine árnyékába.

— Kedves bátyám. Mit gondolsz, sokáig elélek-e én még?
— Azzal a mértékletes életmóddal, amit te folytatsz; — hiszen még egy ős hajszálad sincs.

— Semmi tréfa. Igen komoly dologrul akarok veled beszélni. Én szeretnék tőled hatvanezer forintot előlegezni, hat éves levonásokra az általad fizetett életjáradékombul.

— No, ez annyira komoly dolog, hogy kedvem volna sírva fakadni rá.

— De mindjárt olympi derű ragyogandja keresztül jupiteri ábrázatodat, ha elmondom, mi célra akarom fordítani én azt az összeget. Szent cél! Egy veszélyben forgó női erénynek a megmentése.

— Nem menthetné azt meg más?

— Senkinek sem kötelessége annyira, mint nekem. — Tudod, hogy ki az a csodaszűz, aki neked azt jövendölte, hogy még két fiad, meg egy leányod fog születni? Senki más, mint Sáromberkyné leánya. Tudod, hogy szegény jó apánk milyen nagy tisztelettel viseltetett e jeles hölgy iránt. Ha ő most ide szállhatna közénk az égből.

— Hagyd ott szegény megboldogultat! Hát mit akarsz te azzal a leánnyal?

— A legszentebbet. Biztosítani akarom őt a csábok és eltántorítások ellen. Ez az ő mostani csodaszereplése in ultima analysi mégiscsak a bűn ösvényére vezet. Csak gondold meg, még a saját fiad is a csábítók sorába állt, negyvenezer forintot ajánlott fel a grófnénak, s most azt hajhássza, hogy kitől kapja meg mindenáron. Százezret kész aláírni egy uzorásnak.

— Tüzes mennykő! Ez nem tréfadolog.

— Nohát? Ugye hogy nemes tettel örökítem meg az emlékezetemet, ha az én áldozatommal két ártatlan lelket mentek meg az erény számára.

— Hát inkább te, mint a fiam! No, gyere el holnap hozzám; majd ott beszéljünk bővebben erről a dologról.

Kezet szorítottak, s azzal ott hagyták az Allgemeinét.

Magában pedig azt gondolá Ponthay Adalbert gróf:
(Inkább az öcsém, mint a fiam? — De hát miért ne inkább én magam, mint ti mind a ketten? — Hogy az én két halántékom között eső domb már kopasz? Duplásszuk meg a tételt, s nem fog az látszani!)

Ponthay Adalbert a maga részéről átvándorolt a kaszinó magán étkezőfülkéjébe, ahol Simphonides herceg szokott vacsorálni. Még az entremet-nél találta. A poharak közül a Saint Julien szerepelt, a Cliquot még a jeges medencében hűselt. A milliók prófétája egyedül szokott enni és inni. Zsenírozta, hogy az étvágyát bámulják. Hanem ha olyan bajtársra akadt, akinek az étvágya az övével versenyt tudott futtatni, abban nagy kedve telt; még újra is kezdte érette az egész vacsorát az elején.

Ponthay Adalbert gróf pedig igen szívesen látott vendége volt a hercegnek. Egyik nagy részvényese volt minden pénzügyi műveleteinek. Az osztriga és a giardinetto között igen szépen végig lehet azokat sorban tárgyalni. A mai napok börzéjének éppen a „Nordbahn”-részvények voltak a kedvencei; mindennap hágott fölfelé az árkeletük. Már 80-nal álltak a parin fölül. És Adalbert grófnak volt belőlük 1000 darab. És ő mégis azt a szándékát árulta el — fagyaltozás közben —, hogy ezeket a részvényeket kéz alatt eladja.

— Hóhó—hán—hum! — lélegzett nagyot a pénzóriás. — A Nordbahnt eladni! Hallatlan! Lehetetlen! Kell a grófnak 80 ezer forint? Humhum hóhó! Talán aranybányát akar rajta venni Erdélyben?

— Nem biz én. Hanem őszintén megvallva: (pietas dolga ez) — (nemesember nem tűrheti ezt el) — (hogy egy családunkhoz vonatkozással levő személy nem éppen rangjához illő állapotban tengődjék) — (nem mondtam volna még?)

— Hum—hán! Semmit sem hallottam.

— No, az a szegény kis árva lélek, ott a Sommacampagna grófnő lakásán, aki csodajövendőket mond.

— Haha, hohó, humhumhum! Nekem mindennap van vele értekezésem húsz louis d'or-ért. Nagyon kedves teremtés. Hát mi az?

— Én megtudtam, hogy az egy előkelő családnak a leánya, a grófnő csak mellékszemény a dologban. Az anyja az udvarnál is — (de csitt! ne tovább). Elég az hozzá, hogy ez a titokteljes szereplés nem fér össze a család méltóságával; előbb-utóbb az erkölcsi süllyedés fertőjébe vezet. Én elhatároztam, hogy ezt az összeget, amit nekem úgyis csak a véletlen szerencse adott, arra fordítom, hogy ennek az ártatlan hölgynek az erényét megmentsem általa.

— Hohohó, ühü-hopp! — döcögteté elő a nagy financier a véleményét. — Hát erre kell a 80 ezer forint? — Nyolcvanezer — hohó — forint? *Egy esztendőre?* — Ez nem is sok egy esztendőre, egy hölgynek, aki az erényét megmenti! Csak elfogadná!

Adalbert grófnak csak elnyúlt az ábrázatja erre a szóra.

Hja, ha ebbe a licitációba egy olyan úr keveredik bele, aki a nyolcvanezeret „esztendőnkint” értelmezi, akkor a többiek hogy versenyezzenek?

XXXIII. AZ ABLAKLÁTOGATÁS

A németek egy szóval tudják ezt kifejezni: „fensterln”. Az ő divatjuk. Senki sem ütközik meg rajta, ha esteli tizenegy órától éjfélig a mariahilfi vonal egy földszinti házikójának ablakából, a kidülő vasrácson keresztül egy fiatal kisasszony egy katonatiszttel beszélget. Miért nem mennek be mind a ketten a házba? Az ő dolguk. Tán jobban esik így.

— Tudsz-e hát igazat mondani? — kérdi a férfi a leánytól.

— *Titokban* szorgalmasan tanulom — a kedvedért.

— No, hát most exament fogsz belőle tenni. Mondd meg igazán, ugyebár az a te pythonissa szereped tiszta világcsalás?

— Nem az. Ez művészet. Csak olyan adomány, tehetség kell hozzá, mint a színjátékhoz. Hiába adnám oda a szerepet másnak, minden utasításaival, nem boldogulna vele. Megmagyarázhatnám akárkinek az egész technikai berendezését a bűvészeti színpadomnak, nem tudná azt használni. Te, mint gyakorlott technikus bizonyosan kitaláltad azt magadtól.

— Igen. Az a kis boltozatos szoba egy akusztikai góc, valódi Dyonisius füle, ahonnan a beszélgetés hangját az a felső Meissner-féle fűtőgépe átszállítja egy harmadik szobába.

— Úgy van. Ott pedig ül valaki, aki a kilesett kérdésekre megsúgja a választ egy rézcsövön keresztül, ami az alvó alak nyoszolyájában egy szélpárnába szolgál; az alvó félfülével ezen a párnán fekszik. Ez igen egyszerű készülék, csupán arra való, hogy az alvó becsukott szemmel is megismerje a besúgó által a vele beszélőt.

— De hogy ismer mindenkit a besúgó?

— Hisz ez éppen a titka az egész bűvészetnek, ami nélkül az egy furfangos szemfényvesztési tréfára szállna alá, mint a beszélő japáni vagy a Kempelen sakkjátzó gépbábujja. Annak, aki az alvó alak fülébe súgja a válaszokat, ismerni kell minden tagját a bécsi előkelő világnak, be kell avatva lenni a főrangú családok legbensőbb titkaiba, annak mesés emlékezőtehetséggel kel bírnia, hogy akit egyszer meglátott, annak az arcára, nevére, minden dolgára visszaemlékezzék. S még az emlékezet maga nem teszi meg; segíteni kell a divinatióknak. Ki kell találni egyes jelekből, véletlenekből jól eltitkolt viszonyok szálait, azokat ügyesen legombolyítani, összekötözni, mindenki bizalmát elnyerni, mindenüvé befurakodni, folyton leskelődni, kutatni és egy kezdő szóból az egész történetet kitalálni. Az a nagy mester, aki mindehhez ért; ez az én anyám.

— Azt is kitaláltam.

— Ó most is oda van. Egész reggeli két-három óráig a várost járja. Úgy nevezi, hogy vadászni jár. Ahol valami estély van, mulatság, családi ünnep, ott ő mindenütt tudja magát hasznossá tenni. Segít a konyhában, a terítésnél, az öltözőszobában, főúri családoknak titkolt pénzzavaraikban kezükre dolgozik, zálogot közvetít, cselédet beszerez, azt hiszik, mindezt azért az alimizsnaamorzsáért teszi, ami a nagy urak asztaláról le hull. Pedig ő rájuk vadászik. Felhajtja a vadat, én aztán elejtem.

— S tetszik neked ez a komédia?

— Óh nagyon. Ne hidd, hogy én ebben csupa báb vagyok. A művészi feladat az enyim. Én a suttogásból csak egy ténnyt tudok meg; nekem kell abból hirtelen olyan rejtélyes választ alakítanom, mely a kérdéshez odatalál, de mégsem árul el mindent. Az adott válaszban csipős élnék kell lenni, vagy költői alakba burkolt értelemnek, s azt, hogy a kérdés miatt zavarba jöttem volna, nem szabad elérni egy arcpirulás, egy veritékcepp által a homlokon, sem a szemöldök összehúzásával, sem az ajknak egy mosolyával. Ez a megfordított színpadi művészet, nem szabad az arcnak semmit mutatni,

csak a delejes álom egyformaságát. Hanem hiszen nekem chhez adományom van; én csakugyan bírok azzal a delejes lényvel, amit mesmerizmusnak hírnak; — látod, azt, hogy te engem meg fogsz látogatni, nem súgta nekem az anyám, azt a kis cédulát készen tartottam magamnál, mielőtt te a hozzám-jövetelre gondoltál volna.

— Arra is rájöhetél eszmetársulat láncolatán, hogy én természetfölötti tüneményekben nem hiszek. Ez a te művészed mégis hazugság, csalás.

— Hát legyen az. Senkinek nem teszek vele kárt, ha megcsaltam.

— Csak magadnak.

— Szégyenemre válik, ugye? Hiszen van más fajtája a csalásnak, ami becsületünkre válik — nekünk lányoknak. Ez a csalás meg van engedve, sőt kívántatik tőlünk. Ez aztán kárt is okoz másnak; de nem nekünk. Hiszen, ne félj, erre is elő van készítve az út. A delejes alvótól nemcsak a jövőndő után kérdezősködnek, vannak, akik a jelenre kíváncsiabbak. (Nézd, hogy ég az arcom? Tedd rá a kezedet.) Mindennap hallani ilyen kérdést. Ha nekem mondják, válaszol rá a rézfüggöny. Az okosabbak a patronának mondják el. Az feljegyzi, s közli az anyámmal. Következik heves vitatkozás. Valóságos árverezés folyik! (Nézd csak; olyan a kezem, mint a jég!) No, ne szorítsd meg olyan nagyon. Anyámról meg kell mondanom, hogy ő büszkeségéről sohasem tett le. Annak az aranyak, ami ezt a büszkeséget megveheti, elébb gyűrű alakot kell felvenni. Ha az árverezők közül, akik kincseiket a mérlegre halmozzák, valamelyik — a sok közül — aki legbolondabb — azt találja mondani, hogy „No, hát magát a kezét is!” — az megkapja a pálmát. Az aztán nem kérdés, hogy a potrohos lesz-e az? Vagy a rezes orrú? Vagy a festett hajú? Vagy a bajusztalan? (Ezek között nem a legvénebb a leggyűlöletesebb). Ahhoz menni kell. — Ez a hivatása a leánynak. — És akkor aztán áttér az egyik csalás útja a másikéba. Hát nem milliionszor

nagyobb család-e a delejjólatoknál, ha én odatérdepek az oltár elé, s Istent tanúságba híva azt esküszöm egy embernek, akit gyűlölök, utálok, megvetek, hogy én azt szeretem, hogy hozzá hűséges maradok, hogy semmi bajában el nem hagyom, midőn minden idege a szívemnek azt hangoztatja vissza: „De meg foglak csalni! De veszedelmednek örülök! S kívánom, hogy elbukjál, hogy elhagyhassalak!” S mikor a nagy hazugságnak a végén azt kell mondani: „Isten engem úgy segéljen!”, hogy rebegem utána az „ámen”-t, mikor lelkemben ez az istentagadó érzés szól: „Hiszen ha ide hagytál hurcoltatni, mit segíthetsz rajtam ezentúl!” — Tehát hazudni, csalni, hamisan esküdni! — Hanem ez becsület! Ez megszerzi a világ tiszteletét. Szegény leány, ha a theátrumon komédiázol, megvetés a sorsod — hanem ha templomban tetted azt — dicsőség és hálálkodás fogad.

Manó fogva tartá az ablakból kihajló leánynak a kezét, s halkan suttogott hozzá.

— És hátha a templomban is lehetne igazat mondani a leánynak? Hátha olyan kéz vezetné oda, melynek nem kell lánc, hogy örökre ott tartsa?

— De ez álom.

— Nincs olyan álom, amit ha erősen akarunk, meg ne valósuljon. Légy az én nőm.

A leány elszomorodott e szóra.

— Minek mondtad ki ezt a szót? — monda bánatos hangon — látod, ez a szó olyan szent valami, mint az Isten neve; nem szabad azt könnyen kimondani.

— Én egész hitemmel mondtam.

— Ha te annyit gondolkoztál volna ezen, mint én! Gyermekkoromban is, amikor még nem szerettem más elérhetlent, mint a holdat, voltak ilyen gondolataim. Mi van a holdon túl? A csillagok. Hát a csillagokon túl? A tejút. Hát a tejúton túl? A ködfoltok. Hát azokon túl? A semmi. Hát annak hol van a határa? Azután más végtelenség után kezdtem futni. Mi

lesz belőlünk? Én is, te is, leszünk-e valamik? Hát aztán mi lesz? Találkozunk-e valaha ismét? Hát azután? Fogsz-e olyan jó lenni akkor is hozzám? Hát azután? Meg még azután? És ismét azután? Ebbe olyan könnyű belebolondulni, mint a világ végének a keresésébe. — Tegnapelőtt óta, hogy meglátalak, nem vagyok képes az alakoskodásra. Azt kellett mondanom, hogy beteg vagyok, nem tarthatok előadást. Egyet megtudtam — lettünk valamik: én egy szemfényvesztőné, te egy császári tiszt; azután még egyet; ahányszor én álmodtam tefelőled, te is annyiszor énfelőlem, de hát azután? Neked semmi sincs, nekem sincs. Két semmiből nem lesz valami. — Anyámnak minden vagyona ez a kis ház, amiben lakunk. A te apádnak pedig nem marad idestova egyebe, mint az őseinek a csontjai; az anyád el fogja hagyni. — Ezt nem én jövendölöm. Ezt az anyám tudja így. Egy császári hadnagy, meg egy híres somnambula! Hogy csinálsz ebből egyet? Mi van az utolsó csillagokon túl?

— Hát én megmondom neked, hogy mi van az utolsó csillagokon túl! Egy új csillagvilág. Te azt mondog; én is semmi vagyok, te is az. Lehet-e két semmit összeadni? Én annál nagyobbat is tudok. Kétfelé vágni a semmit, s az egyik feléből csinálni valamit. Mint császári hadnagy nőmmé nem tehetlek, de lehettem a tiszt kardbojtot, amikor nekem tetszik, s akkor szabad ember vagyok.

— És koldus.

— Nem az! Nem koldus az, aki a száraz kenyéret meg tudja szolgálni becsületes munkával. Mint a mítoszi ambróziában egyesülten élvezhető volt minden íz és zamat, úgy megvan ez a munka szerzte falat kenyérben. Óh, ha tudnád, hogy milyen édes, milyen jól tartó ez a kenyér! Ez a te ismeretlen világod. — Én már jártam benne. S gyönyörrel emlékezem vissza a boldog estékre, amikor a pusztta földön fekvve nem kellett senkinek megköszönni az elmúlt napot, s a reggelekre, amikor nem kellett aggódnom, hogy mi lesz velem ma. Ide

hívlak ebbe az ismeretlen világba. — Lesz semmink és egy egész világnk benne! — Nem beszélek neked hóbortokat. Messzelátó terveim vannak. Most indult meg hazánkban a nagy Tisza-szabályozási művelet, oda tanult mérnökök kellenek: engem ott szívesen fogadnak. Keserves, nehéz munka lesz az; semmi kényelem, semmi megpihenés. Egy nádkunyhó itt-amott valamelyik láp szigetén, vad szederindával befutva; ez lesz a palotám, ahová a menyasszonyomat viszem; a dobogó keblem a vánkos, amire a fejét lehajtja; maga lesz cseléd, szolgáló, aki süt, mosogat, ruhámat megfoldja, s danolva vár, mikor csónakommal közelítek a nádasból feléje, s akkor aztán a ropogó tűz mellé leheveredve elbeszélgetünk egymással azokról a csillagokról, amik túl vannak a látott csillagokon.

A leány elkezdett zokogni, s csak annyit rebegett:

— Hol van az a szederindával befuttatott nádkunyhó?

Megvolt az eljegyzés. — Hozzámegy.

Hogy magához téregetett a gyönyörvegyületű fájdalomból, azt kérdé lelke ifjától:

— És te valóban képes volnál arra, hogy énérttem, a te szíved kívánságából, lemondj arról a fényes pályáról, amit annyi szorgalommal vívtál ki magadnak? Hogy a tiszti rangot letedd énérttem cserében?

— Hát lássad, kedvesem — szólt szelíd komolysággal az ifjú. — Énnálam még az elhallgatott igaz szó is éppen olyan súlyos, mint a kimondott hazugság. Ha hízelgő, csábító volnék, azt mondanám: „Csupán teérted teszem azt, hogy téged bírhasalak!” — Egyéb okom is van rá. — Ma kaptam levelet az apámtól. Azt már megtudtam, hogy őt császári tisztté kineveztetésem nagyon lesújtotta: rögtön eltávozott Pozsonyból, otthagya az országgyűlést, hazament Tűzhalomra. Elhiszem, hogy abban az állásban, amit ő a politikai életben elfoglalt, az én címem rá nézve egy ráksebb, belehal, ha ki nem égetheti. — Ma levélben keresett fel. — Igen szelíden és higgadtan írt. Kedves fiának nevez. Elmondja hímezetlenül,

hogy az én mostani életpályám az övét egészen lerontja. Azután szeretetteljesen kér, hogy az ő kedvéért mondjak le a tiszti rangról, térjek haza. Ő átengedi nekem öskövi uradalmát, gazdálkodjam rajta. S minthogy ő soha senkitől sem kért az életben semmit ingyen: rám hagyja, hogy ennek a kívánságának a teljesítéseért kívánjak tőle akármit, ami tőle függ, előre „igent”-t mond. Te kitalálhatod, hogy mit fogok tőle kívánni. — Hát mármost megtudtad, hogy nem csupán teérted hagyom el a tiszti pályát.

A leány sóhajtván mondá:

— Hát akkor mit biztattál engem azzal a szederindás nád-kunyhóval?

— Óh, azért ne félj! A kunyhó meglesz. Mert afelől megint én mondhatok egész bizonyossággal jóslatot, hogy engem harmadnapra a hazakerülésem után — vagy az ajtón, vagy az ablakon —, de ki fognak dobni a tűzhalmi kastélyból, s nagy szerencse lesz, ha meg nem vernek.

Olyan jókedvűen tudtak ezen nevetni! — Kezeiknek az öt ujja egymásba volt fúva.

XXXIV. AZ ÉDES OTTHON

Hét éve már, hogy az atyai háztól elszakadt az ifjú, azóta ő is nagyot változott, a gyermekből daliás legény lett, az arca megnyúlt szép tojásdad alakra; ajkain, állán pelyhezni kezdett az ütköző férfijel, termete katonás, egyenes tartáshoz szokott, dús fekete haja az akkori időkben divatozó csigákban takarta homlokát, halántékait, — egész arckifejezése hideg volt és kemény; hanem a szemeiben volt valami ígézet, aminek a varázsa alól ki nem tudta magát vonni sem ember, sem állat, s vagy odasimult hozzá, vagy elszaladt előle.

Mikor egy utolsó ablaklátogatásnál búcsút vett kedvesétől, megmondva, hogy holnap indul a szüleihez, azt mondá neki a bölcs leányzó:

— Aztán tudod, édesem, amire kértelek. Csak arra, hogy tanulj hallgatni. Lásd, olyan az igazmondás, mint a töltött fegyver. Az ember használja védelemre, támadásra: az férfias dolog; de ok nélkül, tréfából játszani vele bolondság, gyermekeskedés.

— Jól van. Tégy zárt a szájamra.

A leány aztán megpróbálta mindenképpen lezárni azt a szabadon járó száját a fiúnak. Talán használ neki, legalább egy időre.

De Manó is sok változást talált az apai háznál, visszatértében. Először is az anyja egészen más asszonyság volt, mint amilyenek azelőtt ismerté. Az egykori tűzrőlpattant háziasszonyból a pozsonyi társaság egész úri dámát mívelt. Szalont, boudoirt tartott; Dorkó néző ki volt szorítva a cselédszobába; Sára

asszonynak Svájcban született francia társalkodónője volt: attul rettenetes sok német és francia beszédet tanult el, parádézott is vele állandóan; sőt még abba is beletörte magát, hogy olvasni megtanult, minden asztalán feltárt könyvek voltak láthatók, s azokból ő aranyfogantyús lorgnonnal olvasott, s ha látogatója jött, sietett a társalgást az irodalmi térre átvinni. Jósikának az Abafiját már egészen átolvasta.

Előre értesítve lévén a fia megérkeztéről, annak a kedvéért grand toilette-et csinált, és svéd kesztyűt húzott, a haját à l'anglaise fűrtökbe süttetve. (Szép asszony volt most is!)

Mikor Manó belépett a szobájába, felugrott a hímezőráma mellől és eléje szaladt, dicsekvően kiáltva németül, franciául.

— Oh, te schene Pum! Regardé mamzell: nid wahr, ist bogár Sohn? (Beau garçon.)

Azzal megkapta a fejét: összevissza csókolgatta, egy foltot szárazon nem hagyott rajta; folyvást áradozva: „combién bogár Sohn!”

Azzal odaülteté maga mellé a pamlagra, folyvást ölelgetve s a tenyerével veregetve az orcáját; szinte elfeledte az etikett parancsát, hogy a szobában levő hölgyet bemutatassa neki: „mamzell Zsüliett!”

A svájci hölgy igen kövér képű szép volt: áldott jó teremtés, szemérmes és mindjárt elpiruló. Amint Manó ránézett, el akart távozni a szobából.

— Resztó! résztó! mamzell! — marasztalá Sára asszony. — Ist mein Emma ta! Hab i xakt, kommst her!

— Hát édesanyám — szólalt meg Manó —, ha a kisasszony megengedi, beszéljünk magyarul.

— Sik-zik-nik! Az nem illik. Ha valaki nem érti a nyelvünket, az előtt magyarul beszélni.

— Hát akkor én majd csak csendes hallgató leszek.

Úgysem jutott volna itten szóhoz. Sára asszony egyre kérdezett, de feleletre nem hagyott időt; mindent meg akart tudni, ami azóta történt, amióta „hast davongeloffen”, „du

Schelma, du Kanáli!”, s más ilyen válogatott édnevek kíséretében. S majd nemsokára rátért a vallatás arra a kérdőpontra, hogy nem szeretett-e bele még valami hercegasszonyba? Hán? Valld meg igazán? Senki sincs még?

Azzal magyar tréfás szokás szerint a mutatóujja hegyével megtapintá a Manó orrának a hegyét: az elárulja, ha hazudott.

— Nix nutz! Azt majd én választom ki a számodra! Ohó! Mennyi kontesz, hát baronesz van Pozsonyban: nobel bálban. Sármánt, elegáns, mányifik!

Aztán elszámlált neki nagy gyorsasággal, de nem egészen hibátlanul egy egész kalendáriumot, előkelő úri hajadonok keresztneveiből. Ezekből mind válogathat „ő” a fia számára.

(Hiszen éppen azért jött most ide Manó!)

El is felejtette, hogy lakat van a száján, s egyszerre csak kirukkolt vele nagy magyarul.

— És hátha olyan szegény leányt választottam volna, mint amilyent az apám vett feleségül?

Erre a szóra nagyot lökött az öklével a fiának az oldalába.

— Úm möglök (unmöglich).

No ez a lökés legalább a régi stílusból való volt. Manó annyit megtudott, hogy az anyjánál nemigen számíthat pártolásra. A szegény leányból lett úrasszony grófnét keres a fiának arául.

— Hát az apámat hol találom? — kérdé, kibontakozva az anyai ölelő és taszigáló karok közül.

Erre Sára asszony fontoskodó arccal mondá franciául:

— Ton pér e boku pér avek.

Manó bámulva nézett szét, s aztán a mademoiselle-hez fordult tiszteletteljes kérelmével, hogy magyarazza meg neki, mit értsen az alatt, hogy az ő apja most egyszerre olyan sokadmagával lett apa?

Mamzell Juliette aztán, lángvörösre pirult arcát kecesen félrefordítva, mintha valami szívbeli titkot vallana meg, világosítá fel a tényállás felől, miszerint jelenleg igen sok

lelki *atyák* vannak a kastélyban összegyűlve, akik a követ úrral együtt tanácskoznak.

— Értem, kisasszony. Köszönöm. Tractualis gyűlés van, esperesek és assessorok vannak itt, az atyám a tractus coadjutor curatora.

Tehát itt is egy nevezetes mozzanatra érkezett meg véletlenül.

Iparkodott szabadulni a boudoirból, s ment az apját felkeresni.

A folyosón majd leverte a lábáról a sok szembe jövő tiszteletes és világi assessor, kik éppen az előértekezletről jöttek ki Decebáltól. Megbámulták valamennyien.

Mindenki tudta már, hogy megérkezik az elveszett fiú, s ugyan kíváncsiak voltak rá. Vajon csakugyan Sobri Jóska volt-e? Vagy medvetáncoltató? Vagy — ne adj Isten! — császári tiszt? Egyik sem nézett ki belőle.

Manó azon az ajtón látta jónak bemenni, amelyiken a frequentia kijött: a consistorium tanácsterme volt az. Csak ketten voltak már odabenn, a coadjutor curator, meg a tractualis nótárius. — Az utóbbi Manó előtt jól ismert alak a diákéletből, az ő diákkorában contrascriba volt a debreceni kollégiumban, s mint ilyen az alumnusok főfelügyelője. De sok poshadt káposztát megettetett velük! Azért el is nevezték „Géházi”-nak. Most már pap valahol, s nagyra vihette a dolgát valami kerülő úton, hogy ő viseli az egyházmegyei jegyzői hivatalt.

Egy hosszú, zöld asztal einöki pozíciójában jegyzőkönyvet collaudálva találta az apját Manó.

Ha már az anyjánál kellemesen volt meglepetve Manó azon feltűnő változás által, melyet a közmívelődés annak az egész lényére gyakorolt, ez a benyomás csak fokozódott azon átalakulás szemlélete által, mellyel az atyja tündökölt. — A tréfás, népdalontó, jó kedélyű cimborá helyett, maga előtt látta a szónokok és statusférjak egyik tipikus példányát, ki saját fontosságának érzetét sohasem hagyja el.

Decebál addig nem reflektál az ajtón belépő jövevényre, amíg a jegyzőnek az információt meg nem adta.

— A gyűlést megnyitó szónoklatot per extensum kell a protocollumba felvenni; nem per excerpta: *diaetán* is ez az usus.

Csak azután méltóztatott a kezét nyújtani a hazakerült fiának, e rövid mondattal:

— Szép tőled, hogy hazajöttél.

— Te parancsoltad: én szót fogadtam — felelt Manó, megcsókolva az atyja kezét.

— Úgy is kellett — szólt Decebál országgyűlési szónoklat öblös hangján. — Az embernek hármass kötelességei vannak az életben: a családja iránt, a hazája iránt és vallása iránt. E hármass kötelességet sohasem szabad az életben elmellőznünk. (Ez készült beszéd volt!)

Manó hasonló ünnepélyes tenorbul felelt meg.

— Arany betűkkel fogom felírni szívem ércablájára ez emlékezetes szavaidat.

— Bomolj meg! — neveté el magát Decebál, kiesve a méltóságteljes szerepből. — Most is csak hóbortoskodol! No, hát beszéljünk prózában.

E szóra a jegyző úr jónak látta kibújni a karszékéből s protocollumostul együtt elosonni más, kedvezőbb éghajlat alá.

Decebál fölkelt, kinyújtózta magát, s megropogtatta az ujjait: az öt óráig nyúlt consistorium egészen a hátába állt.

— No, hát gyűjts rá, fiam, ott a pipa. Micsoda? Nem pipázol? Hát csak tubákot szívsz? Azt is kaphatsz az anyádnál. Ő titokban rákapott. Látott már az anyád?

— Már meg is házasított.

— Itthon fogsz maradni?

— Egészen rendelkezésedre állok.

— A lemondásodat beadtd már?

— Azonnal, amint megtudtam, hogy az általam választott életpálya a te érzületeddel ellenkezik.

— Óh, azért ne képzeld ám, édes fiam — szolt Deccebál méítóságot affectálva —, mintha én amiatt hagytam volna oda az országgyűlést, mert a te tisztí kinevezésed közbejött. Az én pozícióm nem olyan ingadozó, hogy azt egy ilyen csekélység megrendíthesse. Csupán azért siettem haza, mert itt a quartális gyűlésen a pecsovicsook meg akarják változtatni az instrukciót az adókérdésben, ennek kell útját állnom. Azonkívül a tractualis gyűlésen is nekem kell vinnem a praesidiumot. És még annál is fontosabb dolgok vannak függőben, amiket majd megtudsz, ha érdekel. — Most azonban még fontos ügyeim vannak elvégzendők. Parancsolhatsz a lovászodnak vagy a kocsisodnak, s kirándulhatsz körültekinteni a gazdaságban. Vagy ha az nem érdekel, megtalálod a szobámban az országgyűlési írott naplókat: nagy érdekekkel bírnak. Vacsorára jókor megjőjj, hogy a társaságot ne váraoztasd.

— Köszönöm a kocsikázást, édesapám, volt benne részem Béctől idáig, a bölcs dolgokat is hagyom nálamnál okosabb embereknek, a vacsorát pedig nálamnál éhesebbeknek. Én csak egy kis zugot keresek a házban, ahová a magam bolond fejét nyugalomra hajthassam.

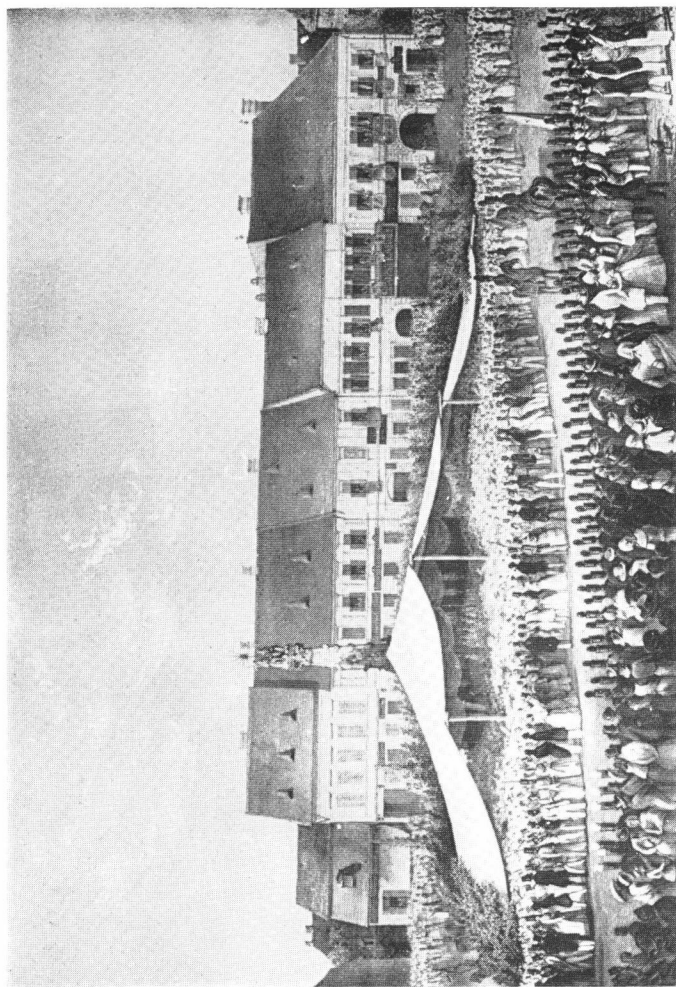
— Tégy tetszésed szerint, egyébként jól mondád.

El is mehetett bizvást Manó a számára rendelt kis szobába a kertre nyíló traktusban: a háznál minden embernek fontosabb dolgai voltak, mint hogy óvele foglalkozzék. Fumigálta őt még az utolsó hajdú is. — Sok is volt a teendő. Egy egész traktusnak eleget tenni nem tréfadolog!

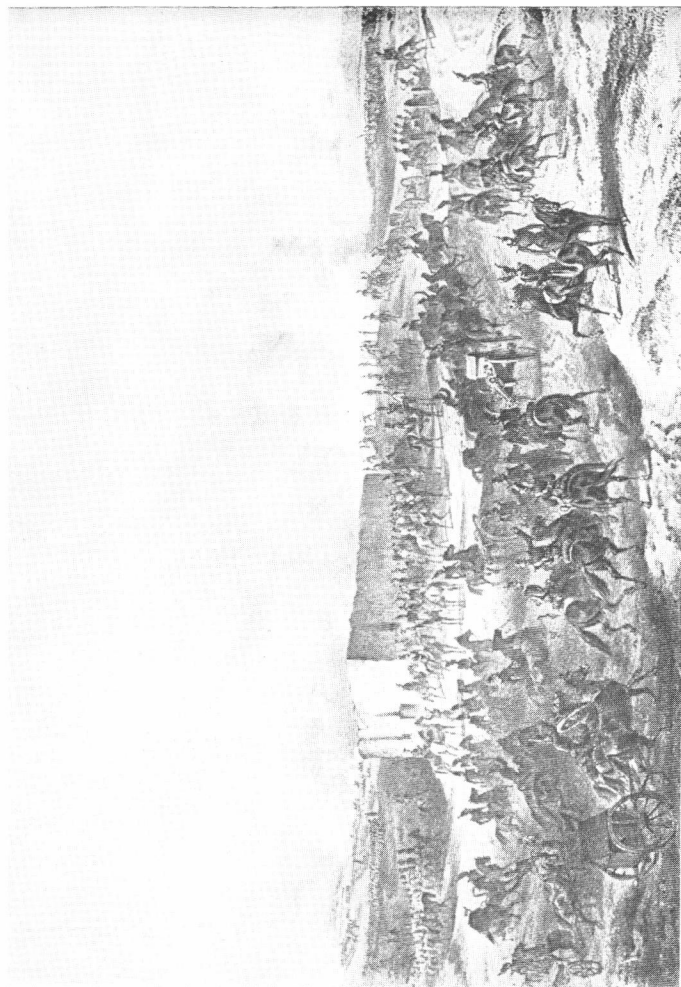
De bizony mégis maradt egy jámbor lélek, aki hozzá húzódot: Dorkó nénő. Ezt a szegény, megbukott kegyencet, amióta az úri szobákból kimaradt, a konyhai körök sem szívelték. Így van ez a diplomáciában! A szakács sem engedte semmihez hozzányúlui. Minden hatáskörét elvesztette.

A félreeső szögletszobában ő vetette meg az ágyat az ifjú tensúr számára, s önkényt ajánlkozott, hogy a csizmáját lehúzza. Hogy az az áldozatkészsége nem vétetett igénybe,

István főherceg 1847-i országos körútjának egy jelenete

Komárom ostroma 1849-ben

azt hozta javaslatba, hogy jó lenne tán, ha az Emmácska lábait dörzsölgetné, miként hajdan, minden este. Hogy ez is köszönettel lett visszautasítva: végre azt már csak nem engedte magától megtagadtatni, hogy az ifjú tensúr ágya lábához egy felfordított szakajtó fenekére lekuporodva, azt mesemondásokkal tartsa, amíg el fog szunnyadni: miként hajdan.

— Hát jól van, meséljen, Dorkó néni.

— Jaj tens ifjú úr: de egészen más világ van itten, mint hajdanában volt! Amióta maga itt hagyott bennünket, mintha a boldogságot is elvitte volna magával. Az ember magamagára sem ismer már, úgy megváltozott minden. Én bizony nem is kívánok a belső szobákba menni. Az a francia mamzel még csak a jó nap köszöncsemet sem tudja visszaadni; az édes mama meg mindig csak azt mondja neki, hogy „ui, ui!” Hisz én bizony memmeg nem vagyok kezes malac, hogy azt mondjam: „ui, ui” Hanem azért, ha nem értem is, mégis tudom én jól, hogy mit beszélnek. A múltkor azon kaptam őket (tudja, mikor már híre járt, hogy a tensúrfi hazakerül), hogy egy festett képet mutogattak; azt mondták rá „kontesz”. Aztán beszéltek magáról, az Emmáról; azt a szót is mondták, hogy „máriás”. Mintha én nem tudnám, hogy mi az a máriás? A franciafutáskor nekem is mondta azt egy nyalka francia szapör: verje meg a csoda! Azt teszi az, hogy „házasság!” Jaj, lelkem Emmácskám, el ne vegye azt a konteszt! Csúfabb az a madárijesztónél. — Hanem hát gazdag. Én Istenem, atyám! Hát már a Tanussy famíliának arra kell nézni, hogy hol van egy gazdag menyasszony? — Kell bizony, édes jó Emmácskám, mert ég ez a mi kastélyunk, csak a füsti nem látzik. Tudok én mindent a kasznár gazdasszonyától. — A legszebb birtokunkat elcseréltük sok bolond erdőkért; mert azokban volt egy domb, akiben el voltak rejtve a Tanussy família ükei, csupa csontvázak. (Isten nyugtassa meg őket!) Már minek volt azokat kiásni! — Azt mondják, hogy rettenetes sok kincseket találtak ottan; idehordták a kastélyba. — Na

ezek bizonyosan olyan kincsek lesznek, aminőkről én szoktam álmodni; amíg álmomban markolászok benne, csupa körmöci arany, mikor meg fölbredek, hát a kukoricás szakajtóban vájkal a kezem. Azt tudom, hogy amióta azok az elátkozott kincsek idekerültek a házhoz, egyik gulyát, egyik ménest a másik után adogáljuk el; nincs már se ciframénes, se szűzménes, se törzsgulya. De még azt is meg kellett érnem, lelkem Emmácskám, de meg ne mondja, hogy éntőlem hallotta, hogy egyszer az egész kastélyt lepecsételték: idejöttek a sok akasztani való fiskálisok, azt mondták, hogy mindent elkótyavetyélnek, még a tekintetes asszonynak a kanapéját is. — Jaj, de nagy szégyen volt a házunkon. — Hát még aztán az az istennyila nagy követi restellatio. Lelkem, Emmácskám! A levesestáblból itták a bort, a gödények! Hogy a döbröc verte volna meg őket. Csakhogy a ház tetejét meg nem ették. De biz azt is megették. A városi házunkat tövig lebontották; utoljára még Tanusvárt felgyújtották: minden porig égett. Nekünk kellett a templomot felépítenünk. Most is jár ránk az ácspllér a toronyfedél áráért. — Amióta meg aztán felmentek Pozsonyba követnek, felfordult itthon az egész gazdaság. Senkit sem fizetnek, hanem ki mit ellophat, az az övé. Minden ember egymás elől dugdos. Senki se vesz semmit számban. — Hát legalább maradtak volna Pozsonyba, ha már német szóra kellett nekik menni; de minek jöttek megint haza? — Nézze csak galambom, Emmácskám: ez a sok tiszteletes, aki itt most nyüzsög, mint a hangya! Ne gondolja ám, hogy ez mind tanácsot ülni van itt. Megint bele akarják ugratni a mi áldott jó urunkat valami nagy pocsba. Óh, mert hiszen olyan jó ember, mint a falat kenyér; ha az ingét kéri, azt is odaadja. Megint készül valami nagy restellatio. A kálvinisták főkurátort akarnak választani. A tuhutumiak a mi urunkat akarják felléptetni, az egész Tiszahát ellenére. Nem bánom én, akár lesz, akár nem lesz; de a vége mégiscsak az lesz, hogy megüti a házunkat a lapos guta. — Jaj, lelkem Emmácskám, de sokat mesélhetnék én magának ezekről a

dolgokról, de nem akarom az álmát elrontani. Látom már, hogy nagyokat ásít. No, de még csak egyet! — Tegnap este, hogy a tiszteletes urak ajtaján hallgatóztam, mikor vacsora után cihelődtek, megütötte a fülemet az, hogy magáról beszéltek, akinek neve közöttünk csak „a tékozló fiú”. No nézze csak, drága Emmácskám, niicsoda követ fújnak maga ellen. Holnap, vasárnap „Téged Isten dicsőrünk” lesz szokás szerint a templomban. Ez a terde vállú, ez a sunyi Pilátus-kergető fog prédikálni, akit azért tolnak úgy előre, mert az esperes úrnak a kisasszonyát akarja elvenni. Köztünk mondván már egy kicsit idejemúlt perszóna ökelme, aki sok farsangon tőkét húzott. Hát ez a pokolra való papja azt fundálta ki, hogy a holnapi prédikáció textusának a tékozló fiút választja, s a tensúrfit, a mi drága Emmácskánkat fogja kipredikálni. Én bizony nem mennék a templomba, ha magának volnék. Hogy az egész világ hallatára csúffá tegyenek. Mondja azt Emmácska holnap reggel, hogy a hasa fáj. Főzők én magának olyan jó herbatejet fodormentából, hogy. . .”

De már akkor aludt az Emmácska mélyen.

Kipredikálni valakit, aki arra erkölcsi magaviseletével rászolgált: ez szokás a kálvinistáknál; ősi előjogon alapul, mely a hajdankori próféták dicsőséges példáiban gyökerezik. Megdorgálni a hatalmasokat az Isten igehirdetőjének, miként tette Éliás, Dániel, Keresztelő János, Akhábbal, Heródiással és magával a szent Dávid királlyal, dacolva a világi hatalommal s engedelmességgel az égi parancsolatnak: ez olyan magasztos hivatás, melynek betöltése éppen a reformáció feladatai közé tartozik.

És ennek a megfenyíttetésnek tartozik magát mindenki alávetni, töredelmesen.

Manó nem is gondolt arra, hogy magát a fenyíték alól kivonja, sőt inkább igen megtisztelőnek találta, hogy egy sátoros ünnepen az egész eklézsia az ő bűneinek és bűnhődéseinek tanulságából merítse lelki épülését. Fel is öltözött az ünnepől

ruhájába szépen. s mikor a másodikat harangozták. már ott kopogtatott a „szép mama” öltözéscobájának az ajtaján. Szavát megismervén, bebocsátották. Sára asszony szintén fel volt már készülve a templomba menetelhez, csak éppen a fejkötőjét tetette fel a kontyára. Volt azon három nagy strucc-toll, nemzeti színű, amivel jelmezbálban nagyon szépen lehetett volna parádézni.

Sára asszony bókot várt a fiától, körülfordulva a sarkán a nagy álló tükör előtt, arra a hármas strucc-toll bóbitára volt különösen büszke, s hogy Manó késedelmes volt, egyenesen felszólítja:

— Nos, hát szép vagyok-e ma?

Manó szeretetteljesen csókolá meg az anyja kezét, s igaz érzéssel suttogá, hogy más nép ne hallja:

— Óh, kedves jó anyám: szép vagy te nekem mindig és minden alakban.

— De hát ez a kofputz?

— Enélkül még szebb volnál.

Ettől a szótól aztán eltört a türclem mécsescserepe.

— Eredj! Cudar, csúfolódó, pimasz! Azt akarod mondani, hogy nevetséges vagyok! Hátam mögött kinevetsz! Meg szemtől szembe is csúfolsz. Mindig tiszteletlen voltál irántam. Nevetségessé tettél a világ előtt; kikacagtál. Ha én hízelegtem neked, te a nyelvedet öltötted rám. Összeültél a csúfolóimmal, hogy megszólj. Könnyebb volt a lelkednek, ha ócsárolhattál rajtam valamit: nem gyermekem, hanem szegődött ellenségem voltál . . .

Manó csak ámult és bámult, hogy mekkora zivatar támadhat a megsértett strucc-tollból.

— De édesanyám.

— Nem édes! Keserű! Hát emlékezzél vissza arra a debreceni levélre! Mi? Én odafáradok, töröm magamat hozzád, hogy nyomorúságodból kiszabadítsalak, s te nekem levelet küldesz, mikor tudtad, hogy én nem tudok olvasni, csak azért,

hogy te a piszkos, szutykos, rücskös (mondott még egy nagy sort, hogy milyen) mendikás pajtásaid előtt neveltséget csinálj az anyádból! Szívtelen, érzéketlen fajankó te! Egy macskakölyök nem tenné azt az anyjával! A kismacska nem karmolja meg az anyját, de te az én arcomat karmoltad össze, mikor azt a levelet karmoltad.

Manó szeretett volna közbeszólni, hogy ő ugyan nem írt semmi levelet, de valamint a Niagara-zuhatagba nem lehet egy kavicsot belehajítani, mert visszapattan róla...

Csak éppen, hogy felnyitotta a száját...

— Mit? Talán el akarod tagadni azt a levelet? Behívassam a hajdút, hogy a szemedbe mondja?

— Kérlek! Hiszek neked is annyit, mint a hajdúnak. Hát még mit vétettem?

— Semmit. Ezt is jól tetted. Mert ezzel a megszegéenyítéssel ösztönöztél rá, hogy tudatlanságombul kivetközzem. Éjjelt napallá téve törekedtem, hogy kimíveljem magamat. Isten ekként jóvá fordította a te gonoszságodat. Nincs okod többé szégyenleni az anyádat: vajha énnekem se legyen okom pironkodni temiattad. Te lájtinánt! Volt már nekem szerencsém feldmarsalokkal is beszélni, de azok is mind tiszteletet tudtak előttem. „Enélkül szebb volnál!” — Hiszen csak ne volna ma az a szent ünnep, tudom, hogy megmosdatnám a fejedet lúg nélkül!

Manó úgy találta, hogy jobb lesz innen kitakarodni.

— Jobb is, ha elkotródol; majd mikor érted küldök, akkor jöjj ide.

No itt megbuktunk — az igazmondással. Hát nem fogadtuk-e annak a leánynak, hogy nem mondunk el mindent, amit igaznak tartunk. De kár volt a fogadásról megfeledkezni.

Most már jónak látta az apját felkeresni.

Annak a szobájában már össze voltak gyűlve az egyházi és világi előljáróságok, s csak a harmadik harangszóra vártak.

Decebál az atyai tekintély egész méltóságával tudatá a legközelebbi teendők iránti elhatározását.

— Emmánuel fiam, te mellettem fogsz ülni, azon a helyen, ahol én szoktam ülni az apám mellett hajdanában. Azután a szentegyházban méltó és illendő magaviseletet tanúsíts.

(Ezek idehaza bizonyosan azt hiszik, hogy ő a templomban füttyülni szokott, vagy a padot faragja.)

A harmadik harangszóra megindult a menet a templom felé: gyalog; pedig az jó messze esett a kastélytól. Kocsin csak az úrhölgyek jártak a templomba.

Addig a népség sem vonult be, amíg az urak meg nem érkeztek; künn az utcán várt férfi és asszony.

A távolról jöttek között volt tizenkét egyházi férfiú, az esperest és alesperest, meg a mai nap szónokát is beleszámítva; egypár vén vaskalapos, de vagy három fiatalabb korú lelkész is, mind simára borotvált arccal és fekete selyemreverendában, aminek a gallérjárul hátul hosszú stóla függött alá: azt mindenik a karján előrevertve viselte.

Csatlakozott hozzájuk két szál világi ülnök. Az egyik egy nyelvbeli Sámson, a másik egy annál izmosabb hallgató ember.

Azután volt egy csoport néptanító, vulgaris néven „kosta”, ezeket nem számlálják.

A templomban a lelkészek a kathedra melletti kettős padot foglalták el, szemben a gyülekezettel; a középső padsor volt a presbiterek helye, az első pad magác a Tanussy családé, melybe a családtagok mellé senki sem ült, kivéve a gyűlésben, amikor az assessorok részesültek ezen kitüntetésben. Szélről foglalt helyet a coadjutor, Decebál, mellette Manó.

A tanítók felvonultak a karzatra az orgona mellé, s képeztek az énekkart, midőn megzendült a zsoltár.

Nagyszerű az a kálvinista zsoltáréneklés a gyülekezetben; jellemzi magát az egész hitvet. Azok a fennkölt dalok, amiknek szerzője egy szent volt, egy király és egy költő egy

személyben, akit az egy Isten (még akkor csak egy kis népfaj-
nak ura) csoda módon felemelt a pásztorhalomról a trónra;
— soha senki nem fog azokhoz hasonló énekeket szerezni,
nem is teheti más, mint ő, aki színről színre látta a Jehovát,
a maga népe előtt járva! S mikor ezeket az őszintén nyilatkozó
zsolozsmákat rázendíti egy éppen olyan őszinte szívű, keleti
eredetű nép, aki szeret a maga Istenével közvetlen beszélni:
„Kiáltásom halld meg Isten! Vedd füledben az én könyörgé-
semet! Mert én szívem nagy ínségből, Messze földről, Kiáltja
fölségedet!” Olyan ez, hogy szinte visszhangzik rá az égbol-
tozat, ahonnan a Kherubim és Szerafim serege felelget rá
vissza. Nem félig nyitott szájjal, nem lesunytt fővel, aggóskodva,
de tele szívvel és tudóval bocsátja neki a hangját minden
ember; s a koldus rekedt hangja, az obsitos katona recsegése
összevegyül a nagy urak és úrasszonyok énekével, s minden-
kinek megkönnyebbül szíve-lelke utána; kipanaszkodta magát!
Meghallgatták! Nem torkolták le: „Hallgass! Itt nagy urak
vannak!”

De senki sem énekelte azt a zsolnárt olyan szépen, mint
Tanussy Emmánuel. Gyönyörű tenorhangja teljes érvénye-
sülést szerzett magának a gyülekezetben, kihangzott az ezer
ember éneke közül is. Most már tenorrá csattant meg a gyer-
mekkori szép áltushang; de bámulva hallgatta azt minden em-
ber, még a rektorok is odafenn a karzaton. S mindenki rajta
feledte a szemét azon a gyönyörű, szelíd ifjú arcon, melyen
semmi rosszindulat nyoma sem volt található, önkényt
látszott jönni az áhitat, mért színlelte volna? S mikor a vég-
sorokat zengették a magasán járó énekben: „Te voltál és
vagy örök Isten! És te megmaradsz minden időben!”, csak-
nem egyedül hangzott az ő szava: *úgy elhallódott* mellette
az egész gyülekezet. Arca, tekintete a magasba volt emelve,
a kálvinista templom puszta fehérre meszelt padmalyára;
nincs „Ő” odafestve, de azért mégis meglátja, aki keresi.
Úgy tetszett neki, mintha az első keresztnyék gyülekezetében

volna, akik elhagyott romok közt, barlangüregekben, sírboltok pitvarában tartották istenitiszteleüket, s várná a mártíriumát.

Az is megérkezett. Az éneklés után következett az imádság (felállva), s aztán a prédikáció.

A leülés zsurmolása alatt odasúgott Sára asszony a svájci mamzellnek:

— Nid wahr? Il chant, comm ün angelo?

Hanem azért mégis: „der Kanali: infame!”

Hát aztán a prédikáció is csak elment a maga útján. A textus a tékozló fiú allegóriájából volt véve, amit a szónok mindenképpen iparkodott párhuzamossá tenni a Tanussy család elzüllött sarjadékának történetével; ami néhol szellemdússa is vált: például, ahol a bibliai tékozló fiúnak az együttlakomázása a sertehordozó állatokkal még fölébe helyeztetik annak az állapotnak, amidőn egy magyar nemesi család ivadéka egy vályúból étkezik a német kadétokkal.

Hegy ez a prédikáció egyenesen Decebál apa meghagyásából készítődőtt, azt kitalálható Manó abból az elégedett ragyogásbul, ami az apja arcát megdicsőíté a fenyítő szónoklat alatt. Egyszer-egyszer Decebál a könyökével meg is taszítá a fiát, s a szemöldökével odavágott neki: „Ez terád talál!”

Hanem a szónok annál jobban izzadt; ő maga érzé azt legjobban, hogy most nagy igazságtalanságot követ el: hiszen ha őt most igazán az Illés, Dániel és János prófétai szelleme szállta volna meg, hát nem a tékozló fiút kellene lemennydörögnie, hanem a tékozló apát.

Azonban hát nincs olyan hosszú prédikáció, aminek ebéd idejéig vége ne legyen. Manó kiállta a nagy fenyítéket, szép keresztényi önmegadással; se nem feszengett, se kihívó arcot nem mutatott, se el nem mosolyodott; a prédikációra következett zsoldárt megint együtt énekelte, s azután részt vett az úrvacsorájában, amit a kálvinisták „áldozás”-nak hínak.

A gyülekezetbontás után a tractualis férfiak ismét összevárták egymást a templom székfűtől illatos udvarán, hogy amíg a népség hazatarodik, az egyházi személyek hátramaradjanak.

Tisztelendő Nyeles úr, a mai nap szónoki hőse, sorba élvezte a gratuláló kézszorításokat, amelyekkel homiletikai remeklését a szakférfiak jutalmazták; mindazok közt legbecsesebb lehetett rá nézve az a magasztalás, mellyel a kegyúr, a kurátor elhalmozá. Decebál sohasem hallott ennél szebb prédikációt. S különösen feldicsérendőnek találta annak erkölcsi tanulságát és alkalmaztatását.

— Ez egészen az én rossz fiamnak a viselt dolgait ábrázolta.

Manó ezt is csak egy szelíd mosolygással fogadta. Hadd találja benne kedvét az apa.

Hanem Nyeles úr múlhatlan kötelességének tartotta a delikvens büntetését enyhíteni és nem súlyosbítani.

— Óh, kérem alássan — szólt féloldalra mosolygó szájjal, a fejét a görbe vállai közé húzva. — Világért sem úgy volt célirányozva. Távol volt tőlem minden vonatkozás. A tékozló fiú története nagyon régi esemény.

Ez az esetlen, ügyetlen mentegetés aztán teljesen elfogyasztotta Manónak a flegmáját, ami különben sem szokott fiatalembereknél nagy készletben tartózkodni. Azt tette, hogy a vállára ütött a tiszteletesnek, s azt mondá neki:

— Ugyebár, *Géházi!* Akkor történt ez meg, amikor te poshadt káposztával tartottál bennünket, szegény tékozló mendikásokat.

Tyhú! Ez volt ám a furcsa puska! Ijedtében az egész nagytiszteletű gyülekezet sóbálvánnyá meredt vala. Így beszélni az egyházi szónokkal! Vállára ütni és per tu szólítani, s még a diákoktól kapott gúnynéven nevezni: „*Géházi!*” Ki ne tudná, miféle csúnya név az, a bibliából? Illés próféta bélpoklos inasa! A pénzért bejelentő! Maga a megtisztelt csak tátogott, mint a partra rántott potyka.

Még Decebál maga is megijede. Ettől a fiókegyszarvútól kitelik, hogy még ötet is megökleli!

Manónak azonban kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy az odavetett bombájának a romboló hatásában gyönyörködjék, ő észrevette, hogy találkozik itten háládatos publikum is. A derék jó kosták mind férekapták a fejüket, hogy derült kedvüket felében legalább eltakarják. Mert nagy az öröm Izraelben, ha a vaskalapot valami katasztrófa éri! Csak egy ábrázat vigyorgott egészen szemközt fordulva a gorombaság után, s ez ábrázatban Manó egyszerre felismerte, dacára az orra hegyéig benőtt serteszakállnak, az ő kedves hajdani cimboráját, Jancsit. Egyszerre odafordult hozzá, hátat mutatva az illusztris társaságnak, s megfogta a néptanító kezét.

— Servus! Jancsi pajtás! Te vagy a Galgai Jancsi ugye?

— Hát rám ismertél?

— Hogy ne ismertem volna? Hát te mit csinálsz itt?

— Itt vagyok kosta, Lúdbereken; a rektori értekezletre jöttem.

Azzal Manó rögtön a hóna alá dugta a feltalált régi jó pajtásnak a kezét, s rontott vele előre, ki a templomudvarból. A tanítócsoport zsvajgott utána, s ahogy mindenki könnyen kitalálható abbul a derült nyájaskodásból, amivel a rektorok Manót körülvették, cirógatták, tapogatták, a fülébe sugdos-tak: ez most mind azt mondja neki: „Jaj de istenes dolog volt ennek a Géházinak megmondanod az igazat!”

Van tehát még olyan emberi osztály, amelynél az igazmondás forgalomban levő pénz! Igen, a szegény rektorok azok. Még öközöttük járja az igazság. Minden megvehető a világon vagy egy, vagy más módon; de az, hogy egy falusi rektor egy jó kapóra jött igaz gorombaságot veszendőbe engedjen, annak nincsen ára.

Manó igazán nagyon megörült neki, hogy a Jancsit feltalálta. Tehát mégis van hát itt valaki, aki szereti.

Ebben az „otthon”-ban!

— Hát az apám, meg az anyám, nem ismert-e rád? — tudakolá Manó a régi cimborától.

— Kire? Egy kostára? Hát ember az? Annak a szája csak arra való, hogy enni adjanak neki, de nem, hogy beszéljenek is vele. Hát nem tudod? A nagy étteremben van két asztal, egyik a közepén, a másik a falnál. Mind a kettő fel van terítve. A középsőnél ülnek a rangbéli vendégek, a szélsőnél a kosták. Ez a rektorok asztala. Annyian ülhetnek mellé, ahányan oda férnek. Ebéd után azt mondja nekik a kastély ura: „Nagyon örülök, hogy szerencsém volt uraságaitokhoz, igen kérem, hogy jövőre is, amikor itten lesz dolguk, tiszteljék meg szerény hajlékomat becses jelenlétükkel!” Hanem hogy kinek mi volt a neve? Azt nem kérdezi meg tőlük.

Egészen úgy volt a szokás, ahogy azt Galgai Jancsi elmondta, a tűzhalmi kastélyban.

Oda leghamarább megérkezett a gyors inú kostasereg, Manó vezérlete alatt; Sára asszony a mademoiselle-el kocsin még hamarabb, és így Manó legújabb viselt dolgának még nem futamodhatott híre a kastélyban. Később pedig az úrnő öltözködéshez fogott, s senkit sem bocsátott magához, amíg azzal el nem készült. Akkor azután a komornától izent a hajdúnak, hogy keresse fel az úrfit, és híja be.

Ezúttal már nem kérdezte Sára asszony a fiától, hogy szép-e a fejkötője; pedig volt rajta három georgina: egy veres, egy sárga, meg egy rózsaszín, hanem csak egyszerűen leckét adott neki a társaságban követendő illemről, amit az ilyen katonaiskolából kiszabadult kamasz nem is ismerhet.

— Aztán idegen emberek előtt csináljunk nyájas képet. Most nyújtsd a karodat: vigyázz, hogy le ne taposd a sleppeimet.

Sára asszony a fia karján lejtett át az étterembe, a mellékszobában még dörmögött rá, duzzogott; amint az ajtó kinyílt, egyszerre nyájas képet mosolyított feléje, s kecsesen megköszönte neki, hogy a karján idáig vezette, legyezőjével

megcirógatva az orcáját: „mon cher petit bébé!”, s azután még complimentet is mondott neki: „tu as voix très bien” Amiből Manó megértette azt, hogy az anyja az énekéért dicséri meg, s sietett neki franciául, egész courtoisie-vel ezért hálás köszönetét kifejezni.

— No, csak ne hadarj olyan nagyon! — oktató Sára asszony. — A franciát szép csendesen, halkan kell mondani, minden szótagot jól megnyomva, óh tudom én, beszéltem én a diaetán Pozsonyban elég francia úrral, még attasékkal is.

Ennél a szónál az esperes úr közbelépett. Kedves kötelességének tartá alkalmat nyújtani a ház asszonyának a kedve szerint való francia társalgásra, ő kint tanult az akadémiákon Németországban, ott sajátítá el a francia idiómát, bár azóta nemigen gyakorolhatta. Így azután, egymás mellett ülven az asztalnál, folyvást tarthatták egymást francia beszéddel: érteni ugyan nem értették, hogy mit mond a másik; ellenben mondtak egymásnak olyan gorombaságokat akaratlanul, hogy a mademoiselle folyvást a legyezőjével takargatta elpiruló arcát.

Manónak az a szerencse jutott, hogy a rektorok asztalánál elnökölhetett. Igazán szerencse. Ott van aztán jókedv, pattogó élc, adomamondás. Hiszen otthon is ez a szegény rektornak az asztalán a harmadik tál étel, ez az ő vizeskancsójához a borjárulék, a tréfás jókedv. Hihetőleg az édes Jézus is azon módon változtatta a kánai mennyegzőben borrá a vizet, hogy rászabadította a tanítványait (az első kostákat) az adomázásra.

Itt azonban nem volt hiányosság a borban, s annak mind a főasztalnál, mind az alsó táblán meg is felelt emberül a vendégsereg.

Manó sohasem ivott bort. (A kadétoakat bizony nem traktálják olyannal.) De nem is szerette. Most mégis belediktálták. A jó barátságért, a viszontlátás örömeire! Nem tagadhatta meg.

S a bornak volt is hatása. Érzé, hogy ez valami jókedvű ördög, aki az embernek az érzéseit fel tudja csiklandozni. Tüzet gyújtott, ahol jég volt.

A főasztalnál javában volt az áldomásozás, körmönfont toastok (egész búcsúztatók!) törtek keresztül a kés-, villa-csörömpölésen. Manót is ösztökölték az asztaltársai, hogy bocsásson el egy felköszöntést, de nem akart rá vállalkozni.

— Ha én valakit tisztelek, szeretek: azt én a háta mögött, ha megtámadják, megvédelmezem, még kardot is húzok érte; de hogy én valakit szemtől szembe nyakon-pofon dicsérjek: arra nem visz rá a lelkem.

Ez olyan fennhangon volt mondva, hogy a szoniszéd asztalnál is meghallhatták, s meg is orrolhattak érte.

— Egy embert azonban mégis kedvem lett volna felköszönteni, ha jelen volna — szólt Manó. — Az én feledhetetlen mesteremet, Horkázit, a táltosok utódját. Csodálom, hogy ő most nincsen itten.

A tűzhalmi rektor tudott róla felvilágosítást adni. Nem jöhet az öreg: megdagadtak a lábai, nem járhat rajtuk, feküdni kénytelen, s nem szabad neki bort inni.

— Akkor meg fogom szegény öreget látogatni.

Mentül jobban fogyott a jó bor, annál nagyobbra nőtt a jókedv, különösen a rektorok asztalánál. A nagy zsvíj, hahota miatt alig lehetett már a főasztalnál érvényt szerezni a későbbi toastoknak, hasztalan parancsolgatott át Decebál: „Csendesesen ott a macskaasztalnál”, rá sem hallgattak. Bornak, rektornak külön sem lehet parancsolni, hát még ha összefognak. Aztán Manó adta maga a rossz példát. Restellte is a dolgát Sára asszony nagyon, s figyelmeztetésül kenyérgalacsinokkal hajigált hozzá.

Az esperes úr végre, az ebéd végén, mikor már a hajdúk az 1834-ikit töltögették a karcsú poharakba, szellemi felsőbbségének tudatára levén hangolva, jónak látta odafordulni Manóhoz, a dévaj fiatalba belekötöni.

— Hát édes uramöcsém, Emmánuel úr, járt-e kadét korában is a templomba?

Manó fidélis modorban válaszolt.

— Jártam bizony, mert muszáj volt.

— Persze, hogy pópista templomba?

— Biz a kadétek számára nem tartanak mást.

— Hát aztán mit szoktak csinálni a kadétek a templomban?

— Bodzafa fújótülköket vittek magukkal, s virtust csináltak belőle, hogy ki találja el egy szem borsóval a regimentspáternek a fején a süveget.

Ez derék mulatság volt: nagyon megnevették.

— Hát Emmánuel öcsémuram, kegyed is részt vett ebben az ájtatos rítusban?

— Annyi bizonyos, hogy engem is rendesen becsuktak az egész classissal együtt, mert a tettetést senki sem árulta el.

— Hát aztán gyónásra vitték-e a kadéteket? — kérdezősködék tovább az esperes úr.

— Rendes időközökben.

— S vajon mit szoktak meggyónni a kópék?

— Hát hogy pénteki napon, amikor böjtölni kellene, hány legyet találtak a levesben, aztán meg volt a regimentspáternek egy csúf vén gazdasszonya: az ez iránt táplált tilos érzelmeket gyónta meg mindenki a páternek.

— Hát öcsémuram is éppen ilyen istentelenkedést mívelt-e?

— Én más metódust követtem. Mikor a reglement szerint gyónni rendelték, én mindjárt azt a bűnömet vallottam meg, hogy nem adok semmit a papokra, erre aztán az volt az absolutio, hogy mehetek a pokolba!

Ezt is harsány nevetés követte.

— De reményilem — szólt az esperes úr (egyedül tartva meg komoly méltóságát az asztalnál) —, hogy öcsémuram e szóval csak a pópista papokat értette?

Manónak nagyot csendült a füle. Eszébe jutott, hogy mit fogadott meg Lizandrának: „Ne mondj el mindent, ami

a nyelvédre akad, csak azért, mert igaznak hiszed.” Talán hallatlanná lehetne tenni azt a kérdést, s inkább rákezdeni valami nótára. De az a nyughatatlan ördög, aki a boron keresztül lopózik az ember zsigereibe, nem engedte neki, hogy elnyelje, amit gondolt.

— Én bizony, megvallva az igazat, mind valamennyit odaérttettem.

Már ez csúnya nagy gorombaság volt! Ennyi reverenda jelenlétében. Ilyet igazán csak részeg fővel *mondhat ki* valaki.

Fel is háborodott erre az egész traktus. Az esperes úr az elszörnyedés hangján emelé szövegét e súlyos vádra:

— Hisz akkor kegyed ateista! Vallástalan! Isten- és Krisztus-tagadó.

Erre aztán egészen szembefordult Manó, s elkomolyodva nézett a lelkész arcába. Nagy csendesség támadt.

— Nem vagyok hitetlen, nagytiszteletű úr. Én Istent imádom, s parancsolatait követem. Krisztusban hiszek, és azt vallom, hogy minden, amit ő tett és mondott, isteni volt, és örökké megmarad, — de amit az emberek tettek hozzá, az mind gyarló, emberi munka, tökéletlen és mulandó beszéd.

De jobb lett volna a gyerekeknek a zimankós jégesőre kiállni s azt kapacitálni, hogy nincs igaza, mint ilyen szót odadúdolni egy asztalra, amit hosszában csupa papok ülnek végig.

Nagy zivatar zúdult a fejére.

Decebál el akarta ütni a dolgot.

— Ugyan ne hallgassanak a haszontalan kölyökre! Hiszen be van rúgva! Nem tudja, mit beszél.

De az esperes nem volt hajlandó kiereszteni az áldozatát a kezei közül, s lecsitítva a többieket, megaposztrofálta a lázadót.

— Tehát tökéletlen munka mindaz, amit emberek csináltak? Hát például a „credo”?

Ahán! No, most meg vagy fogva Emmánuel. Feküdj le! Erre nincs felelet. A „Hiszekegy” ugyanaz a kálvinistának,

ami a pápistának, a lutheránusnak, a görögnek. Ez ércből öntött monumentuma a múlt és jövő évezredeknek.

Még nagyobbat csendült a füle Manónak. Csak úgy inté az a távollevő jó lélek: „Hallgass el! Sunyd le a fejedet! Kérlek, járj eszedet!”

Nem fogadott szót neki. Kinyújtotta a kezét. Mutatta, hogy felelni akar.

— Igenis. Éppen a credo az, ami az emberi munka jellegét legjobban viseli magán, mert van benne egy igen nagy hiány, egy nagy valótlanúság és egy nagy ellenmondás.

Erre a blaszfémiára Sára asszony felugrott az asztaltól, s a füleire tapasztotta a tenyereit.

— Juj, juj! Ezt nem hallgathatom tovább. Hisz a lelke kárhozik el vele!

S azzal kiszaladt az étteremből a mamzellel együtt.

— Fiú! — kiálta Decebál Manóra — eredj ki innen! Az ilyen szent dolgokat egy ostoba fiúnak nyelvére sem szabad venni.

Az esperes nem engedett.

— De csak maradjon. Hiszen mi teológusok tanulhatunk tőle. Az úr néha a gyermekek ajkán át hirdeti a bölcsesség igéit.

— Sőt a szamarakén át! — kiálta Decebál — mint Bálám idejében.

Most aztán egészen a tíz körmére állt az ördög, akit Manó lenyelt. Felállt a helyéről, s kilépett a kérdező elé.

— No, hát itt maradok. Jézus tizenkét esztendő volt, mikor a papokkal, az írástudókkal disputált.

— Hát halljuk azt a nagy hiányosságot a credóban?

— Előadom. A credo elmondja, hogy a Krisztus született és meghalt, de ami a földolog, azt, hogy életében mit tett; azt, hogy megváltó lett, azt, hogy a szeretet Istenének vallása által a bálványokat ledönté, és ezért szenvedett kínhalált, arról a credo nem szól semmit.

E meleg érzés hangján elmondott szavak nem költöttek többé haragos ellenkezést, hiszen nem gúny, nem istentagadás hangzott azokban: ezt bizony Sára asszony is meghallhatta volna. — Azonban mégis minden oldalról rá jött az alapos cáfolat: „Az nem hiány! Azt minden keresztény ember úgymint jól tudja! Nem lehet mindent összefoglalni.”

— No, jól van. Elég volt! — monda rá Decebál.

— Nem. Kérem! Halljuk — tiltakozik az esperes. — Ebben az ifjában egy nagy apostol veszett el. Hát az a valótlanosság a credóban hol található?

Manó erre is vállalkozott: hiába volt a fülcseggés.

— Ott, ahol ez mondatik: „Szálla alá poklokra.” Ennek ellene mond maga egyike ama hét mondásoknak, amiket a megváltó a keresztfáról hangoztatott, midőn így szól a egyik latorhoz: „Bizony mondom neked, ma velem leszel a paradicsomban.” Tehát Krisztus azt mondta, hogy „ma” fog a paradicsomban lenni: halála napján. Én a Krisztus szavainak hiszek.

Már ez nagy szóvihart idézett a gyerek fejére: „Erre majd megfelelünk!” biztatták minden oldalról.

Ő azonban rájuk sem ügyelt, hanem a harmadik skrupulusát is előadta, kérdézet sem várva:

— A nagy ellenmondás pedig van e két tételben: „onnan léssen eljövendő *ítélni* eleveneket és holtakat” — s aztán három sorral odább: „hiszem bűneinknek *bocsánatját*” Már vagy *megítéltetnek* a bűneim, vagy *megbocsáttatnak*, de együtt a kettőt nem érthetem.

No, megeredt erre minden oldalról az exkommunikáció: „Manicheus! Arianus! Socinianus! Patarénus! Baifometista!”

— Hiszen ez amaz egyszarvú, akinek eljövételét János Jelenések könyve megjósolja! — mennydörgé az esperes, míg Decebál megsemmisülten rogyott hanyatt a karszékebe. — Ez a rossz kölyök porba ejti még az egész főkurátorságot.

Maga Manó is kezdett most már megszontyolodni. Ennél mégis okosabb dolog lett volna egy toastot mondani, s felköszönteni az esperest, mint a tiszántúli Melchizédechet.

— Pajtás te! — sűgá a fülébe Galgai Jancsi. — Te ugyan szép hínárba másztál mostan bele. No megállj majd én kirántalak belőle. Csöngessétek a poharaitokat!

Amire a rektorok elkezdtek késfokkal pengetni az ivóeszközöket.

Galgai Jancsi pedig rákezdé.

— Uram, uram! Tisztelendő Sohaj Mátyás uram, szálllok az úrnak.

A pohárcsengetésnek megvan az a varázshatása, hogy egy pillanatnyi csendességet idéz elő, s ha a merénylet elkövetőjének van elég harsány hangja és ügyessége magát ebbe hasadékba befúrni s a toastját hirtelen elsütni, hát még gyakran sikerül is. Így tett Galgai Jancsi, röviden odakiáltva a felemelt pohárnak.

— A mai nap hőség, tiszteletes Nyeles Lőrinc káplány urat, *a leendő sásligeti lelkipásztort*, az Isten éltesse!

Erre egy *részleges* lelkesedés és pohárösszezsörrenés következett, a megtisztelt felugrott a székéről, s sietett elébb a főasztalnál ülő patrónusokkal, azután pedig felköszöntőjével a poharát megütköztetni.

— Mi volt ez? — kérdezé Manó a barátjától; — te felköszöntöd azt az embert, akit ki nem állhatsz?

— Megállj csak — sűgá az — várd el, mi lesz ennek a folytatása!

Nyomban következett az eredmény. Egyike az úri asztal végén ülő fiatal papoknak, még harsányabb hangon, mint az előtte szólott, rivallá el a contratoastot.

— Én pedig emelem poharamat szintén *a leendő sásligeti lelkészre*, tiszteletes Baksavári Antal uramra.

Az is nagy éljenzést kapott, fele a társaságnak, kivált a fiatalja, annak a részén volt.

De az öregek nem hagyták abba a dolgot. Protestáltak.

— Az nem lehet! Abból nem lesz semmi! Baksavári sohasem lesz sásligeti lelkész!

— Miért nem? — kiabált vissza az ellentábor.

— Mert *kánoni hibája* van.

— Miféle kánoni hiba?

— Megcsalta a jegyesét; otthagya esküvő előtt.

— Ezt nem tiltja a kánon! — Hanem tiltja az eklézsiában való korteskedést, amit Nyeles követ el.

Erre a szóra kiütött a háború; a Páris almája, a szép Heléna papucs, a kovásztalan kenyér, az alexandriai schismák, mind gyöngye ürügy a háborúra a sásligeti papválasztás dolgához képest. Miként Attila halálával a hunnuszok tábora egymást öldökölni támadt, akként kavardott fel egyszerre az egész traktus ezzel a dupla felkészítéssel, még a német assessor is kiabálni kezdett, s mind valamennyien Decebálhoz rohantak, majd széjjeltépték, hogy tegyen hát igazságot közöttük, melyik a nagyobb kánoni hiba, az-e, ha valaki a mátkáját ülve hagyja, vagy az, ha a hívek között korteskedik; Decebál pedig ezer zavarban volt; bánta is, akármit mondanak a „komjáti kánonok”, csak az ő gallérját eresszék! Hisz egyik félt sem sértheti meg azzal, hogy ellene tegyen igazságot. (Jön a főkurátorválasztás.) Futhatott ezalatt Emmánuel úrfi, amerre akart, nem törődtek már vele, ha magát Pilátust kidisputálja is a credóból.

El is osont az úrfi szépen az *amabilis confusio* alatt, amit a kedves pajtása rendezett a számára.

Ebéd közben elmondá neki Galgai Jancsi, hogy ő nem akar ám pappá lenni, hanem ami pénzt keres a rectorián, azzal felmegy Pestre, prókátorságot tanulni. Be is bizonyította íme, hogy milyen szép talentuma van a *pörccsináláshoz*!

Manó aztán az ajtófélféhez támogatott botok közül kiválasztva a leggörcsösebbet, azt elvitte magával a sétára, az italhordó hajdúnak megmondva, hogy ha keresik, hát tudassa, hogy Horkázi urat ment meglátogatni.

A hajdú ezt menten megreferálta a szobaleánynak, a szobaleány besúgta Sára asszonynak, az pedig nagyon megijedt miatta. Őneki sokszor elhistorizálta Horkázi, hogyan fogták el az Emmát legátus korában? Ez a fiú most, hogy hazakerült, megy bosszút állni a megkínzóján. Erős dalia lett belőle, ha megharagszik, porrá töri azt a vén táltost, aki meg egész rokkant lett azóta. Sára asszony hirtelen behívatta a Dorkó nénőt, ráparancsolt, hogy fusson az úrfi után, lesse meg, hová megy; ha a pópához megy, leskelődjék be az ablakon, s ha valami gorombaságot találna elkövetni a tisztelendő úron, rontson be, és adja tudtára az Emmának, hogy a mamája hívhatja, rögtön siessen haza. De ha lehet, még fogja el útközben, és térítse vissza.

Manó azonban nem úgy járt, ahogy okos emberek szoktak, a csinált úton, hanem nekivágott toronyirányában a mezőnek, az útját szelő patakat átugrotta, a vadaskert sárfalán keresztülvetette magát, lovon sem lehetett volna utolérni.

Az Árpád-kori templom közelében állt az alacsony paplak, mely Horkázi rezidenciáját képezte, az ajtaja tárva-nyitva volt, éppen akkor jött ki rajta a diakonus; harangozni kellett neki a délutáni templomra, amihez csak a pap hiányzott, meg a közönség.

A paplak udvarán akkora volt a csalán, lósóska meg az ebkapor, hogy bottal kellett utat törni a konyhaajtóig. A tűzhelyen nem égett tűz, pedig vasárnap volt. Bizonyosan a kastélyból küldik ide az ételt. Még egy kutya sem ugatta meg a látogatót.

Manó benyitott az utcai szoba ajtaján: az volt a táltosnak a díszszobája. Mikor volt ez kimeszelve? Hát még felsúrolva? Pizok, pókháló, penész uralkodott szerte, borszékeken, pamlagon olyan vastag volt a por, hogy a látogató ujjával ráírhatta a nevét. A nagy szobába torkollott egy kis benyíló, aminek tárva volt az ajtaja. Annak a belsejéből hangzott ki valami mély, rekedt hang: „Ki mászkál ott a szobában?”

Manó legjobb válasznak tartá bemutatni az alakját a kérdezőnek.

Az öreg szittyá ott feküdt az ágyon, egyik lábát kinyújtva egy szalmaszékre: az a lába olyan kegyetlenül be volt bugyolálva, hogy valóságos elfántlábhoz hasonlított; egy lópokróc meg egy medvebőr képezték az ágybelijét ősi szokáshoz illőn. Olyan tárgy nem volt a szobájában, amitől a tolvaj el ne szaladjon, ha utána dobálják. Asztal nem volt a fekhelye előtt, hanem az ágya felett volt egy mély ablak, mely a folyosóra nyílt, aminek az a kettős haszna volt, hogy kikiabálhatott rajta a diakonusára, aztán meg a savanyúvizes palackokat is odarakhatta.

Mikor a látogatóját meglátta Horkázi, azt hitte, hogy az utolsó órája ütött. Egyszerre ráismert a hajdani tanítványa.

— Nini! Az Emmácska! — hebegé ijedten, s elfeledkezve a fájós lábáról, ki akart ugrani az ágyból, hancem aztán sziszegve esett vissza, s a térdéhez kapott.

— Én vagyok biz az, Horkázi bácsi — mondá enyelgő hangon az ifjú. — A hajdani Emma — most pedig Manónak hínak. De ne féljen tőlem, nem vagyok valami félelmes ördög, csak afféle fűevő manó, akit a német „Grasteufel”-nek nevez.

— Hát nem haragszik rám? — kérdezé az öreg síránkozó hangon, s összetette könyörgő módra a két kezét.

Manónak az egész arckifejezésében volt valami csodaszerű, engesztelő varázs, ami, ha akarta, öreget és ifjat meghódított. Ez megelőzte a szavait.

— Igazán megmondom, hogy mind e mai napig nehéz szívvel voltam önre, páter; de ma meggondoltam. Talán a véletlen, talán magasabb sugallat volt, ami oda vitt. A templomunkban voltam. Áldoztam. Ez minálunk annyit jelent, hogy kibékülünk ellenségeinkkel, s megáldozzuk a haragunkat. Megfogadtam, hogy békejobbot nyújtok ma önnek, ha a

házunkhoz jön. Aztán meghallottam, hogy ön betegen fekszik. Hát idejöttem. És most én kércm önt, hogy bocsásson meg azért a sok keserű óráért, amit gyerckésszel önnek szereztem, s aztán részemről is legyen feledve minden.

— Igazán! — rebergé az öreg, s félve nyújtá a kezét Manónak, s csak azután, hogy az nem ropogtatta össze a csontjait, állapodott meg iránta a bizodalma: nem tréfa, amit mond. Komolyan veszi, amit „áldozat”-nak hínak a kálomisták. „Ne menjen le a nap a te haragoddal!”

Manó aztán leült a beteg ember ágya szélére, s kikérdezé nagy részvétteljesen, hogy mi baja? Hogyan gyógyítják?

A beteg embernek olyan jólesett, hogy elmondhatta valakinek, hogyan vándorol az a kutya fájdalom a bokájából a térdébe, onnan egyszerre átugrik a másik térdébe, s aztán masírozik le egész a sarkáig, a lába öregujjáig: azt hiszi, hogy megdicsőül bele. Nem ér semmit az a sok kenőcs, medecina, amit a doktor rendel: többet használnak azok a mindenféle lapuk, amikkel egy javasasszony a lábát beborogatja, de legtöbbet használ ennek majd a hideg föld.

Manó vigasztalta az öreget: majd jön a nyár, a jó nap melege többet ér az egész patikánál, még az ő lakodalmán táncolni is kell az öregnek.

Ezzel még meg is nevelteté.

A nevetésre nyitott be Dorkó néző. Azzal a politikával élt, hogy egy tálba meg egy asztalkendőbe összeszedett holmi sültet és süteményt az úri asztal maradékaiból; azzal szaladt át a paphoz, hogy tiszteli a tekintetes asszony, egy kis collatiót küldött. Úgy tett Dorkó néző, mintha nagyon meg volna lepette, mikor Manó úrfit megpillantja. Nem is gondolta volna!

Még egy palack borocskát is hozott a betegnek, de ez azt határozottan visszautasította.

— Csak idd meg magad, Dorkó lányom, nekem nem szabad bort innom. Jobb volna nekem egy kis bikszádi borvíz. Attól meggyógyulnék, ha mindig azt ihatnám.

— Hát miért nem hozat? — kérdezé tőle Manó.

— Mert nincs hozzá való monéta. A szegény tűzhalmi orosz esperesnek nincs se keresztelője, se esketője, se temetése, csak úgy teng, mint a Toldi Miklós lova. A bikszádi pedig drága, egy tízesért adják a görögnél.

Hanem az ennivalónak nagyon megörült, mindjárt hozzá is látott. Hogy könnyebben étkezhessék, fel kelle őt ültetni az ágyában, egyik lábát a másik után nagy óvatosan leemelgetni, aztán alátett karral ülő helyzetbe hozni a nehéz testet. Manó segítségével nélkül ez meg sem történhetett volna. Az emelgetés közben Manó egy ezüstpénzt odacsúsztatott a Dorkó kezébe. Elértette a jó lélek, mire kell az, s lódult ki a szobából.

Manó pedig azalatt gyönyörködött benne, milyen mohón tömi magába két marokkal a páciens a pecsenyét, tortát egymás után. Nagyon ki lehetett éhezve.

Sebtében megérkezett Dorkó nénő, hozta, amiért küldték: a bikszádi borvizes palackot. Talált egy poharat, azt teletöltötte. Haj, de jól is esett! Ez az igazi nektár!

— Elég lesz mára! Holnapra is maradjon.

— Nem úgy lesz az, páter — monda Manó. — Hanem hozasson magának, ha ezt rendelte az orvos, s érzi a jó hatását, egy egész ládával.

— Rengeteg pénz kéne ahhoz.

— Tán csak kikerül még valahonnan — monda Manó, s a zsebébe nyúlva, kivett valami aprópénzt, s a pópa kezébe csúsztatá.

Az azt hitte, ötkrajcárosokat kap, s nagyot hördült, úgy megjed, mikor a markába tekintett.

— Hüh! Hisz ezek *sárga csikók!*

Nem akart hinni a saját szemének, Dorkó clé tartá a tenyerét.

— Arany ez? Ugye Dorka?

— Jézus Máriám, tíz arany! No már ez nagy eset!

Azzal Dorkó felkapta az asztalkendőt, amiben a tálat hozta, s futásnak eredt. Hogy ezt a nagy esetet mentül hamarabb elmondhassa az úrasszonyának. Jaj, dehogyan döngette meg az Emma úrfit a vén papot, de még a fájós lábát is emelgette, de még tíz aranyat is adott neki bikszádi vízre. Az öreg még a másvilágon is bikszádi vizet ihatik azon.

Manó is tovább akart menni, csak helyre kellett még fektetnie a hajdani mentorát, a testét az ágyba, a lábát a szalmaszékre.

Hanem az öreg megfogta a kezét, s visszatartá.

— Hát igazán megbocsát nekem, Emmácskám?

— Gyermekek azok! Ki tartogatná emlékében?

— Mondja azt, hogy megbocsát! Nekem ezt a szót kell hallanom. Ezt akarom a fejem alá tenni, hogy aludni tudjak. Mert különben úgy zúg, mintha egy méhkas volna a fejem alja. Meg tud-e nekem bocsátani *mindazokért*, amiket maga ellen vétettem?

— Jól van, páter, megbocsátok — szolt Manó, komoly, határozott tekintettel nézve a beteg ember zavaros szemébe, s kezét nyújtá neki.

A páter mind a két kezével odaszorítá a szívéhez ezt a kezét, suttogó hangon kérdezve:

— És tudja, hogy *miért* bocsát meg? Nemcsak azért, amit a *gyermek* ellen vétettem.

— Tudom. Még azért is, amiket a *gyermeknek* az *apja* ellen vétett ön.

— Hallott már valamit?

— Csak néhány szót, de abból sejtem az egészet.

— No, hát maradjon itt még. Én meggyónok mindent. Le is írtam azt levélben. Halálom után megkapja ezt Tanussy Decebál. De a fiának még életében elmondom, mert tudom hogy nem fog megölni érte. Nagy gonoszság ez, amit mi elkövettünk: én és mások. Akikről nem is hinné el. Hogy egy nagy, hatalmas embernek szarvakat növel-

jünk, hogy azután a szarvainál fogva elvezessük a vágóhídra. Üljön ide mellém, hallgassa meg. A szittyák történetét; nem azt, hogy honnan támadának, hanem, hogy hogyan *múlnak el*.

Késő este volt, mikor Manó visszatért a táltos látogatásából; Sára asszony kétszer is visszaszalajtá Dorkó nénőt, hogy lessen be a folyosóablakon az Emma után: lehetetlen, hogy az a suhanc valami gyilkosságot ne kövessen el, bizonyosan parazsat rakott a pópa hátára, de a Dorkó mindannyiszor azzal a tudósítással tért vissza, hogy a páter meg az úrfi nagyon nyájasan beszélgetnek egymással. Egyszer-egyszer a pap a mellét üti ökölrel: az úrfi csillapítja, vigasztalja; a páter zokog, az úrfi meg letörli a könnyeit. A páter még a kezét is csókolja neki.

— Mesebeszéd ez mind!

Manó egy nagy, nehéz tudománnyal lett gazdagabb (keserves gazdagság!), mikor az apai katélyhoz visszaballagott. Útközben, ahány bogáncsot talált virágjában, a botjával leütötte a fejét, s zsebre rakta. Jó az a Bálám szamarának!

Azalatt a tiszteletes urak ki is békülének, le is ülének a capári cvikkhez, s adutoztak erősen, feledve minden controversiát. Decebál természetesen nem kártyázott; ő nem szokott krajcárban játszani.

A Manó úrfi legújabb viselt dolga a beteg papnál már köz-tudomásúvá lett: Dorkó elmondta a hajdúnak, a hajdú az uraságoknak. Egy kis dogmatikus vita is keletkezett belőle; kérdés: „Vajon elfogadható-e keresztény embernek az, aki szavaiban tagadja, de cselekedeteiben követi a szentírást?” — Pro és contra. — Ej! „Frische viere!”

Amint Manó a társaság közé lépett, nagy volt a vigasság, amellyel fogadták: „Itt jön az új apostol!”

— Hát megtérítette-e uramöcsém a pópát? — kérdező tréfásan az esperes. (Éppen nagy *zsinórt* húzott be.)

— Meg — volt az egyszótagú válasz.

— Én másképp térítettem volna meg! — szólt Galgai Jancsi. — Pedig éppen az én botomat tetszett magával vinni.

— A megbocsátás a legszebb keresztény erény! — sáporá Nyeles úr, tiszteletteljesen váltva fel az adutt kétszemet a hetessel.

Decebál nem hagyhatta szó nélkül ezt a felmagasztalt erényt.

— Hanem nagyon sok pénz lehet fiamuramnak, ha csak úgy tíz aranyával osztogatja az ajándékokat.

— Hát Illés prófétának a hollótól küldözött az úr zsemlyét, mikor ökelme megéhezett a pusztában: én is vagyok annyi holló.

— Az, hogy hol veszi a holló a zsemlyét, még nem olyan csodakérdés, mint az, hogy hol veszi egy kadetiskolából kikerült hadnagy a gyöngye aranyakat?

— Ennek a talánynak pedig ugyan könnyű a nyitja. Mire való a „szivattyú”?

— Ohó! Kis fiacskám! Hát te már tudod, hogy mi az a szivattyú? Nagyon korán kezded! Sajnálom az uszorásodat, de nem fogom az adósságodat kifizetni. Még kiskorú vagy.

— Én nem uszorástól kaptam a pénzt, amit kiadok: igen tisztességes ember adta, aki nekem kamat nélkül, másoknak pedig hatos kamatra szokott kölcsönözni.

— Haha! — kacagott Decebál. — No, azt a jámbor samaritánust szeretném ismerni. — S azzal meggyújtotta a pipáját a kártyázóasztal gyertyájánál.

— Pedig ismerheted; Ponthay Adalbert grófnak híják.

Erre a szóra kiesett a tajtékipa Decebál szájából: szerencse, hogy össze nem tört.

S ezzel Manó odalépett Decebálhoz, a vállára tette a kezét, s azt mondá neki:

— Hat évig a gróf fizette érettem a szükséges költségeket. Elfogadtam, mint becsületbeli tartozást. Tudom bizonyosan, hogy az én páám ezt neki vissza fogja fizetni.

Erre Decebál kénytelen volt sietve válaszolni: „Vissza fogom neki fizetni, az utolsó forintig.”

Manó ezzel megfordult a sarkán, s kiment a kártyázószobából.

A társaság is, meg Decebál is rájött, hogy ez a fickó *imponál* a háznál.

XXXV. EXODUS

Decebál sejtett valamit. Ez a fiú Horkázival beszélt. A vén szittyát nagyon elhanyagolták, amióta Pozsonyba felment az uraság. Elmaradtak az úri asztal örömei és a mellékjövedelmek, a panaszkodó leveleit pedig feltöretlenül rakták félre. Ez most bosszúból és mentekezésből sok szép felfedezést tehetett a fiú előtt, az itt történtek felől. Birtokcsere, terhes adósságok, pénzzavarok! Az ilyen ismeretek nemigen emelik az apai tekintélyt. Meg kell világítani a magasabb szempontokat.

Amint másnap a vendégek eltávoznak, odahívátá magához Manót.

Ott fogadta a régészeti szentélyében, körülvéve múzeuma pompájától. A Thonuzóba-kincsek mind ódon mintázatú szekrényekben álltak, üveg alatt. Egy életnagyságú olajfestmény kitűnő művészünk, Kiss Bálint ecsetje nyomán, magát Thonuzóbát és a feleségét örökíté meg, abban a pillanatban, amidőn lovon ülve, a nyilak sokasága által keresztül-kasul fúratatnak. A kép találóan jellemzi az ősök kedélyhangulatát, a vezér fumigálja az egész dolgot, az asszony csiklandozva érzi magát.

Azonban Manóra nemigen látszott hatni mindez a mesés kincstár, mikor belépett. Nyilván nem ért hozzá.

— Itt vagyok, apám.

— Nem azért hívatlak, mintha meg akarnálak dicsérni — kezdé Decebál a pironatoriumot. — Tegnap ugyan helytelenül viselted magadat.

— Elismerem s szánom-bánom bűnömet. Mentsen ki, hogy szokásom ellenére bort ittam. Sohasem szólok többé bele vallásos dolgokba; hiszen nem akarok én új szektát alapítani.

— Nekem csináltál azzal csak nagy galibát. A te hebehurgya beszéded sokat rontott az én főkurátori jelöltségemen.

— Légy afelől nyugodt, apám. Az én bolondságom elenyészik a te érdemeid mellett. Az egész Tiszántúl nem talál-
nak az egyház férfiai erősebb kálvinista hitet és jobb konyhát, mint tenálad.

— Már micsoda frivol beszéd ez megint!

Most azután egészen a helyzet magaslatára emelkedék Decebál, s nem késett meggyőződése lángpaillosásával megfenyíteni a fejét emelgető hidrát.

— Kár pedig oly fitymálólággal beszélni a protestáns papok-ról, édes úrficskám! Ezek voltak a vezérvilágai a szabadságnak Magyarországon. Ezek szenvedtek kínzatást, gályarabságot, vérpadot a nép szabadságáért, az emberi jogokért, az alkotmányért. Ezek tartották fenn a nemzeti érzületet, ezek terjesztették a lelki világosságot, a mi magyar népünk között századok során át. Ezeknek köszönhetjük elsősorban, hogy nem vagyunk helóták. Hanem azt persze nem tanítják a bécs-újhelyi kadetiskolában! Ott csak nevetségessé tudják tenni a papokat. Pedig mivé lenne a nép vallás nélkül? Egy scopa dissoluta! Azért tanuld tisztelni a mi papjainkat: az égi üdv és a földi szabadság letéteményeseit!

Ez a valóban emelkedett hangulatú dorgálás minden más fiú keblében mély magábaszállást idézett volna elő, hanem hát az a bécsújhelyi iskola! — Nem volt fogékony kebel hozzá.

— Engem semmiféle iskola nem tett ellenségévé sem a népnek, sem a szabadságnak — mondá vakmerő feleselés-sel a fiú —, de én nem azzal óhajtom a népet boldogítani, amivel a papok, hogy a másvilágon kínálom a jóléttel és a

szabadsággal, hanem meg akarom adni neki azt még ezen a földön. Ha olyan nagyon szívünkön fekszik a szabadság, kezdjük magunkon, szabadítsuk fel a jobbágyainkat a szolgáltság alól, ezt megköszönik.

— Ostoba vagy! Mit értesz ahhoz! — förmedt a fecsegőre a bölcs államférfi. — Itt vannak ni a *Josefina ideák! A demokrácia!* Amely a magyar nemzetet semmivé teszi. Ehhez te ne szólj! Még egy kicsit nőjön be a fejed lágya. — Beszéljünk másról. — Nem országgyűlést tartani híttalak én ide; hanem hogy adj számot a magad dolgairól. Úgy hiszem, hogy van jogom hozzá. S talán szabad azt a kérdést intéznem a fiamhoz, hogy micsoda összeköttetései voltak neki évek sorain át az én családom, a haza, a szabadság ellenségeivel, Ponthay gróffal? Erre felelj nekem, minden frivolitás és tergiversatio nélkül, komolyan és egyenesen.

— Ahogy parancsolod, apám. Kezdem ott, ahol a házadtól elszöktem. Ennek az okát talán ismered is?

— Akarom hallani.

— Tehát elmondom. Férfi voltam, eszemet éreztem, s engem leánynak és butának neveltek.

— Ez anyád dolga volt.

— Hagyjuk szegény anyámat. Az ő felfogását megmagyarázza a nagy szeretet, a hit a jóslatokban, s az ismeretlenség; de amit velem tettek, az mind a te szemed előtt történt. Te tudtad, hogy az nem jó, helytelen, és engedted történni.

— Az nem igaz.

— Emlékezzél rá, hogy azt a nevetséges exament, ahol nekem, leányruhában, egy örült alfabet szerint kellett volna magamat világ csúfjára kitüntetnem, te hidegvérrel végignézted. — Semmi sem fájt olyan nagyon, mint apám egykedvű arcát látni e kigúnyoltatásom alatt. S ez elbutításban rendszer volt. És én ez ellen küzdöttem a gyermekakaratom minden erejével. Játékidőmet titokban arra használtam fel, hogy ját-

szópajtásomtul tanuljak. Szomjúságnál, éhségnél erősebb volt ez a vágy bennem. Te nem vetted észre! Itthon tarthatál volna, ha akkor, mikor a nevedet leírtam, megfogod a kezemet, s azt mondod a társaságnak: „Igenis, ez az én *fiam*, Emmánuel”, hanem ahelyett engedted az úgynevezett nevelőmet utánam szaladni bottal, hogy megfenyítse; az anyámat elküldted öltözködni, te magad pedig mentél (majd kivakkantotta: „kártyázni” — nem) magas politikát csinálni.

— No, hát jól van. Megszöktél. Jól tetted. — Halljuk tovább.

— Felkerestem azt a kálvinista nagy iskolát, amelyről igazán elmondhatni, hogy századokon át erős vára volt a nemzeti míveltségnek és szabadságnak. Beálltam mendikásnak. Véténék az Isten ellen, ha egy panaszszavam volna azon napok ellen, amiket itt töltöttem. Nem éheztem soha; kaptam kenyeret és könyvet, amennyi elég volt, s ha ütöttek, úgy bántak velem, mint fiúval. És az én apám, anyám fél esztendeig felém sem nézett. — Nem volt az a szegény koldusgyerek közöttünk, akinek az anyja legalább egy sátoros ünnepen egy hamuban sült vakarcsot ne küldött volna, csupán a nagy Tanussy ivadékról nem emlékezett meg senki, annak nem jutott más, mint amit a pajtásai megosztottak vele. Hogyne szerettem volna hát meg ezeket a pajtásokat? . . .

A mondat másik részét elhallgatta.

— Hogy mi nem mehettünk utánad — vágott közbe az apa —, annak erős okai voltak.

— Tudom. Államfogság. Tizennégy napig tartó. Váltságdíj. Sokkal nagyobb, mint amilyennel Barnabás nagyapánk kiszabadított Sinan pasa fogságából. Aztán a nagy archaeologiai feltárás. Nagyobb dolgok ezek, mint hogy egy rossz gyerek után kérdezősködni is maradjon idő. — De igen, az anyám feljött Debrecenbe, aztán hogy meglátott, amint a petáros temetésen énekeltem, úgy megutált, hogy visszafordult, és otthagytott.

— Otthagyt, mert nem jelentél meg a hívására, sőt levélküldéssel inzultáltad.

— A levelet bizonyosan a tanárom írta, én akkor ágyban feküdtem, kimarjult lábbal.

— No, hát azt az anyád nem szagolhatta meg.

— Hiszen nem panaszt tenni állok itt most, hanem hogy magamat igazoljam előtted. — Ebben a helyzetemben érkezett hozzám egy levele Ponthay Adalbert grófnak; ez a köztetek végbement birtokcsere után történt. Itt van a levél, olvasd el, kérlek.

Decebál kezében reszketett a levél, amíg a sorait átfutotta; az olvasmány az arcába kergette a vért.

— Láthatod a levél keltéről — folytató Manó —, hogy én az ajánlatot nem fogadtam el. Nagy pénz volt, amit benne találtam; a csizmám talpába tettem, s rajta jártam; nem vettem hasznát. Akartam a megkezdett tövises úton tovább menni magam erejéből. Elmentem legátusnak. A szegény paraszttól elfogadhatom az alamizsnakrajcart, de nem a bankót a mecénástól. És ekkor mit gondoltak ki idehaza azok, akiknek Isten és a természet jogot adott hozzá, hogy velem foglalkozzanak? Utánam küldték ezt a kiállhatatlan, gyűlölt csodabolondot, hogy egy brutális hajdú segítségével útonálló módon ejtsen kelepcébe. Azok megfogtak, megkötöztek, megnémítettek, újra beleöltöztettek az utált gúnyákba; ingerkedve, gúnyolódva, csúfosan hurcoltak el erőszakkal. — Hát mondjad! Ha te lettél volna akkor az én helyemben, s maga Lucifer nyújtotta volna a kezét, hogy kiszabadítson, nem fogadtad volna-e el azonnal?

Decebál bosszúsan dörmögé: „Erről én semmit sem tudok.”

— Így jutottam aztán a bécsújhelyi kadetiskolába, oda nem jöhett utánam Horkázi. Az évdíjat és havi zsebpénzt Ponthay Adalbert gróf fizette értem, amit én visszafizetendő kölcsönül fogadtam tőle, s a kamaton kívül még valóságos hálával is tartozom neki; mert ott szereztem magamnak

tudományos készültséget, mely mellett a világ bármely civilizált országában megélhetnek: — még talán idehaza is.

Az utóbbi szavait Manónak hallgatta is, nem is Decebál. Ellenben ez a Ponthay gróf levele egészen elfoglalá. Annyi megütötte a fülét, hogy a fia beszél valamit az esze után való megélhetésről. A honfoglalás óta ilyen plebejus eszme be nem lopózott a Tanussy család keblébe. Erre kellett valami konkrét eszmével válaszolni. Más is tud „keresni”, de egyszerre egész kincshalmazt.

— Hát, édes fiam, ez a levél némileg engemet látszik vádolni azzal, hogy egy jól jövedelmező birtokunkat egy rossz jövedelműért kicseréltem.

— Ellenkezőleg! Bocsáss meg, hogy a szavaidba vágok. E levél igazságszeretetedet emlegeti, hogy egy hosszú pernek barátságos egyezséggel végét szakítottad; a jog Ponthayék részén volt.

— De elhúzhattam volna a pert évtizedekig, s azalatt a haszonélvezet az enyém marad vala. Én azonban már akkor bizonyosan tudtam, hogy a cserébe nyerendő birtokon van elrejtve ősapánk, Thonuzóba sírja. A kegyelet megnyerte jutalmát. Ne véld, hogy tékozló kézzel téptem szét birtokainkat. Tekints magad körül, s látni fogod, hogy egy kincstár közepett állasz, melynek értéke megnevezhetetlen. Ezt én szereztem!

Manó nagyot sóhajtott. Fájt neki, hogy az apjára, akit szeret, egy okos emberre, akit tisztel, egy nagy emberre, akit félt, úgy kell tekintenie, mint ahogy a kedélybetegek intézetének orvosa szokott nézni azokra a szerencsétlenekre, akik magukat „római császárok”-nak hiszik. Azok után, amiket Horkázi elmondott neki, csak mély sajnálkozással lehetett eltelve az apja iránt.

Decebál körülvezette Manót a kincstárban. Kezébe adogatta a nagyszerű leleteket, magyarázatot tartott neki minden darabnál: Mi volt az? Mi célra szolgált? Mit bizonyít?

Mikor aztán minden részletesen fel volt magasztalva, akkor csak amúgy fitymálódva odaveté: „És nekem ezekért a kincsekért négyszáznolvanezer forintot kínáltak már.”

— Kár volt oda nem adni — mondá a fiú.

— Kár volt oda nem adnom? — ismétlé sértetten az apa.

— Én, ha neked volnék, még most is eladnám.

— Te eladnád, ha rajtad állna?!

— Tudok Bécsben egy régiségkereskedőt, *Justus Fraus* a neve.

— *Justus Fraus*? De furcsa név!

— Jó volna az emberét megismerned.

— És elcsaklizzam az őseim kincstárát neki?

— A világ jobban megismerné a műemlékeket, ha közszemlére, múzeumokba kerülnének, mint itt. Tenálad elrejtve maradnak. Különben is nem ártana ezeknek egy kis szakértő megbírállás. Én archaeolog nem vagyok; de annyit látok, hogy e kincsek között olyanok is vannak, amiket már akkor, amikor Thonuzóba élt, senki sem viselt, avar függők és kelta fibulák; de még inkább felötlenek a *későbbi* korból való ékszerek, amik a *cinquecento* művészeire emlékeztetnek; azt pedig, hogy a *Mithras*-imádat bálványai hogy keveredtek a magyar vezérek kincsei közé, éppen nem tudom megérteni.

— Mert nem értesz hozzá! Azt nem is kívánja tőled senki. Hanem a tényeket el kell hinned. Ez egész kincstárt saját felügyeletem alatt tárták fel; mindez együtt volt egy cölöpsírban.

— A cölöpsírt elhiszem.

— A többit is el kell hinned, ha én mondom. Ott volt a két csontváz lovon ülve, lábaiknál a kedvenc eb és sólyom koponyái. Az egész kincshalmaz, a nyilakon levő írás mind valódi hunnus eredetre vall.

— De hiszen a mi nyelvünknek nincs semmiféle ázsiai idiómával grammatikai hasonlatossága; nyelvtani rendszerünk egyegyedül a finnekével azonos.

No hiszen ilyen hittagadást még nem mondtak ki ennél a háznál! De még az egész tiszántúli kerületben sem, soha!

— Micsoda? — kiálta fel Decebál; olyan düh és meglepetés hangján, mint akinek alattomos kutya harapott a lába ikrájába. — hát te is finnista vagy? Hát te is megőrültél? Hogy a finnekkel akarsz bennünket rokonságba hozni? A fókavadászokkal?

Manó abban a tévedésben volt, hogy itt most tudományos dissertatiót lehet tartani. Védelmezni akarta az álláspontját.

— Édesapám! Ezen az atyfiságon bizony nincs mit szégyenlenünk. A finn nemzet, azért, hogy számra kisebb a magyarnál, mindazokkal az előnyökkel fel van ruházva, amikre mi büszkék vagyunk. Vitézségben mindig elől jár; a finn ezredek az orosz hadsereg legkiválóbb csapatai, a finn nemzet maroknyi létszámával, alkotmányos szabadságát, intézményeit egyedül bírta fenntartani a nagy Muszkaország közepett, s míveltség dolgában egészen az európai színvonalon áll; irodalma, tanintézetei ismeretesebbek, mint a mieink, s mesés hazaszeretete egészen ikerestvére a mieinknek.

— De én nem akarok semmi testvériséget se a finnekkel, se a lapponokkal, se a csuvaszokkal, se a többi rongyos, riha pereputtyal! Nekem Attila volt az ősapám! Az Isten ostora!

Manó most vette észre, hogy micsoda rossz fát tett a tűzre! Hiszen finnistanak lenni nagyobb hæresis, mint ha valaki zsidóvá lenne!

— Engedelmet kérek! Bocsáss meg. Egy szót sem szóltam. Visszavonok mindent. Ezentúl belefoglalom még Attilát is a hiszekegybe.

Decebálban forrt már a méreg. Átkozott kadetiskola! Hogy elrontotta ennek a fiúnak az érzelmeit. Nem szereti ez többé a hazáját!

Összeszedte magát. Parancsolt a fellázadt indulatainak. Félretette, hogy most apa és fiú (úr és jobbágy) állanak egymással szemközt. Leszállt a kedvécrt a vitatkozó ellenfél diapasonjára.

— Nem akarom a vakon hívő hipokrita engedelmességet reád erőszakolni. Meg akarlak győzni az adatok csálhatatlanságával. Beszéljenek a kézzelfogható tények. Mondják azok a szkeptikus szemedbe, hogy igenis, a hunok utódai voltunk és maradunk. A dicsőséges hunoké, akik nem kutyák által vontatott szánokon jöttek be ide országot foglalni, nem ittak iramszarvastejet, nem öltözködtek tengeri fókabőrbe, nem volt laposra nyomott orruk, legyező fülük, fülig érő szájuk; hanem délceg, lovon ülő párduchbőr-viselő daliák voltak; egyedül nemesek a népek tengerében, akikre nézve minden más nép csak jobbágy és rabszolga lehetett. Bendegúz, Mundzuk, Tuhutum. Ezek voltak a neveik. — Le a sarukkal, korcs ivadék! Mikor e helyre lépsz! Aztán olvasd el ezt! S akkor borulj arca.

E szóknál Decebál egy a falba bevéssett gránitkő szekrényből, cifra kulcs segítségével felnyitva a fiókot, elővette azt az aranykapszulába rejtett hártýairatot, ami nyolcszáz esztendőn át ott rejtőzött Thonuzóba összeszorított fogai között, s azt tenyerébe fektetve és kisimítva, odatartá Manó szeme elé.

— Olvasd el, mi van ebbe írva!

De már akkor Manónak a józan esze is fogyatékán járt; elfeledkezett minden tiszteletről, amivel a legközelebb eső apjának tartozik. Eszébe jutott mindaz a bosszantás, búsítás, amivel gyermekkorát elkésérítették, ez aprokrif betűknek a láttára. A lábával mérgesen dobbantott, s félretolta maga elől azt a megbecsülhetetlen régi írást; még a fogait is csikorgatta hozzá.

— Kérlek! Vidd előlem ezt a firkát!

— „Firkát!” Te! Nyáladék kölyök! Tudod, mi van ezen írva? Ős igazi hun betűkkel? A „szer”, melyet a mi ősök kötött a hét vezérrel. A jog, mely a Tanussy családnak utat nyit Magyarországra trónjához.

Most már az egész világ sárgának tetszett Manó szeme előtt.

— Ne add a kezembe azt az ákombákot, mert összetépem.

Erre a szóra úgy ütötte arcul Decebál a fiát, a tenyerében tartott hártyaittal együtt, hogy csak úgy csattant.

E végzetes ütés után elnémulva nézett egy percig az apa és fiú egymás szemébe.

Hogy ezzel örökre el vannak egymástul szakítva, azt tudta mind a kettő.

Manó találta meg előbb a szavát.

Halkan, suttogva rebegé:

– Adja Isten, hogy ezt az ütest soha meg ne bánd, apám.

Decebálban erre még jobban felforrt a dölyfös indulat. Még egyszer felemelte a kezét. Talán ismételni akarta? Hanem az ifjú hamarabb elkapta a kezecsuklóját, s az apa érezheté, hogy a fiának az ökle, mint egy vasbilincs, úgy tartja fogva a kezét.

– Emlékezzél reá — suttogá fülébe a fiú —, hogy *itt, ezen a helyen*, fogja teneked ezt az ütest visszaadni egy kéz, akitől legkevésbé várnád, s aki elől nem védheted magad, s ez az ütés jobban fog neked fájni, mint a tied nekem. Isten legyen veled.

Azzal ellenállhatlan erőszakkal emelte fel az apai kezét az ajkához, és megcsókolta azt.

Akkor aztán sietett ki a kincstárából. Ment az anyja lakosztályába. A mademoiselle jött elébe a szalonba, miután az a szokás divatozott a kastélyban, hogy az úrnőnél előbb be kellett jelenteni — a családtagok látogatását. Azt az üzenetet tudatták Manó úrfival, hogy őnagyságának most vaporeurje van, fekszik; nem fogadhat, majd tudatni fogja az ifjú úrral, ha a lever-t tartja.

– Majd! Majd!

Ilyen „majd” nem jön elő ez életben *soha többé!*

Manó kiszakított egy levelet a tárcájából, s írónnal rárajzolta búcsúszavait. (A mama írást is tud már olvasni.)

„Kedves anyám! Sajnálom, hogy búcsút nem vehetek tőled. Engemet az apám elűzött a háztól; rögtön távoznom kell, vissza nem térhetek soha. Amit neked meg akartam mon-

dani, ideírom. Én megnősülök. Elveszek egy szegény leányt, aki engem szeretni fog. A neve Sáromberky Lizandra. Nagy a világ, betakar bennünket. Isten keze oltalmazzon téged és szegény apámat. Öllelek, csókollak. Fiad Manó.”

Ezt a papírdarabkát összegöngyölté, az ujjaival összenyomkodta cifrán, s átadta a kisasszonynak, tegye oda a mama éjjasztalára; majd rátalál, ha felneszez.

Azzal je-me-recommande-ozta magát, s elchasseírozott.

A mademoiselle bevitte az úrnő öltözőszobájába a pálca alakú levelet, s odatette a toilette-tükör elé. Madame még az alkóv damasztfüggönyei mögött kereste az okot az alváásra.

Mikor aztán a nagy antik óra elverte azt az időpontot, mely egy rangbeli úrhölgy fölkelésére alkalmas, akkor csengetett, a besiető komornával félrehúzatta a függönyöket, a szobában kellemetes clair-obscurt csináltatott, felhozatta a csokoládéját, rossznak találta, de megitta, azután feladatta magára a hímzett hálóköntösét, elmondta, hogy milyen rosszul aludt. Kemény inquisitiót tartott afölött, hogy micsoda járás-kelés volt a vendégszobákban az éjjel? (Volt biz ott, az egész traktus az útra pakolt.) Azután elmondta, hogy miket álmodott, de már azoknak a magyarázatához hiányzott a Dorkó néni, a mademoiselle nem értett hozzá. Azután a fürdőszobába vezeteté magát, az aromatikusan fürdő után az egész testét behinteté finom hajporral, felhúzatta a lábára a papucsot, körülnézte magát a nagy tükörben, s aztán a fésülködéshez öltözve, átlibegett a toilette-szobába. Már akkor az világossá volt téve. Papagály, kakadu, fuvolamadár fölébredt, kiabált, flótázott, azokkal idegen nyelveken szót váltott, a kis bolognai ölebét elhalmozta hízelgő nyájaskodással, azután leereszkedék a toilette-asztal előtti karszékbe, ajkait a tükör előtt szélesre szétnyitotta, kivillogtatva gyönyörű elefántcsont-fehér fogsorait, s biztosítá fölé a mademoiselle-t, hogy azok mind igazak, egy sem hamis; különféle próbákat tett, hogyan lehetne elkerülni, hogy az arcán levő rózsás szerelemgödröcske

idő jártával ráncocskába ne menjen át? — Egyszer aztán kezébe akadt az a valami, ami flaconok és kefécskék közé volt téve.

— Qu'est qu'est, que cela?

A mademoiselle elpirulva rebegette, hogy ez a Monsieur „Emma” levele.

— Shocking! Nekem összenyomkodott levelet küldeni? Was schreibt der Fratz?

Elhozatta a lorgnonját, ami nélkül az olvasás nem fashionable, s elkezdte szótagolni (még plajbással ír a filou!) azt a firkát.

A komorna azalatt csavargatta ki a hajából a papillote-okat, amikkel a haja fel volt tekergetve éjszakára.

De amint odaért Sára asszony a betűlelhüvelyezésben, hogy „Elveszek egy szegény leányt. . .”, egyszerre kiment a szeméből mind az álom, mind a nobel lankatagság; felugrott a toilette-asztal mellől, pofon ütötte a szobaleányt: mért nem eresztették be, mikor itt volt, az úrfit; a kiskutyát felrúgta: „Hát te nem tudtál ugatni?”; azzal a mademoiselle-hez fordult; az méltóságteljes pózt foglalt el vele szemben. Hiszen nem is akarta bántani, csak azt akarta tőle megtudni, hogy „wo ist die Portrait?”

— „Das” Portrait — igazítá helyre a kisasszony.

— Egye meg a katymári fránya a der, die das-otokat! Én a nyőstény portrait-t keresem. Wo ist die Fraulein?

A mademoiselle figyelmezteté rá, hogy a Fraulein is semlegesnemű.

— No, most már semlegesnemű lehet, mert tudom, hogy senki se veszi el!

Azonban gyorsan kezébe akadt az a miniatur festmény, mire a fiának szánt grófkisasszony volt lefestve.

Szaladt át a szobákon keresztül Decebál lakosztályába.

Nem kérdezte, illik-e vagy nem fésülködőköpenyben, papucsban menni látogatóba egy előkelő hölgynek a férje szobájába. A feje körül tekerdő kibontatlan papillote-ok olyan-ná tették az arcát, mint egy szép Medúzafő.

Decebál, mint afféle dölyfös ember, aki a hirtelenkedést nem engedi magának megbánni, sőt inkább annak az elkövetése után igyekezik magát még jobban beledisputálni a haragos kedélyállapotba, nagy léptekkel járt körül a múzeumában, meg-megállva a nagyszerű történelmi kép előtt, mely Thonuzóbát és a feleségét ábrázolta, s azoknak panaszolva el a keservét.

Hát csak finnek voltak, ugyebár? Jégen korcsolyázók; rozsmárra vadászók! Nem Attila ivadékai, nem szittya utódok. Mese az egész hun mondakör. Mese az Árpád bejövetele, a hét vezér esküje; a magyar nép úgy jött be suttyomba Magyarországra, télen, mikor jó szánút volt, kutyavontatta szánkón, a Jeges-tenger mellől. Az egész magyar történetet álmodta valaki, úgy beszélte el másoknak. A finnek története a valóság! Hiszen nyelve sincsen a magyarnak, úgy lopkodta össze tótból, németből; csuvasznak, cseremisznek, osztyáknak tartozik vele, amit nem úgy lopott. Kaleva volt az őszünk, annak a keblébe térünk vissza! — S még ez a drága szövetség maga is rongy! Összetépni való rongy, hahaha! No, hát jó! Ha meg tudja tagadni a fiú az őseit, meg tudja tagadni az apa a korcs ivadékát.

Erre a fennhangon tett mondásra nyitott be hozzá Sára asszony.

Már a tekintetéből is észrevehette Decebál, hogy itt nagy zivatar készül a fejére.

— Mit csináltál a fiammal? Hova tetted a fiamat?

Decebál tekintélyadó állást vett, hátravetette a fejét, s hatalmas mozdulatot tett a kinyújtott kezével.

— Mit tettem? Amit egy apa tesz elvetemült fiával! Bűnös volt! Megfenyítettem.

Sára asszony elszörnyedve csapta össze a kezzeit.

— Micsoda? Megütöttd?

— Meg.

— Megütöttd a fiadat? — kérdező még magasabbra emelt hangon.

— Igen.

— Megütötted az én fiamat, az Emmát?
Már ekkor a hangja a fellegekig emelkedett.

— Hányszor mondjam?

— No, hát itt van a levele, olvasd. Itt hagyott, elment örökre.

— Fusson is előlem, és soha ne lássam többé. Házam és szívem zárva előtte örökre.

— De hát mit vétett ez a gyermek, amért meg kellett őt ütnöd és elűznöd a háztól?

Decebál elébb Thonuzóba arcába tekintett. Úgy volt az arc festve művészi kezeztől, hogy az ember akárhonnán nézett rá, mindenütt a szemébe nézni látszott. E fennkölt arc erőt adott szívének, hogy e kemény (ítéletyszerű) mondást megörökösítse.

— Megütöttem és világgá űztem; mert szidalmazta az őseimet!

Sára asszony erre haragjának egész batteriáját engedé működésbe jönni.

— Hogy a pokol kutyái ragadozzák el a te redves őseidnek a csontjait! Hát azért kellett az én Emmámat elverned a háztul? Hogy örölnének spódiumot az egész csontöregapádból! Hogy égetnének belőlük suvickot!

— Asszony! — ordíta fel szörnyű haraggal Decebál, s lábával nagyot dobbantott. — Ne káromold az őseimet!

— Köpök az egész őseid lajstromára! Az én ősapám székely lúfó primór volt már akkor, amikor a te őseid még sátorozó csavargók voltak.

De már erre egész bösz indulattal rohant Decebál e rettentő káromlás elkövetőjére, megtorlásra készen. — De nem hátrált ám meg előle az asszony. Ha ő az egyik öklét emelte föl, felemelte az mind a kettőt, s a szemei olyan szépen forogtak hozzá, hogy szív legyen, aki annak helytáll.

Decebálnak eszébe jutott az a bolond jóslat, amit a fia mondott: „Itt ezen a helyen fogod visszakapni azt az ütést, amit

nekem adtál, és egy olyan kéztől, amelyik ellen nem is védheted magadat.” Jónak látta nem kísérteni meg, hogy beteljesül-e ez a jóslat — ilyen hamar. (Más kéz lesz az!)

Visszanyerte hidegvérét. Az okosabb enged. Az erősebbnek illik a hátrálás. „Hosszú haj, rövid ész”, morzsolá a fogai között, s azzal megfordult, s hátratett kezekkel ment a múzeum túlsó oldalára.

Sára asszony pedig előbb sírva fakadt, azután durcásan dobta oda a szép aranyrámába foglalt miniatúr arcképet Decebál lábához.

— Most már elveheted a görbe nyakú konteszt magad! S meghíhatod az Avakumot násznagyodnak.

. . . Akik az előzményeket ismerik, könnyen ki fogják találni, hogy került ennek a phrasisnak az eleje és a hátulja egymáshoz?

— — — — —
Ezúttal nem küldtek senkit az eltűnt Emmácska után, hogy hozza vissza.

XXXVI. A PRAKTIKUS EMBEREK

Manó a kezébe vette az útításkáját, s a hátsó ajtón meg a kerten keresztül tovabballagott.

Hát biz ennek ez a természetes lefolyása. A kitagadott fiút nem szokták négylovas hintón eltovábbítani, hanem megy az a legközelebbi alkalmatosságon, gyalogsorban.

Mehetett a kerten keresztül, anélkül, hogy valaki megkérdezte volna tőle, hova megy. Maga a kert is hirdette a ház hanyatlását. A pázsitot felverte a bogáncs, a farkkóró; az utakat ellepte a perje, néhol az út közepén óriási halmot hordtak össze a vereshangyák. Egy-egy fa, amit a szélvész keresztül-döntött az úton, ott hevert, míg befutotta a repkény, teleszótta a sárga taplógomba. Nincs már itt kertész. A nagy halastó ki van száradva, a békanyál, mint sárga szemfödél lóg alá a víztökök kóróiról a szélein. A hattyúkat, pávákat megette a görény. A délszaki növényeket elfelejtették egy télen betakarni, azok kifagytak. A rózsabokrokat elnyomta a folyondár; a vadaskert fái sudárszáradtan meredeznek elő az aljbozótból, az őzeket, nyulakat kipusztították belőle a farkasok, hiúzok meg a vadorzók. A patak egy nagy felhőszakadáskor elvitte a hídját, s nem csináltak helyette újat; aki át akar rajta menni, lehúzza a csizmáját, s átgázol. A kert kapuja zárva, nincs már kapuőr, aki nyitogassa, hanem a kerítésen van rés törve, azon járnak ki s be. Minden azt hirdeti, hogy a gazda csak vendég a háznál.

Manó, mielőtt elhagyta volna az apai házat, kiszemelt egy szép egyenes somfacsemetét a bozótból, s hozzáfogott a zsebeli késével, hogy ezt kivágja tőből — úti pálcának.

E munkája közben észre sem vette, hogy valaki utána jön, és megszólítja.

— Ugyan, édes drága úrficskám, mit csinál itt?

Dorkó néni volt, nagy batyúval a hátán.

— Botot vágok magamnak az útra, Dorkó.

— Hát maga is elmegy innen? De jól teszi. Én is elhagyom a házat, de még képpel sem fordulok felé soha többet.

— Hát magának mi baja van, Dorkó?

— Megütött a tekintetes asszony. Pofon ütött tegnap este. Soha életemben, amióta a kontyot feltették a fejemre, meg nem ütött engem senki, mert nem szolgáltam rá. Most sem vétettem semmit. A mamsell azt mondta, hogy menjek oda, csókoljak kezét, majd megbocsátanak. Hát ha éhen kellene meghalnom!

(No lám! Még ennek a kegyelemkenyéren megvénült banyának is van büszkesége!)

— Aztán tudja, édes úrficskám, hogy miért ütöttek pofon? Éppen maga miatt. Azért, mert tegnap este elmondtam azt, amit láttam. Ő küldött oda az úrfi után leskelődni, s aztán, hogy az igazat elmondtam, hogy milyen áldott jó szívvvel ápolgatta azt a beteg kalugyert, hát azt mondta hogy ne locsogjak, s hogy mégis tovább beszéltem, hát felképzelt.

— Menjen kend az útjára! — utasítá el Manó a banyát. — Nem akarom, hogy az anyám ellen panaszkodjanak előttem.

Dorkó néni nagy dohogva odább ment. Manó megfaragta a somfabotot, s aztán a vállára veté, a végére akasztva az útításkáját éppen úgy, mint azelőtt hét évvel, mikor elszökött mendikásnak.

Az a somfapálca volt az egyedüli öröksége, ami a tűzhalmi uradalomból rámaradt.

Ezúttal nemigen messze vitt az útja. Tanusvár gyalog is csak egy óra járás a tűzhalmi kastélyhoz, sétálva bemehetett.

Alig ismert rá a városra a nagy égés után. A házak legtöbbje még csak teléből volt felépülve. A kálvinista templom

tornyának, a hajdani hegyes tető helyett csak olyanforma házisipka volt nyomva a fejére, a „Régi Nap” ismét felépült kétemeletes háznak, de a felső emeleten még nem voltak beállítva az ablakráámák, s az egész fal még várt a bevakoltásra. Hanem az új címere nagyszerű volt, hordófenéknyi küllős ábrázat aranyból, alája írva: „Az új régi naphoz”. Dabajkó úrra is rá lehetett találni, de nem ráismerni, mert a nagy tűz alatt összeégett az ábrázata, egészen új bőrt kapott, de fájdalom bajuszt nem.

A kérdezősködésre, hogy idebenn van-e Mántay úr? készséggel utalta a jövővényt, hogy ott van a Numero I-ben.

Manó sietett fel hozzá. Benyitott a szobájába, eldobta a kezéből a táskáját, botját, s odaborult a jó barát nyakába.

Az is összeölelte, csókolta, amellet szertelen jókedvvel kacagva.

— Hát itt vagy már? Ugyan vártalak. Nézd, még egy második ágyat is hozattam be a számodra. Tudtam, hogy ma itt fogsz lenni!

— Hogyan tudad, bátyám?

— Hát mire való az asztronómia? Meg a trigonometria? Azt megtudtam, hogy három nap előtt Tűzhalomra megérkeztl. Azt is tudtam, hogy tegnap vége volt a tractuális gyűlésnek, ma a vendégek eltávoztak, magatokra maradtatok. Az aurea regula szerint azon a napon neked futnod kell a tűzhalmi kastélyból. — Ugye kidobtak?

— De még meg is vertek.

— Azt is tudtam. Csak egyszer?

— Az apám ütött meg.

— Akkor ötven percentet megtakarítottál. Én azt szántam neked, hogy az anyád is megver.

— De szomorú dolog ez nagyon.

— Dehogy szomorú. Hát a püspök, mikor bérmál, nem oszt-e gyöngé pofonokat a lelki gyermekeinek? Hát a királyok nem ütessel avatták-e fel a lovagjaikat? Olybá vedd a dolgot.

Ki is tagadott az apád, ugye? No, hát csak kezdj hozzá, hogy rögtön valami munkához láss, mert bizony mondom neked, hogy egyszer valamikor a szegény apádat, anyádat még neked kell eltartanod vénségükre! — Van-e kedved velcm kompániába állni?

— Csak tudjam, hogy mi feladatomból les.

— Tudod te azt, hisz azért jöttél ide. Azt már tudod, hogy az isteni Széchenyi megkezdte a Tisza-szabályozást. (Én nem vagyok nagyon adakozó a címzésekkel, de aki a mocsár-fenekből kenyértermő földet teremt, annak csak méltán kijár ez az epitheton.) Egy egész tér szakaszmérnöki munkálatait én vállaltam el. Lámpással keresem az olyan embert, mint te vagy, s ha megkaphatom, bársonyban köttettem. Hahaha! Daróc is jó lesz. No, hát darócba foglaltatlak. Csúnya munka ám az hallod! Amelyiknek gymra van hozzá, annak esze nincs hozzá, amelyik meg értené, az a Bécsből hozott technikus, az harmadnap patécsot kap, s vagy elpatkol, vagy elszökik. Ilyen átkozott kemény fickó kell nekem, mint te vagy, aki kitanulta az egész mesterséget, s beéri hétszámra sült halal meg foghagymás pirítóssal.

— Felváltva!

— Természetesen. Aztán a nyáron nem látunk ám épített emberi hajlékot, hanem ott hálunk a töltésen. Téltre bekerülünk Véreskőre a mappákat elkészíteni. Mikor minden készen lesz, sok pénzt kapunk, hanem addig a markunkból élünk.

— Az igen természetes.

— No, hát szeretem, hogy megegyeztünk. Ez az egész bagázsia, amit magaddal hoztál?

— De bizony még akarok hozni valamit.

— No, csak valami fölösleges dolgot ne.

— Feleséget akarok hozni magammal.

— Feleséget! Asszonyt?

— Még leány.

– Akkor te roppant praktikus egy ember vagy! Hiszen ez hiányzott nekünk! Egy asszony, aki a számunkra megfőzi a vacsorát, a paprikás halat; amikor mi fáradtan előkerülünk a mocsárgázolásból, hát készre vár, aztán tiszta inget mos ránk. Mert remélem, hogy ilyen leány az, akibe beleszerettél, akit el akarsz venni?

– Tökéletesen ilyen!

– Becsülöm az eszedet. Nem is ér az semmit, azért venni feleséget, hogy majd az pénzt hoz a házhoz. Veszedelem az csak. Azért nem házasodtam én soha. Egyszer voltam szerelmes egy szép menyecskébe, özvegyasszony volt, szívesen hozzám is jött volna. Aztán egy izromban együtt utaztunk a nagyváradi Püspökfürdőbe. Tudod, nekem szokásom az útikészülékemet versbe szedni, hogy valami el ne maradjon. Nálam egy disztichon kiadja, de őnála hét soros hexameter lett belőle, le van írva a tárcámban, hallgasd meg:

„Kuffer, láda, bőrönd, utitáskák, kis doboz és nagy,
Szélvankos, ridikül, teafőző, pájdli, necesszér,
Úti bukét, ibrik, kávémalom és repülőso,
Kesztyűtágító, vasaló és hajbodorító,
Sál, bajadér, vikler, legycző, umbréla, napernyő,
Mopszli, kanári kalitkástól, pesztonka, szakácsné,
Hála Istennek, komplett a schwere bagázi.”

Nem tudtam megtanulni könyv nélkül, inkább megszöktem eleve.

Manó nevetve biztosítá a barátját, hogy az ő kedvese éppen olyan könnyű szerrel utazik, mint ő maga, s az igényei olyan szerények, aminők csak valaha a száznyolc ázsiai magyar törzs leányaié lehettek a pusztában, amikor még a magyar nyelvben ez a három szó: ajtó, ablak, ház nem volt meghonosítva.

– rNo, hát akkor gratulálok hozzá. Persze szökik?

– Természetesen.

— No, hisz ott rá nem talál a famíliája, ahol te a háztüzedet meggyújtod. Van egy szigetünk a kurusi láp közepén. Nem is trigonometriai pont, a pózna sem jelzi. Az lesz a közepe egy nagy falunak ötven esztendő múlva. Körüle a mocsár a legszebb búzatermő róna fog lenni. Most még csak lélekvesztőn lehet hozzá jutni. Már most is népes telep. Van rajta kilenc gunyhó. Kettő az enyim, a többi a munkásaimé. Az egyiket odaadom nektek. Választhatsz belőle, amelyik jobban tetszik. Az egyik egészen új, most raktuk össze nádkévékből; a másik már régi; azt ott találtuk, vadászkunyhó lehetett. Hanem ez sokkal regényesebb, egészen befutotta a szederinda, a tetejében van egy fészek, kilenc kis fiók nádiverébbel.

Manó tapsolt örömeiben.

— Éppen ilyent ígértem én a kis kedvesemnek! Szakasztott ilyent! Jaj, hogy örült neki előre!

— No, hát hozd bele minél előbb!

XXXVII. HOL VAN A MACSKA?

Tehát már minden szükséges dolog megvolt, aminek egy szerencsés házasságot megelőzni szokás: apai részről a kitagadtatás, aztán meg egy nádkunyhó, aminek a tetején van egy fészek kilenc nádiveréb-fiókkal. Mi kell még hozzá? „Egy nagy bogrács, hat cseréptányér, egy tucat főzőkanál, egy duplapuska, egy vizsla, só, paprika, lőpor . . .”

(„Soh'se számláld! Azt mind beszerezem én. Te csak a menyasszony után láss!”)

. . . és végül a menyasszony.

Ezt azonban szöktetni kell. — S az a nagy tudomány.

Mikor Manó Bécsbe visszakertült, s a legközelebbi éjjeli ablakparádé alkalmával értesíté a kedvesét az eddig történetekről, az is eimondta neki, hogy idehaza hová gyarapodtak a kül- és belügyek. A mama és a grófné egész ostromot áll ki a versenyzők részéről. Amint az egyik bolond megkezdte, a többi tódul utána. A mama védi azt az álláspontot, hogy csak az oltárlépcsőn keresztül lehet a leányához eljutni. Aki kezet kínál, annak neim nézik az ábrázatját. — S akad ilyen is; gazdag, de rücskös.

Innen nem szabadít ki más, csak a szökés.

De az minálunk nem olyan könnyű.

Éjjel a mama mélyen alszik, de a kapu be van zárva, s a házmesternének meg van tiltva azt bárkinek is kinyitni. Nappal pedig ez a szokás.— Hogy a mariahilfi utcából a Bástya utcai házig eljusson Lizandra, az ott folyton ólálkodó kémek miatt mindennap más meg más álcát kell felvennie.

Egyszer tejáruoló leánynak öltözik, ki tejskantákkal a kezében minden kapun beénekel; máskor mosónő lesz, aki hosszú rúdra akasztott keményített szoknyákat visz haza, majd meg piacról hazatérő szakácsné, nagy kosárral a karján, aminek a födele alól kilóg a csuka úszfarka. Húsz lépésnyi távolban pedig állhatatosan kíséri egy öreg klaviermesternő, hangjegymappával a hóna alatt, nagy fekete szemüveggel az orrán, régimódi capuchonnal az arca körül. Ez a mama. Lizandra arca ki van festve barnapirosra; kockás zöld kendő vagy bodros fehér főkötő van a fején, fekete álhajjal.

Így senki sem ismeri fel benne a jövőmondó álomjárót, akivé átváltozik, amint a grófné által lakott szállás ajtaján bemegy. Innen ismét ugyanazon álcában tér vissza, kísérve a lakásáig a zongoramesternőtől. Tehát őrizetlen soha sincsen.

— Mármost hát idehallgass, hogy mit csinálj — oktatá a kedvesét a bölcs kisasszony. — Holnap a tejárusnőn lesz a sor. Te a Bástya utca sarkán fogsz rám lesni, s egy bérkocsit tartasz készen a Tofony utcában. Mikor ezt az én zöld kockás kendőmet meglátod, meg a piros máslis cipőmet, s hallod a hangomat, hogy „Kauftz a gutsz obersz!”, akkor előbukkansz, flanírozva. Húsz lépésnyire jön utánam a mama. Ő is rád fog ismerni bizonyosan, de te hiába akarnád őt megszólítani, hogy visszatartóztasd; ő nem engedi, hogy a köztem és közötte levő távolság csak egy lépésnyit is növekedjék, kivált a sarokkanyarulásnál. El fog taszítani maga elől, s akármi nyelven szólsz hozzá, azt feleli: „Süket agyok!” Hanem így tégy. Amint engem meglátsz, rám kacsintasz: „Ej, de kacki leány!” aztán meg egyszerre meglepetést színlelsz, megállsz, utánam bámulsz, ismerősnek látszik előtted az arcom, elárulod a szándékokodat, hogy visszafordulj, és utánam jöjj. Ekkor aztán majd ő fog meg téged. Ő siet rád ismerni, a jó barátságot felújítani, visszatartóztat, hogy meg ne láthasd, melyik ház ajtaján osontam be a Bástya utcán! Majd elmondja nagy sopánkodva,

hogy meghaltam, vagy kolostorba mentem, vagy valami ilyenformát, amíg gondolja, hogy én már helyben vagyok, akkor aztán utadra ereszt; de még a sarkon folyvást utánad fog lesni, hogy nem térsz-e vissza? Te azonban továbbmegy, s hátra sem nézsz többet, hanem bekerülsz a Torony utcába, ott fogsz engemet találni a Braunfeld-palota kapuja alatt, amint tejet mérek meszellyel a szakácsnéknak. Akkor aztán felülünk a bérkocsidba, s vágatunk, amerre nincs a világ bedesz-kázva. Megtanultad a szerepedet?

Manó tökéletesen megtanulta azt.

Csak egy aggodalmát akarta még elmondani.

— De hát, te szentem, te oltárképem, nem félsz velem egyedül elfutni a világba? Paptól meg nem áldva, oltár küszöbén át nem lépve, apa, anya átkától kísérve?

A leány megsimogatta a fiú fejét.

— Hát nem magad mondtad-e, hogy szented vagyok, oltárképéd vagyok? Ha tőled félnék, kibem bíznam akkor? Megyek én teveled, ahová te viszesz, s ha azt mondanád, hogy az égő pokolba vezetsz, tudnám, hogy ott sem engeded, hogy egy hajam szála is elégjen, oda is veled mennék. Nem tehetsz te velem semmi rosszat, hiszen szeretsz . . .

Bárcsak a színpadon tudnának olyan jól eljátszani egy vaudeville-t (próba nélkül), mint ahogy ezek végigjátszták a maguk vígjátékát. A cselszövény tökéletesen sikerült.

Sáromberkyné éppen úgy fogta el az utcán Manót, ahogy tervezve volt, úgy tartotta diskurzussal, hogy a tejesleány után ne sompolyoghasson, s azután megnyugodva benne, hogy a leánya ezalatt bement a titokzatos házba, búcsút vett a fiútól, s maga is odabandukolt.

Nagy elővigyázattal kellett élnie. Föltehetette a kapusnéról, hogy az sok oldalról meg van vesztegetve a kémkedésre. Neki nem volt szabad elárulni, hogy a grófnéval van valami összeköttetése. Egy hátulsó falépcső vezetett az ő szállásához,

ahol ő napestig verte a zongorát, csak akkor hagyta abba, amikor a két szállásból egymásba szolgáló akusztikai csövön át a leánya hívó hangját hallá megcsendülni. Akkor aztán odaült a „Dionys fülébe” De soha a grófné szállására fel nem ment. A világ előtt nem ismerték egymást. Az kereste fel őt a máriahilfi házában esténként, ahol aztán Sáromberkyné már nem volt zongoramesternő.

A delejes álom órái meg voltak szabva; tízaranyos látogató csak ezek alatt nyert bebocsáttatást.

Sáromberkyné ezúttal nagyon sokáig várt hasztalanul a jeladó hívásra. Már a dél is elmúlt. A hintók gördülése jelzé, hogy látogató jött; de az megint olyan hamar eltávozott.

Egyszer aztán a Lizandra hangja helyett a grófné mély alt hangját hallja átzenszenni a hangközlő kürtön.

— Madame! Nem jön ma el a kisasszony?

— Micsoda? — kiált vissza a mama elszörnyedve — hát nincs odaát a leányom?

— Én még ma nem láttam.

— Par tous les diables! Ez szép dolog volna.

Azzal félretéve minden elővigyázati óvintézkedést, rohant le a főlépcsőkön, fel a grófné márványlépcsőin, be az elfogadóterembe! Az inas eléje jött azzal a jelentéssel, hogy ma nincs séance; a somnambule nem jött ide alunni.

Annak nem akart hitelt adni, betört a grófnéhoz, — az nem látta Lizandrát. Az ágyfülke üres volt.

Sáromberkyné annyira elfeledkezett az alakoskodásról, hogy egyenesen a kapusnéhoz futott le, azon követelte, hogy mit tud arról a milimáriról, aki ide tejet szokott hordani?

Az tudott róla felvilágosítást adni.

— A Dierndl benézett ide korán reggel, s ezt a levelet hagyta itt a madame számára.

— Kinek szól a levél?

— A grófnénak.

Tehát előbb a grófnéhoz kellett felvinni a levelet.

A borítékban azonban csak egy lepecsételt levél volt, mely Sáromberkynének volt címezve.

Ezt a leánya írta. A levél tartalma ez volt.

„Kedves anyám! Jelentem neked egész tisztelettel, hogy férjhez megyek, ahhoz az ifjúhoz, akit régóta szeretek, ő is csak engem szeret. Jól ismered. Tanussy Emmánuel. Nem akarok többé senkit megcsalni, senkinek hazudni. Igaz, hűséges asszony akarok lenni. Annak a művészetnek, amire te tanítottál, vége. A pénzt, amit ezzel szereztem, használd békével, és élj nyugalomban; ne törd magadat tovább a világgal való küszködésben; nekem lesz annyi kényelmem, hogy boldog leszek vele. Mindig szeretni foglak, de a kedvesemet még jobban szeretem, s megyek vele örömbbe, bánatba. Isten veled. *Lizandra.*”

— Ez nem igaz, ebből egy szó sem igaz! — dühöngött Sáromberkyné a levél olvastára, aminek a tartalmát a grófnéval is közölte. — Én tanítottalak csalni, hazudni, engem is megcsalsz. Hamis nyomra vezetsz! Majd bizony te egy quietált hadnaggal szököl, — ha már szököl, akit apja-anya elvert, egy átkozott garasa sincs, mikor előtted vannak mások. Engem bolonddá nem tesznek.

Rögtön szaladt, fiakkerbe vágta magát, vágatott a Hotel Wandlhoz. Ott lakott Ponthay Gil Blas.

Ez volt legindokoltabb gyanújának tárgya.

Nem kérdezte, föl van-e már öltözve? Nem borotválkozik-e? Betört hozzá.

Az pedig éppen borotválkozott.

— Hová tette ön a leányomat? — rivallt rá még az ajtóból.

A jámbor tüzerhadnagy majd az állát vágta le a borotvával ijedtében erre a szóra; az egyik orcája még fehér volt a szappanhabtól.

— Mi történt a leányával? — kérdezé elförmedve.

— Elszöktették! Ön tette azt! Hol van? Adja elő!

Szegény Gil Blas, ha tüértiszt nem lett volna, sírva fakad.

— Én szöktettem el? Én? Hiszen most borotválkozom.

Nem is folytatta hát a borotválkozást, ledobta a szőrvakaró kést, letörülte a képe másik feléről a szappant, az hadd maradjon borostásnak, s aztán felnyitogatta a szobájában levő szekrényeket, kommodokat, hogy lássa az asszonyság, hogy önála egy csepp elszöktetett leány sincsen. „Szégyen, gyalázat ez! Hát így kell vigyázni egy anyának a leányára?” (Még utoljára neki állt feljebb!) Utoljára olyan krawalt csaptak, hogy pincér, szobaleány mind összeszaladt; azt hitték, egymást ölik.

— Megálljon madame! Én tudom, hogy ki cselekedte ezt az *alváló árulást!* — monda végre a kis gróf. — Így bízzék az ember meg az atyafiaiban. Ne nálam, hanem a bátyámnál, a Don Juannál keresse a leányát! Óh én bolond! Még órá bíztam a titkomat! Jöjjön madame. Én vezetem önt hozzá. Együtt megyünk oda. Megállj, te áruló!

Azzal felölté az egyenruháját, kardot kötött, vitte magával Sáromberkynét a Hotel Londonba. Az volt Don Juannak a rejteke.

Az bizony még az ágyban feküdt, de kihúzták onnan, s kényszerítették felöltözködni, előadva neki duettben a forró vádat, amely árva fejét terheli.

Don Juan csak a kezeivel csapkodta hol a homlokát, hol a térdeit e megtámadás és felöltöztetés alatt, s nem volt más felelete rá, mint „kolosszál!”

— Kolosszális gazember vagy! — üvölté a fülébe az unokaöccse. — Én neked elmondom, hogy egy ártatlan leány érényét hogyan akarom megmenteni a világ csábjai ellen, s te magad odamégy, s elcsábítod! Becsület ez?

— Becsületem szentségére esküszöm, hogy nem én tettem! — menté magát a nagybátya. — De én tudom, hogy ki tette! Hát hinné azt valaki? Nem! Ilyen dolgok még XIV. Lajos erkölcstelen korszakában sem történtek, hogy a női ártatlanságot, akit a fiú őriz, az apa csábítsa el.

— Micsoda apa?

— Nem az enyim, hanem a tied, Adalbert gróf. Annál keressük. Ott fogjuk megtalálni.

Sáromberkynének volt oka lehetségesnek találni ezt a kimenetelt. Adalbert gróf neve valóban ott szerepel a Sommacampagna grófnő lajstromán, a fokozott ajánlatok között. Ő is a női erény biztosításában fáradozott.

„Rontsunk rajta!”

Most azután már Sáromberkyné harmadmagával, (mint egy párbajra hívó) jelent meg a gyanúsított leányrabló szálásán, a Hét Választófejedelelemnél.

Adalbert gróf pedig éppen a gazdasági számadásai gyökeres átvizsgálásába volt elmerülve, mikor betört hozzá az ellenes hadosztály.

Az unokaöcs, az anya és a szülötte magzat együttes támadását kellett egyszerre kiállania. Kettő kétfelül, a harmadik szemben támadta meg. A tragikai jelenetek leghatásosabbikának volna ez nevezhető. Egy elvetemedett apa, akit a fia és az unokaöccse leckéztet, míg egy kétségbeesett anya lábainál térdel, s kezeit tördelve kéri tőle számon a leányát.

Neki azonban ez csak bosszúságot okoz, mivelhogy érzi tökéletes ártatlanságát.

— Édeseim, nekem hagyjatok békét. Én a leányotokért felelősséget nem vállalok. Nem mondom, hogy a szándék hiányzott volna nálam az ilyesmihez, én nem vagyok hipokrita; de hőstettekkel, amiket el nem követtem, ékeskedni nem akarok. Ne échauffírozzátok magatokat. Hallgasson rám, madame. Én ismerni vélem a talány megoldását. Itt mi részt vettünk egy concursusban; melyikünk nyom több fontot? Ekkor előállt egy negyedik, aki azt mondta, én nehezebb vagyok, mint ti hárman, s azzal mi mind felbillentünk. Hát nem jött ön rá arra a gondolatra, madame, hogy aki önt megfosztotta a leányától, az csak egy nagy hatalom; — az a Simphonides herceg.

Most gyült egyszerre világosság a felháborodott erényvédők agyában. Különösen a mama kezdett legmélyebben belátni a titokba.

Nagy volt az elkeseredése.

A jelenlevő három nemeskeblű férfiú mind a legönzettebb célból ajánlkozott pártfogolni a leányát, de a herceg egészen fölöslegesnek találta ezt az előjátékot. Ő egyszerre színt vallott, s megmondta, hogy ő egészen aranyból van; amihez hozzányúl, annak is mind arannyá kell változni.

— Menjünk hozzá most együtt mind a négyen, és vonjuk őt számadásra!

Ezt indítványozta maga Adalbert gróf.

Az indítvány végre is lett hajtvá.

A herceg saját palotájában lakott. Éppen déjeuner-nél ült; maga volt a dúsan megrakott asztal előtt.

Ponthay Adalbert névjegyére az egész ostromló dandár be lett bocsátva hozzá. Mind jó ismerősök; de különösen az Sáromberkyné, régibb és újabb jó időkből.

— Hum, hán, ha! — fújtatott, amint a vendégeit csoportostól felvonulni látta. — Foglaljanak helyet! Reggelizzünk együtt. Nem! Semmiről sem akarok hallani addig, amíg reggelizem! Aki nem akar velem tartani, nézhet, de hozzám nem szólhat.

— Herceg! — szólt a nőoroszlán bátorságával lépve a kolossz elé Sáromberkyné. — A leányomrul van szó.

— A leányáról? — kérdezé a nehéz férfiú. — Hát van a madame-nak leánya?

— Igen. A somnambula a Bástyá utai házból.

— Áh! — Hát az nem a grófné leánya?

— Nem. Az enyéim. A herceg egy levelet írt a grófnénak.

— Ahán! Egy levelet. — Ugyebár madame, a somnambule minden titkot kitalál, ami mások leveleiben van írva?

— Nem volt erre szüksége. A herceg mindennapos látogató volt a séance-on, elmondhatta neki szóval is.

— Haha! Igaz. Elmondtam neki szóval is. Sokszor lecsörömpölt a rézfüggöny. Nagyon erényes leány volt. Hum!

— A vége az lett, hogy ön elsöktette a leányomat.

— Hán! Hán? Én elsöktettem?

— Igen, herceg! — hangzott kvartettben ez a vád: mind a három Ponthay gróf sietett nyomatékot adni az anya állításának.

— De hát, par exemple, hadd tegyek én egy előzetes kérdést madame-hoz. Csakugyan elszökött önnek a leánya, vagy pedig csak kiment sétálni, unalmában? Hán?

— Itt van a levele, amiben tudatja velem, hogy itthagyt.

— Megláthatom azt a levelet? — Áh! Gyönyörű szép írás. Az embernek kedve volna ilyen betűkkel teletetovíroztatni a testét. Hát mit ír a kicsike? — Ohó! — Diable! — Nous sommes battus et volés! — Hisz azt ellopták tőlünk! — Hiszen megírja, hogy kivel szökött el! Itt van. Tanussy Emmánuel.

— Tanussy Emmánuel! — kiálta fel mind a három Ponthay gróf.

Erre aztán elolvasta nekik az egész levelet a herceg, s egy pohár chablis-t öntött utána.

A levél felolvasására mind a három Ponthay tett egy megjegyzést a szöktetőre.

— A háladatlan! — kiálta fel a Nagy Mogul.

— No nézd a mendikást! — szörnyűködék a Don Juan.

— Az imfámis áruló! — pattogott a Gil Blas.

— Dehát mit keresi ilyenformán madame mirajtunk a leányát, hán? — kérde a herceg.

— Mert nem hiszek az egészből semmit! A levelet csak azért írta a leány, hogy engem hamis nyomra vezessen.

(Hiszen ő tanította arra, hogy mindig mást kell mondani, mint ami igaz.)

— De én elhiszem! — kesergett a Gil Blas. — Kitelik tőle az ilyen gonosztett. Ismerem én ezt a fickót! Majd rátalálok én. Azonnal megyek minden hírlapba beiktatni a kihívásomat. Arra elő kell neki állni, ha gavallér ember. Ne féljen madame, önnek vissza kell kapni a vadmacskáját vagy micsodáját? A leányát!

— De köszönöm én azt szépen; én megyek a rendőrségre.

És úgy tett mind a kettő, ahogy mondta.

Sáromberkyné szaladt a rendőrségre, ott volt egy régi ismerőse, egy polizeirath, aki a titkosrendőrség ügyeit vezette. Elmondta neki, hogy a leányát elszöktették; azt akarja tudni, hogy hová lett.

A tanácsos úr tréfás ember volt; azt a tanácsot adta Sáromberkynének, hogy az ilyen titokteljes talány nyitját legjobban megtudhatná, ha elmenne Sommacampagna grófnő hírhedett alvajáró csodakisasszonyához, s attól kérne útbaigazítást.

— Hiszen éppen az a jövődömondó csoda az én leányom! Azt szöktette el valaki!

Erre aztán a tréfás tanácsos úr igen komoly tanácsos úrrá változott át.

— No, hát akkor, madame, én is elhiszem, hogy az a csoda-hölgy igazán clairvoyante volt; mert a rendőrfőnök éppen ma adta ki a rendeletet, hogy ezt a sok feltűnést okozó szemfényvesztő nőt egy titkos rendőrfőnök látogassa meg (miután ökelme államtitkokba és diplomáciai pletykákba is bele szokta magát ártani), s a vele összekötetésben álló egész társasággal együtt helyezze őrizet alá. És mármost áldja ön meg, madame, azt a cserék embert, aki a leányát elszöktette, mert a mai séance után mind valamennyien ott duzzognának önök a kóterben. El ne mondja ön senkinek másnak ezt a dolgot. Én úgy teszek, mintha nem hallottam volna semmit . . .

— — — — —
Gil Blas pedig nem restellte a fáradságot, hogy a bécsi és budapesti lapokba beiktassa a következő kihívást:

„Tanussy Emmánuel, volt császári főhadnagy, ezennel felhívatik általam, hogy lovagias úton elintézendő becsületkérdésben velem holtartózkodása helyét egy hónap alatt okvetlenül közölje. Ha e felhívásomnak eleget tenni vonakodik, a gyáva-ság vádjával fogom megbélyegezni. Gróf Ponthay, tüzérhadnagy.”

Csakhogy oda, ahová az költözött, nem jár hírlap!

XXXVIII. JUSTUS FRAUS

„Justus Fraus!”

— De furcsa név! — mondá Decebál, mikor legelőször meghallotta. Aztán többször is megcsendült a fülében ez a név.

Hát te eladnád az őseid ereklyekincseit a Justus Frausnak, ha a te kezedre kerülnének?

Elvetemült korcsfiú!

Ki az a Justus Fraus?

Mégsem lehet valami közönséges halandó, ha ilyen kincstárt képes felvásárolni.

Nem is érti ez az oktondi fiú, hogy mi ennek az értéke!

Ő csak azt látja, hogy ez arany, amaz ezüst; ki mennyit nyom, annyit ér. Nagy olcsón elvesztegetné — a bolond!

Nagy volt a haragja az elűzött fiú ellen, s igyekezett magát ebbe az indulatba még jobban belehajszolni.

Ez a harag nagyon jó segítség volt elhatározásának megállapításában.

Régóta szorongatott helyzetben volt már. Válogatott a hitelezőkben, mint a tarokkozó a talonban, melyiket vegye fel? A kiadásai aszerint nőttek, ahogy államférfiúi szereplése nőtt — és a feleségének a nagyvilági dámasága; a jövedelmei pedig éppen abban az arányban zsugorodtak össze. A földet költötte a lába alól. Zaklatott órákban néha megöklelte az a szarvas ötlet, hogy jó volna a pénzügyeit valahogy rendbe hozni. Ilyenkor nem védhette magát azon bűnös eszmétől, hogy hátha a Thonuzóba-kincsekhez is hozzá lehetne nyúlni!

Azzal egyszerre helyreállíthatná a rendet a birtokviszonyaiban. Akkor azonnal megszabadulhatna a hitelezők gyűlöletes pofáitól. — És azok között még nem azoknak az ábrázolja a legkellemetlenebb, akik nagy uzsorát vesznek, hanem Ponthay grófé, aki törvényes kamatra adta a kölcsönt, de nyájas mosolygást is követel a találkozásnál; ez a legkeserve-sebb uzsora!

Most még ennek a rossz fiúnak a tartozása is hozzájárul! Abban igazat adott Manónak, hogy ezt Ponthaynak vissza kell fizetni! Ez rosszabb a kártyaadósságnál.

Tehát legyen úgy! De nem te fogod kótyavetyére bocsátani az ősök drága hagyatékát.

Decebál most már egészen logikai egymásutánt talált abban, hogy eddigi makacs ragaszkodását az őskori lelethez megmá-sítsa. A fiú kimondta fitymáló nézetét; az el fogja prédálni az egészet potom áron, ha örökbe rá lesz hagyva. Megelőzni helyes lesz. Végezzon inkább az apa bölcs talentuma.

Nemes elbúsulásának ugyan még azzal is adhatna kifejezést, ha az egész régiségtárát végrendeletileg a magyar nemzeti múzeumnak hagyományozná, hanem arra is talált okot, hogy a hazai tudósokra s különösen a nemzeti múzeumra megnehez-teljen. Azt a remek olajfestményt a zomotor jelenetével ő egyenesen a nemzeti múzeum számára készítteté, s képzeljék! nem lett elfogadva. Az igazgató azt mondta, hogy nem a múzeum képtárába való piktúra. Pedig már csak láthatja, aki-nek szeme van, hogy különb művészi teremtvény, mint azok a németalföldi mázolatok. No, ha Thonuzóba képe nem oda-való, hát akkor a kincsei se legyenek odavalók. Vándoroljanak hát külföldre; ne kapja meg a háládatlan haza.

Miután a kedélyhangulatát így belecserjesztette a világgyűlöl-letbe, mutatóba becsomagolt néhány legcsodálatraméltóbb darabot az ősi kincsekből; az arany sisakot és a vezéri csákányt, s közeledvén az országgyűlés bezáratása, ismét felment feleség-estől Pozsonyba.

Óvatosan kellett hozzákezdenie a kényes üzlethez. Előbb utánajártni a jószágigazgatója által, hogy miféle ember az a Justus Fraus. Bécsi ágense útján e kérdezősködésére a legkielégítőbb választ nyerte. Justus Fraus a legjobb hitelű cég a metropolisban, régi antikvár üzlet a Himmelpfortgasseban, átellenben a „Magyar Koronával”, a „Gábor angyal”-hoz címzett házban. Az üzlet főnöke udvari szállító, minden külföldi múzeum és ritkasággyűjtemény bizományosa; képes százezreket készpénzben kifizetni.

Decebál szegre akasztotta azt a fogadását, hogy nem fog Bécsbe menni soha, hacsak nem *zászló után*. Felment biz ő egy pozsonyi fiakkal, s meg hagyta magát vizitáltatni a határ-vámnál, hogy nem visz-e csempészett dohányt?

A jóhírű „Magyar Korona” vendéglőbe szállt egyenesen, amelynek az ablakából éppen ráláthatott arra a kőből faragott Gábor angyalra, melyről az átelleni házat elnevezték.

Dél volt, mikor megérkezett. Olyan sietve akarta elvégezni a dolgát, hogy még este el is mehessen Bécsből, így a neve nem lesz kinyomtatva az idegenek névjegyzékébe, mely adat a történelemírót (ki az ő viselt dolgait meg fogja örökíteni) zavarba hozhatná. Át sem öltözött, úgy ment át úti bekecsben a Gábor angyalhoz.

Az ódon háznak alul bolthelyisége volt, melynek kirakóhelyén régiségek, furcsaságok voltak közszemlére elhelyezve; azok között igen értékes darabok. Amint a boltba belépett, csak egy pápaszemes öregurat talált ott, ki valami ócska könyvet bírálgatott nagyítóüveggel.

— Ez itt Justus Fraus üzlete? — kérdezé tőle németül.

Erre a megszólított magyarul felelt neki vissza (ráismert a nemzetiségére a ruhájáról és a kiejtéséről):

— Ez itt az antikvárius bolt. Justus Fraus úr maga az emeleten lakik.

— Fontos üzleti ügyem volna vele.

— Sürgetős?

— Nagyon sürgetős. Még ma vissza kell utaznom Pozsonyba a *dietaára*.

A pápaszemes erre mély bókot csinált.

— Justus Fraus úr ugyan ez órában a déjeuner mellett ül, de azért uraságotat felvezetem. Szabad a nevéért esedeznem.

— Tanussy Decebál.

A név megtette a hatását.

— Ah! Nagyon ismeretes név előttünk. A nagy bajhalmi lelet! Világhírű kincsek.

Decebálnak csak úgy nőtt a mája az elismeréstől.

A pápaszemes bezárta a boltját, s a hátulsó ajtón kibocsátva Decebált, felvezette az ódon falépcsőkön az első emeletbe. Ott egy vasrácsajtó előtt csengetni kellett; arra megjelent egy livré-be öltözött óriás belülről, s kinyitá a rácsajtót.

— Az uraság étkezik.

A pápaszemes felírta egy papirdarabra Decebál nevét, s beküldte azt az inastól. Decebált pedig bevezette addig az elfogadási terembe. Az is tele volt értékes régiségekkel: szőnyegek, képek, vázák, bronzok, halmozottan.

A rövid várakozási idő alatt három inas suhant végig a termen, a szomszéd ebédlő ajtaján ki és be. Az egyik egy tálat hozott ki egy fajdyúk maradványával, aminek a piros karikás feje büszkén tekint le a porcelán tálról, a másik ellenben egy ezüsttálcán hozta a pudingot, amelyen még lobogott a meggyűjtött borszesz kék lángja, a harmadik egy felnyitott madeirával sietett a helyszínén jókor megjelenni.

— Az úr talán vendégséget ad? — kérde Decebál a pápaszemestől.

— Nem biz az. Magában étkezik.

— Tehát nagy gourmand?

Eközben a kolosszusa az inasoknak is visszatért, s jelenté nyájás vigyorgással, hogy a Commerzienrath úr elfogadja az uraságot.

Az ebédlőterem is fejedelmi berendezésű volt. A falakon vert művű ezüsttálak, a szekrények faragványai, az edények vészművei a cinquecentora vallanak; a kínai, japáni *igazi* régiségek még ezektől is elvitatják az elsőbbség rangját. A szoba közepén a gazdagon terített asztal, s amellelt ült a sokat emlegetett főnök, a régészet mentora, tekintélye, virágos selyemkantusban, egy pohár madeirát szürcsölve: „Justus Fraus”.

Decebál azt hitte, hogy álmodik, — hisz ez *Vakandi Anonymus!*

— Vakandi! — Te itt? — hebegé Decebál.

Vakandi! A penészes földtúró, a cinikus tudós, selyem hálókabátban! A feketekenyér-faló, a pocsolavíz-ivó aszkéta, fajttyúk-pecsenye, plumpuding, ananász előtt, madeiárt pityizálva! Bűvészet ez?

A ház ura e megszólításra csodálkozó tekintettel fordult a Decebált bevezető pápaszemeshez, s azt kérdező németül:

— Was hat der Herr vor?

A vezető odasúgott Decebálnak.

— A pricipális úr csak németül ért.

Decebál egészen megconfundálódott.

— Micsoda? Vakandi Anonymus! Csak németül ért? Aki nem értett más nyelvet, csak a keletieket? Aki a német tudósokkal szanszkritul levelezett? Aki a hunnus szittyá alfabetet föltalálta! Az most nem tud, csak németül?

— Uraságod tévedni látszik a személyben — jegyzé meg a kísérő.

— 'Sz úgy ismerem, mint a saját testvéretem! Hát nem együtt ástuk-e a bajhalmi dombot? Nem egymás hátán silabizáltuk-e a tanusvári tömlöcben a penészes okiratokat? Úgy össze voltunk nőve, mint az újszónyi kettős leányok. Csak ismerem Vakandit!

— Ez az úr *Justus Fraus*. Tudtommal sohasem volt Magyarországon.

A principális úr ezalatt nagy nyugalommal törögette az olasz mogyorót egy furcsa diótörőben. A diótörő mintha csak az ő miniatúr szobrocskája lett volna.

— No, akkor ez egy olyan természeti csoda — szolt Decebál —, amilyen a világon nem fordult még elő. Én meg mernék esküdni, hogy ez az úr az én Vakandi Anonymusom.

A háziúr intett az inasoknak, hogy adjanak széket a vendég úrnak, s előkelő arckifejezéssel mondá.

— Was ist Ihr Anliegen?

(— Hogy mi kívánsága az uraságnak? — tolmácsolá a kísérő.)

— Hagyja abba — utasítá el Decebál. — Nem kell nekem tolmács. Hiszen tudok én annyit németül, hogy nem hagyom magamat eladatni. — S azzal helyet foglalt a principálissal szemközt, s elkezdett vele németül értekezni.

— Tehát az úr Justus Fraus?

— Szolgálatjára.

— Régiség- és ritkaságkereskedő?

— Bécsben, Antwerpenben és Hamburgban.

— Hallotta ön hírét a bajhalmi cölöpsírleletnek?

— Olvastam róla.

— Csak olvasott?

Minden szájfelnyitásnál jobban meggyőződött róla Decebál, hogy akivel beszél, senki sem más, mint az ő régi ismerőse. Ezek a rendetlen fogak, amik közül egy előreáll, ezek a ráncok a száj körül: nem! Ilyen arabeszkék nem fordulnak elő másutt, mint a földtúró fizimiskáján.

— Ismeri ön „Barrer et Son” antikváriusi céget Londonban?

— kérdezé tovább.

— Nem ismerem — szolt stracchinót kenve egy szelet zsemlyére Justus Fraus úr.

— Nem ismeri? Hisz ön hozta oda hozzám Snopkins urat?

— Én sohasem voltam az úrnál, és sohasem láttam Snopkins urat.

— Bocsánat! A nagy hasonlatosság hoz tévedésbe. Nekem a Barrer et Son cég 48 ezer font sterlinget ajánlott a bajhalmi lelet kincseiért.

— Az nagy pénz — szólt fejét kétkedően ingatva s az ezüst-késsel piszkálva a fogát Justus Fraus.

— A királyi biztos jelenlétében tette az ajánlatát.

— Kár volt el nem fogadni — szólt Justus Fraus, valami hegyes sündiszó-tüskét dugva a fogai közé.

Hogy ezt ugyanaz a pofa mondhatja, amely a düh extázisába jött, mikor arról volt szó, hogy Mántay Móric odaajánlotta a kincseket az anglusnak!

— De „*barátja az erénynek!*” — kiálta fel Decebál magyarul.

S a diótörő képmása még erre a címzésre sem mosolyodott el. Értetlenül nézett a bolt hivatalnokára: „Mit tesz ez a szó?” „Freund der Tugend”, tolmácsolá az.

A magyarázat mégiscsak megmosolyogtató Justus Fraus urat.

— Aha! Igaz ugyan, hogy az „erény” is a *ritkaságok* közé tartozik, de azért nemigen akadnak rá mai nap *amateurok*. Leszállt az ára, mint a conchyliaáknak.

S ezt mondva, inte az egyik inasnak, hogy hozza oda a száj-öblítő csészét.

Decebálnak még azt is látni kellett, hogy Vakandi Anonymus hogy öblíti ki előtte a száját, porcelán csészébe, evés után. Ezt már nem bírta elviselni!

Felállt a székéről, s áthajolva az asztalon, ezt kiáltá magyarul Justus Fraus úr szeme közé.

— Akasztófára való gazember vagy!

Erre a szóra csak megmozdul tán az arca?

Nem az.

— Was sagt der Herr auf *italienisch*? Casto, fara, vallo?

No, ha még ez is olaszul van neki!

A boltügynök tolmácsolás helyett az öt ujját táncoltatta a homloka előtt, ami néma szótár szerint annyit jelent, hogy a látogató úrnál valami nincs odahaza a felső emeleten.

Decebál kapta a kalapját, s minden búcsúvétel nélkül ott hagyta Justus Fraus urat az asztalánál.

A düh és a bámulat kevergett az agyában.

Lehetséges-e az, hogy két ilyen tökéletesen egymásból szakított emberi torzkép létezessen a világon? Az egyik Magyarországon, a másik Bécsben? Az egyik a föld alatt él, a másik fényes szalonokban; az egyik koplal, kucorog, a másik dobzódik, dúskálkodik; az egyik pogány vérű szittyá, a másik stocknómet; az egyik cinikus, a másik epikureus. Az senkit sem címez, ez magát is Commerzienrathnak titulálja: amaz egy sündisznó, emez egy angolna; de a feje ugyanaz mind a kettőnek.

Létezhetik két példány egy és ugyanazon emberből vagy gnómból?

Ha pedig ez a két alak csakugyan egy, ha Vakandi Anonymus ugyanaz, aki Justus Fraus (mint ahogy azonos az éjjeli pávaszem lepke a gazevő hernyóval), akkor mit jelent ez az alakoskodás? Kinek a javára vagy a kárára rendez valaki egy ilyen komédiát? Hiszen annak az alaknak, aki Vakandi név alatt lett Decebálnak meghitt barátja, éveken keresztül kellett azt a szerepet következetesen keresztülvinni, sok nyelvet megtanulni, magyarul a régi és új írásmód szerint írni, beszélni, levéltárakba magát beleenni, romok közt, puszta halmokban ásni, túrni, kaparni és az alatt egy ilyen fényes palotát, nagy üzletet, szibarita életmódot elhagyni. Mire való volt ez? — Hisz utoljára is a Thonuzóbakincsek fel lettek találva. — Ez valóság. Se nem álom, se nem csábulat. Meglehet, hogy ma, midőn *kínáltatnak*, nem akkora az értékük, mint volt, amikor *kérettek*; de mégis kincsek azok. Tréfából nem vezette őt azokra Vakandi. Sőt még önérdékből sem, mert a felfedezés után még csak vissza sem tért hozzá, s csak egy értékes darabot sem vitt el az akkor lefoglalva tartott kincsekből emlék gyanánt; később pedig nem is mutatkozott.

Micsoda nyitja lehet akkor ennek a megfoghatatlan találynak?

Egy villám nyilalt végig a gondolatai közt.
Csak olyan rövid világosság, aminő a cikázó villámé szokott
lenni.

Az a fiától kimondott szó jutott eszébe.

„Azt az ütést, amit nekem adtál, itt ezen a helyen fogod
visszakapni! . . .”

Hol? Micsoda helyen?

A Thonuzóba-kincsek tárában.

Miért adta a fiának azt az ütést?

Azért, mert „rongy”-nak nevezte a kincslelet legdrágább
darabját.

Ez a fiú már tudott valamit Justus Frausról.

Nem! Ezt a gondolatot nem hagyta megöröködni.

Inkább éjszakai sötétség, mint ilyen világosság!

Sietett vissza Bécsből; s megesküdött, hogy soha többet
halandó teremtésnek még csak azt sem engedi meg, hogy a
szájára vegye a Thonuzóba-kincsek nevét.

XXXIX. AZ ÚJ VILÁG KEZDETÉN

Az Alföldön már hat hete, hogy nem esett az eső, harmatnak híre sincs. Kánikula közepén járnak, s a csordakutakból is mind kifogyott már a víz. Az egész kiterjedt rónán, egyik város tornyától a másikig nem látszik semmi zöld; fakó az egész táj, egy-egy sárga folt virít ki csak itt-amott, ahol a szikfű virágozik, másutt meg egy hosszú fehér sáv rémlik, ahol a szikso úgy felverte a földet, hogy lapátolni lehet. Árva fűzet, galagonyát, rekettyebokrot behúzott a hernyósereg fehér hálójával, egy levelet sem hagyott rajta, még a kutyatejet is megette valami féreg. Billió a prücsök, aminek a cirpelése olyan, mintha a forró földnek az izzó zizergése hangzanék ki belőle.

A láthatárt nem látni, azt eltakarta a délibáb; mintha egy örült tenger, maga a mesés özönvíz nyargalna magasra hányt hullámokkal végig a messzeségen, felkapva tornyot, boglyát a hátára, szigetnek, felfordított tükör képmásával. A boglyát még tavalyrul feledték ott, megáporodott, penészes sásszéna; a múlt télen nem kellett az ökörnek, majd megeszi a jövő télen csemege gyanánt. Most ott nyargalász gulya, ménes az avar pusztán; ha volna mit, sem tudna legelni, mert bántják a bogarak. A pásztorok alig győznek szaladgálni a szárnyékot kereső marha után. Egész folt seregély repül a nyomukban, azoknak meg ez a sok marhakínozó légy a lakodalmuk. A komondorok sem törődnek a kötelességükkel, mind ürgét kaparni járnak; ebből van elég.

Csak a bivalynak van esze; az befeküdt a mocsárba, csak a feje látszik ki belőle. A mocsárnak nem árt a szárazság; a holt

Tisza ellátja vízzel, az a sötétzöld tenger arra kelet felé, rőt-hamvas hullámaival csak úgy gúnyolja a kiaszott rónát, a negyvenezer holdnyi nádas gályát hordhatnak a hátán. Látszik is valahol a közepén olyan gályaforma, de mégsem az, egy óriási fűzfa az, ami bizonyosan olyan helyen nőtt fel, ahol nem fértek hozzá, hogy levagdadják az ágait rőzsének; felnőhetett a maga kedve szerint derék lombos fának.

Délután még fojtóbb lesz a vak meleg, a bögölyök, legyek még vakmerőbben támadnak meg embert és állatot, a birkanyáj összedugja a fejét, a komondorok a hátukon hentergőznek, a halászmadarak sírva kóvályognak a víz fölött, a parti fecske egész gyülevéssel tölti meg a léget; „valami idő lesz!” dörmögi a számadógulyás, gyanúsán pislogva a süvege karimája alól a déli láthatár felé. Ott borulni kezd; talán esőt hoz a szél, ha ne ha jégesőt? Csúnya fakó felhő emelkedik szörnyű gyorsasággal az égre, a szélei rongyosak, a mélye rőtbarna. Nem hoz az egy csepp esőt sem, mert az egész porbul van; a homok megmutatja, hogy ő tud repülni. A felhő elkergeti a délibábot tornyos szigeteivel együtt, s aztán betakarja a rongyos köpönyegével a fél láthatárt, a nyugotit, a keleti ment maradt. A szél harsogásába belevész minden hang, madársivítás, marhabömbölés, emberi káromkodás. A forgószél tölcseré, nagy udvart seperve maga körül orsózik végig a rónasíkon, jaj annak, ami a sodrába belekerül. Útban kapja a nagy szénaboglyát; egy perc múlva fel van az torgatva, s repül az ég felé. De még a számadójuhász is, aki a boglya alá menekült. Azt is felkapta a szélmenyasszony táncos fodra, s egyszerre csak azt veszi észre, hogy repül; szerencséjére megtalálja a jobbik esztét, s hirtelen kiakasztva a nyakából a lebegő szűrét, azt engedi az égbe rohanni, s maga leesik a földre.

A böszült vihar vágat tovább, felseperve a mezőről a prücsköket, a mocsárból a békákat, s estefelé a Kárpátok alján fogja bogár- és békaesővel agyonrémíteni a szegény hegylakókat.

Lesz dolog a szétszaladt marhát összeterelni majd! Némely meg sem kerül.

És még ebben a nagy ítéletidőben is akadt olyan gonosz indulatú állat, amely nem félemlítve meg a haragos fergetegtől, az általános zűrzavart saját önző céljaira felhasználni nem átalakodott. — Két nagy ordas farkas jött elő a berekből lappangva; az egyik komondorfarkas, a másik agárfarkas, ahogy meg szokták őket különböztetni. A mocsárban úszkáló bivalyok közül egy fiatal előhasi tehén jó messzire beúszott a holt Tiszába; azt szemelték ki áldozatul. Utána vetették magukat. A bivalytehén észrevette a veszedelmet; a társaihoz nem menekülhetett már vissza, az útját elvágták a csikaszkok; bivalyfővel azt találta ki, hogy a nádasba meneküljön, ott talán megszabadul a gonosz üldözőitől. Azok lubickoltak utána. Egy nagy fekete fej elől, két kisebb utána. Nemsokára eltakarta valamennyit a nádrengeteg.

— — — — —
— — — — —

Az a nagy fűzfa ott a nádas közepett valami sziget otlétét árulja el. Kiemelkedő földhát van ott a vizek birodalmában. Hogyan került oda? Talán avargyőr volt? Vagy talán kunhalom? Útközet emléke, halottakból összehordott halom? Vagy csak neptuni torladék, mint a Debrecen melletti halomlánc? — Körös-körül keríti a nádas. Csak a Tisza felől van egy nyílás a náderdőbe vágva, ahonnan csónakkal a szigetre lehet járni.

Ez a sziget nem tud semmit a nagy országos aszályról. Itt szép zöld minden. A víz színén most adják ki javában a bájjilatukat a nufár bőrszerű sárga rózsái, a buzogányos nád tetejéig felfutott a vad hajnalka, fehér tölcsevírágaival; a meneteles partról aláhajlik a rózsaszín fűzény (lithrum) virágpalcája, a lilaszín elecs (butomus) ernyős mászókaróján tornászi gyakorlatokat végez a fűzöld leveli béka, a vízi gyöngyvirág, gyűszűnyi fehér csengettyűivel, a gyalogbércse (clematis) háromszirmú kék harangjával kiharangozzák a titkokat, amiket

a pázsitos nefelejcs megsűgott, — hogy ott beljebb a sziget mélyében még különb tündérvilág van.

Piros virággombú lóhere és ezüstlevelű pimpó (potentilla) nőtt közös pázsittá, ami körül hófehér csiperkegombák kupolái domborodnak elő félkörben a (népmonda szerint ott táncoltak a tündérek karéjban). A piros nadálytő, s a sötétkék vadzsálya virágait méhek dongják körül; azoknak is közel van a házuk. Azok a nagy odvas fűzfák a sziget belsején: egész őserdő fűzfából, aminek az alja virágos bozót.

S ez a sziget nagyon jól ismert föld a világ előtt. Legelőször is az állatvilág előtt. A part mentében egész sorral állnak végig a gémek és a pelikánok, lesve a vickádozó halakra, amik a víz felszínére felhányják magukat. A halászsas le-lecsap egy kövér potyka után, s viszi a prédáját egy nagy kiszáradt fűzfára elkölteni. Az a légben halászó szárnyasok közös étkezője. Hulladékaikból egész domb támadt ott, de gondoskodnak ketten a köztisztaságról: a hangyanemzetség, meg a szederinda, azok betakarják, félretakarítják, ami kellemetlen. Zivatar elől azután egész serege a szárnyasoknak, ami nem a káka tövén fészkel, menekül a fűzfák közé, s van akkor zajos gyülekezet! Különben csak a nádiveréb próbálgatja csendes meleg napon, hogyan lehetne egyszerre a fülemilét is, meg a varangyot is énekben utánozni?

Az az egy kimagasló óriásfűz pedig úgy látszik, hogy a maga fájának a fejedelme. Emberek között is megesik, hogy egy kinő olyan magasra a többi közül. A derekát alul nyolc ember nem érné át öllel. Repedezett kérgét nemcsak arasznyi zöld moha fedi, de egy repedésén végig bóbiskolnak az ott élőködő kosborok (orchys) virágfüzerei, legyeket, szúnyogokat mímelő kelyheikkel, s a vadkomló, meg a pénzlevelű folyondár úgy összevissza szótték az ágait, s lógatják alá a füzereiket róla, mintha ők volnának ott az urak.

Pedig már a belseje a vén fának csak egy nagy odú, amiben egy embercsalád elfér. Hanem ennek a nyílását egészen elta-

karja egy nádkunyhó, ami már réginek látszik, nemcsak azért, mert fekete, hanem a rajta megtelepült népség bizonyossága szerint. Egészen befutotta azt a tetejéig a tüskés földiszeder granátszín szárával, fekete és piros bogyóival s folyvást nyíló fehér virágaival; az oldalában van talán tíz madárfészek, a csupjában a legnépesebb; azok már tollasodnak. A tövében pedig egy tüskésborznak van a pincelakása, aki nagyon jól itthon találja magát; éppen most vitt haza egy egeret a fiai számára.

Sem a sündisznök, sem a nádiverebek és cinkék nem érzik magukat feszélyezve azáltal, hogy rajtuk kívül még egy vendéglakója is akadt a háznak.

Az ám, még egy idegen madár, dalos madár.

Odakinn jár most a szép pázsitos fűben, ott éncel.

A cipőit levetette, talán hogy a friss pimpópászsit szőnyegének a harmatján üdítse rózsaszín talpacskáit? Nem biz az. Be kell gázolnia a vízbe, fehér szoknyáit a térdei közé szorítva, hogy a merítőhálót kihúzza. — Jó fogás volt; egész csoport páncélhátú kecsége vickándozik a hálóban.

Az énekes madár addig is dalol, amíg azokat megtisztogatja.

Ottan áll a bogrács, készen, a szolgafára felakasztva; jó paprikás halászlé készül abban ma estére. Teljes tele bográccsal. Úgy látszik, az énekes madárnak nagy családja van!

Igaz! Hisz a fűzfáson túl látszik kibukkanva még egynehány nádkunyhó, de azok már újak.

Lizandra rózsét aprózott, tüzet gyújtott a bogrács alá.

Azután még egy rakás fát gyújtott meg, s apró fanyársakat faragott; azokra meg sügérek lesznek felvonva, előbb száz késvágással megszabdalva, azokat úgy sütik meg a parázshalom közé tűzködve cserepcsíkon, a zöldcsíkos hátú halacszkák már ott vickándoznak madzagra fűzve a kopoltyúban; ezeket horoggal fogták.

De amint a kopoltyúhoz kiment, amelyet a part melletti mély víz alatti gödör képezett, egész csodát látott: a nádas-

ból százával úszott ki a part felé a vízikígyó, magasra feltartott fejjel, s azok között, mint egy-egy főhadnagy, a tekenősbéka, sajtyszerű pistyogó süvöltését hallatva. Lizandra nem félt a kígyóktól, megszokta a barátságukat még a Styx szigetén; csak álmélkodva nézte őket, hogy igyekeznek a rekettvebokrok közé elbújni. Ezek éreznek valamit. Csodálatos, hogy az időjárás tünetényeit azok a lények, amelyeknek nem adatott mód, amivel gondolataikat egymással közölgék, előre megérik: leghamarább a pókok, azután a hüllők, majd a madarak. — Nemsokára megzendül a mocsár, a vizek szárnyas népe mind felkerekedik, egész tábort járva, sikoltozásuk, krákogásuk elárulja félelmüket, a legkonokabb ellenségek feledik az ősi gyűlölködést, halászsas, héja, gém, kócsag, gődény, sirály mint egy vert armádia összekeveredve kóvályog a légben, s megszáll csapatostul a sziget fűzfáin, civakodva az ülőhelyért, a gázlók raja odahúzódik a bozót sűrűjébe, s hívogatja egymást nagy trombitaszóval.

Az a nagy vihar kergette ide valamennyit, mely a tiszántúli rónán végigtáncolt.

Az pedig nem jön ide. A szél-ara nem akarja a viganóját összecsatakozni a mocsárban, jobban tetszik neki a szilaj keringőtánc ott a sima rónán, derék táncosaival, a töveikből kifacsart szálfákkal.

Itt az ingovány szigetén csak egy más tünetény jelzi a távoli nagy vihart. Az alkony-ég kigyullad a narancsveresből lángoló bíborba; visszfénye olyanná teszi a mocsárt, mint egy égő tükör, hol a víz kicsillog; ahol meg a nádtenger kalászos síksága takarja a vizet, ott arany hullámokat látszik háynyi ez a tenger.

S e csodavilágításban a sziget minden fája, bokra még fényesebb zöldnek látszik, valami túlvilági zománcot kap minden, maga a parton álló nimfa is a csendes víztükörbe nézve, mint egy zöldarcú tündért látja saját képelmását abban.

Végre őtet magát is nyugtalanítja ez a megmagyarázhatatlan pompája a tüneményes égnék. El-elnéz a nyílt vágás felé, amerre a szabad Tisza látszik. Talán vár valakit, amiatt aggódik. Kisgyermek korától fogva megszokta az egyedüllétet, emberkerülte *bútjában* (Eiland).

A sok vízi madár egészen ellepte a szigetet. A pelikánok olyan közel jönnek hozzá, hogy szinte megcirógathatná a fejeiket. Az ágon ülő mindenféle ragadozók meg éppen a nagy fűzfára szállásolták be magukat. Onnan ugyan egy lövéssel elrezzenthetné őket, van puskája odabenn a gunyhóban, de ő ugyan a világ minden kincséért meg nem tudna lőni egy madarat. Egy madarat! Az Istennek azt a kedvenc állatját, akinek szárnyat adott, hogy hozzá felemelkedhessék; egy más világ lakóját!

A leáldozó napot eltemették már a láthatár olvadt arannyá vált felhői; de azért a ragyogó ég tovább fénylett. Az átfutó szél után, mely itt a szigeten csak mint egy sebes fuvallat csapott keresztül, egyszerre feltömjénzett a szigetvilág növényzetének fűszerpárázata; az esti lég tele van ambrával; minden levél illatot áraszt, ami az érzéket kéjesen mámorítja. Ezt a gyógyellenszert találta ki a természet a mocsárlég miazmái ellen.

De hát más édes illatok is vannak; teszem a paprikás halé!

Lizandrának a bogrács után is kellett látni, hogy kozmát ne kapjon a halászlé. Jól állt kezében a főzőkanál, mikor megkóstolta a paprikás levet; nincsen-e túlsózva? — Nem volna nagy csuda. Azt mondják a sós levesre: „Szerelmes a szakácsné.” — Hát aki a szeretőjét csak minden szombat este látja!

Egyre neszel, ha nem hallatszik-e a távolban az evezőcsapás? Az nem, hanem valami más. Valami csörtetés a nádtenger között, koronként felhangzó rekedt bőgéssel és valami vad csahintással, ami nagyon különbözik a kutyaugatástól. Mikor az ember először meghallja, lúdbőrös lesz tőle a teste.

Vajon mi lehet ott?

Az elvert bivalyt üldözi a két toportyán a nádason keresztül.

A bivaly hatalmas úszó; az bele nem fárad. S a vízben le nem foghatják a farkasok, mert maga alá gázolja a megtámadóit; ki kell őt kergetniök valami szárazra, hogy megosztozhassanak rajta.

A bivalynak viszont, azért, hogy ő bivaly, nagy az ő filozófiája.

Valahol maga előtt tüzeket lát égni. Gondolja, hogy ott emberek vannak; talán pásztorok, komondoraikkal. Arrafelé veszi az útját.

Egyszer aztán, ahol a nádas megszakad, s mélyebb víz jön közbe, melynek folyása van a Tiszából, előtör a bozótból az egész vadásztársaság.

Elöl a bivaly orinótlan nagy feje, széles orrát magasan fel tartva, a víz színén úszó vízitök, a békakorsócska széles levelei, kövér mákfejei közül forró párát fújtatva az orrlyukain át, utána kétoldalt felhegyezett füllel a két ordas feje; szemekik zöld fényben ragyognak, csattogó szájuk a vizet habuckolja.

Egyenesen arrafelé tartanak, ahol a két tűzrakás ég.

Lizandra egy percig zsibbadt érzékekkel áll, elbámulva e látványon. Jól érzi a közelgő veszélyt. A menekülő barom idehozza magával a két fenevadat.

Elfuthatna előlük; a kunyhónak jó deszkaajtaja van; a nádkéve ugyan nem védelem a farkas ellen, mert az azt szét tépi, hanem az odvas fa üregéből lábtó vezet föl a fára, ott biztos menedék van, mint egy őrtoronyban.

De amikor azt a szegény üldözött állatot meglátta, amely bivalypofájával úgy ki tudta fejezni a rémületet, aztán hozzá azt a két cudar, fertelmes dúvadfejet, kárörvendő, vérszomjas, agyarkodó tekintetével, tajtékzó, fogcsattogtató szájával, ördögileg villogó szemével, akkor valami szívki cserélő düh szállta meg egyszerre; az ijedség haraggá lobbant fel, mint a füstből a láng: nem elfutni előlük, de rajtuk hajtani támadt kedve.

A kunyhóban volt felakasztva a dupla puska, megtöltve öreg göbecsre. Aki azt otthagya nála, megtanította rá, hogy kell vele bánni; vadludat, túzokot hogy kell meglőni. Azok ugyan tőle mind akár ott fészkelhettek; de most ezen a két csikaszon ki akarta próbálni, hogy mit tud.

Ahol a víz sekélyé vált, a bivaly már feneket ért a lábával, s csülökre kapva gázol ki; a két ordasnak még ott úszni kellett; ezzel elmaradtak néhány ugrásra az áldozattól. A bivalytehén, amint a partra kikapott, elhagyta az ereje, térdeire esett, s tehetetlenül dugta bele a fejét a hangafabokorba. Az egyik farkas diadalcsahintással rohant feléje egyenesen, a másik betanult, sunyi stratégiával került eléje kullogó lépésben.

Lizandra a két tűzrakás között foglalt állást. Az is igen helyes hadászati pozíció volt. Szépen az arcához fektette a puska agyát, jól odaszórtotta vállához, csendesen megvárta, míg a puskacső hegye ott lesz, ahol a farkasnak a feje van; akkor elrántotta a ravaszt, a fegyver eldőrdült, s a dúvad nagyot ordítva ugrott fel a levegőbe, s aztán hanyatt vágta magát. Gyönyörű lövés volt. Azzal hirtelen a másik farkas ellen fordult, mely éppen akkor dugta elő a bozótból a fejét; annál már egy kissé elhamarkodta a dolgot, de azért az is megkapta a magáét. Nem pusztult el ugyan a lövéstől egyszerre, még elinálhatott; de hogy nagyon megbánta a dolgát, azt bizonyítja a keserves ordítózása, ami nemsokára elnémult a sziget távoli bozótjában.

Lizandra egészen más embernek érezte magát. Valamikor gyermek korában azt kérde Manótól: hát te hogy tudtál egyszerre leányból férfiúvá változni? — Hát így ni!

Aki ember a talpán, az a férfi! Egész ember: az a férfi.

— Ezt csináljátok utánam bécsvárosi, pestvárosi kisasszonyok!

S még a diadal tetejében egy jótett emléke! Megmenteni egy ártatlan életet!

Hát nem ártatlan életű-e a bivalytehén?

Hogy fekszik ott elnyúlva a földön, bizalomteljes önmegtartózással! Apró, pislogó szemeiben valósággal ragyog a könny. Ez a vízőzön előtti vastagbőrűek világából itt késett idomtalan állat még sírni is tud; még valami rekedt nyöszörgése is van, amellyel a maga érzését ki tudja fejezni, s ha egyéb mimikára nem képes is, megrázza a fejét, s a füleit összecsatogtatja.

Lizandra megszánta a szegény állatot, s odament hozzá. Térdére vette a nagy nehéz fejét azzal a serteborzas orrával, s beszélgetett hozzá: „Tehenkém! Bivalykám! Ne félj, már nincs farkas.” S aztán kínálhatta kötényébe szedett fűvel.

A bivaly aztán egyet gondolt: felállt a két térdére, majd mind a négy lábára; de még mindig úgy reszketett, hogy csupa szájalom volt nézni ezt az ormótlan állatot.

Lizandra kitalálta a bivaly baját. Az elejtett farkastól fél.

— No, ne reszkess, majd elmegy az innen!

Azzal megfogta az elejtett dúvadat lompos farkánál, s elvontatta a sűrű bozótba, hogy a bivaly nem láthatott rá többet.

Akkor aztán az őslény visszanyerte a világhoz való bizodalmit; megrázza a bőrét, s nekiállt a jó kövér fűnek, legelni. Ilyent sohasem kapott ő otthon „a nagyságos mamánál”.

Most aztán Lizandra is hozzálátott ám a maga háziasszonyi kötelességéhez. A halászlé már készen volt a bográcsban; azt most már csak ott kell hagyni a hamvadozó zsarátnok felett, hogy forrón maradjon; a cserepcsíkon sülő halat majd süsse meg ki-ki magának, az úgy jó. Most aztán csak az ital után kell látni, mert a jó vacsorának ez a koronája. Bornak itt híre sincs, azt nem lehet tartani, mert megecetesedik, de annál jobb nektár készül a vadszeder levéből, mézes vízzel felhígítva. Azt mindig frissen lehet készíteni, a fűzfák köpűi, a szederbokor indái bőven adják az áldást. Lizandra két fekete, máztalan korsót megtöltött e nemzeti itallal. Hahaha! Biz az őseinknek is ilyen áldomást hoztak a feleségeik, mikor még a honkeresésben fáradtak a határtalan pusztán, ahonnan nem látszának Tokajnak, Ménesnek hegyci.

De az ivadékoknak annyiban mégis jobb dolguk van, hogy őket már pusztai barangolásaikban elkíséri az a fekete bab, aminek a levét úgy híják, hogy „kávé”.

Még ez is az ő dolga volt. Vasserpenyőben megpörkölni a kávé, aztán két nagy lapos békasó között apróra őrölni, bögrében megfőzni. Megisszák majd utoljára abból a pohárból, amiből a szederbort itták, cukor helyett mézet kapnak hozzá. Kávéskanál is van, apró békateknőkből, amiknek ügyesen készített nádszár nyele van. Ezek az eszközök mind kívül vannak felaggatva a kunyhó falára szép rendben és tisztán tartva.

E sürgés-forgás közben meg-megütötte a fülét az új vendégnek a rekedt dörmögése. (Nincs ám ennek több annál az egy hangjánál.) Ki nem tudta találni, mi baja? „Hiszen, ha szomjas vagy, előtted a nagy víz!” Utoljára a bivalytehén azt tette, hogy odajött hozzá. Olyan bizodalmas alázatos nyájassággal közelített, mely minden gonosz szándékot kizárt. Ha egyszer a bivaly valakit megszeret, annál nincs ragaszkodóbb állat, nagyobb igazság kedvéért még a szája is tele volt hosszú csátéval, amit csak úgy apródonkint morzsolgatott befelé. Ismét mekegett valamit, s a vastag orrával egyet taszított a védasszonyán.

— No, hát mi bajod? Mi kell?

Újabb nyöszörgés.

— Talán a fiadat keresed? Hja, bizony szegény kis borjút ma nem tudom, ki szoptatja meg.

No most egyszerre rájött! Fittyet vetett az ujjáival.

— Ahá! Ilyenkor meg szokták a tehenkét fejni. Az lesz a baja. — Ejnye, ez bizony okos dolog lesz. Mindjárt segíték én rajtad.

Gyorsan futott a sajtár után, előbb kisúrolta azt homokkal, mert biz abban azelőtt méz volt. Sohasem próbálta a fejést, azt sem tudta, ülni kell-e hozzá vagy térdelni. De szépen sikerült. Egész sajtár megtelt jó, illatos bivalytejjel.

Arra aztán a nemeslelkű szarvas állat, mint aki legjobban ismeri a házirendet, vezetés nélkül odacammogott a nád-gunyhó mellé, hozzádörzsölte az oldalát a fűzfa kérgéhez, s aztán eltehenkedett a számára vetett alomban, a falevelekben, átadva magát a bölcselkedő kérésnek.

De milyen nagy öröme volt Lizandrának az új szerzeményen! Majd hogy meg fogja lepni az urakat. Mántay Móric egészen meg volt elégedve az itteni állapotokkal, csak néha sóhajtott fel, hogy de jó volna egy kis tejeskávé! Abban megvan minden földi boldogsága az embernek. — Hanem ez itten abszurdum. Tejért tíz mértföldnyire kellene menni, s mire idehoznák, már akkor az sajt és savó volna, nem tej, hát csak félre kell tenni a kívánságot.

Lizandra azt gondolta ki, hogy a vacsora végén meglepi az urakat a tejeskávével, s majd hogy engedi nekik töretni a fejüket a találgatásban, honnan csordult ide az égből a friss tej? Addig ne tudjanak az istenadta bivalyról semmit.

XL. ESKÜVŐ A FÜZFA ALATT

Egyéb baj nem történt ott, mint amely rendszeren meg szokott esni a kezdő vadászón, hogy a visszarúgó puskájának a ravasz-takarója sebet vágott a lövöldöző jobb kezének a mutatóujján. Sebaj! Be lehet kötni falevéllal, s aztán hangosan dalolni hozzá: „Mevágtam az ujjam, de nem fáj. — Fügefalevelet tettem rá. — Fügefa levele, gyógyíts meg; — Kedves, édes rózsám, csókolj meg!”

Talán meg is hallják azt a nótát? Úgy tetszik, mintha evezőlapátok ütnek a távolban a taktust hozzá.

Lizandra egy jó szál fűzfavesszőt vág le, s annak lehántja a héját. Ilyen szép fehér vesszővel szokták megfenyíteni a kényeztetett rossz gyermeket, aki soká elmarad a háztól, s késő este veti haza.

— Lesz neked „kapsz”!

Nemsokára feltűnik az alkonyégtől ragyogó csatornában az első csónak, abban csak két férfi sziluettje látszik. Az egyik evez, háttal van; mégis ráismernek. — Hogy dobog a szíve, mikor azt meglátja! Pedig még csak egy fekete árnyék, mely a lapátolás közben előre-hátra mozog, mint egy gép. Abba is idő telik, amíg a csónak odáig ér, ahol ki lehet kötni a parton. A másik két ladik messze elmarad mögötte, pedig azokat két evezős hajtja, azok a segéd-munkások.

Manó a kormányosára bízza (az pedig Mántay mérnök), hogy kösse ki a csónakot a fűzfához, maga kiszökik előre a nefelejcsbokrok közé, a cuppanó pázsitba.

— Gyere ide, gyere! Tartsd a hátad! — kiált eléje futva Lizandra. — Hát ilyen sokáig el kellett maradni? Ma olcsó lesz a vessző.

S nagyokat füttyentett a kezében suhogtatott fűzág!

Manó aztán szép engedelmesen odatartotta neki a hátát.

Akkor a dévaj teremtés egyszerre megkapta a két vállát orozva hátulról, s hanyatt rántotta a fiút, hogy csak úgy nyekkent, a bokor közé esve. Kacagott és tapsolt a pajkos tettének.

De nagy hamar sírás lett a vége (szokás szerint) a nagy dévánkodásnak, mert Manó hanyatt estében beletenyereelt a földi szederbe, s egy tüske megszúrta a kezét, amit egy hangos „Hüh! Aki a Pilátusa van!” jelzett nála hevenyében.

Akkor aztán odatérdeltek mellé, megijedtek nagyon, engesztelték szépen; megcsókolták azt a szúrás helyét a kezén, egy csepp vér jött ki belőle, azt nagyon megsiratták, bocsánatot kértek, megbánták nagyon a gonosz cselekedeteket: „Ugye, a lábadat is megütötte?” Nem hagytak neki békét addig, amíg rá nem mondta, hogy megütötte; akkor aztán Éva felkapta Ádámot az ölébe, s úgy vitte a két karjára emelve, gyűgyöggetve: „Megütötte szegényke a lábát, megszúrta a kezét, nem tud járni.” Manónak mesterségébe került kiszabadulni a keze közül, s lejutni az öléből a földre. Akkor aztán, hogy bebizonyítsa, mennyire épek a lábai, vissza akarta adni a kölcsönt; de Lizandra olyan ügyes volt, mint egy őzgödölye; cicázva siklott ki a kezei közül, mikor már azt hitte, hogy fogja.

— Valóságos rossz, pajkos gyerekek! — dörmögé Mántay Móric, kiszedve a ladikból a hosszú bádögszelencéit. Manó elszaladt már.

Végre mégiscsak el tudta fogni a Lizandráját! Akkor aztán ő vette Lizandrát a karjára, s vitte nagy diadalommal. Igazi ősemberek, akiknek minden izma, idege, teste, lelke olyan, amilyenek az Isten megteremté! — Egy darab paradicsom ez itt, a Tigris és Eufrates közepén, ahonnan még nem kergette ki a lángfringíás angyal az ősemberpárt. Meglehet ám, hogy

csak azért nem, mert itt még nem ízlelték a „jónak és gonosznak, tudásnak fájának gyümölcsét”.

Hanem ekkor Manónak a szeme akadt meg Lizandrának a bekötött ujján.

— Hát a te drága kezedet mi lelte, angyalkám?

— Hazudjak, vagy igazat mondjak?

— Tudod, hogy a hazugságért megverlek.

— Hát a puskának a ravasztakarója vágta meg.

— Te lőttél!

— Nem hallottad a lövéseket?

— De igen. Azt gondoltam, azok nekünk szólnak.

— Azok másnak szóltak!

— Ugyan mit lőttél?

— Igazat mondjak?

— Ha hazudsz, közel a tenyerem!

— Hát mit lőttem? Két farkast lőttem.

Pács! Már hangzott is a fenyítő tenyér.

No hát picspács! — felelt vissza a két drága tenyér jobbról-balról visszafizetve a kapottat.

— De most igazságtalanul ütöttél meg! Én nem hazudtam. Ha én azt mondom, hogy két farkast lőttem, akkor neked meg kell esküdnöd rá, hogy igaz.

— Jajaj! Esküszöm, hogy három farkas volt, csak ne tépd a szakállam.

— Szakáll is ez?

(Igaz, hogy csak amolyan pehelyféle volt.)

— Hát mondd, hogy hiszed!

— Hiszem! És viselni fogom a bőrüket kacagánynak, azt is felfogodom.

— Csak te kacagj!

A jó paprikás halászlének a szaga már messziről illatozott eléjük.

— Nézd csak! — mondá Lizandra — itt egy tuskó az útban, vigyük oda a vacsorához pamlagnak.

Azzal megfogták ketten kétfelől a nehéz fadereket, s elkezdtek a tüzelőhelyig cipelni. Mántay hasztalan kiabált Lizandrának, hogy ne erőlködjék, megrontja a természetét, várjon, míg ő odaérkezik és segít!

Azért is megmutatta, hogy van hozzá való ereje, csak egy kissé pirosabb lett az arca az erőfeszítéstől. Azon a mohos faderékon elfértek mind a hárman.

Nemsokára összekerült az egész telep; hat segédmunkás a mérnöki műszerekkel, a táblás tokokkal, a háromlábú kukucskálóval, s más afféle ördögös szerszámokkal, amiknek a mesterkedéséből fog az a csuda kikerülni, hogy ahol most ez a rengeteg nádas hullámszik, ott évtized múlva arany búzalkalász tengere veti fel kincseit, s ahol most lélekvesztővel járnak a vizeken, ottan vasút... (Hohó, megállj Pegazus! Hippogryph! Fantáziának is vakmerő ez! Holott még a kerékre vont sín is luxus, ki a bolond jönne arra a gondolatra, hogy az egész utat behúzza keréktalppal?)

Az urak a kanapéra (lásd: fűzfaderék), a munkások a szép gyepre telepedtek; a „háziasszony” osztotta nagy fakanállal mindenkinek a piros halászlevet, nagy karéjokat szelve hozzá a fekete rozskenyérből, amit a hét elején maga dagasztott, maga is sütött ki. (A kemencét hozzá Mántay készítette a parti padmalyba.)

Dicsérte mindenki a szép asszony főztét, a két kancsó, az édes itallal („alamáziának” nevezték el azt ennek a szigetnek nyelvén) sorra járt. Ő maga csak a mások jó étvágyában gyönyörködött (azt mondják, a szakácsné maga a szagátul lakik jól az ételnek), vagy az ura mellé ült le, s annak a tányérjából torkoskodott, s kínálgatta még egy szép falattal, még egy pohár szederborral. Mikor aztán mindenki jóllakott, s kedves egészségére kívánta egymásnak a vacsorát, Lizandra elmosta, eltakarította a bográcsot, tányért, tekenőbéka kanalakat, a két üvegphoharat is kiöblítette; több alamázia nem ivódik, hanem jön befejezésül a kávé. — Ez már nem kell

a parasztnak; a munkások felcihelődnek, nyalábra fogják a szerszámokat, hogy a jó egy hajításnyira levő gunyhóba szállítsák, amelyben Mántaynak van a főhadiszállása; a két úr egyedül marad; Lizandra még a paráznál sűrög-forog, s egy kis idő múlva ott párolog a két pohárban a drága jó illatú kávé, mégpedig tejeskávé, Mántay álmainak paradicsoma.

— Hát ez mi az Isten csodája? — kiált fel a főmérnök, kételkedve látó és szagláló érzékeinek hitelességén. — Tejeskávé?

— Gyöngyöm, galambom! Hisz te boszorkány vagy! — kiált fel Manó. — Azok teszik meg, hogy kést ütnek a száraz fába, s azon keresztül megfejik a falu teheneit.

— Hát azért sem vagyok boszorkány — felelt Lizandra. — Mert én azt a tejet valóságos tehéntől fejtem ki, mégpedig bivalytehéntől.

— De hát hol vetted te azt a tehenet?

— Hol vettem? Az Isten adta. Ugye, ezt sem hiszed? Ugye ez is hazugság? No, hát gyere oda a gunyhó mellé, hadd verem oda hitetlen orrodát a bivaly orrához. Aztán mondd, hogy nem bivalytehén az, amit látsz, hanem redves fa.

A két férfi jobbra-balra támolygott ámulatában, mikor azt az eltagadhatatlan emlősállatot a kérőzők fajából meglátta. A bivaly nekik is mondott valami üdvözlő szót, a maga kevés szótagú idiómáján.

De nagy hirtelen másfelé vont a figyelmüket az az éktelen lárma, ami a kunyhók felől támadt: „Üsd fejbe! Csapd agyon!” kiabáltak a munkások; nagy puffogás hangzott, s nemsokára nagy derendóciával hoztak rudakra fektetve egy kivégzett farkast. Hárman is beszéltek egyszerre: „Ott volt a mérnök úr gunyhójában, az ágy alá bújva; nem haraphatott meg senkit, mert az állkapcája már el volt löve”.

— No, ez az egyik farkas, amelyiket meglőttem — monda Lizandra szelíd, csendes hangon.

Minden ember a meglepetés bámulatával tekintett rá.

— A másik ott fekszik a bokorban. Félrehúztam, mert nagyon csúnya volt.

A munkások azt is megtalálták a vérnyomon.

Manónak jegesedni kezdett a vére.

— Hisz ez rettenetes dolog!

— Dicsőséges egy asszony! — kiálta fel Mántay Móric.

— Hát mit szörnyűködöl most? — szólt vállvonva Lizandra. — Nem elmondtam első szóra, hogy két farkast lőttem? Idejöttek; ezt a bivalytehenet üldözték; én fogtam a puskát, lelőttem mind a kettőt. Nekem maradt a tehén. Te viseled a farkasbőrt kacagánynak.

S azzal elkezdett csúfondárosan kacagni.

Manó pedig odaomlott a lábaihoz, s elkapva azt a sebzett kezét, elhalmozá sűrű csókjaival.

A munkások egymás mellé fektették a két ordast. Hatalmas két állat volt, hím és nőstény; veszedelmes család. Mántay csodálkozásában a fejét verte a tenyereivel.

— Csoda asszony! Valóságos amazon! Férfitől is mesterlövés volna!

A munkások éljent rivallkoztak.

— Le kell húzni az irháikat! — parancsolá Lizandra. — Az én uram azt fogadta, hogy viselni fogja kacagánynak.

— Fogja is! — kiálta Mántay. — Micsoda? Ha az én feleségem lőtte volna, viselném a bőrét, mikor a király elé megyek!

— Én nem tudok szóhoz jönni az ijedségtől — rebegé Manó, s igazán reszketett. — Micsoda veszélyben forogtál! Sohasem hagylak magadra többet.

— Ebben igazad van — szólt Mántay. — Erre az egyre nem gondoltunk, mikor ezt az aprószentet magára hagytuk a szigetünkön. Igaz, hogy nyáron a farkas nem támad emberre. De jövőre mégse kísértjük az Istent. Te itt maradsz, a mappákat elkészíteni, én folytatom a nivellálást.

Manó egészen eltakarta volna, ha lehete a tenyereivel, karjaival a kedvesét, utólag rettenve meg a veszélytől, amiben az forgott. Lizandra pedig dicskedve kiáltozott:

— De hát nem az Isten adta-e nekem ezt a tehenkét? Nem megszolgáltam-e?

Ünnepélyesen elismerték, hogy ez bizony teljesen jogos szerzeménye.

— És így az élet legnagyobb gondjától meg vagyunk szabadítva. Van mindennapra való tejünk.

— Praktikus egy genie! Micsoda talentum! — magasztalkodék Mántay Móric — egész Magyarországon nincs párja a te kincsednek, fiam, Manó!

— De ugyan egész Európában sincs! — tódítá Manó hévvel.

— De ezen az egész planétán sincs! — emelé a mérnök cubicus elevatióra a dicsőítést. — Ilyent csak a tündérmesékben osztogattak. Megörökítjük ezt a helyet, fiam! Hét házzal vagyunk rajta. Egész falu. Adjunk neki nevet, amiben a mai nap emléke fennmaradjon. Írt be a mappánkba. Legyen ennek a helynek a neve „Asszonyvár” Ha lehet „Leányvár”.

Az elnevezés ünnepélyesen elhatározottatott.

— Negyven esztendő múlva város lesz ezen a helyen! S beírták a készülő térképre e kis, pirossal körített folt helyére e nevet: „Asszonyvár” lobogó tűzfénynél.

— No, még egy pohárral ebből a kávéból. Amíg a tűz elhamvad.

Mántay Móricnak nem kellett biztatás; amíg a munkások a farkasirhával elkészülnek, ottmaradt a tűznél, s elkezdett mesélni. Igazán mese volt. Mi lesz egyszer ebből az országból, ha ez a nép elkezd tanulni, dolgozni! Miféle csodákat értek ti meg egykor, mostani gyermekek, amikről a vének ma csak álmodoznak, de azért úgy hisznek az álmaikban, mint a másvilági üdvösségben. Ti azt mind meglátjátok! Benne fogtok élni. Közönséges, mindennapi dolognak fogjátok találni.

Nem lesztek vele megelégedve, továbbálmodjátok a végtelen álmot! . . .

Nagyot fordult már a Göncöl szekere hetes csillagképletével, mire vége lett az áhítattal hallgatott mesének. A tűz is elhamvadt: a munkások kezdtek kívánni az uraknak a nyugodalmas jó éjszakát. Lizandrának a fejecskeje ott a Manó ölében, talán álomnak is adta már magát.

— Menjünk már aludni — mondá a főmérnök.

Fölséges éjszaka! Egy levél nem mozdul a fákon. Hanem ahelyett az ég csillagai erednek futásnak. Hogy rajzolják arany íveiket a sötétké égre. A nádkunyhó nyitott ajtaján belátni. Nincsen ott sötétség; az odvas fa nedves pudvája világít, mintha foszforos volna. Ez a hálószoba megelőzte Edison találmányát.

Csak a halászsasok nyugtalankodnak ott a fűzfa koronájában. Nem férnek egymástól.

— Te ma nagyon rosszul fogsz aludni — szólt Lizandra Manónak. — A fűzfát teleszállta a sok halászsas; tán jó volna őket elriasztanod, egypár lövéssel. Különben még rád esik valamelyik.

Mántay erre a szóra bámulva fordult vissza. (Már menőfélben volt.)

— Hát ez micsoda? Te odafenn halsz a fán? Manó fiam.

— Igen, ott a négy ág között. Ott az ágyam; éjszakára mennyezetet húzok rá gyékényből, meg szúnyoghálóból. Pompás fekvés esik ottan.

— Pompás, akinek pompás! De hát az asszony?

— Az övé a gunyhó.

— Hát te nem férnél el abban? A feleségeddel együtt?

— *Hiszen még nem feleségem.*

— Hogyhogy, fiacskám?

— Tudod jól, apám, hogy még nem vagyunk összeesketve. Idáig szökve jöttünk. Papot nem kapni, ha kapni, sem áll meg. Annak elébb diszpenzáció kell, dimissorialis kell, kereszt-

levél kell, szülői engedély kell, az nekünk mind nincsen. Tehát várunk, amíg mindez meglesz.

— S addig te a fa tetején hálsz, az életpárod meg a kunyhóban?

— Hát így egyeztünk; — azért közel vagyunk.

— Mint Alnufusz herceg az „Ezeregyéjszakában”, aki az éles kardot odafektette maga és a menyasszonya közé.

— Éppen úgy, apám.

— De fiam, ami a tündérmesében megjárta, nem járja Asszonyvárában. Nektek meg kell tartanotok az esküvőötöket.

— De hol veszünk hozzá papot? Embert csak lehetett teremteni; de ki tud papot teremteni?

— Tudok én azt is — szólt Mántay komolyan; azzal a távozó munkások után kiáltott: — Héj, atyafiak, hozzátok el a kunyhómból azt a négyszegletű lapos bádogtokot, aminek gömbölyű dudorodás van a tetején, azután jöjjetek valamenynyien ide vissza, szükség lesz rátok.

Manó nevetett, mint aki tréfát vár ebből. Lizandra remegve húzódott hozzája, mint aki sejtí, hogy nagy komoly vége lesz ennek.

— Hát gyertek ide, gyerekeim — szólt Mántay —, hadd magyarázom meg nektek az ilyen csodatételnek a nyitját. Emlékezel rá Manó, mikor még Emma voltál, aztán odajöttél a dioptra elé alkalmatlankodni, azt kérdezted tőlem, hogyan tanultam én meg a mérnökséget? Szeretnél a nyomomon elindulni. Hát én akkor elmondtam neked, hogy én bizony eleintén papnak készültem, azután a jogászságra tértem át, cenzuráltam is, ügyvédi oklevelet is kaptam, csak azután tértem át a mérnöki pályára. Akkor nem akartalak elriasztani a magam példájával, láttam, hogy komoly ösztönöd van; elhallgattam az élettörténetemből azt, hogy én már káplán is voltam: valóságos felszentelt lelkipásztor-bojtár, s egy álló esztendeig kereszteltem, eskettem, temettem az iratosi híveket. Maig is tartogatom mind az okleveletem, mind a hajdan viselt

selyemstólámat. Itt vagyok én! Ha csak pap kell. Pap vagyok én! S úgy összekötlek benneteket, hogy senki fel nem oldoz.

Manó még mindig kacagott; de Lizandra már szeretett volna elszaladni, ha olyan nagyon nem fogták volna a két kezét.

— Hozzátok már hamar azt a bádogot! — kiabált Mántay.

— De apámuram — szólt elkomolyodva Manó. — Én nem vonom kétségbe a kegyelmed papi minőségét, de a szabályszerű feltételek még akkor is utunkban vannak.

— Ne fájjon neked azok miatt a fejed. Ha én téged a te Lizandráddal összeeskötök, soha semmi Szentszék, vicispán azt meg nem másíthatja; ha diszpenzáció, dimissorialis nélkül tettem, az az én hibám; engem büntetnek meg érte. Mit csinálnak velem? Elcsapnak az „asszonyvári” eklézsia papságából: holtig való káplánságra ítélnék. Peregrinus leszek! Haha! De tirajtatok, Isten engem úgy segítjen, megörököl az áldásom. Soha igazabb áldás még ki nem jött pap szájából, mint amilyennel én elbocsátalak titeket!

Az öregnek megteltek a szemei könnyel.

Erre aztán Lizandra is sírva fakadt, s odaborulva Manó keblére, jólesett neki a kedvese arcát könnyeivel beharmatozni.

Megjött azonban a bádogtok. Benne volt abban ügyvédi, papi és mérnöki diploma szépen egymásra fektetve. Három ember életpályájára elég. A tok fenekéről előkerült a megfakult, penészfoltos selyemstóla is. Azt felkötötte a nyakába Mántay Móric. Aztán fáklyákat gyújtatott.

— Kálvinisták vagytok valamennyien, ugye? — kérde a munkásoktól.

— Igenis, *magyar valláson* vagyunk.

— No, hát akkor válasszatok magatok közül kurátort. Jó lesz Pados András uram?

— Nagyon jó lesz.

— Megvan az eklézsia! Fogja kegyelmed, kurátor uram, az én káplányleveletem; győződjék meg belőle, hogy nem

méltatlanra pazarolja az eklézsia bizodalját, amidőn engemet emeritus iratosi káplányt megválaszt lelkipásztorának.

Egyhangú volt a megválasztás.

— Van hát már eklézsia is, pap is, csak templom volna hozzá — jegyzé meg Pados András uram, a kurátor.

— Az is készen áll. Hát van ennél a felséges nagy fűzfánál különb templom a kerek világon, akit az Úristen saját keze növelt a maga dicsőségére, beboltozott hatalmasabb tetővel, mint a Szent Péter bazilikájának kupolája. Kápolnát nyitott benne, s azt megvilágítá csoda szent fényével, s ideszállítá rá, kik őt magasztalják: az ég szárnyasait; hát nincs-e nekünk templomunk?

— Bizony jól prédikál *tisztelendő* mérnök uram — monda a kurátor.

— Nohát, hogy ezt az Isten alkotta templomot a legünnepeyesebb ceremóniával avassuk fel, legelőször is egy esküvőt tartunk benne. Kend, Pados András uram, lesz a kérő násznagy, Bajnok Márton uram a kiadó násznagy. Tudnak írni. A matriculába a neveiket beírják aztán.

Minden ember komolyan vette ezt a dolgot. Olyan is volt, aki azt mondta, hogy „De így kellene annak igazság szerint mindig menni: ne hurcolnák az embert annyifelé”.

Lizandra most már nevetéssel álcázta a megdöbbenését. Manó biztatá, hogy legyen erős szívvel. Rendén megy minden.

— Megálljunk még — szóló Mántay, leülve a mohos faderékra s egy ív papírt közepén összehajtva. — Az esküvőt meg kell ám előzni a móringlevélnék. — Hát leányom, mi-csoda hozományt móringsolsz a vőlegényednek?

— Én? — szóló nevetve Lizandra. — Hát mit mondjak?

— No majd én diktálom. „Én Sáromberky Lizandra (mondó utánam!) móringolom az én kedves vőlegényemnek, Tanussy Manónak az én bivalytenemet, két farkasbőr bundámat, meg a tíz ezüst forintomat, amit a vármegyétől kell kapnom a dúvadak füleiért.” Jól van, be van írva. Hát te vőlegény, mit móringsolsz a te jegyesednek?

— Testemet, lelkeimet.

Az is be lett írva.

— Mármost hát járuljatok Isten színe elé.

Azzal odavitte őket a nagy, terebély fa kupolája alá, kikérdezte őket: „Szeretik-e egymást?“, egymásba tette a kezeiket, elmondta előttük a nagy holtig való fogadást; szépen utána-mondták egymás után. — Akkor aztán megáldotta őket.

Egy üres könyvből matriculát csinált, abba beírta az első párnak a nevét, aki Asszonyvárótt össze lett esketve. Aki kíváncsi rá, most is megláthatja. Ott van.

Olyan komoly dolog volt ez, hogy minden ember sírt mellette.

Egy most születő új világrésznek a kezdőpontján történt ez — hol az ember folytatja a teremtés művét.

A két gyermek egyedül maradt a kunyhóban, körülöttük az önvilágító odú, előttük a hallgató mocsárvilág, fejük fölöt. az ég sasai, és szívükben egy ismeretlen új világ előérzetet

A távolból még hangzott a munkások lakodalmi népdala:

„Adjon Isten lassú esőt,
Mossa össze mind a kettőt;
Szita, szita, péntek,
Szezelem, csütörtök,
Zab, szerda!”

„Ezt szeretem . . . .”

„Ezt csókolom . . . .”

Lalla!

XLI. EGY BÁLI MEGHÍVÓÉRT

Az idill ott a mocsárlápok között nyugton folyhat tovább. Nekünk szárazföldi lakóknak tudomásunk sincsen azokról a vízi emberekről, akiknek életmódja az, hogy napjaikat a csónak hátán, vagy övig vízben, sárban gázolva töltsek; csíkhálások, tőzegvágók, bibictojáskeresők, sulyomszedők, gyékényfonók, csatornaásók, sziksófőzők, nivelláló indzellérek! Kinek volna kedve közöttük ténferegni? Végezzék a dolgukat.

Aztán holmi apró családi ügynek-bajnak háttérbe kell szorulni olyan nagy országos esemény előtt, amilyen volt a bekövetkezett nádorválasztás. Az öreg József nádor, ki egy évvel előbb ülte meg félszázados nádorsága örömnepét, meghalt, s utána a nemzet rendei legidősebb fiát, István főherceget emelték, szabad választás útján, e második trónra. A nádor volt a kisebbik király Magyarországon. A szép daliás alakot Pest vármegye gyűléstermében avatta fel fényes és hatalmas méltóságába maga az akkori trónörökös, a mostani magyar király: Ferenc József. Haj, micsoda szivárvány lehetett az ott, ami az ezernyi hazafiak örömkönnyeiből támadt, mikor az édes hazai nyelven hallották beszélni a magyar királyfit, először háromszáz esztendő óta, a magyar nádorhoz.

Azután következett a nagy, emlékezetes körutazása István nádornak az egész országon szerte. Egész diadalút volt az. A nemzet minden pártja, minden ajkú népe, minden felekezete eggyé olvadt a lelkesedésben, mint a corynthi nemes érc a tűzben.

Tuhutum vármegyében is nagy előkészületeket tettek a nádorlátogatás ünnepélyére. A főispán hetekkel elébb lement a megye székhelyébe; a termeket feldiszipították, a köznemesség között kiosztották az insurrectionalis réztokos kardokat, hogy egész lovasezreddel fogadják a magas vendéget; a birtokos főurak vetekedtek a pompa emelésében. *Klasszi Vencelnek* (a pesti híres magyar szabónak) a fiatalság számára készített díszöltönyök hónapokig tartó gondot adtak; az öregek előszedték a pompás viseleteket, amiket apáik hordtak a korona hazahozatalának magasztos napjaiban; fontos értekezések, szakértő tanácskozások folytak megyszerte az öltözetforma, a gombok, a sujtás, a zsinórzat kérdései fölött; némely úr titkolta a saját leleményét, meglepetést készített; a hölgyek csodát fejtettek ki a népies viseleteknek úriás pompává áttündéresítésében. Minő főköntők, párták, övek, kötények, fűzött vállderekak, menték, subicák kerültek érvényre! Hát még az ősi násfák, kösöntyűk, mentekötk, rezgők! Az egész ország *visszaifjodott* három századdal.

No, hogy az egész Tuhutum vármegyében a pompás felvonulás babérkoszorúját Tanussy Decebál és a felesége fogják elnyerni, arról még csak kétség sem lehet. A legnagyobb titoktartás dacára is kiszivárgott annyi a közönség közé, hogy Decebál díszhintáját négy fekete mén fogja húzni, ezüstös sallangos szerszámmal, két hajdú díszmagyarban a hátulsó bakon, egy elől a kocsis mellett; a kocsis lobogós ingujjban, aranyrojtos gatyában. A hintót Sára asszony maga egyedül tölti meg, s olyan drága ruha lesz rajta, aminck a hímzésében négy varróleány vakult meg — félig; a feje pedig olyan különösen lesz frizírozva, hogy olyat csak a régi képeken látni; felfelé tömörített hajjal, amibe, mint egy kalpagba, merészen van beleillesztve a briliántforgós lengő kócsagtoll bokréta, míg oldalt a gyönggyel hímzett piros „csákó” fityeg le róla. Csak az olyan termethez és archoz, mint az övé, lehet ezt viselni!

Maga Decebál pedig csupa olyan öltözetet fog felvenni, amihez egész történelmi emléksor van fűzve. Az a tigrisbőr kacagány Rákóczi nyomában repült valaha, azt a megfeketült ezüst páncélinget, a beleszótt aranycsillagokkal Bocskay ajándékozta; az a kard ott harcolt Thököly kezében Pétervárad alatt. Sőt még a Thonuzóba aranysisakját is fel fogja tenni; s akkor meglátja majd ország-világ ezt a nevezetes csodát. A nádor is megbámulhatja ezt a versenytársát a Szent István koronájának. Decebál fogja vezetni az egész nemesi bandériumot. Ez kicsinált dolog; s minden tekintetben vívmánynak mondható, hogy a vezérség őreá bízott és nem Belizárra, az udvarnál grata personára; de viszont az is látba vetendő esemény, hogy Decebál e feladatra vállalkozott, s erre az egy kivételes esetre elfeledte a kurucságát.

(Mi tűrés-tagadás? Biz a férifiútság semmiben sem enged a nőinek.)

A nádorünnepély előtt már tíz nappal, bizvást el lehet mondani, hogy egész Tuhutum vármegyében senki sem beszélt egyébről, mint a bekövetkezendő pompák látványáról.

Ekkor küldettek szét a főispáni hivatalból a meghívólevelek a nádor tiszteletére tartandó fényes táncvigalomra, amit Ponthay Adalbert gróf fog adni.

Már erről is mesemondás volt, amit a fáma előre híresztelt. Micsoda szőnyegek lesznek a termekben? Mennyi ezüst a buffet-teremben? Hány szakács érkezik Bécsből? Katonai zenekar! Bosco! Aztán huszonnégy pár, egyformán öltözött ifjú és hajadon fogja táncolni az újdivatú „körmagyart”. (Világoszöld Kossuth-dolmány, kettős ujjal, az egyik bő, félig nyitott, rózsaszín atlaszbéléssel.) A debreceni diákénekkar lejön, a szünóra alatt a szózatot énekelni. A terem közepén szökőkút lesz, ami essbouquet-t lövell fel; a hölgyek olyan táncrendet kapnak, ami egyúttal legyező. Azt is tudják már előre, hogy maga a nádor-főherceg is fog táncolni egy fordulót, a vármegye legszebb asszonyával. (A sárga irigység fog el

minden hölgyet, ha Tanussy Decebálnéra gondol.) S az a hölgy emlékül egy karperecet kap a nádortul, annak a gyémántokból kirakott névelőbetűjével. — Az ember alig várja már, hogy jöjjön el az a nap!

Hogy az aranszélű boríték felnyitását, amely a főispáni meghívót tartalmazta, mindenütt, ahol asszony van a háznál, az senkinek másnak át nem engedi, az bizonyos dolog.

De oly bámulattal senki sem vizsgálja azt át, mint Sára asszony. Hiszen már tud olvasni, nem kell neki tolmács. De akárhogy nézi is, a saját nevét nem találja a meghívóban. Az csupán csak tekintetes Tanussy Decebál követ úrnak szól.

Történetesen éppen ott volt Decebál is, mikor e levél érkezett.

— Mit jelent ez? — kérdezé Sára hebegve. — A meghívón csak a te neved van. Rólam szó sincs.

Decebál elkapta tőle a meghívót; nem akart neki hinni. Látta aztán, hogy igaza van. Csak őt híják magát.

Először elsápadt, aztán lánggra gyúlt az arca.

— Ez a legmagasabb gorombaság! — kiálta, összegyűrve a markában az egész meghívót. — Hogy mer valaki nekem ilyen meghívót küldeni? Engem! A feleségem nélkül. Ezért keresztül fogunk esni egymáson főispán urammal! Fogadom azt!

Sára asszonynak először nagy elégtételére vált, hogy Decebált — őmiatta — ilyen felgerjedésre kelni látta; hanem azután megijedt.

— Jaj! Kedves galambom; valami hirtelenkedést ne kövess el énmiattam.

— Óh nem! A parádé előtt nem, majd azután; de leszámolunk egymással.

— De hátha valami tévedés van a dologban? — szólta Sára asszony, kapkodva a mentő szalmaszál után. — Lehet a cancelistának a hibája, aki a meghívókat írta.

— Óh nem! Nem az! Szándékosan kikeresett sértés ez; Jól tudom! Tudták az emberek, hogy hol találják el az érzékeny oldalamat.

— Hát mit szándékozol tenni?

— Pipára gyújtok az egész meghívással, és magam sem megyek el.

— Hogyan? Nem akarsz elmenni a nádor ünnepélyére?

— Mit nekem a nádor! Tán nekem szerencse, ha őt megláthatom? — kiálta fel dölyfösen Decebál —; ha nem leszek ott, bizony jobban meg fognak látni, mint ha ott lennék.

— De nekem ez nem vigasztalás — szólt síránk hangon az asszony.

— Ne búsulj! Majd ha én leszek Pannónia királya, én sem hívom meg az estélyemre a Habsburgi grófokat.

— De én nem akarok addig várni, amíg te a Pannák királya léssz; hanem azt akarom, hogy a nádori bálba meghívót kapjak. Nekem az után járj! Az egész világ azt várja, hogy ott legyek. A palatinus velem akar táncolni. Minden ember tudja már, hogy hogyan leszek öltözve; ha ki kell belőle maradnom: annyi, mintha csak a koporsóba fektettek volna. Én ott akarok lenni! Érted?

— Én pedig nem fogok ott lenni! Kimondtam. Még ma, még ebben az órában elmegyek egész fitogatással Erdélybe medveadászatra.

— Hová akarsz te menni?

— Megmondtam. Ahol a medvék tanyáznak.

— Nem eresztelek! Nem szabad engem itt most szegényszemre elhagynod. Ha olyan szerelmes ember vagy, most mutasd meg! A feleségedről van szó! Bizonyítsd be, hogy te vagy a kiskirály Tuhutum vármegyében. Piha! Egy Tanussy Decebál feleségének kell-e visszafordulni a tanusvári megyeház útjából, mikor az egész megye minden nemesasszonya, leánya hivatalos oda? Hát férfi vagy te? Aki elszaladsz világgá,

ahol egy kis ellenkezést találsz, s otthagysz az asszonyodat a piac közepén a nevetők gúnnyának?

— Majd megmutatom én, hogy bosszút tudok érted állni; de most annak nincs ideje. Hisz csak nem adhatom Zách Feliciánt. Eltávozásom vegyék hadizenetnek.

— Hát legalább maradj itt. Ne menj sehová.

— Ha itt maradok: embert ölök.

— Ismerlek! Látom a lelkedet! Nemcsak nem bánod ezt, de örül a lelked, hogy elfuthatsz tőlem! Hogy ürügyet találsz, kapsz a haragon, belelovaglod magad a büszkeségbe, csak azért, hogy sorra járhasd megint az erdélyi szeretőidet, ahányat otthagytál. Imserem jól minden gonoszságaidat.

Decebál erre már epésen föl kacagott.

— Téged már megint az örmény menyecske meséje kísért.

— Akár az örmény menyecskéé, akár a leányáé; az mindegy.

De hogy te csélcsap, csapodár, kikapó vagy: az szent, mint a nap az égen. Eredj hát, hagyj itten! De én is fogadom a lelkemre, hogy amint te itt hagyysz ebben az én nagy gyalázatomban, én is itt hagyom a te házádat, s ha visszatérsz, úgy jöjj, hogy hozz más asszonyt a házhoz, mert engem itt nem találsz!

Azzal otthagya az urát, bevágva maga után az ajtót kegyetlenül.

Decebál füttyült bosszújában, s a hajdúkat kergette előrehátra: „Nem lesz semmi parádé! Nem kell zsinór a mentékre; vissza kell izenni a kocsigyárosnak, hogy ne küldje a díshintót; adja el feleáron akárkinek; megyünk a Retyczára!”

„Úgy kell nekem! — mondá magában. — Mért hagytam magamat meglágyítani? Miért lettem hűtlen büszkeségemhez? Minek felejtettem el Thonuzóba hagyományát? Az nem ment feleségestül meghódolni a Szent István koronáját hordozó fő elé. Egyszer akartam tenni, azért is megbűnhődtem!”

(Vajon ez volt az az arculütés, amit Manó megjósolt? Nem! Hisz ez elhárítható. S aztán ez tulajdonképpen nem is őtet érte, hanem az asszonyát.)

Sára asszony agyonsírta magát a szobájában e jelenet után. Méltó oka volt az elkeseredésre.

Hisz a szegény asszonynak semmi más tér nincs fennhagyva a becsvágya kielégítésére, mint a társaságban ragyogás. A férfinak ott van a zöldasztal; aztán a zöld mező, meg a véres mező; övé a cserlevél, a búzakarász és a borostyán: hát az asszonynak még a virág se legyen engedve?

Sokszor mondták neki, hogy ő a legszebb asszony hét vármegyében: az arcképét lelopták, úgy adták ki acélmetszetben, mindenkitől hízelkedést hallott, és azért sohasem vétett még csak egy gondolatban sem a hitvesi hűsége ellen. Tudta, hogy férje százszor megcsalja, s ugyanannyiszor megbocsátott neki; nem azért, mert szerette (tud az asszony többet is szeretni), hanem azért, mert nagyravágyása volt, hogy őt büszkének tartás, hogy soha semmi szégyenleni valót ne mondhassanak felőle, amiért a kevélyek, az előkelők hátat fordíthassanak neki. Ha már nem születhetett oly magasán, mint azok, legalább erény és jó erkölcs dolgában egyenlő rangú akart lenni velük. S ezt a hűséges nőt, ezt a legszebb asszonyt engedik kizártni abból a világból, mely rá nézve olyan volt, mint az igazhívőnek a paradicsom; engednek rajta egy olyan megszegyenítést elkövetni, ami után el van végképpen temetve, hogy soha falusi magányából többé elő ne jöjjön, s a látogatók előtt ajtót zárjon.

Az elkeseredés odavitte Sára asszonyt, hogy elkezdte magában Decebál jellemét bírálni, amit még tán sohasem tett.

Hát bátor férfi ez, aki akkor, amidőn a felesége meg van sértve, magára hagyja, és továbbszalad? Hisz ez a harag csak álarca a gyávaságnak. A döllyf csak oroszlánbőr a léhaság hátán. Megveti a szembe talált bajt — és kitér előle.

Hozzájárult még a féltékenység szelleme is, melynek olyan nagy a teremtető ereje, hogy képes volna egy üres planétát megnépesíteni képzelte alakokkal. — Éva már féltette Ádámot, mikor még második asszony nem volt a világon. S a képzelet

logikája hatalmas. Megbántották a férfit? Tehát haragja nagy! A bút, a bánatot eltemetni hogyan szokták? Vidám mulatsággal. S annak tudjuk, hogy mi a vége? És így valahányszor a férjet megharagítják, mindig a feleségnek kell érte megszervednie!

Sára asszony az ujjain tudta volna elszámolni Decebálnak a gyöngöseségeit. Ilyen dologban az asszonyok emlékezete bámulatos.

S hogy a kínzás tökéletes legyen, éppen akkor hozták a stafétával a pompás báli öltözetet Pestről. Az árjegyzék is oda volt hozzá mellékelve. Az utóbbit Sára asszony átküldte Decebálnak, hogy mondja meg felőle a véleményét.

Erre Decebál átjött a feleségéhez. Kirítt a tekintetéből az erőltetett nyájasság.

— Csak tartsd meg a báli öltönyt — mondta. — Én bemelegyek a városba, s postára teszem a pénzt a ruháért. Lehet, hogy még viselni fogod.

Sára lelkében még egy reménysugár támadt.

— Te kérdőre vonod a főispánt? — szolt Decebál kezét megragadva. — Közel volt hozzá, hogy azt megcsókolja.

— Majd meglátom — felelt rá Decebál nagy langyosan.

Hát aztán csak nem csókolták meg a kezét.

Ismét rásötétedett a nő lelkére az árnyékok legfeketébbike: a gyanú. Decebál most *szökni* akar tőle — búcsúzatlanul. Hagyta menni.

Decebál befogatott, s úgy távozott el, mintha csak a városba hajtatna.

Azt azonban Sára asszony szemfüles figyelme észrevette, hogy a férje egy levelet adott át az egyik lovásznak, amikor a kocsira felült.

Azt a levelet elvenni a lovásztól nem volt nehéz feladat. Aztán a pecsétet feltörni sem lehetetlenség.

A levél címzete is meglepte már. „Méltóságos báró Tanussy Belizár úrnak” szolt az.

Sára asszony tudott már olvasni, megérthette a levél tartalmát. Decebál epéskedő modorban tudatja a „báró úrral”, hogy miután őt a főispán megsértette azáltal, hogy a felesége nevét kihagyta a meghívóból, ő sem fog részt venni az egész parádében, hanem a báró úrra hagyja, hogy vezesse mármost ő a nemesi bandériumot. Ő most megy haragját „in anima vili” kitölteni. Jó, hogy e diák szókat nem értette Sára asszony, mert az „olcsó lelkek” alatt aligha medvéket és vadkanokat fogadott volna el.

Hanem annyit megértett a levélből, hogy Decebál csakugyan szökve ment el tőle: félt a búcsúzástól! És aztán az eszméztársulás arra a gondolatra is rávezette, hogy ennek a mostani szégyennek az okozója senki sem lehet más, mint maga a gyűlölködő testvér, Belizár! Ő az udvari bennfentes, az ő tanácsára hallgatnak odafenn. Bizonyosan ő terjesztett a magas körökben olyan rágalmakat az ángya felől, amelyek miatt azt a meghívásra érdemetlennek találták.

És ez ellen semmi oltalom!

Az Isten minden állatnak adott védelmet, s ha azt nem, hát legalább rúttá tette, mint a varangyot, hogy utáljanak hozzányúlni; csak a szép asszonynak semmit, annak a szépsége arra való, hogy mindenki rá vadásszon, s ő meg ne védhesse magát.

A feltört levelet visszaadta a lovásznak, csak vágtsasson hát vele a báró úrhoz, mondja meg neki, hogy a levelet az asszony törte fel, el is olvasta.

Mikor aztán egyedül maradt, akkor jött rá az a sivatag érzés, hogy senkije sincsen az egész világon.

De talán mégis van valakije.

Valahol a szekrénykéiben hever egy összegyűrt levél, amit többszörös haragjában kezeivel összemorzsol, sarkaival megtaposott: fiának a levele, amiben tudatja vele, hogy nőül vesz egy szegény leányt. Most elővette ezt a levelet, s szépen kisimogatta a térdén a tenyerével, s újra meg újra elolvasta.

Nem volt titok, hogy a fia hol van most, és mivel foglalkozik. A töltéshányó, kubikoló parasztok elhozták idáig a hírért, hogy a Manó úrfi mint ütött tanyát a mocsár közepén, miként esküdött meg a fűzfa alatt, Mántay Móric volt a pap. Dicsérte mindenki a kis menyecskét. Derék, tűzrőlpattant teremtés! Elmondták, hogy mivel tölti ott az idejét a magányos ligetben, amíg a férje a távol lápokat méregeti a messzelátóval.

Sára asszonynak az a gondolatja támadt, hogy felkeresi ezt a szigetet, azzal a nádgunyhóval, „aztán legyünk ottan ketten, akik sajtot készítünk, halat szárítunk!”

Alkonyatkor lement a kastélyból a kertbe. Ott most nagy hevenyében rendet csináltatott a tisztartó: ha az úri vendégek ide találnak jönni; a bozótokat megnyesték, az utakról felvágatták a pázsitot, a patakot újra a partja közé szorították, s egy keseredett virágágyat is összeteremtettek valahogy mindenféle cserépből kiszedett muskátlikból. Legalább lehetett sétálni az utakon szemkiverés nélkül.

Egymagában ódöngött a szomorú ták között alá s fel.

Egy zugában a kertnek valami ritka növényre bukkant, ami a méregtermők között első rangban áll. Ezt is úgy híják, hogy „Belladonna”; hát druszája. A szálas növény éppen tele volt cseresznye alakú vadpiros bogyókkal. Kettőt leszakított belőlük.

— Hej, ha én ezt most beadhatnám valakinek!

Az a valaki nem más, mint a „kisebbik uram” Belizár.

Milyen furcsa az, hogy a magyaroknál az asszony a férje öccsét kisebbik urának hívja!

Az udvaron hintőgördülés hangzott, a kutyák nagyon ugattak. Tán vendég állt a házhoz?

Sára asszonynak kedve lett volna elfutni a vadaskert bozótja közé, hogy elrejtőzzék előle, akárki jön most ide. Hanem a kertészlegények erősen utasították az érkezettet, hogy merre találja meg a tekintetes asszonyt; csak menjen utána. Jobbnak látta hát megfordulni és eléje menni.

A középút egész hosszában végigszelte a kertet, mikor a mellékútból oda kijutott, már szemközt látta jönni a vendéget. Az alkonyfény annak a háta mögül világított: az alak és az arc csak a közeledéssel kezdett mindinkább ismerhetővé lenni. — Sára asszony a bámulattól megbűvölve állt az út közepén, s a közeledőn felejté tekintetét.

Az az alak volt — Belizár.

Az ifjabbik testvér most már nem hasonlított oly nagyon a bátyjához. Amíg annak az arcán az évek folyamán észrevehető nyomokat hagytak a korlátlan indulatok, az események izgalmi, a sivár, élvkereső életmód, hogy tíz évvel idősebbnek látszott, a termete is derékban nagy átmérőt nyert; azalatt Belizár, mintha szerződése lett volna az idővel, alig változott meg valamit, s az a valami is csak előnyére vált, a betyáros hányavetiség helyett bizonyos komoly méltóságot vett fel tekintetében és modorában, igazi előkelő levante volt. — Már messziről levette a kalapját sógornője előtt.

Az pedig, mint egy Megaera toppant eléje, s összeszorult öklében vért eresztett a két méregbogyó.

— Hogy mersz te idejönni? Te üldöző ördögöm! — kiálta Belizárra.

Az pedig fejhajtva üdvözlé őt, s nyugodt hangon válaszolt.

— Te magad adtál erre jogot, édes ángyom, amikor a hozzám írt levelét a férjednek feltörted, s úgy küldted el nekem. Ez a levélfeltörés egy hozzám intézett egyenes felhívás volt: azért jöttem, hogy válaszoljak rá.

— Minő felhívásról beszélsz?

— Veled nagy méltatlanságot követtek el, s te a levelem pecsétjének a feltörésével azt árultad el, hogy ennek az indokát nálam keresed.

— Hát tagadod talán, hogy ezt a gyalázatot te követted el rajtam?

— Tagadom, hogy én szereztem volna neked ezt a fájdalmat. Megmondom, hogy mi okozza azt; és aztán azt is, hogy mi gyógyít meg belőle.

— No, hát mi az oka? Nem vagyok-e nemes származású? Csak olyan jó, mint maga a főispán. Nem vagyok-e becsületes? Csak olyan jó, mint akárki az asszonyok közül. Tudnak rám valamit, ami ürügy lehet, hogy ilyen csúfosan ajtót zárjanak előttem?

— Hallgass rám, és légy nyugodt: és mindenekelőtt dobd el a kezedből azt a mérges bogyót.

— Mi gondod arra? Ha nekem úgy tetszik, lenyelem.

— No, hát add ide az én kezembe, s ha azok után, amiket veled közölni fogok, azt mondod, hogy nyeljem le én, hát megteszem.

Sára asszony eldobta a két méregcseresznyét a kezéből.

— Mit tudsz hát felőlem? Hadd hallom.

— Igen egyszerű a nyitja a te talányodnak. Azt talán tudod, hogy a mi udvari köreink nagyon hitbuzgók, s ebben a tekintetben igen szigorúak. Te az első férjedtől elváltál, úgy mentél nőül Decebálhoz. Ez a katolikus dogma szerint érvénytelen házasság. Te mindenüvé elmehetsz, mint a férjednek a felesége, de az egyházi vagy világi fejedelem ajtaján be nem léphetsz, mert ott téged csak Király Samu feleségének s Decebál szeretőjének tartanak.

Sára halálsápadttá lett e szavakra.

Belizár folytatá:

— Efelett nem lehet vitatkozni. A római katolikus hit a házasságot felbonthatlan szentségnek ismeri.

— De már Király Samu meghalt! — hebegé Sára.

— Tudom. Most már *özvegyasszonynak* ismernek. Szabad a kéz. És Decebálnak módjában lett volna azt a mostani nagy keserűséget elfordítani rólad, nem nagy dologba került volna. Amint az első férjed halotti bizonyítványát kezéhez kapta, felhívatni a kálvinista papot, s két tanú jelenlétében

elmondani előtte, hogy hites feleségül vesz. Rendben lett volna minden. És ez tudtára lett Decebálnak adva. A főispán általam íratott neki, kéz alatt figyelmeztetve, hogy tegye meg a *kedvedért* ezt a csekély áldozatot, különben nem küldhet meghívót az udvari körökbe a te nevedre. — És erre Decebál válaszolt nekem. Dölyfösen, haraggal utasítá vissza a figyelmeztetésemet: „Én egy pár könnyező asszonyi szemért hitemen, meggyőződésemen csorbát nem ejtek.” Itt a levele, elolvashatod.

Sára minden tagjában reszketett.

— Mit akarsz velem? Te szörnyeteg! Meg akarod velem gyűlöltetni az uramat?

— Meg . . . — felt rá röviden Belizár.

Sára szédelgősen kapaszkodott egy mohos fa derekán fel-futó repkény indájába.

Belizár pedig egészen közel lépett hozzá, s most már forró, suttogó hangon ismétlé:

— Azt akarom, hogy meggyűlöld, hogy kivesd a szívedből! Hogy kitépd a nevét úgy az emlékezetedből, hogy még egy gyökere se szakadjon benne.

— Miért akarsz velem így bánni? — rebegé megijedten a nő.

— Mert nem méltó, hogy téged bírjon, aki az oltárképet lábával tapossa!

— S azt te mondod? Te! Aki engem mindig szidalmaztál. Gúnyyal, csúfsággal halmoztál, a kétségbeesésig üldöztél.

— S te annak az okát mind nem találtad ki? Igenis, ócsároltalak, csúfoltalak, téptelek, szaggattalak — *mert a másé voltál*. Lettél volna csak az enyim, istennővé tettelek volna. Hát nem sejtetted volna, hogy gyűlöletemnek kútfeje az irántad való őrjögő szerelem!

— Az Istenért, Belizár, ne mondd ezt.

— Már kimondtam. Magad vagy az oka, minek híttál ide? Híttál, mikor a levelem feltörted. Kimondtad vele, hogy engem

vádolsz a mostani kétségbeejtő szégyenedért. Azt hiszed, én okoztam azt, hogy én kacagok rajtad, én gyönyörködöm az orcapirulásodban. No, hát idejöttem megmondani, hogy nem én, hanem az, ki egykor azt esküdte: „Sem örömeben, sem bánatában soha hűtlenül el nem hagyom!” az okozta ezt a szív-fájdalmat neked! S miután a fájdalom meg van szerezve, nem kéri belőle a maga osztályrészét, hanem fut a maga gyönyörűségei után, mert megfordítva vallja a magyar közmondást: „Pénz elverve, asszony számlálva jó.”

Sára zokogva rogyott le a harmatos fűbe.

Belizár lehajolt hozzá, hogy fölemelje.

— Kelj föl. — Nem azért jöttem én ide, hogy a földön heverni lássalak, hanem hogy fölemeljelek. Ahogy mondtam: én tudok írni a te nagy fájdalmadra, hallgasd meg.

— Nincs annak más orvossága, mint a halál — nyögé a nő.

— Bolondság! Ugyan ki ölné meg magát, mikor az élet szebbik fele áll előtte. Én elhárítom rólad azt a szégyent, ami még nem hagyta nyomát: dicsőség, ragyogás, megbecsültetés volt egész életednek vágya, én vágyadat betöltöm.

— Hogy lehetne az?

— Légy az én nőm.

— Mit beszélsz?

— Igen egyszerű dolog ez. Első férjed halála után özvegy vagy: a Decebállal kötött házasságod semmis. Csak akarnod kell, s egy keresztnevcserével Tanussy bárónő vagy. A püspök diszpenzációja a formáságokat megrövidíti: kastélyom csak asszonyára vár.

Sára asszony összeszedte erejének maradványait. Büszkén emelte fel a fejét.

— Uram! Báró Tanussy Belizár úr! Mi adott önnek jogot arra, hogy engem ilyen ajánlattal lepjen meg?

— Ismét a te saját cselekedeted. Mi olyan színjátások voltunk, akik szavukban gyűlölik egymást: tettükben pedig jók egymáshoz. Talán elfeledted már, hogy mikor engem

igazságtalanul elítéltek két évi várfogságra, te, aki tudtad, hogy ártatlan vagyok, titokban odamentél a bíraim legfőbbi-kéhez, s kezéhez szolgáltattad a tanújelt, mely helyettem magát Decebált vitte a börtönbe. Kiadtad a vétkeket, hogy megmentsed az ártatlant. Azt, akit férjednek hittél, azért, akit üldöződnek véltél. Tagadhatod ezt?

— Az másért történt . . . — hebegé Sára; de jól érzé, hogy most fogva van, mint a lépre jutott madár: az a kéz, mely most megragadja, oda viheti már, ahová neki tetszik.

Belizár azonban nem élt vissza a hatalmával. Elbocsátá Sára kezét.

— Jól van. Más okod volt rá. Én azonban ezt az okot hittem. Éveken keresztül ez a gondolat világított bele a jövődőmbé, hogy te jó vagy hozzám: szíved szerint szeretsz. Ezért nem gondoltam a házasságra soha. Éltem rideg, szilaj legényéletet. Csak titokban rajongtam érted. Ki volt az, aki arcképedet titokban lefestette, acélba metszette? Sohasem találtad ki, ugye? Ma kitört belőlem a titokteljes szenvedély. Idejöttem, hogy megmondjam a szemedbe, mennyire szeretlek! A legőrültebb merényletre készen vagyok érted. Szeretlek annak a szívnek a hevével, amely asszonyt nem szeretett soha, s nem fog szeretni rajtad kívül soha; akit ha elfogadsz, nem lesz akaratod, nem vágyad többé, mert amit kigondolsz, már akkor teljesülve van.

A nő lelke már bele volt sodorva abba a bűvkörbe, amit az igazi szenvedély, mint nap a bolygók útját, sávol maga körül. Nem bírta magát védeni annyi összeható indulat rohama ellen. Vitte, ragadta magával a becsvágy, a harag, a csalódás, a bosszú, a szégyen: — de csak mindannyi között a szerelem a király!

Bámulta ezt a férfit! Szenvédélye megigézte, bátorsága meghódítá, mert nem az a bátor ember, aki az oroszánt megtámadja, hanem aki egy gyűlölő asszonynak meg meri vallani a szerelmét.

— Ne adj most választ — szólta Belizár, hátralépve. — Ne ebben az órában, ne ebben az indulatban. Gondold meg, ülj tanácsot a szíveddel. Kérdezd meg az éjszaka álmait. Fordulj Istenhez: tán sugalmat ád. Én nem akarom, hogy neked megsértett büszkeségből add kezedet: nekem a szíved kell, az egész hű szíved. Ha azt nem adhatod, szakadjunk el egymástól; felejtük ezt az órát. Az én lángom olyan, hogy ha azt nem viszonzod hasonló lánggal: megégsz benne. — Gondold meg, amiket mondtam. Eskü alatt nem mondhatok igazabbat. Magadra hagylak. Ha akarsz, válaszolsz, csak egy szót; ha nem akarsz, hallgatsz. Hogy mi legyen az az egy szó? Azt a szívedre bízom.

Azzal felvette a földről a kalapját, s elsietett.

Sára utána nézett; nézte hosszasan az alkonyfény arany alapjába rajzolt fekete alakot; s mikor ez eltűnt előle, még akkor is látta ez alakot az aranytérben — fehéren.

Hetek múltak; a fényes ünnepélyek Tanusvárott lefolytak rendén: az idő is kedvező volt rájuk.

Annál rosszabb idő járt ezalatt Erdélyben, a Retyezát vidékén, a vadászatokra.

Ott folyvást szakadt az eső, a medvék nem jöttek lővésre; a sikertelen hajtások után a vadász urak kénytelenek voltak más nemeivel az élvezeteknek kárpótolni a kielégítetlen vágyakat. Decebál mindössze egy hiúzt tudott löni; de annak sem hasznavehető a bőre ilyenkor, mert szőrt ereszt.

Ilyenkor aztán, mikor az ember a heves záporosótól pacallá ázott, a lármás dínomdánomba belecsömörlött, a cimborákkal összeveszekedett, csúzzal, huruttal kellően ellátta magát, olyan jólesik hazatérni a bizalmas otthonba, ahol a jó, türelmes (bár egy kicsit zsémbes) „házi doromb” várja jó meleg kandallóval, cirógató kézzel, ízletes vacsorával: — ingyen, őszintén adott csókkal.

Decebált egész hazáig verte az eső. Olyan volt, mint a garabonciás diák: a hátán hordta a zegernye záport.

Mikor Tűzhalomra lazaérve, a szobájába felcihelődött, azt kérdi a hajdújától, aki a tíz nap óta le nem húzott vadászcsizmából kezdte lehüvelyezni a lábát:

— No, hát Jancsi, mi újság idehaza?

— Semmi nagy újság nincsen — felelt a kérdezt —; csak-hogy éppen a Dorkó néő visszaállt a kastélyba.

— Visszaállt? Hát kibékült az asszonnyal megint?

— Nem békült biz az. Éppen azért jött vissza, mert a tekintetes asszony itt hagyta a kastélyt, s minden régi cselédet elvitt magával.

— Itt hagyta a kastélyt? Hát aztán hova ment?

— Hát nem tudja a tekintetes úr? A bizony férjhez ment a méltóság Belizár báróhoz. Pedig ugyan nagy lakadalom volt!

Decebál csak elmeredt. — Minden ajtó nyitva volt, végig lehetett látni a szobákon.

Ott volt bennük egyedül, magára hagyva.

XLII. AZ ALMA MESSZE ELESETT A FÁJÁTÓL

Az első meglepetés után azt mondá Decebál magában: „Igaza volt az asszonynak!” s igyekezett magából minden kedély-ellágyulást kifilozofálni. Igaz, hogy nagyon szerette azt az asszonyt. Akármilyen csapodár volt is más hölgyek irányában, szíve szerint csak ehhez az egyhez szított. A szívéből szakították ki. S hogy milyen nagyon kiszakították, bizonyítja az, hogy ahhoz az emberhez ment, akit a világon legjobban gyűlölt. Mert, ha akárki azok közül csábította volna el a nőt, akik hízelkedésükkel ostromolták, nem volna csoda, de éppen az, aki mindig rágalmazta, gúnyolta, az vitte el magával! Milyen nagyon meg kellett ennek az asszonynak gyűlölnie a férjét! — Vagy csak azért tette ezt, hogy ott ragyoghasson a nádori táncvigalomban? Felejtsük el!

Hanem azután később kezdte észrevenni, ahogy a külvilággal érintkezésbe jött, milyen nagy csapás volt ez reá nézve. Az a furcsa tekintet, amivel minden ismerőse fogadja, az a mosoly és szomorúság között válogató határozatlan valami, amit a szemébe néző sehogy sem tud eltitkolni. Az arcáról olvassa mindenkinek azt a gondolatot: „Ez az ember de bolondul járt! Elment vadászni, s azalatt férjhez vitték a feleségét!” Senki sem tudja, hogy mint kezdje vele a beszédet? Érti, sejtí, tudja, hogy nevetnek rajta. S ez rettenetes csapás! Minden rigolyái ellen a balsorsnak van valami védelem, csak az ellen nincs, ha az ember nevetségessé lesz. Ha elbújik az ember a világ nevetése elől, utánahangzik az; ha szembeszáll vele, a világ még jobban nevet; ha szomorkodik rajta, kine-

vetik; ha megadja magát, még inkább nevetik; ha vígan veszi a dolgot, táncol, danol, akkor meg ijedten néznek rá, azt mondják, megbolondult; még ha megöli magát, azon is kacagnak. — Ez a tragikumnak a legiszonytatóbb neme, ami mint a Nessus-ing, még Heraklest is agyonkínozza csalánégetéssel.

E katasztrófa után Decebál került mindenféle társaságot. Új országgyűlés következett, új követválasztási mozgalommal. Ezúttal föl sem lépett. A kortesvezéreket kikergette a házából. Megmondta nekik az igazat: nincs pénze. Ekkor aztán megtörtént vele az a csoda, hogy Tuhutum vármegye rendei, tudta-híre nélkül megválasztották követnek. Csak a kész mandátum értesítette róla. Ez valami enyhítő balzsam volt a sebhedt kedélyére. Tehát a nemzet, a haza mégsem feledkezett meg róla. Tudta volna csak ennek a rugóját! Az öccse, Belizár eszközölte ki a megválasztását, azt pedig Sára asszony vette rá e nagylelkűségre.

Így aztán felkerült megint a pozsonyi országgyűlésre.

Semmiféle klubba sem iratkozott be, nem akart párthoz tartozni. Csak a kerületi gyűlésekben jelent meg, s igyekezett magát feltűnővé tenni olyan nézetek kifejtésével, amikkel egyedül maradt. Ez a szerep tetszett neki. Nem akart se liberális lenni, se konzervatív. Neki nem kellett se Kossuth, se Széchenyi, se Apponyi, se a centralista doktrinék. Az arisztokráciát éppen úgy gyűlölte, mint a demokráciát. Fölfelé a rebellist, lefelé a zsarnokot szerette volna játszani. Semmivel sem volt megelégedve, ami a jelenkorban létezik; de nem az új kort, hanem a régít kívánta a helyébe. Kurucnak csúfolták, s erre büszke volt. Minden szavából, de még a bajusza állásából is az tűnt ki, hogy ő magát tartja az ország legelső emberének, akinek majd eljön az ideje! Majd eljön az a nagy szél, ami a mostani lomha rendet halomra dönti. S akkor majd ökördűl fog seregleni az egész nemzet.

A vagyoni állapotja azonban egyre hiányosabb lett. Már elhatározta magát, hogy csorbát üt a büszkeségén, s a Véreskő

mezővárostól annyiszor kínált százezer forintnyi váltságdíjat elfogadja. Ennek az ügynek a rendbehozásával már meg is bírta a jogigazgatóját. Azzal egészen talpra állítja magát.

Egyszer aztán csak megjött az a nagy szél, amit oly igen várt. Budapesten megcsinálták a diákok a forradalmat. Csak-hogy megint nem úgy csinálták, ahogy ő képzelte. Nem azt kiáltották ki, hogy: „Legyen úgy, mint régen volt!”, hanem egészen veszedelmes jelszavakat eresztettek a világba. „Testvériség! Egyenlőség!” Hogy Tanussy Decebál egyenlő legyen a jobbágyával! Hogy a parasztnak legyen szava az ország dolgainak intézésében! Sőt az országgyűlés padjára is leülhesen! Képtelenség ez! Hát még az, hogy az úrbériség megszüntettség, ne legyen robot, se dézma, a jobbágytelek legyen annak a tulajdona, aki azt műveli! És a nemzetőrség! Felfegyverezni a parasztot! Lázadás ez!

Mi lesz mármost a véreskői örökváltságból? A pugrisok nem fizetnek, ha ingyen jutnak a szabadsághoz. Odalesz bizonyly a százezer forint.

S a pesti forradalom a pozsonyi országgyűlést is felzavarta. Új alkotmányról beszéltek. Elfogadták a pesti híres tizenkét pontokat annak alapjául. Tanácskozás, értekezés folyt minden klubban egész éjken át. Decebál ide is, oda is bepillantott, mindegyiket bosszúsán hagyta el.

Az már kérdést sem szenvedett, hogy azt a mostani rendi alapon választott országgyűlést hazaküldik, s népképviselőit hívnak össze helyette. A parasztnak fognak választani! A parasztnak! A szűrös parasztnak! A bocskoros parasztnak! — De hisz a parasztnak között is van rangfokozat, van egésztelkes, féltelkes, fertálytelkes parasztnak; van zsellér, van napszámos. Hányadik rangig szálljon le ez a szent ősi jog?

Efelett folytak a legnehezebb tanácskozások. Decebál azoknak az eredményét csak másodkézből tudta meg. A liberális párt a féltelkes jobbágyig fogja indítványozni a választói jog kiterjesztését. Decebálnak az is nagyon sok. Minden

reménységét a konzervatív pártba veti. A pecsovicsok nem fogják a nemesi előjogok ilyen lealacsonyítását eltűrni. Ezek azonban titokban tartják a klub határozatát. Reggel aztán az összes országgyűlés tagjai összegyűlnek zárt tanácskozmánynya. Első szónok a konzervatív párt legcsökönyösebb, legpecsovicsabb tagja; goromba, dölyfös, zsarnoki jellemű ember. Ettől vár Decebál csodadolgokat. — Meg is kapja, amit várt, de majd leszédül bele. A konzervatív párt vezérszónoka azt indítványozza, hogy be kell hozni az általános szavazatjogot! — Micsoda? „Suffrage universel!” Még a napszámosnak, még a béresnek is legyen szavazata! — Igaz, így lehet minden szabadelvű forradalmat megbuktatni a túlhajtás által. Ez a meglepő indítvány zavarba hozza a szabadelvű párt sorait. Vezérszónokuk, ahelyett, hogy a megállapított indítványt adná elő, kénytelen a pecsovicsok túllicitalása miatt egy lépcsővel alább szállni, s indítványozza a negyedrésztelket, szavazatjog alapjául. A párthívek hüledeznek, senki sincs, aki ellent mondjon, Kossuth teszi az indítványt! — No, ha senki sem szól, hát majd megteszi Tanussy Decebál.

Szót kért, egészen hangjánál volt. Azt az okos taktikát használta, hogy filippikájával nem a szabadelvű pártot, hanem a konzervatívot fogta ostromtűz alá.

— Hát kinek a kívánságára akarjuk így semmivé tenni az ősi Magyarhont? A nemzet kívánja? Ki az a nemzet? A pesti diákok? Egpár hóbortos poéta, versfaragó? Kikoplalt, facémesterlegények, újságírók és betűszedők? A pesti paraplé-revolutio. Akit egy tűzifecskendővel szét lehet kergetni! S ezeknek a lármájától úgy megijednek az ország rendei, hogy még a csizmájukat is lehúzzák a lábukról; éljen az egyenlőség, járjunk mind mezítláb! Hát hol van az a hős konzervatív párt, mely félszázadon át dacolni tudott az egész nemzettel, az igazi nemzettel? Hát most a csöcselék, a pesti utcagyerkőcök zajától megijedve, féltében felcsapja a fejére a phrygiai sipkát? S egy Petőfinek megcsókolja a lábát, aki őt megrugdosta?

Gyávaság szállta-e meg lélek helyett a magyar nemesség kebelét? Hisz az egész ország nem tud semmit az egész pesti forradalomról, városok és falvak vesztég maradnak. A pesti tizenkét pont nem más, csak egy koncertprogram műkedvelő diákok részéről! Barnumi humbug! . . .

Nem beszélhette végig, annyira felzajdultak ellene minden oldalról, kiabált ugyan még sokat, nekivörösödött orcával, s a hadonázásáról ítélve, bizonyosan a liberálisok is kikapták tőle a magukét, de a kifejezések elenyésztek a nagy ellenmondó zajban.

Mikor ismét helyreállt a csend, a konzervatív párt elébbi szónoka, az az ismeretes Hont megyei atlétaalak, azzal a gúnymosolygó oroszánarccal, felállt Decebálnak megfelelni.

Kezében volt a „Pesti Hírlap”-nak ma érkezett száma.

— Tisztelem én Tuhutum vármegye érdemes követének azt a dicséretes szokását, hogy szeret a mások háza előtt seperni. Azonban úgy óhajtanám, hogy e tiszteletreméltó foglalkozását gyakorolná hozzá közelebb eső téreken. Azt mondja, hogy az egész ország csendes, a pesti diákok forradalmáról tudomást sem vesznek sehol. Íme tessék a „Pesti Hírlap”-nak a tudósítását elolvasni Tuhutum vármegyéből. Ez a tekintetes követ úr megyéje. „A véreskői polgárság a mai népgyűlésben, mely közel húszezer honpolgár által volt látogatva, egyhangú lelkesedéssel határozta el a pesti forradalomhoz való csatlakozását; a nemzetőrség rögtön megalakított, ezernél több bátor honpolgár íratta be magát a zászló alá, a zászlóalj vezetőjéül egyhangú felkiáltással választatott meg ifjú hős polgártársunk, Tanussy Manó, volt mérnökkari tiszt.” — Úgy tudom, hogy Véreskő az érdemes követ úrnak az úrbéres városa, s az új nemzetőri zászlóalj parancsnoka saját egyetlen fia.

Decebált egyszerre kilelte a hideg erre a kegyetlen mondásra. A saját fia, mint paraszthead-vezető! Thonuzóba fejedelmi sarja a fellázadt helóták élén! Ez rettenetes csapás volt! Nem törődött ő tovább az egész tanácskozmánnyal, hogy építik

fel Magyarországon az új alkotmányt. Futott ki az országházból.

Miként már egyszer, éppen ilyen letromfolás után, éppen így a magzatja által fejére hozott szégyen miatt, odahagyta fő Pozsony városát. (Ennek is vége már a *főségével*: a pesti diákok azt kívánják, hogy ezentúl Budapest legyen a főváros, az ország közepén, holott minden jóra való országnak a szélén van a fővárosa; London, Sztambul, Pétervár, Bécs; csak Párizs tesz kivételt; ezt akarják majmolni a pesti apró Dantonok, miniatúr Robespierre-ek, cikóriai montagnard-ok.)

De mindezen országos aggodalmaknál nagyobb volt az a magányfélelme, hogy vajon ezzel a bolondozással nem romlik-e el az az egész örökváltási ügy a véreskőiekkel? Ez sietteté nagyon Budapestre.

Mikor oda megérkezett, már egészen fel volt fordulva a világ tisztos rendje, a házak csak úgy repültek a sok háromszínű zászlótól, minden ember kardosan járt az utcán, s háromszínű *kokárdát* viselt a mellén. A fiakker, akivel a jogigazgatójához akarta magát vitetni, azt kérdezte tőle: „Hová menjünk, *polgártárs?*” Megmondta neki az utcát. A bérkocsis azt mondá, hogy olyan utca nincs, annak most „*Szabadsajtó utca*” a neve, A fiskális pedig nem volt otthon, az most *strázsát* áll odakünn a puskaporos toronynál, a segédje leültette, hogy várjon, s eléje rakott egy csomó legújabb *proklamációt*, hogy mulassa vele magát. Mikor aztán hazajött a fiskális, igazán meg volt lepetve tőle, volt rajta búzavirágszínű atilla, datolyamag gombokkal, a fején kalabriai kalap, nagy veres strucctollal, a vállán szuronyos puska. Ez is meg van már bolondulva.

Nem is lehetett azzal most magánügyekről beszélni. A tegnapi budavári macskazene, amit a katonai parancsnoknak adtak, s melyben polgárvér folyt, uralta a napi hangulatot. Nagy nehezen bírta megértetni Decebál a fiskálisával, hogy ő nem barikádot építeni jött ide; hanem hogy mi történik a véreskői örökváltással? Biz arra szomorú volt a válasz:

az országos fordulat ennek az alkunak végét szakította. Ha egy hónappal hamarabb szánta volna rá magát a földesúr, hogy a szerződést megkösse, a százezer forint a kezében volna, de így bizony messze esett tőle, a pesti tizenkét pont az úrbériség egyszerű megszüntetését követeli, s a paraszt nem bolond, hogy fizessen azért, amit ingyen kaphat meg. Lehet, hogy az ország majd ad kárpótlást a földesuraknak, de hol következik az még? A véreskőiek különben már elég szép kárpótlást nyújtottak azáltal, hogy megválasztották Tanussy Emmánuel nemzetőri őrnagyuknak.

Decebál megátkozta még azt az órát is, amelyben ez a minta-kepe az apagyilkosoknak világra született. Aki egy „Éljen a népszabadság!” kiáltással elfújja az apja életmécsének utolsó lángját, az utolsó százezer forintot, amely legbizonyosabb volt.

Annyira ment az elkeseredése az elfajult gyermek iránt, hogy még egy távolból adott ütést is akart neki adni a fejére.

Nem volt elég, hogy elverte, kitagadta, meg is akarta azt semmisíteni. Erkölcseleg megölni.

Megírt egy nyilatkozatot, melynek tartalma oda ment ki, hogy miután az ő házassága Sára asszonnyal törvény szerint semmisnek lett elismerve, ennél fogva az ezen házasságból eredt fiú is törvénytelen született; annak tehát ő megtiltja a Tanussy név viselését.

Kegyetlen, méreghatású nyilatkozat volt az. Igazi aqua toffana. De azzal megint csak a saját egészségét rontotta meg; mert ahány lapszerkesztőséghez elvitte, egy sem fogadta el, még a hirdetések közé sem vették fel. Megkísérté külön kinyomatni, mint plakátot, és nem talált nyomdászt, aki azt drága pénzért kinyomassa.

„Hát ez a sajtószabadság!”

Nem maradt hátra más, mint levélben elküldeni ez apai anathematát a hittagadó fiúnak. Ez azonban úgy látszik, hogy nem osztotta a véleményét a törvényesség kérdésében, s

tovább is viselte a Tanussy nevet, sőt igen gyakran emlegetetté is emelte azt, korát meghaladó hőstetteivel.

Decebál nem osztozott azokban. Hazament Tűzhalomra. A rendi országgyűlés fel lett oszlatva; több követet a tanusvári megyeház udvarán nem választottak. A megye szét lett osztva négy kerületre, s ez mindenik a maga legnagyobb falujában választ ezentúl képviselőt, joggal a parasztság, irgalomból a nemesség.

Decebál megveté e kitüntetést. Nem kellett neki a megfordított világ. Hajdan a nemesség választotta a követet, s adott neki kemény utasítást, ha attól a követ eltért, visszahívtá, most meg a jelölt ád programot a földi népnek, s ha nem tetszik a programja, nem választják meg.

Otthon maradt az egész szabadságharc alatt; még csak egy népfölkelésben sem vett részt. Még csak hírlapot se járatott, hogy ne tudja, mi történik a világban. Megtiltotta minden ismerősének, aki még a házába belépett, hogy az Emmánuel fiáról valamit beszéljenek; hacsak azt a hírt nem hozzák róla, hogy valahol elesett vagy felakasztották.

A barlangi életre elég jó oka volt. Itt nem háboríthatták a hitelezői. Meg lett adva a „moratorium” Ez olyan jó az embernek, mint mikor a katona hadifogságba kerül; ott nem eshetik el. De nem is mozoghat. A moratorium annyit tesz, hogy hosszabb időhaladékig nem szabad az adósságok visszafizetését követelni a hitelezőknek. Hanem ezzel aztán be is van zárva a hitelnek minden kútforrása. Minden ember kénytelen annyival beérni, amennyit otthon talál. Ha termett a saját fáján szilva, ehetik szilvát; ha nem termett, nem ehetik. Még orvosságnak sem kapni egy hitelezőt. Az ember hiába eped egy uzsorás után; eltűnt, kiszáradt, még a medre is üres. Se zsidó, se cincár, se örmény! Hol vannak a boldog idők? Az ember kénytelen otthon ülni és lesni, hogy mit hoz az ispán haza a vásárból? Tarka Kossuth-bankót. Attól meg fázik, hogy a nyakán fog veszni! Ki váltja be ezt valaha?

Szidta magában az egész nemzeti harc vezetőit! Mit neki a zempléni fiskális, meg az a patyikus fővezér! Méghozzá: luteránus mind a kettő!

S az egész ország most ezeknek engedelmeskedik, ezeknek a neveitől zeng vissza. Holott itt van az, aki joggal követelheti és méltán magának az országban az első rangot. A Thonuzóba-ivadék. Akinek a kezében a szer, melyet a hét vezér kötött a déd-ükapjával. Erről nem beszél senki.

Ilyenkor aztán egyetlen menedéke volt a régiségtára. Ez még ott díszelgett egész pompájában. Az ősök ereklyéi megvigasztalták keserúségekkel ellakott lelkét. Gyakran kilovagolt a bajhalmi cölöpsírhoz; felnyitatta a mauzóleum vasajtáját, s órákon át elbeszélgetett azzal a két csontalakkal, akik nyolc százados tanúi az ősi homálytalan dicsőségnek.

Itt azután elfeledett hűtlen feleséget, korcs fiút és háladatlan hazát.

Vajh mi fog történni vele, ha egyszer ezt az utolsó menedéket is kirántják alóla?

XLIII. PÁRBAJ ÁGYÚVAL

Hej de fölvitte Isten a dolgát a szép Lizandrának! A fűzfadúba ragasztott nádgunyhó helyett olyan palotát kapott, aminek az árát nincs az a Rothschild, aki kifizesse. Tanussy Manót, rögtön a szabadságharc kezdetén, kinevezte a magyar kormány a komáromi várerődítésekhez parancsnoknak. Hamar ment akkor az előléptetés. Hadnagyból lettek tábornokok. Aki hadmérnök volt, a várparancsnoki kulcsot hordá a zsebében, mint Napóleon katonái a marsallbotot. S az ám a drága palota! Kétharmada a föld alatt van. Itt hallgatta a fiatal menyecske egész télen át a bombák pukkanását, az ütött fal rengését s az ágyúdörgés szünetei alatt a honvédek vidám dalát: „Ég a gunyhó, ropog a nád, Szorítsd hozzád azt a barnát!” S olyankor aztán visszagondolt a maga gunyhójára is. Mégis szebb volt ottan. Hiszen szép muzsika az az ágyúdörgés: a szabadságdal is az; de csak legszebb a nádveréb füttyülése a vi-rágos bozótban.

Lizandra panasztalanul viselte egy ostromlott város minden rémségeit. Pedig olyan ideges volt, hogy a megkarmolt ablaküveg hangjától elájult máskor. De az akaraterő még hatalmasabb: tudott parancsolni az idegeinek. A legsűrűbb ágyúzás közepett felvette a köpenyét, s mikor más népség szaladt a „cigánymezőre”, ahova a monostori ütegek bombái el nem hatoltak, ő kiment a nádorvonalra, a férje után. Manónak ott volt dolga, a várvédő nehéz ütegeknél. Éjjel-nappal résen kellett állnia, hogy az ostromló sereg, tél idején, a befagyott Dunán keresztül meg ne rohanja a vár külső erődeit.

Rendszeren éjszaka kezdték meg az ágyúzást a monostori halomról. Olyan érdekes látvány ilyenkor elnézni azokat a felfelé repülő tüzes meteorokat, melyek, mint a megfordított hullócsillag, alulról szállnak fel az égre, hosszú tűzfarkat eresztenek maguk után; mikor aztán a zenitet elérték, akkor egyszerre, a parabola tört karéjával aláhullanak; szétpukkanásukban vérvilágot vetnek a tájékra, s megreszketetik a földet. Jön egy másik, az már nem csóválja a tűzfarkát, csendesén sűg végig a csillagok között, szembántó ragyogással, mintha a Mars vércsillaga indult volna meg gyors útra: az a tűzgolyó. Ahol az leesik, ott ház gyullad, tűz támad. Aztán megint nagy, félelmetes méltósággal emelkedik a magasba a csatatér lámpája, a világítógolyó, messze tájon kitündököltetve falakat, épületeket, s az alatt az ostromütegek egész sortüzeket adnak, tele golyóikkal a sáncokra. Egy-egy bomba beleesik a Dunába, keresztülütve a jeget, s ott robban szét a mederben, jégkoloncockat hajjigáló vulkánt támasztva a vízből; olyan az, mintha óriási gyémántdarabok sziporkáznának szerte az éjszakában. Ezeket mind gyönyörűség nézni. Csak azok az alattomos szörnyeteggek az ijesztők, amiknek a röptét nem árulja el semmi; nem fénylenek messziről: valami ármányos gépezet van a belsejükbe rejtve, ami csak akkor jön működésbe, amikor a megtöltött vasteke lefelé esik, egy vékony üvegcsap eltörik belül a felfordulásnál, s attól felrobban a durranóezüst, úgy, hogy a bomba éppen az ellenség feje fölött pukkan szét, száz golyót szórva szét a magasból.

Ezek voltak a negyven év előtti tüzérség csodái.

Ez volt egy fiatalasszonynak a mindennapi gyönyörűsége.

A kedvese közelében nem félt.

Ősztől tavaszig ott voltak bezárva az ostromlott várban. A külvilágról nem tudtak semmit. Csak egyszer, azon alkalommal, amidőn az új várparancsnok, Guyon Richárd, keresztül tudott hatolni az ostromzáron, hallottak valamit az odáig történekekről. Ekkor jutott be hozzájuk egy pár ócska újság is

— szalonnatakaró minőségben. Azok is holmi pozsonyi német lapok voltak; ócskák. De az ostromoltaknak még az is érdekes olvasmány volt. Az egyik pozsonyi lapban talált valamit Tanussy Manó, ami őt személyesen érdekelte.

Ez volt az ő kenyeres pajtása, Ponthay Gil Blas császári tüzérkapitány kihívása volt őhöz, a nyilvánosság útján. „Miután Tanussy Emmánuel az adott becsületszavát megszegte, felszólíttatik lovagias elégtételadásra, rábízván, hogy válasszon időt és helyet és fegyvernemet: ellenkező esetben hitvány, gyáva, himpellér legyen a neve!”

S ezt a megpiszkolást túrni kell, bezárva egy ostromolt várba. Manónak, még ha lehetett volna, sem leendett szabad elhagyni a rábízott erődítményeket.

Lizandra is megtudta ezt; mert Manó titkot nem tartott előtte, s ő jól meg tudta a férjét vigasztalni.

— Ne fájjon emiatt a fejed. Rátalálsz bizonynyal. Én tudok jövőndőt mondani, azért hogy felhagytam vele. Ha Ponthay tüzértiszt a császári hadaknál, elébb-utóbb ide fog kerülni az ostromló sereghez; akkor aztán megverekedhetnek egymással. Az lesz az igazi párbaj! Ágyúval a Dunán keresztül. A két part a párbaji sorompó.

Manónak nagyon megtetszett ez eszme. Egy éjszakai kitörés alkalmával, a nádor-vonalon, rábízta egy bajtársára, hogy egy levelet szegezzen oda a császári előőrsök tuskóhajlékának a kapujára. A levél tartalmát el hagyta olvasni mindenkinek: lássák, hogy nincs benne árulás. Ponthay Alfréd tüzérkapitánynak szólt az: „Kihívásodat a párbajra elfogadom. Minthogy pisztolytávolra egymás közelébe nem juthatunk, választom a bombavető ágyút. Ha elfogadod, lövünk egymásra, amíg találunk. Az én helyem a Duna-parti legszélső köröndbástya. Rám ismerhetsz arról, hogy ágyúzás alatt egy nőalak szokott mellettem állni. Az a vadmacska. Távcsőved meggyőzhet felőle. Elvárlak.”

A levél bizonyosan eljutott oda, ahová címezve volt.

Elhíhető, hogy az indítvány mind a két táborban élénk fogadtatásra talált.

Párbaj ágyúval!

Ezt a luxust nem minden ember engedheti meg magának.

Nyolcvan fontos granátokkal lövöldözni egymásra, odaállani összefont karokkal és nézni csendesen, hogy jön tüzet prűszkölve az ellenfél golyója a légen keresztül; messziről hangzik a taszigált süvöltése: „hüss, hüss, hüss!” S aztán felnézni az égre, mikor az a kis gömbölyű felhő egyszerre megjelenik. Az a fehér felhőcske ott az égen: egy darab pokol. A szétpukkant bomba. A gyújtókanóc úgy van pillanatra kimérve, hogy a robbantó töltelékét akkor gyújtsa meg, mikor a bomba éppen az ellenfél álláspontja fölé ért, akkor aztán egyszerre zuhan alá a fejére az egész golyóraj és minden bombacserép. Mellette, körülötte a bajtársak kibuknak a sorbul, halva, sebesülve: aki megélt, csodálkozik rajta, hogyan került ki a halált?

A cartel emberére talált. Ezt tanúsítja az a kemény lövöldözés, amit a monostori sáncból a nádor-vonali végsánc ravelinja ellen megkezdték. Eddig mindig éjjel jöttek a bombáikkal: most nappal kezdtek hozzá.

Nappal aztán a távcső olyan közel hozza az ellenfeleket, hogy felismerhetik egymást.

— Ő az, a mi barátunk! — monda Manó, mellette álló feleségének, a mellvéd mögül kitekintve a távcsővével: — nézz oda.

Lizandra belenézett a távcsőbe. Látott egy alakot, és ráismert. A fiatal Ponthay volt.

Nagyot dobbant a szíve; egész teste elkezdett reszketni. Úgy súgta neki valami, hogy mondja a férjének azt: „Bizony nem ő az, aki ott áll a bombavető ágyú mögött.” Minden idege fellázadt azon gondolat ellen, hogy most az az ő egyetlen kiálljon oda a halál tárt kapuja elé, s álljon ott addig, amíg vagy ő beesik rajta, vagy az a másik. Minden idege fájt bele.

— Nem! Nem ti parancsoltok nekem, hanem én tinetek! Ha én azt mondom, ne reszkessetek, hát nem fogtok megrezzeni! A fájásnak nem szabad fájni; az érzésnek nem szabad érezni.

Odafordult nyugodtan a férjéhez, s azt mondá neki:

— Igen! Ő az!

Akkor aztán Manó is odalépett a bombavető ágyúhoz, mely a bástya ágyúkosarai közé volt felállítva, két oldalról fedezve, s csak szemben mutatva meg magát, s a tűzmestert, aki irányt ad neki.

— Te nézz oda a távcsővel a túlpartra, s figyeld meg, hogy talál a lövegem — mondá a feleségének. Azután nyugodtan osztá a parancsot a pattantyúsoknak, akik a nehéz bombavető üst ágyútalpát vastag kötelekkel kormányozzzák, irányt adva. Hatan voltak az ágyúnál, négy tartalékos távolabb hevert a zöld pázsiton: egy közülük, tenyerébe fektetve az állát, dúdolta: „Minék nekem ez a világ? Ha nem vagyok benne virág?”

Amint Manó az ágyú mögé kilépett, a túlparti üteg mozsara rögtön eldőrdült, s jött sívítva a légen keresztül, mintha deszkákat repesztene végig, a kilőtt gránát; nappal nem látzott a kanócának a fénye; csak akkor jelentette be magát, mikor magasan a légben elpukkant; a darabjai zuhanva csapkodtak alá. Egy közülük elhordta annak a danoló katonának a fejét. Azt a társai felvették, és odább vitték. Egy másik bombacserép oda fúrta be magát egy pár lépésnyire Lizandra mellé, a sánckötegekbe. A nő felvette azt! Jó lesz a pipereasztalra ékszernek.

Az ellenfél nagyon szeleskedő volt; meg sem várta, hogy visszalőjenek: nagy hamar utánaküldé a második bombát. Annak a kanóca meg már nagyon hosszúra volt idősítve; nem durranhatott szét a légben, hanem lecsapott a földbe, s ott robbant el, kavicsözönt szórva maga körül, s mély gödröt hagyva maga után.

Ekkor aztán Manó ágyúja felelt.

Ő jól is célzott, jól is idősitett. A telgolyó éppen az ellen-üteg ágyúkosarai közé csapott le, s pontosan robbanva, úgy szétvetette azokat, hogy a szolgálattelvő tüzekek mind szét lettek riasztva.

Lizandra jelzé a hatást, amit a távcsövön át észlelt.

— Többen megsebesültek, de a Gil Blas épen maradt.

— Akkor folytassuk.

Az ellenséges löveg most rövidebbre célzott. Ekkor aztán a küldött bomba a Dunába esett le, ahonnan, mint egy gejzer lövellt fel a szétrobbanás alatt; s amint az égbe szórt víztömeg lassan aláhullt apró permetegben, a lemenő nap szivárvány-töredéket játszott benne.

A honvédtüzekek éljent kiáltottak rá. Lizandra tapsolt neki! Ez szép volt!

És szívében a pokol rémségeit állta ki.

Majd három bomba is jött egymás után, rövid időközök alatt a túlpartról. Manó fitymálni kezdte ellenfelét.

— Nem tud a barátom célozni. Nekem bizony nincsenek elvesztegetni való gránátjaim.

S azzal kiült a mellvédre, a lábát lógázva, s a kezében tartott ágyúkanócnál szivarra gyújtott. Mikor egy bomba elrepült fölötte, a sípkájával üdvözölte: servus!

Gyönyörűség volt az! De nem földi embereknek való.

— Lőj már te is vissza!

— Nem jut-e eszedbe — szólt Manó tréfásan — hogy éppen így hajigált egykor a Styx szigetére a mi Gil Blas barátunk vadgesztenye-lövegeket. Hej, ha úgy orron tudnám találni, mint te akkor a cucurbita aurantiával.

Azzal leszállt a mellvédről, s odaadta a szivarát Lizandrának.

— No, hát szívd te addig a szivaromat, amíg én célozok.

Lizandra a szájába vette a szivart, de biz az kialudt, mert nem volt annyi lélegzete.

Amíg Manó irányzott, azalatt a túlparti mozsár ismét durrant; egy másodpercnyi haladékkal később lőtt vissza az övé.

Az ellenfél lövege ezúttal pontosan kiszámított karéjban ívellett a fejük fölé, s mikor éppen ott fölöttük szétpukkant, úgy tetszett, mintha az égbolt szakadna alá.

Lizandrának megrogytak a térdei. Férjére pillantott, s azt látta, hogy az megtántorodott, s baljával a melléhez kap.

— Meg vagy sebesülve? — kérdezé rémülten.

— Ne ügyelj te most rám! — hörgé Manó. — Hanem odavigyázz, mit talál az én lövegem!

Ah, az hatalmas találó volt! A bomba belecsapott a túlparti üteg lőszerkocsijába, azt robbantotta fel.

— Győztél! — kiáltá Lizandra. — Ellened véres arccal terült el az ágyúja mellett. A lőporszekér felrobbant.

— Akkor jól végeztünk — mondá Manó, s aztán ő is összeroskadt, oda a kedvese lábaihoz; halásápadt arccal; melléből magasra szökelt a vér.

A felrobbantott lőszerkocsi füstje magasra kavargott fel tűzveresen az alkonyégbe, a bástyafokon dúdolták a honvédek:

„Az én babám kis gunyhója
Többet ér, mint Budavára!”

Lizandra felvette az ölébe elesett kedvesét, s mint egykor a boldog szigeten, futott vele a diadal helyéről tova.

XLIV. „MON PAUVRE NEVEU!”

Tanussy Belizár is éppen azt tette, amit bátyja, Decebál, hogy a veszedelmes epocha alatt bölcsen félrehúzta magát. Csakhogy ő az ellenkező póluson kereste fel a duzmazugot (Schmollwinkel!). Az egész telet (ami honfitársainak olyan forró volt) a Bécs melletti Badenben tölté. Az volt akkor az előkelő világnak a kedvenc gyűlhelye. (Már elfelejtettük, miért?)

Sára asszony egészen beletalálta magát az új életbe. Képzeteinek legmerészebb vágyai beteljesültek. Minden magas társaságban megtalálta a megillető helyét. Csak egy kellemetlen tárgy volt, ami néha-néha feszélyezte. Az a bizonyos Tanussy Emmánuel. Az pedig sokat beszéltetett magáról. Nem! Ne értsük félre a dolgot. Nem a hadjárati dolgaival. Azokkal nem foglalkoznak a badeni reuniókban. Hanem inkább azzal a famózus leányszöktetésével. Hogy feltréfálta az urakat mind! Ez a quietált hadnagy! A grófokat és hercegeket, akik mind őrzöngtek a csodatevő alvajáró szűz után. Kisült, hogy nem volt a dologban semmi spiritizmus; hanem raffinált világbolondítás. A rendőrség ezért a botrányért másodszor is kiutasította Bécs városából Sáromberkynét. Egész cause célèbre lett ez ügyből. Azt is tudták, hogy Tanussy Emmánuel nőül vette az elszöktetett leányt; kálvinista ritus szerint, a mérnök által copuláltatva. Ponthay Gil Blas pedig nyilvánosan, hírlapi úton provokálta a kedvese elszöktetőjét, de az nem jelent meg.

Mennyi érdekes botrány!

S minderről lehetett Sára asszony előtt is beszélni, mert hiszen „Ce n'est que votre neveu, n'est-ce pas!”, s Sára asszony ráhagyta, hogy „oui”.

Nagyon természetes! Tanussy Belizár *bátyjának* a fia, Tanussy Belizár *feleségére* nézve nem lehet más, mint *unokaöcs*.

Egyszer aztán az a boutade is felhatolt a badeni előkelő társaskörökbe, hogyan adott recontre-t Tanussy Emmánuel Ponthay Alfrédnek: ágyúra; barrière a két Dunapart. Bizarr ötlet.

Ezek a pletykák okoztak legtöbb fejfájást Sára asszonynak. Ha netalántán mégis ecclátálna, hogy az a scandaleux enfant az ő saját fils terrible-je! Ez a mesalliance! Ez a rebellionban való partizánság. Képes lenne öelőtte bezárni az oly nehezen megnyílt paradicsomot. Jó szerencse, hogy ez a mauvais sujet, „Quel soin moi sur lui? C'est mon neveu!”

Egyszer aztán megjött annak az eredeti párbajnak a híre.

A császári táborból sokan nézték azt távcsöveikkel, mint ahogy szokás a regattát nézni; s az eredmény közölve lett a badeni körökkel. Belizár is megtudta a körülményeit az egész bombaharcnak, s elmondta azokat a feleségének.

Sára asszony volt a legelső, aki egy matinée-n, amit X. X. hercegnő adott, ezt az érdekes tudósítást közölte a társasággal.

— Mon pauvre neveu est mort!

És aztán elbeszélte, amit tudott, hogy Emmánuel még az ágyúhoz is kivitte magával azt a „personát”, ami csakugyan illetlen dolog. Ezt jó nevelésű nő nem teszi. Ott érte őt a Ponthay által kilőtt srapelgolyó halálosan. S az a persona még akkor sem szégyellt ráborulni. Ellenben az ő gránátja beleszapott a császári üteg löszerkocsijába, s a robbanás Ponthay grófot is a földre terítette. „Mais il est sauvé!” csakhogy az állkapcsa össze van zúzva, s a lőporszemektől az arca örökre fekete marad. Hanem a „mon pauvre neveu, il est mort!”

Nem kísért hát már többé a rossz nevével! Ha meghalt, el is temették. Nem kell félni, hogy az a mesalliance, meg

a plebejus foglalkozás, no meg a rebelliség valami szegényfoltot talál ejteni a bárói címeren. Il est mort.

Mégis illik érte — két hétig — félgyászt viselni. Az egész gyász elárulná, hogy közelebb rokonságban álltak. S a két hét alatt, ha valaki kérdést tesz e fekete ruha és a fekete pettyes fehér csipkefichu iránt, megmondhatja az ember neki: „Vous ne savez pas encore? Mon pauvre neveu est mort”. S aztán elhistorizálhatja, hogy történt.

Mikor aztán a thé dansant-bul hazamegy az ember, letépheti magáról a báliruhát, akkor kizárva minden élő lelket a hálószobájából, előkeresheti az elefántcsont szekrénykéből azt a két levágott hajfonadékot, s azokat csókolva, ölelve, verheti magát a földhöz, s hentereghet alá s fel, mint az őrült, újra meg újra kezdve a csókolást, a zokogást: „Óh kedves szép Emmácskám, drágácskám, angyalkám! Mért nem maradtál te nálam? Kisleánynak, kis szamárkának, ahogy én akartam. Megjövendölte ezt nekem a cigányasszony.”

Mikor aztán vége volt mindennek; Komárom vára kapitulált, Sára asszony a legelső leutazó gőzhajóval sietett oda.

A család tisztessége úgy kívánja, hogy az elesett unokaöcsének a sírja fölé díszes márványkő legyen emelve. S miután annak az apja (a rebellis) nagyon jó okokkal bír, hogy Komáromba (ha csak vason nem hozzák) fel ne jöjjön; tehát a jó érzelmű „tante”-nak a kötelessége, hogy ez etikettnek elég tétessék. Jó ajánló levelei voltak az új várparancsnokhoz; az mindjárt tudakozódást intéztetett, hogy keressék fel az ostrom alatt elesett honvédek temetőjét, s vezessék oda a bárónőt; hadd tegyen eleget a rokoni devoirjának.

Sok tudakozódás és alapos információ-vétel után, végre kivezették a bárónőt az ácsi erdőbe. Ott, nem messze a jelenleg átfutó szőnyi államvasúttól, látja az utazó mai nap azt az obeliszket, mely a szabadságharc áldozatainak hamvait takarja. Akkor még csak egy nagy, széles és hosszú négyszögletű gödör volt ott, féllőnyi magasan befedve mésszel, melynek

oltatlan maradványa esős időben még füstölgött, fehér párázatot küldve az égbe; mintha még egyre tartana a lélekköltözés.

— Önnek a neveu-je, madame, ha elesett, itt van!

Erre a látványra a szívéhez kapott Sára asszony, és nagyot sikoltott: „Óh kedves kisfiam!” s azzal odarogyott a méztörmeléssel beszórt aszú pászitra — abban a szép fekete bársonyruhában.

XLV. AZ A VISSZAKAPOTT ÜTÉS

Decebálhoz is elszivárgott az a hír, hogy a fia milyen szép halálra talált Komárom falain. Nem tett rá semmi észrevételt. Magában bizonyos elégtételt érzett. Így jár azon fiú, aki az apai tanácsot megveti!

S még ezen évad folytán többször is volt alkalma ilyen keserves elégtételt élvezni magában. Magyarország maga is elbukott. Ezt is előre megmondta Decebál Mindazok a nagyságok, akik őt félretolták, ignorálták, egyszerre földönfutókká levének. — „Így kellett annak jönni!” mondá magában. „Nálam nélkül akarták helyreállítani az ős Magyarországot! Az apák hagyományai ellenére. A bosszúálló nemezis érte őket utol!”

Milyen nagy lett volna az öröme Jónás prófétának, ha Ninivét csakugyan elsüllyesztette volna az Úr, ahogy ő megjövendölte!

Annak nem maradt más vigasztalása, mint egy sötét odú, aminek az elejét befutotta a töklugas. Még ennek a gyökerét is kirágta a lóféreg.

Ilyen menedéket talált Decebál az ő kincstára múzeumában.

A felesége elhagyta, a fia meghalt, a hazája elmúlt, a nemesége elveszett, vége volt az egész világnak; csak ez az egy maradt: a dicső múltak emléke.

Hát még ha ez is csak töklevel? Elfonnyad, ha gyökerét megfúrja a féreg.

— — — — —
— — — — —

A vén táltos régóta halálrováson volt már. Ahogy a vízi-betegségben szenvedők szoktak, majd jobban volt, majd rosszabbul lett; utoljára már feküdni sem tudott, ülve aludt. Decebál bizony nemigen látogatta meg. A haldokló jó barát kellemetlen látvány.

Egyszer aztán Horkázi csakugyan elveszté a hosszú perét a halállal, a legfelső apellátán.

Valahonnan Hajdú-Dorogrul jöttek el a hitebeli papok és énekesek az eltakarítására.

Decebál tán azt sem tudta volna meg, hogy eltemették a szittyá barátját, ha az a sajnos körülmény nem jött volna közbe, hogy a megboldogult semmi értékes ingó-bingót nem hagyott maga után, amiből a temetési költsége kikerült volna; ennek a fedezése végett az egyházi férfiak kénytelenek voltak Decebált, mint patrónust, meginterpellálni. Azt még kifizette.

Ezért aztán háladatosságbul kiszolgáltatták neki Horkázi egyetlen hagyatékát, egy nagy, lepecsételt paksamétát, mely Tanussy Decebálnak volt címezve, ezzel a hátirattal: „Halálom után átadandó.”

Vajon mi közlendői lehetnek a megdicsőültnek, ez árnyékvilágból elköltözése után?

Decebál rászánt egy unalmas délutánt, hogy a pápa levelét felbontsa, s medvebőr terítőjén végigheveredve, végigolvassa annak az emlékiratát nagy magányosságában.

Vendég rég nem látogatta már a házát. Ez különben is kiment a divatból. Egyik faluból a másikba csak útlevéllal lehetett utazni. Inkább otthon maradt minden ember. A tűzhalmi kastélynak nem volt már tárva-nyitva a kapuja.

Horkázi levele, folio alakban jó nyolc oldalt tett ki. Csak az unalom és az eső idő vihettek rá valakit, hogy egy ilyen terjedelmes firkának az elolvasásába belekapjon.

(Zárjel között legyen megemlítve, az unatkozásra volt elég ok, miután az új világrend úgy kívánta, hogy a magyar ember sem puskát, sem nyeret ne tartson többé a házánál.

Decebáltól még azokat a régi, másfél öles, kerékre járó puskákat is elvitték, amik a kuruc háborúban szerepeltek.)

Horkázi levele elég unalmasan is kezdődött: halálát érző ember önkínzó bűnbánata hangján.

„Szeretett barátunk, nagy hazafi!

Érezve közelgő feloszlattatásom, megszámlálva lévén e földi napjaim, Istentől irgalmat, Tetőled kegyelmet, bocsánatot reménykedve, töredelmes szívvel teszek előtted vallomást nagy és nehéz titkokról, amelyek Tégedet közel és nagyon érdekelnek.

Te, kedves barátom, egy nagy cselszövénynek áldozatja lettél. Ha magad körültekintesz, szemekkel láthatod házad hanyatlását, vagyonod pusztulását, híred elenyésztét.

És mindennek bekövetkezéséhez az én bűnös kezeim szolgáltak egyik eszközül. Mea culpa, oh mea maxima culpa!

Hogy miért cselekedtem ezt? Hát legelőször is ,a szegénység nagy rima', azt mondja a bölcs: ,paupertas magna meretrix'.

Számúzve egy Istentől és emberektől elhagyott eklézsiába, ahol az üres templomban magam éneklek a diakónussal, megfosztva minden beneficiumtól, ami a papi stólával együtt járna; rászorítva a pusztá sovány dotációra, folyvást a bibliai ,pajzsos emberrel' kellett küzdenem, akinek neve ,ínség'.

Igaz, hogy Tenálad mindig szabad asztalom volt, amíg az Emmácskát tanítottam; de ugyanott volt aztán alkalmam egy bűnös szenvedélyemnek táplálásához. Mint jól fogod tudni, a kártyázás ördöge mélyen bevette magát a zsigereimbe, s attól sem éjjel, sem nappal nem bírtam megszabadulni, annak áldoztam nagy buzgósággal.

Emiatt gyakran elfogyott nálam a siclus.

Az átkozott Mammon rút vágya pedig annál jobban ösztönzött.

Ekkor jelent meg előttem a kísértő. A sátán. A ,Beliál fia'.

Tetszetős, ildomos alakban jött elém. Látogatását nagy kitüntetésnek kellett vennem.

Ugyanazon sátán, aki urunkat, a megváltót megkísérté a pusztaban, felvezetvén őt a hegytetőre, s azt mondván neki: 'Íme azt, amit innen beláthatsz, neked adom, ha engem imádsz'.

Ez a pokolbeli kísértő volt: gróf Ponthay Adalbert úr ökegyelmessége."

(Hah! Ennél a névnél kezdett a história Decebálra nézve érdekessé válni.)

„Mint régészettűvár, látogatott el hozzám, az Árpád-kori templomot véve tanulmány alá, kalauzolásom mellett, s azután kegyeskedett szerény hajlékomat is megtisztelni látogatásával. Itt körültekintve, meglepetését fejezte ki azon diogenesi egyszerűség fölött, mely kalugyeri magányomat jellemzé. Én elmondám neki, hogy szegény az eklézsia; a hajdani hívek áttértek a kálvinista hitre, a pap magára maradt. Arra ökegyelmessége felvilágosított, hogy ha ez így történt is, azért a párbér és kilenced minden háztul megilleti a régi papot. Ez az ő szomszédos bajhalmi birtokán, mely órá jutott nagyanyai osztályrészü, ekként rendeztetett. Ott viszont van olyan község, amelynek lakosai az orthodox hitre tértek át, de azért párbért és kilencedet a régi plébánosnak fizetnek, s ahol pedig már a tagosztály, vagyis az arányosítás keresztülvitetett: ott ő, a gróf, mint földesúr, a hívek nélkül maradt pap számára egy egész jobbágytelket hasíttatott ki. Azt a jobbágyok tartoznak ingyen megmívelni; a papé a haszonélvezet.

Ez volt az első tövis, amit a csábító Mefistofeles a lelkemben hagyott.

Emlékezhetsél rá, kedves barátom, mélyen tisztelt partónusom, hogy amidőn az arányosítás a te birtokodon is létrehozott, mennyit könyörögtem neked, hogy te is tégy hasonló nagylelkűséget énvelem, tűzhalmi espereseddel; különítsés el a számomra egy jobbágytelket. Te mindig kinevettél vele, azt mondtad, hogy hisz úgy élek nálad, mint egy püspök; minek nekem a gazdaság? Nem adtad meg, amit kértem.

Ekkor másodszor jelent meg előttem a kísértő gonosz lélek, ezúttal már kellemetlen, visszataszító alakban: veres orral, sunyi pofával, meggörbült termettel, a doha, a penész érzett rajta, ahogy a föld alól kijött. Ha nem találnád ki a nevét, én leírom: ‚Justus Fraus’.

(De már erre a névre egyszerre felugrott a medvebőrrel Decebál, s kerekre nyíltak fel álomra pilladozó szemei.)

„Te ezt más néven ismerted; előtted Vakandi Anonymusnak hitták.

Ez a pokolbeli küldött megismertette magát. Ő egy világhírű bécsi cégnek a főnöke, akinek a tudománya abbul áll, hogy régiségekkel és ritkaságokkal kereskedik. Nem kéméli a fáradságot. S összeköti azt kiterjedt ismeretekkel. Ő maga eljár szegényes öltözetben minden népek országába, s aztán ahol valami régiséget fölfedez, azt igyekszik olcsón megszerezni; maga ásatásokat is eszközöl, olyan dombokon, sírmezőkön, amiket tanulmányai ily rejtett kincsek valószínű települései jelöltek. A valódi feltalált régiségeket aztán gazdag gyűjtőknek, külföldi múzeumoknak eladja drágán. Ezek mellett azután van neki még egy sokkal háládatosabb vásárlóközönsége is. Az olyan régiségkedvelők, akik nem értik ezt a tudományt. — Ezeknek a rovancsában, visszaaláhúзва jelent meg a *Tanussy Decebál* neve.”

(Decebálnak zúgni kezdett a fejében a vér.)

„Az ilyen vásárlók igényeinek kielégítése végett van létrehozva Stuttgartban egy egész régiségkészítő gyár. Igazán nagyszerű intézet. Ott készítenek a régi páncéloktul, sisakoktul kezdve, az elefántcsont faragványokig és a papyrus-levéltre írott tekercsekig minčent. Akinek kell etruszk szobor: parancsolhat, már a rozsdá is rajta van. Pogány bálványok vannak nagy választékban.”

(Decebálnak hideg borsódzás futott végig a hátán).

„ ‚Mundus vult decipi’ mondá Justus Fraus. ‚A világ szereti magát megcsaladni.’ — Hát legyen megcsalva. — Te azonban,

kedves barátom és pártfogóm, nem valami alacsony rászédés áldozatául voltál kiszemelve. Magasabb célok voltak elérendők Tenálad. Justus Fraus megismerteté velem az egész tervet. Ő itt Ponthay Adalbert megbízásából jár, s ha a vállalat sikerül, attól tetemes összeget fog kapni. Ez összeg rovására nekem is kész időközönként előleget adni, ha segítségére leszek: egy kis Júdás-pénzt.

A vállalat ebből áll.

A közös nagyanyai birtok felosztásakor, Te az összes uradalmak javát magadnak tartottad, a meddő, ösztövért részt odahagytad a háborúban távol járt Ponthay nagybátyának. Emiatt annak a fia Tiellenetek osztályújtási pert indított. De miután egész Tuhutum vármegye a Tanussyak hatalmában van, bizonyos, hogy ennek a pernek ötven esztendeig vége nem lesz. Ponthay gróf tehát szépszerével, okosfurfanggal akar téged rábírní, hogy az irámosi szép birtokot a tűzhalmitól elvászd, s cserébe neki átengedd a semmi hasznot nem hajtó bajhalmiért.”

(Decebálnak kezdtek az idegei zsibbadozni e sorok olvasásánál.)

„A furfang a következő volt. A bajhalmi rengeteg közepett van egy hajdani pogány sír; egy cölöpépítmény, ami valóságos hajdankori emlék. Ezt Justus Fraus fedezte fel, Ponthay gróf beleegyezésével fel is bontatá azt a déli oldalán, mecenzéfi munkásokkal. De már akkor az a sír ki volt rabolva. Bizonyosan a török időkben rátaláltak már, s nem hagytak benne egyebet, mint ami az elcepelésre nem volt érdemes, vasedényeket, összetört üstöt, csontokat. Ezek is elég értékes tárgyak egy régiségbúvárra nézve, de mondom, magasabb célja volt a felfedezőnek. — Teveled elhitetni, hogy az ottan ősapádnak, Thonuzóbának a sírja.”

(Decebállal körben forgott a világ.)

„Így ismerkedtél Te meg Justus Fraussal, akit a világ csak gúnynevéen szólított ‚Vakandi Anonymusnak’. Hiszékeny

lelked, őseid iránti elfogultságod, saját nagyralátásod, egészen martalékjává ejtett e gonosz szellemnek. Én is segítettem táplálni az elcsábulásodat. Bolondos cifrákat találtam ki, s azokat kiadtam szittya-hunnus betűknek. Még a fiadnak is ezeket tanítottam abéce helyett. Ha összejöttünk Justus Fraussal, úgy tettünk, mintha egymásra torzsalkodnánk; szidtuk, fenyegettük egymást, mindegyikünk más tudományt vallott, más betűkben ismerte a hunnus írást, más világrészben kereste a magyarok eredetét, nehogy valakinek tudomása legyen az egyetértésünkről. — Az a ravasz démon meg tudta nyerni a Te bizodalmodat, cinikus magaviseletével; állott vizet, száraz kenyeret evett, amikor Te láttad. Egyszer egy aranycsákányt vitt hozzád, mint a rabonbáni jelvényt, amit ő lelt Thonuzóba sírja közelében. Ez igazi aranyból van, de nem régiség. Neki magának több pénzében van, mint amennyiért Te magadhoz váltottad. Ez azért történt, hogy ha Te netalán gyanakodó volnál, s az ötvöshöz vinnéd a leletet, az a próba után, mind a választóvíz, mind a vízmérleg nyomán, biztosítson felőle, hogy a csákányod tiszta szímarany. Ettől fogva aztán föltétlen bizalommal ragaszkodtál a Te Vakandidhoz.

Ő aztán vezetett, mint a gyermeket a járszalagnál fogva. Te tömlöcbe kerültél. Talán azt sem tudod, hogy a saját feleséged adott fel a királyi biztosnak, a bűntanújelt is az szolgálhatta át — azért, hogy Belizárt megszabadítsa.”

Decebál magánkívül ugrott fel helyéből, s kés után kapkodott. Megöli ezt az asszonyt. — Az ajtónál tért magához, „nincs az itt már!” Visszatért a levelet tovább olvasni.

„Ekkor már Ponthay gróf volt a kormánybiztos. Ez magyarázhatja meg előtted, hogyan kerülhettek a Tuhutum megyei irattár ódon szekrényébe, mely a Te nemesi börtönödben állt, azok a mindenféle ócska irományok, kopott könyvek, amikből a Te Vakandid, saját segélyeddel kikeresgette azt a sok mindenféle bizonyítékot a Te családi leszámrazásodról, az őseidnek a hét vezérrel kötött szerződéséről.”

(Decebál termete úgy összeesett, hogy majd a homloka érte a térdét. Pedig még a neheze most következett.)

„Isten legyen nekem irgalmas, kegyelmes azért, hogy én mindezeket jól tudtam, és Neked meg nem mondtam!

Én tudtam jól, hogyan szerelik fel a bajhalmi cölöpsírt, hogyan temetik be újra; beültetve az első ásítás helyét borókával, bevetve perjemaggal. — Én ott voltam, mikor az ellenkező oldalon felnyitották a sírkamrát. — Én ott álltam és elnéztem, hogy rohantál be tántorgó léptekkel a megnyílt odúba, fulladozott a melled a látott kincsek szemléletére, s el tudtam túrni (Óh én gonosz indulatú lelkem! Uram, ne légy kemény ítélőbírám!), el tudtam fojtani magamban azt az indulatot, vágyat, hogy odarohanjak hozzád, visszarántsalak kezedenél fogva, és füledbe ordítsam: meg ne csókold, Tanussy Decebál, annak a csontváznak a kezét! Az nem a Te ősed Thonuzóba, és az a másik ott mellette a lóvázon nem a te ősanád; hanem a Piros Pistának, a zshiványnak, meg a szeretőjének a csontváza, amit az akasztófa alól ásattunk fel; úgy vitettük oda, ott drótóztattuk össze.”

...Nem olvashatta tovább! Ki kellett rohannia a szobából, hogy kihányja az epéjét. Beteg lett bele. Valósággal rázta a hideg. Alig tudott a lábán megállni. Minden emberi szín elhagyta az arcát.

És aztán mégis kényszeríté valami, hogy visszamenjen, a földre dobott írást újra fölvegye, és tovább olvassa; mi lehet még benne?

...„Az egész Thonuzóba-kincstárból ami igazi régiség, az a rozsdás vas, réz, kő; ami pedig aranyat, ezüstöt mutat, az mind stuttgarti gyártmány, similor, tombac, pakfong, alfenoid. A drágakövek; hegykristály, mármaros gyémánt, strassburgi kő, porcelán. A Thonuzóba-sisak ólomból van, hogy nehéznek tessék; csak meg van futtatva arannyal; ha késsel megvakarod, megvallja a mivoltát.”

Decebál azt hitte, hogy ez csak valami rossz álom. Oda-tántorgott a vasszekrényhez, melyben a drága kincset őrzé; reszketett mind a két keze, az egyik, amelyikben tartotta, a másik, amelyik a késsel faragta a remekművet. A késvakarás alatt bizony kitűnt a pórias érc szürke színe. Ez ólom!

Decebál földhöz vágta a sisakot, amitől az kétfelé repedt. Bizony ólom volt az belül is.

Aztán tovább olvasta a pápa levelét.

„Mindezeket a gyártott régiségeket Justus Fraus készítette Stuttgartban, Ponthay gróf megrendelésére. Így is szép összegbe kerültek azok. Úgy tudom, hogy Ponthay gróf tízezer forintot fizetett értük. Neki azonban megvolt belőle a maga haszna, mert megkapta értük cserébe a gazdag jövedelmű irámosi uradalmat.

Tégedet azonban még jobban is bele kellett mártani a limbusba. El kellett hitetni veled, hogy a talált kincseid valósággal megbecsülhetlen értékkel bírnak. Erre a célra volt rendezve az az alakosjáték azzal az angol antikváriussal, aki Teneked közel félmilliót ígért a Thonuzóba-leletekért, hogy Te azután még a kamarának is fizess ehhez számított harmadot készpénzben. Ez azért volt, hogy annál hamarabb tönkrejuttassanak, s így semmisítsék meg a Tuhutum megye fölötti nagy hatalmadat. — Ettől a veszedelemtől legalább megszabadított Téged Mántay Móric, akit távollétédben felhatalmaztál, s aki felajánlotta az állítólagos anglusnak, hogy vigye el a kínált árban az egész kincsleletet. Az rögtön elpárolgott innen, s soha többet Te a Barrer et Sons compániának hírére nem hallottad.

A cudarok azóta rólam is megfeledkeztek, s Justus Fraus, aki Bécsben él és dúskálkodik, még csak nem is válaszol a leveleimre, itt hagy minden ember, elvesznem nagy ínségemben.

Hát ezért adtam kárhozatra a lelkemet?

Most még egy jó tanácsot adok neked. — Az egész múzeumod, úgy ahogy együtt van, meg a Thonuzóba-mauzóleum, azzal a két lovon ülő csontvázal, nem ér rád nézve semmit,

csak arra való, hogy minden ember kinevessen érte. Ismerek én, Justus Fraus révén, Amerikában egy derék embert, akinek a neve ‚Barnum’, az még megveszi a múzeumodat, Thonuzó-báddal együtt, s ad érte legkevesebb háromezer dollárt.”

Decebál elkezdett kacagni. Hanyatt vetette magát a medvebőrre, úgy kacagott nagy hahotával.

— Add el az ősapád csontjait Barnumnak!

De még valami utóirat is volt a levélben. Ez már veres tintával volt írva, talán bodzabogyó levével.

„Ezt az egész írást odaadtam a fiadnak elolvasni, mikor itt járt és meglátogatott.”

Ettől a szótól jéggé dermedt Decebál egész teste.

Visszatért a lelke elé az a jelenet, ami itt ezen a helyen közte és a fia között lefolyt.

Tehát a fiú tudta már, hogy ez az egész őskincsek gyűjteménye csupa hamisítvány.

Tehát tudta, hogy mint játszotta ezeket ide Justus Fraus. Azért mondta az apjának, hogy „Add el Justus Frausnak valamennyit”.

Tehát tudta, hogy az a hártylevélre írott szerződés csak tréfa!

S még ő kényszeríteni akarta rá a fiát, hogy ezen „rongy” előtt boruljon térdre, és imádjja azt!

S mert nem tette, arcul üté.

Megütötte és elűzte a világba.

Óh, hogy átkozta most még igazán azt a fiút!

— Miért nem ütöttél vissza akkor te magad! Minek bíztad rá erre a láthatatlan lényre, hogy a neked adott ütést visszaadja. Itt, ezen a helyen adja vissza!

Ugyan visszaadta!

És még csak nem is védheti ellene magát.

Az üti őt ököllel, rúgja sarokkal, orrát fricskázza, fejét fabarackolja, hátát kecsketúrózza, mellét dögönyözi, arcát felpofozza; és ő semmit sem tud elhárítani magáról.

Ami egész életének büszkesége volt, az lett egész életének neveltségévé.

A megátkozott fiú elment már előre. Az utolsó Thonuzóba ivadéknak nem építettek cölöpsírt, ott fekszik az a meszes veremben, háromszáz honvéd paraszt csontjaival összekeveredve, de az apja még itt maradt, hogy gyászában — nevesse minden ember!

No hát gyertek, Thonuzóba-kincsek!

Decebál felhozott a szolgálival (nincs már hajdú; nem szabad huszárdolmányt viselni Tuhutum vármegyében, azaz hogy „Bezirk”-jében), tehát a szolgálival felhozott egynehány savanyúvizes deszkaládát, abba behányatta a sok kincshalmazt: igazit, hamisat összeviszsa, amelyik nem fért jól, nagyot rúgtak rajta, hogy összelapuljon; még magát az aranycsákányt is közéjük dobta. Az se legyen, ha több nincs! Végére lerántották a rámából azt a szép művészi festményt. Eredj csak te is a többihez: „Piros Pista! Czipra Panni!” odagyúrték a ládába.

Akkor aztán kötéllal körülkötötték a ládákat, lehordták az ökrösszekérre; ott megint olyan nagy halom trágyát raktak rájuk, hogy egészen eltakarta azokat, s aztán így elbocsátá a szekeret Decebál, utasítást adva, hogy hová vigyenek mindent. — Erre az elővigyázatra nagy szükség volt, nehogy a cirkáló zsandárok a ládákat, gyanúsaknak találván, lefoglalják, s bevigyék a vármegyeházára. Így elvihették bátran Bajhalomig.

Decebál maga gyalog vándorolt a szekér után. Így nem ötlött fel.

Előbb is felért a híres-nevezetes cölöpsírhoz, mint a szekér. Nála volt a vasajtónak a kulcsa; bemehetett rajta.

Ott mosolygott rá a két csontváz most is, a gerendához láncolva. Legalább ő azt hitte, hogy nevetnek.

Idáig türtöztette a dühét, itt nem bírta tovább.

Kikapta a csontlovag kezéből azt a hosszú, rozsdás pallost, s két kézre kapta:

— Leszállsz onnan?

S olyat húzott vele a csontvázra, hogy annak minden porci-
kája szertesztét csőrömpölt. És azután ütött, csapkodott, paskolt,
amíg csontot látott maga előtt, amely még a maga lábán állt:
a koponyáknak sem irgalmazott. Egész belefáradt a bosszú-
állás nagy munkájába, mire a béresei a hatökrös szekérrel fel-
jutottak.

Intézkedett.

Legelőbb is a trágyát ráhordatta a csontmaradványokra.
Azután targallyat halmoztatott össze rájuk nagy rétegben.
Arra rálökte a ládába csomagolt kincseket.

Most azután színültig a sírvermet szurokfenyő-gallyakkal,
luchasábokkal!

— Mármost hazamehettek, fiaim.

Akkor aztán meggyújtotta a csóvát, s beledobta a felhal-
mozott gyúanyagba.

A sűrűreg-száda okádta a csúnya fekete füstöt. Mintha az
ördög megterhelte volna a gyomrát, s azt adná ki. Csak füstöt
előbb, azután lángokat. Az ős cölöpzet maga is égni kezdett,
valamelyik élő fenyőfa gyökerén felfutott a láng, s ezzel az égő
kráter légvonatot kapott, akkor aztán bömbölve fújta a lángot
minden oldalán a dombnak, szertesztét repegetve a földet, mint
valami fiók Vezúv. Még valami lávapatak is ömlött ki belőle,
ólom-, réz-, horganyvegyülék: a stuttgarti kincsek. Decebál
ott ült egy ledöntött fa derekán, a két karját a felhúzott térdeire,
s a fejét azokra támasztva. A tűz órá, ő meg a tűzre bámult.

Nem akart megmozdulni ebből a helyzetébül.

Másnap, hogy nem tért vissza a kastélyába, utánajöttek a
cselédjei. Akkor is ott ült még a levágott fán, térdeire fektetett
fejfel, s ő nézett a sírra, a sír meg őrá. De már sem a sírban nem
volt tűz, sem az ő szemében.

UTÓSZÓ

AKIK NEM TUDNAK MEGHALNI

Milyen jó volna itt elvégezni a regényt!

Ha a kritika nem volna.

A mai realiztikus kor az ilyen iránynak nem kedvező.

Micsoda? Jóslatok? Sejtelmek? Véletlenek és katasztrófák?

— Ez a józan ész törvényeinek ítélete előtt meg nem áll.

Cigányasszony jóslata! Beteljesülve!

Álomjáró delejes látásai! Megtestesülve!

Nincs az a bíró, aki élethosszig tartó hallgatásra ne ítélje el érte azt a vakmerőt, aki ilyen alapon mer elkövetni emberölést, sőt gyilkosságot. Kézzelfogható valót követelünk!

Tehát kössük fel a múzsának a tournure-t, s tanítsuk meg a költészetet — a valóságot elmondani.

Nem halt meg a hősök közül senki. Mind élve maradtak; még mai nap is élnek.

Nem teljesült be a cigányasszony jövőmondása.

Tanussy Manót, súlyos sebével, kiragadta a szerető hitves a halál torkából, s az ő szeretetteljes ápolása mellett felépült az ifjú, s Komárom kapitulációja után Lizandrával együtt kivándorolt Amerikába. Ott az óriási nagy technikai vállalatoknál dúsan értékesíté tehetségeit: a Pacific-vasút, majd a Panamaszoros csatornája őt is mestereik közé számítják. Szellemi munkája által igen szép vagyoni állást biztosított magának.

Hanem, hogy valami jóslat mégis teljesüljön, úgy ez a Mántay Móricé, aki azt jövendölte Manónak, hogy csak tanuljon szorgalmasan, mert egyszer még őneki kell majd eltartani apját, anyját; hát ez mégis bekövetkezett; hanem hát az csak

olyan logikai jövendülés, aminek a jogosultsága el van ismerve.

Eszerint tehát azok is élnek. Isten kegyelméből harminchat esztendeje már annak. Mégis élnek, de nem uralkodnak.

Sára asszony nem annyira szép asszony már, mint nagyon kövér; alig tud mozogni. Belizár bárónak azonban most is olyan fekete a haja, mint 1849-ben volt. Ő tudja, hogy mit csinál vele. Ámbár jobban tette volna, ha a feje belsejét gondozta volna jobban. Akkor nem tette volna azt, hogy a bőrére menjen játszani, ahol azután az egész vagyonát elvesztette. Most igen szigorú körülmények között él: vénségére vállalt hivatalt; úgy hiszem, a kataszternél van.

Még nálánál is hamarabb elvégezte a kiskirályságát Decebál bátyja, aki nagy hírre tett szert azáltal, hogy a királyi táblán egyszerre száznegyven pöre volt. Egy csomó még most is folyik belőle. Egyik birtokát a másik után kótyavetyélték el. Olyan esztelen életmódot folytatott, hogy nem lehetett megmenteni. A vagyonának az utolsó maradványát arra pazarolta el, hogy mindenáron megvásztassa magát a hajdani uradalmi területében képviselőnek. Ezt el is érte; hanem a kastélyból gőzmalom csinált Avakum. Azóta a képviselői állás az egyedüli egzisztenciája. Minden három évben megválasztják újra a régi idők iránt való kegyeletből, s felküldik az országgyűlésre. Ott azután képviseli az ötven év előtti Magyarországot. Minden tárgyhoz hozzászól, a régi álláspontot védve. Nevetnek rajta, s arra ő nagyon büszke. „Gyáva nemzedék!” mondja fennhangon a szemükbe.

Nincs már senkije.

A képviselői napidíj azonban éppen úgy, mint a kataszter, talán nem egészen elég arra, hogy az embert fejtől lábíg végig betakarja. Szokott jönni valami segítség is innen-onnan.

Sára asszonnak van valami évdíja, amit neki évnegyedenkint meg szoktak küldeni pontosan. Ő maga sem tudja azt, honnan; de sejti. Bizalmasabb ismerőseinek meg is szokta sügni.

Valamikor, szép asszony korában, egy igen magas állású nagy úr (herceg) volt őbelé szerelmes, bizonyosan az hagyta számára végrendeletileg ezt a kegydíjt.

Decebálnak is hoz egy-egy segítségül érkezett összeget az ingyen szolgáló fiskálisa (a hajdani Jancsi gyerek), mikor a legjobban körmére égett a szükség, az alatt a cím alatt, hogy ezt vagy amaszt a pörét sikerült megnyernie.

És egyikük sem sejti, még nem is álmodja, hogy aki önekik ezt a segélyt küldi, az az elzüllött fiú, akit elűztek, elátkoztak, holtak hisznek, végképp elfeledtek.

JEGYZETEK

R Ö V I D Í T É S E K

Hhm.	Jókai Mór hátrahagyott művei. 1 – 10. k. Bp. 1912.
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
JKK	a jelen kritikai kiadás
K	kézirat (A kiskirályok kézirata)
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
N	Nemzet
NK	Jókai Mór összes művei. Nemzeti kiadás. 1 – 100. k. Bp. 1894 – 1898. — A kiskirályok: 74 – 75. k. 1897.
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum
sh.	sajtóhiba
<ékszárójelben>	a K-ból Jókai által törölt szöveg
<.....>	a K-ból Jókai által törölt, olvashatatlan szöveg
{ }	a K-ból Jókai által törölt szövegen belül is külön áthúzott szövegrész
[szögletes zárójelben]	a sajtó alá rendező kiegészítése

A JKK-ban még meg nem jelent Jókai-regényeknek a jegyzetekben hivatkozott lapszámai mindig az NK megfelelő kötetére vonatkoznak.

SZÖVEGVÁLTOZATOK

A regény sajtó alá rendezésének általános elveit lásd az 1. k. hasonló című fejezetének élén.

Lap: Sor:

- 5 12 vette az erdő (1885: vette azt erdő — sh.)
 6 5 keresztyén (NK: keresztyén)
 19 oldal jóformán (NK: oldalon jóformán)
 25 valamennyi a (NK: valamennyien a)
 7 2 oldalán (NK: oldalon)
 11, 81 : 31, 143 5, 152 : 33 azután (NK: aztán)
 18 sütőkemence volt felállítva (NK: sütőkemencze lett felállítva)
 32, 25 : 15, 46 : 31, 49 : 28, 52 : 22, 160 : 23, 201 13, 229 : 7
 kiálta (NK: kiáltá)
 8 1 halomba (NK: halomra)
 12 ezredévre valló (NK: ezredévre való)
 17 végébe fut (NK: végében fut)
 20 építmény (NK: építmény)
 9 13 olvasztani ezt (NK: olvasztani azt)
 10 3 be a lábát (N: be lábát)
 8 néhány (N: néhány)
 18 ilyen nagy triumfális (NK: ilyen triumfális)
 11 18 egyúttal a búcsúztató (1885: egyúttal búcsúztató — sh.)
 26 tuhudúnok (N: suhudúnok)
 12 10 négyszegletű (1885: nagyszegletű — sh.)
 15 a hitbuzgó király (NK: a király)
 16 cölöpfalhoz hozzá volt támasztva (NK: cölöpfalhoz volt
 támasztva)
 19 tagadhatná (NK: tagadná)
 13 6 tagadja meg (NK: tagadja még)
 7 Decebál a kezét (1885: Decebál kezit — sh.)
 14 győzetem (NK: győzetém)
 14 14 künn levők (NK: kinnlevők)

Lap: Sor:

- 14 : 16 vízzel tölt (NK: vízzel telt)
18 mint egy *veréb*. (NK: mint egy *cserebogár*.)
- 15 : 29 megégették (NK: megették)
- 16 : 7 általánosan (N: általánosan)
25 térdeig (NK: térdig)
33 (1885, NK: A „Bástyát építettek körülötte” kezd. bekezdés kimaradt.)
- 17 5 vetem (NK: veszem)
20 stultises (NK: stultisas)
- 18 15 meg becsét (N: meg *a* becsét)
30 ahol bőséges (NK: a hol *a* bőséges)
- 19 : 18 talált praehistorico–ethnographicus (1885, NK: talál praehistorico–ethnographicus – sh.)
30 Átalános (N, NK: Általános)
32 gondolatja (NK: gondolata)
- 20 : 4 ládába arany- (N, NK: ládába az arany-)
11 azt rendes (NK: azt *a* rendes)
- 21 : 22 feje előtt. (N, NK: feje fölött.)
24 veres (NK: vörös)
- 22 19 értékmegszabására. (NK: értékének megszabására.)
- 23 3 abból a célból *ide utaztatja* (NK: abból a célból *utaztatja ide*)
11 mindjárt *azt* az üveg (NK: mindjárt az üveg)
- 24 : 17 becsét s rendeltetését (NK: becsét és rendeltetését)
30 délutáni hatig (NK: délután hatig)
31 úr *sem* nem evett (1885: úr nem evett – sh.)
- 25 1 ilyenformán (N: ilyenformát)
- 26 1 olyanformán (NK: olyformán)
- 13 kivett a belső zsebéből (N: kivett a *hosszú kabátja* belső zsebéből)
- 33 ami szerint *aztán* Tanussy (NK: a mi szerint Tanussy)
- 27 3 egyenesen oka (N: egyenes oka)
ő veszteséges (NK: ő *a* veszteséges)
- 27 azt viselő koponya is (1885: azt *is* viselő koponya is – sh.)
- 28 24 ismeretek már a csatornán (NK: ismeretek a csatornán)
- 29 Ez *lesz* a legjobb. (NK: Ez a legjobb.)
- 29 : 7 mérnöknek, hogy ha (NK: mérnöknek, *hogy* hogyha)
- 23 Nem érted (NK: Nem *te* érted)
gyermekért. (NK: gyermekedért.)
- 30 9 Mért (NK: Miért)
- 18 írásba *azt* az egész (NK: írásba az egész)

Lap: Sor:

- 30 : 20 *ezt a kívánságát.* (NK: ezen kívánságát.)
21 *kérte Mántay Mr. Snopkinst* (NK: kérte *mr. Snopkinst*)
22 *úr szállására* (NK: *úr lakására*)
- 31 : 29 *kedved velem* (NK: kedve velem)
32 *utazásában* (NK: utazásban)
- 32 : 28 *vissza maga is* (NK: vissza *a mérnök maga is*)
- 33 : 33 *anglusnak most mozgott* (N: *anglusnak csak mozgott* NK: *anglusnak mozgott*)
- 34 : 7 *erőtette* (NK: erőltette)
13 *Barcaságban* (1885, NK: *Bárczaságban* — sh.)
23 *ezen együgyű* (N: ezen *az együgyű*)
25 *e naptól* (1885: *a naptól*)
- 38 15 *évtizedben meghonosult* (NK: *évtizedben is meghonosult*)
- 40 : 2 *zsebében áll* (N: *zsebében együtt készen áll*)
17 *sem értett* (NK: *se értett*)
30 *önkényt* (NK: *önként*)
31 *viszonyosság* (NK: *viszonosság*)
- 41 6 *az a drága* (NK: *azt a drága*)
18 *gyenge* (N: *gyöngye*)
22 *minden évnegyedben* (K: *minden <hónapban> évnegyedben*)
31 *egyhangúlag. Hadd* (K: *egyhangúlag. <Be kell írni> Hadd*)
- 42 1 *Jancsi bírt* (K: *Jancsi <morg> bírt*)
5 *világból csak egy embere* (NK: *világból egy nagy embere*)
6 *maradt Manónak* (N, 1885: *marad Manónak* — sh.)
20 *mákoros mámort* (NK: *mákonyos mámort*)
azalatt a jövendő (K: *az alatt <az utódai> a jövendő*)
- 43 19 *kevésbé orrolt* (K: *kevésbé <nehezelt> orrolt*)
28 *is viszonozzák* (K: *is <meg> viszonozzák*)
- 44 15 *Egy napon* (1885: *E napon* — sh.)
21 *gyermeket.* (N: *gyereket.*)
33 *Hogy a rossz* (N: *Hogy az a rossz*)
- 45 13 *henteslegények; fiatal* (N: *henteslegények; valami fiatal*)
29 *kereke tengelyéig* (K: *kereké<nek> a tengelyéig*)
30 *kirúgott* (K, NK: *kiugrott*)
- 46 8 *sárral; erre* (NK: *sárral. Erre*)
9 *többi négy ló* (NK: *többi két ló*)
12 *sárvolcán* (NK: *sárvulkán*)
- 47 : 3 *csizmára; legény* (NK: *csizmára. Legény*)
- 48 : 22 *sem szemével, sem szájával* (K: *se szemével, se szájával*)
23 *hintóból* (K: *hintóbul*)

Lap: Sor:

- 48 : 28 csizmasarokkal (1885: csizmasarkokkal)
29 hozta (N; 1885: hozza)
- 49 12 ott ragyogott (K: ott <volt> ragyogott)
a rongyos condráján (NK: a czondráján)
15 ő a koldusok (NK: ő koldusok)
19 arc simaságára (N: arcza simaságára)
23 volt, nyúlszájú (K: volt, és nyúlszájú)
- 50 5 temetésénél! (K, N: temetésnél!)
8 hanem másfelé (N, 1885, NK: hanem visszafelé — sh.)
28 éppen úgy néz ki (K: épen<olyan> úgy néz ki)
33 sírról (NK: sírtól)
- 51 11 gyereket. (1885: gyermeket — sh. — NK: gyereket)
25 — „Perelj (K: —<Jajh tekintetes asszony.> „Perelj)
- 52 19 visszadobogott talyigájához. (K, NK: visszadobogott a talyigájához.)
31 mire bevergődhetnek (K: mire <a Bika elé> bevergődhetnek)
- 53 2 lévén (N: levén)
11 debreceni felfordult (K: debreczeni <vinkót> felfordult)
12 leteszi a poharat! (K: leteszi <a száj> a poharat!)
- 25 amiknek (1885: a minek — sh.)
26 ezeknek a neve (K: ennek a nevc)
- 54 6 ugranak fel a fekhelyeikről (NK: ugranak a fekhelyeikről)
16 döngésére (N: döngetésére)
27 lehet locsolgatni. (K: lehet <olt> locsolgatni.)
30 barátságot a birtokosok (K: barátságot a <házi gazdák> birtokosok)
- 55 12 toronyból (K: toronyból)
városházától (K: városházától)
- 19 aztán (K: azután)
- 56 6 A kocsis megfogadta (K: A kocsis meg <a h> fogadta)
17 dühös is volt (NK: dühös volt)
18 a nagy harang-félreverés (K: a nagy <félre vert> harang <szó miatt> félreverés)
21 tűzbe kispapjaikat! (K: tűzbe a kispapjaikat!)
- 23 sem szénát, sem abrakot (K: se szénát, se abrakot)
29 nem is számítva. (NK: nem számítva.)
- 57 : 4 vannak a kollégiumban. (K: vannak <az iskolában.> a kollégiumban.)
10 azonnal ugorjon (K: azonnal <idejőjön> ugorjon)
11 teremjen. Mert (NK: teremjen, mert)
különben én (K: különben majd én)

Lap: Sor:

- 57: 17 kérdi (K: kérdé)
23 éppen tisztelendő (NK: éppen a tisztelendő)
- 58 5 credt *erre* a (NK: eredt a)
8 mondá (NK: *mondta*)
18 levelet, aki (NK: levelet *írni*, a ki)
20 künn (K: kinn)
22 Elhoztam *ezt* a levelet. (1885, NK: Elhoztam a levelet)
- 61 5 elsottyadt (NK: eltottyadt)
6 csak maga (N: csak *ő* maga)
8 harsogtatja (1885: harsogtatta — sh.)
- 63 17 Azonban *még* az (NK: Azonban az)
23 jutottnál — *jobb*nak (N, 1885: jutottnál *rosszabbnak* — [elírás; az értelemnek megfelelően, az NK-val egyező módon javítottuk])
26, 77 : 20 mondá (N: monda)
33 amért (NK: a miért)
- 64 12 hogy *négy* napig (NK: hogy *három* napig)
- 66 31 *brinza*, meg (NK: *brúgó*, meg)
- 67 5 (NK A „De alig fogyasztott el...” kezd. mondattal új bekezdés indul.)
23 érzett ez első (NK: érzett *az* első)
68 5 táncol, mint a csiga (NK: táncol, mint a *búgó* csiga)
9 támláját (N: támlányát)
20 szorongatása (N: szorongattatása)
23 mindig a papja (N: mind a papja)
25 Végre *mikor* már (NK: Végre már)
28 ahogy *a* rák (NK: a hogy rák)
tenni ollójával. (NK: tenni *az* ollójával.)
31 és — *a* metszőkés (1885: és — metszőkés — sh.)
- 69 6 (NK: A „Csapta hirtelen...” kezd. mondat nem kerül új bekezdésbe.)
15 szembeállnia a hozzálépő (NK: szembeállni a hozzálépő)
27 legátus, *s* saját (NK: legátus, saját)
- 70 7 odaállának (N, 1885: odaállanak — sh.)
9 úrvacsoráját (NK: úrvacsorát)
15 (NK: „Az *ő* pünkösdje...” kezd. mondat új bekezdésbe kerül.)
26 bársonyzsacskót (NK: bársony zacskót)
29 kivételével (1885: kitételével — sh.)
30 odahelyezvén maga (N: oda helyezve *azt* maga)
- 71 1 templomból (N: templombul)

Lap: Sor:

- 71 : 30 meg a húsz (N: meg husz)
in 33 kedvem. Hogy (NK: kedvem, hogy)
- 73 : 33 jól nevelt (NK: jó nevelt)
- 74 5 végig kínozza (NK: vérig kínozza)
10 a kiéne az úkei (1885: a kinek az úkei — sh.)
33 tolvajság s egyéb latorságok miatt (NK: tolvajság és egyéb latorság miatt)
- 75 17 summás (NK: sommás)
18 már képzeletében. (N: már a képzeletében.)
21 állott be (NK: állt be)
- 76 : 7 (NK: A „Különben nem szedhették...” kezd. mondat új bekezdésbe kerül.)
19 dohányzacskóját (N: dohányzacskóját)
- 77 34 kiabálva a korcsmárosné (NK: kiabálva korcsmárosné)
- 78 14 elbámulva egész a debreceni (NK: elbámulva a debreczeni)
22 cívisgazdák viselete. (N: cívisgazdák kedvencz viselete.)
27 a kocsisülésből (NK: a kocsis üléséből)
- 79 20 hamar a kötelékeimet. (1885: hamar kötelékeimet)
29 magyar a kocs... (NK: magyar kocs...)
- 80 : 15 is hagyott (N: is rá hagyott)
16 szállt ereibe. (N: szállt az ereibe.)
- 81 2 legyen ezé (NK: legyen azé)
- 82 14 kocsiülésbe (NK: kocsisülésbe)
- 25 se eszem (NK: sem eszem)
- 83 5 az a kocsi? (NK: az a kocsis?)
33 Világlátó (1885: világitó — sh.)
- 84 7 senki e világon (NK: senki a világon)
17 dolognak (N: dolgoknak)
26 ezalatt olyan közel érte már a szekeret (NK: ez alatt már olyan közel érte a szekeret)
- 85 8 Az a jó (NK: Az jó)
19, 112 11, 135 : 25, 167 : 25, 198 : 10, 243 : 15, monda (NK: monda)
29 annak négyes (N: annak a négyes)
- 86 9 kiáltott el egy (NK: kiáltott egy)
10 egy ókazár (N: egy sikeres ó-kazár)
18, 204 : 31 néhány (NK: néhány)
- 87 4 történeteket (N: történetet)
15 amint az abroncon (N: a mint abroncon)
16 megesküdt (N: megesküdött)
- 88 4 az első alispánt (1885; NK: az alispánt — sh.)

Lap: Sor:

- 88 : 5 annak helyét (N: annak *a* helyét)
28 amik egy-egy ilyen (N: a mik egy ilyen)
30 (NK: Az „És ez valóságos hadjárat volt.” mondat nem kerül új bekezdésbe.)
- 89 : 1 kocsmákat (NK: korcsmákat)
6 faorzás. (NK: faizás.)
34 megtalálta *rég* eltemetett (NK: megtalálta eltemetett)
- 91 : 20 temérdek (NK: tömérdek)
24 példát hozunk (1885, NK: példát *is* hozunk)
ki lehet venni (NK: ki lehet vonni)
29 hozni 5 ezeret (1885: hozni 3 ezeret — sh.)
32 termésnek (N: termésének)
34 lehetett látni (1885: lehet látni — sh.)
- 92 10 amikor nevét (N: a mikor *a* nevét)
21 ilyformán (NK: ilyenformán)
26 betáblázták (NK: betáblázzák)
- 93 7 falut veres (N: falut *a* veres)
22 lengenek (N: lengnek)
- 94 11 megriadnak *s* visszafutnak (N: megriadnak, visszafutnak)
30 választási harctéren. (N: választás harctéren.)
- 95 1 felgyűltek (1885 : felügyeltek — sh.)
2 város *utcáin* emelt (N: város *végén* emelt)
11 ami *a* pompa (NK: a mi pompa)
20 *rúdra* tűztek (N: *rudra* feltűztek)
- 96 16 falvankint *felhíva* járulnak (NK: falvankint járulnak)
24 senkit sem (N: senkit *nem*)
- 97 18 jövendői (NK: jövendőül)
(NK: A „S ennek a szava...” kezd. mondattal új bekezdés indul.)
S *ennek a* (N: S *annak a*)
28 *künn* (NK: *kínn*)
- 98 : 23 vendégség (NK: vendégsereg)
hintójaik (NK: hintajaik)
- 99 9 áll az egész (NK: állt az egész)
- 100 7 erdejeiből (NK: erdeiből)
16 kapott végre (N: kapott *elvégre*)
- 101 4 igaz-*e* (N: igaz-*é*)
32 társalkodónót (NK: társalgónót)
- 102 : 28 követtársát (N, 1885: követtársait — sh.)
- 103 8 tréfát *is* űznek (NK: tréfát űznek)
- 105 : 1 fölkapva (NK: fölkapta)

Lap: Sor:

- 105 : 15 óta *ott* tanul (NK: óta tanul)
109 10 még *talán* annál (NK: még annál)
110 19 félreértették hirtelen (NK: félreértették *a* hirtelen)
111 : 20 (NK: A „Nem lehetett neki...” kezd. mondat nem kerül
új bekezdésbe.)
28 címeréről (NK: címéről)
32 tegnap *levelében* (N: tegnapi levelében NK: tegnap *levélben*)
112 : 31 kincse számára (N: kincsei számára)
114 9 Ellenben főurak (NK: Ellenben *a* főurak)
16 és *a* bámulatával (NK: és bámulatával)
115 6 lehetett ez. (NK: lehet ez?)
14 és *az* arcvonásai (NK: és arcvonásai)
22 sarkába vasszegek (N: sarkában vasszegek)
26 idegrángásokba (NK: idegrángásba)
116 3 hallgathassák (NK: hallgassák)
6 egyáltalában (NK: egyáltalában)
28 ami legszebb (NK: *a* mi *a* legszebb)
117 1 kerültek (N: kerülnek)
3 első erőteljes (K: első <kell> erőteljes)
20 lenni. Én (K: lenni, <a hova már ész kell.> Én)
22 Soh'se húzódozzál (K: Sohse <von> húzódozzál)
32 hasút. Majd (K: hasút <a régi ezeres> Majd)
33 ezeresek (NK: ezresek)
118 2 forint apanázst (K: forint<ot> apanáget)
4 lesz. *Úgy* hiszem (K: lesz. *Azt* hiszem)
8 bajtársat (NK: bajtársait)
15 nem állt (K: nem <ment vele:> állt)
23 Arca, *haja*, szája (NK: Arcza, *ajka*, szája)
31 meg altában (NK: még altában)
119 31 körmöddel (NK: körmeiddel)
120 18 asszony *ismét* beletalálta (NK: asszony beletalálta)
20 családok minden (NK: család minden)
121 17 kövér lelkes (K: kövér <embert> lelkes)
18 bámulja az ember (K: bámulja<k> az ember)
a teremtés (K: *a* <természet> teremtés)
20 lábon haladni (K: lábon <járni> haladni)
28 mágnesez *revelációkon* (N; 1885, NK: mágnesez *revelatiókon*
- sh.)
30 duettben, *a* csodaszűz (N: duettben, csodaszűz)
31 nagy *rézpántos* (K, N, 1885: nagy *vaspántos* – [elírás, az
NK alapján javítottuk])

Lap: Sor:

- 121 : 33 okvetlen felébred (NK: okvetlenül felébred)
122 : 4 karszéket fölcserélik (K, N: karszéket kicserélik)
18 ráismert, *hogy* bizony (K, N: ráismert: bizony)
22 megszólalásra (N: megszólalására)
29 hátha mégis (K: hátha <van> még is)
123 : 1 végét fogja vetni (NK: véget fog vetni)
3 sem mozdult (K: sem<tett> mozdult)
5 halványságától (K: haloványságától)
15 Nem hallom. (K: Nem <értem.> hallom.)
22 Ismerlek. (K: Ismer<sz engem.> lek.)
124 : 8 lánykával (NK: leánykával)
9 nagyon megszerettem (NK: nagyon szerettem)
azóta is mindig (NK: azóta mindig)
14 fordította a szót (N: fordítá a szót)
19 és a láthatatlan (NK: és láthatatlan)
25 kérdezte (K, N: kérdezé)
29 A fekete (K: <az egyik> A fekete)
a kék (K: a <másik> kék)
30 engesztelé; a bogárszem (K: engesztelé <az egyik szem>
<a fekete> a bogárszem)
31 a kökényszem (K: a <másik> kökényszem)
a parázs (K: a <fekete> parázs)
32 a nefelegejcs (K: a <kék> nefelegejcs)
34 az *idvesség*re. (NK: az *üdvösség*re.)
125 : 6 édességéből (NK: édességből)
10 elő hálóköntöse (K, N: elő a hálóköntöse)
20 zsebéből *azt* a tárgyat (NK: zsebéből a tárgyat)
127 : 5 nagyon megváltoztatta (1885: nagyon leváltoztatta - sh.
NK: nagyon elváltoztatta)
9 kinézést (NK: kinézését)
11 abbahagyta (NK: abbanhagyta)
128 : 3 elébb-utóbb (NK: előbb-utóbb)
anyja (1885: anya)
6 s viszont *az is* ötet. (NK: s viszont *ez* ötet.)
13 ilyenforma (NK: ilyenforma)
29 fölkeresni a nagybátyját. (NK: fölkeresni nagybátyját.)
129 : 16 mint Sáromberkyné (N: mint a Sáromberkyné)
27 Százazeret (N: Százezeret)
130 : 7 magán étkezőfülkéjébe (N: magány-étkező fülkéjébe)
15 pedig *igen* szívesen (NK: pedig szívesen)
131 : 5 anyja (NK: anya)

Lap: Sor:

- 132 4 egy fiatal (1885, NK: egy-egy fiatal)
26 ismer mindenkit (K: ismer meg mindenkit)
- 133 7 bírnia, hogy (K, N: birni, hogy)
9 maga nem (NK: maga sem)
13 szóból (K: szóból)
16 reggeli két-három (K: reggeli<g> két-három)
23 aztán elejtem. (K: aztán <meglövöm> elejtem.)
- 134 3, 152 : 34, 166 : 8 hfnak (NK: hívnak)
9 mégis hazugság (N: még is csak hazugság)
Senkinek nem. (NK: Senkinek sem)
- 135 14 tetted (NK: teszed)
30 is, amikor (NK: is, mikor)
- 136 35 megköszönni az (NK: megköszönöm az)
36 Ide hívlak (N, 1885, NK: Ide hívtak – örökletes sh. [az értelemnek megfelelően javítottuk])
- 137 3 hazánkban (N: hazámban)
10 süt, mosogat (NK: süt, főz, mosogat)
11 feléje, s akkor (N: felé, s akkor)
- 15–16 (az N-ben e rész szövege a következő:
- *Óh be szép világ az!*
Meg volt az eljegyzés. – Hozzá megy. – Hol van az a szerindával befuttatott nádkunyhó?)
- 139 10 ablaklátogatásnál (NK: ablaklátogatásánál)
- 140 9 haját à l'anglaise (1885: haját l'anglaise)
22 szép volt (N, NK: szépség volt)
- 142 29 közművelődés (NK: közművelődés)
- 143 4 excerpata: diatán (N: excerpata: a diatán)
12 és vallása (N: és a vallása)
- 144 2 méltóságot (NK: méltóságát)
33 önkényt – (NK: önként)
34 Hogy az (NK: Hogy ez)
- 145 5 lekuporodva azt (NK: lekuporodván, azt)
15 mmmeg (N, 1885: mermeg)
23 hogy „házasság!” (NK: hogy a „házasság!”)
- 146 : 17 felépítenünk. (NK: felépítettünk.)
22 számban. – Hát (NK: számba. Hát)
23 Pozsonyba, ha (NK: Pozsonyban, ha)
- 147 4 megütötte a fületem (NK: megütötte fületem)
5 közöttünk (NK: közöttük)
14 s a tens úrfit (NK: s az úrfit)
21 ez szokás (NK: ez a szokás)

Lap: Sor:

- 147 : 25 magával a szent Dávid (K: magával a szent<nek nevezett>
Dávid NK: magával szent Dávid)
- 148 5 tetette (NK: tétette)
10 hogy Manó (K: hogy <az> Manó)
22 is csúfolsz. (N: is kicsúfolsz.)
- 149 : 3 érzéketlen (NK: érzéktelen)
17 kimíveljem (NK: kiműveljem)
23 ma az a szent (NK: ma a szent)
- 150 22 vulgáris néven (K: vulgáris nevén)
27 gyűléseken (K: gyűléseke<t>n)
29 mellette Manó. (K: [előbb:] Manó mellette.)
32 gyülekezetben; jellemzi (K: gyülekezetben; <az> jellemzi)
- 151 7 közvetlen (NK: közvetetlen)
25 szelíd ifjú (K: szelíd <férfi> ifju)
26 sem volt található (K: sem <látszott> volt található)
27 mért színelte (K: mért <tettette> színelte)
34 keresztények (NK: keresztények)
- 152 6 svájci (N, 1885: Schwári - sh.)
10 (NK: Az „A textus a tékozló fiú ” kezd. mondat új
bekezdésbe kerül.)
18 meghagyásából (K: meghagyásából)
19 kitalálható (NK: kitalálhatná)
20 megdicsőíté (K: meg<vil>dicsőíté)
a fenyítő (K: e fenyítő)
26 fiút (K: fiu<rol>t)
29 a nagy fenyítéket (NK: a fenyítéket)
30 keresztényi (NK: keresztényi)
33 részt vett (1885: rész vett - sh.)
- 153 13 Manó ezt (K: Manó <erre> ezt)
15 műlhatlan (NK: műlhatatlan)
16 büntetését enyhíteni (K: büntetését <nem su> enyhíteni)
17 szájjal, a fejét (NK: szájjal, fejét)
- 154 : 12 hátat mutatva (K: hátat <fordítva> <adva> mutatva)
28 igazság. Minden (K: igazság. <Sok> Minden)
30 gorombaságot veszendőbe (K: gorombaságot <feledj>
veszendőbe)
- 155 1 ismert-e rád? (K: ismert<ek> e rád?)
3 szája csak arra (NK: szája arra)
4 enni adjanak (K: enni <kapjon; de> adjanak)
6 közepén (K, N: középén)
14 ahogy azt (K: a<mint>hogya azt)

Lap: Sor:

- 155 19 kastélyban. Később (K: kastélyban. <Azután> Később)
21 komornától (K: komornától)
22 híja (1885; híjja NK: hívja)
- 156 : 3 énekéért (K: énekeért)
- 157 : 4 javában volt az (N: javában folyt az)
6 csörömpölésen. (NK: csörömpölésén.)
ösztokölték (K: ösztökélték)
- 158 : 24 művelt-e (NK: művelt-e)
34 fogadott meg Lizandrának (NK: fogadott Lizandrának)
- 160 : 31 ami a földolog (K, N: a mi földolog)
32 hogy a szeretet Istenének (N; 1885: hogy szeretett Istenének
- sh.)
- 161 8 tiltakozik (NK: tiltakozék)
11 erre is vállalkozott (K: erre is válaszolt)
19 Már ez (K: Már <egy> ez)
20 biztatták (K: biztatók)
32 karszékébe. (NK: karszékbe.)
- 162 1 Ennél mégis (NK: Ennél is)
22 azután pedig felköszöntőjével (NK: azután felköszöntőjével)
- 163 11 alexandriai schismák (N, 1885, NK: alexandriai szizmák –
[nyilvánvalóan örökletes sh., az értelemnek megfelelően
javítottuk])
- 164 : 17 lehetett volna utólrni. (NK: lehetett utólrni.)
- 165 33 kibékülünk ellenségeinkkel (N: kibékülünk az ellenségeinkkel)
- 166 32 lányom (NK: lányom)
- 167 : 9 testet. (N: testét.)
- 168 : 30 írtam azt levélben. (NK: írtam levélben.)
- 169 27, 170 3 keresztény (NK: keresztény)
- 170 27, 222 : 3, 239 : 18, 245 20 híják (NK: hívják)
32 értem (NK: értem)
- 172 5 mentekezésből (NK: mentegetőzésből)
6 terhes adósságok, pénzzavarok (1885: terhes adósságok,
pénzes adósságok, pénzzavarok! - sh.)
7 ilyen ismeretek (K: ilyen <dolgok> ismeretek)
8 kell világítani (K: kell <ismertetni az apa> világítani)
12 körülvéve múzeuma (K: körülvéve a muzeuma)
14 Egy életnagyságú (K: Egy <nagy> életnagyságú)
18 kedélyhangulatát, a vezér (K: kedélyhangulatát: <Th> a
vezér)
19 asszony csiklandozva (K, N: asszony pedig csiklandozva)

Lap: Sor:

- 173 2 szólok *többé bele* (K, N: szólok *bele többé*)
9 kálvinista hitet (K: kálvinistá<t> hitet)
24 *scopa dissoluta!* (N; 1885: *secta dissoluta!* - sh.)
32, 226 : 33, 231 : 8 mondá (K: monda)
174 9 *híttalak* (NK: *hivtalak*)
ide; *hanem* *hogy* (1885: *ide; hogy* - sh.)
10 *hiszem, hogy van* (NK: *hiszem, van*)
12 *családóm, a haza* (1885: *családóm, haza* - sh.)
21 *Ez anyád* (K, N: *Ez az anyád*)
22 *anyámat. Az ő* (K: *anyámat a vitán kívül. Az ő*)
29 *egy őrült alfabet* (NK: *egy avult alphabet*)
175 3 *leírtam, megfogod* (K, N: *leírtam a táblára, megfogod*)
4 *Igenis, ez az én fiam* (NK: *igen is, én fiam*)
13 *míveltségnek* (NK: *műveltségnek*)
14 *panaszszavam volna* (NK: *panasz szavam is volna*)
20 *a nagy Tanussy ivadékról* (NK: *a Tanussy-ivadékról*)
29 *kiszabadított* (K: *ki<alkud> szabadított*)
176 14 *amit benne* (K: *a mit <hozzá lett m> benne*)
18 *de nem* (K: *de <a gróftól nem> nem*)
24 *utált gúnyákba* (K: *utált <öltözetb> gúnyákba*)
25 *erőszakkal. — Hát* (K: *erőszakkal <és megalázva>. — Hát*)
177 27 *orvosa szokott* (K: *orvosá<nak> szokott*)
178 4 *adni — mondá* (K: *adnod; monda*)
15 *kerülnének, mint itt.* (K: *kerülnének, <mig itt> mint itt.*)
20 *korból* (K: *korbul*)
25 (NK: *A „Hanem a tényeket . . .” kezd. mondattal új bekezdés indul.*)
32 *ázsiai idiómával* (K: *ázsiai <nyelvvcl> idiómával*)
179 12 *mi büszkék* (K: *mink büszkék*)
16 *egészen az európai* (NK: *egészen európai*)
17 *tanintézetei ismeretesebbek, mint* (NK: *tanintézete ismeretesebb, mint*)
180 20 *van ebbe* (K: *van <ide> ebbe*)
23 *Eszébe jutott mindaz a bosszantás, búsítás, amivel gyermekkorát elkeserítették ez apokrif betűknek a láttára.* (NK: *Eszébe jutott ez apokryph betűknek láttára mind az a bosszantás, busítás, a mivel gyermekkorát elkeserítették.*)
181 12 *hogy a fiának* (NK: *hogy fiának*)
182 17 *magára a hímzett* (NK: *magára hímzett*)
183 : 28 *miniatur festmény, mire* (NK: *miniatur lap, mire*)

Lap: Sor:

- 185 : 10 volt az arc (N: volt ez arcz)
14 megörökösítse (N, NK: megörökítse)
22 belőlük suviczkot! (NK: belőle suviczkot)
23 ordíta (NK: ordítá)
- 187 : 11 teleszótte (NK: tele nőtte)
17 aljbozótból (K: aljbozótbul)
21 (NK: „A kert kapuja zárva . . .” kezd. mondattal új bekezdés indul.)
- 188 : 3 drága úrficskám (NK: drága fiúcskám)
- 189 : 19 tudta*d*, bátyám? (K: tudta bátyám?)
31 dolog ez (N: dolog az)
- 190 : 7 ide. Azt (K: ide; <mert tudod.> Azt)
16 Bécsből (K: Bécsbül)
- 191 : 1 Hiszen ez (NK: Hiszen az)
2 nekünk! Egy asszony (K: nekünk épen! Egy asszony)
3 vacsorát, a paprikás (K: vacsorát <megsüti> a paprikás)
5 leány az (K: leány<ka> az)
8 ér az semmit (NK: ér semmit)
13 a nagyvárad*i* (K: a <Biksz*a*> nagyvárad*i*)
19 bukét, *ibrik*, kávémalom (K, N: bukét, kávémalom)
21 umbréla (K, N: ámb*r*éla)
22 kalitkástól (K, N: kalitkástul)
23 Hála Istennek (K: Hála Istennek)
26 biztosítá a barátját (NK: biztosítá barátját)
28 száznyc (NK: száztizennyolc*z*)
29 leheték a pusztában (NK: lehetett a pusztában)
30 ez a három (K: ez a <két> három)
- 192 : 1 te a háztüzedet (NK: te háztüzedet)
8 odaadom nektek. (K: odaadom *ti* nektek.)
9 nádkévékből (K: nádkévékbül)
11 ez sokkal (K: ez <regen> sokkal)
- 193 : 2 megelőzni szokás (K: megelőzni <szükséges> szokás)
kitagadtatás (NK: kitagadás)
6 paprika, lőpor . . . (K: paprika <dobozban,> lőpor . . .)
7 menyasszony után (K: menyasszony<t> után)
10 az a nagy (N: az nagy)
17 lehet a leányához (K: lehet <hozzáf> a leányához)
21 De az (NK: De ez)
24 a Bástya utcai (K: a<prat> bástyautczai)
- 194 : 6 hangjegymappával (K: hangjegy<albumam> mappával)
17 s egy bérkocsit (K: s <két> egy bérkocsit)

Lap: Sor:

- 194 : 18 készen a Torony utcában. (K: készen <az utcának> a torony utcá<...>ban <sarkán>
24 ő nem engedi (K: ő <engem> nem engedi)
25 sarokkanyarulásnál. (NK: sarokkanyarulatnál.)
29 aztán meg egyszerre (N: aztán egyszerre)
- 196 : 19 tous les diables! (K, N, 1885: toutes les diables! NK: tous les diables!)
- 21 le a főlépcsőkön (NK: le a lépcsőkön)
23 alunni (NK: aludni)
- 197 : 7 többé senkit (K: többet senkit)
10 küszködésben (1885, NK: küzdésben – sh.)
21 fiakkerbe vágta (NK: fiakkerbe dobta)
31 kérdezé (NK: kérdé)
- 198 : 8 szobalány (NK: szobaleány)
9 tudom, hogy ki (NK: tudom, ki)
11 ember meg az atyafiaiban. (NK: ember az atyafiaiban.)
33 enyím (NK: enyém)
- 199 : 3 grófnő (NK: grófné)
7 párbajra hívó (NK: párbajvivő)
29 jött ön (NK: jön ön)
30 az a Simphonides (K, N: az Simphonides 1885, NK: az a Simphorides)
- 200 : 3 célból (K: célbul)
5 aranyból (K: aranybul)
14 bocsátva (NK: bocsájtva)
különösen az Sáromberkyné (1885, NK: különösen a Sáromberkyné)
15 időkből (K: időkbül.)
32 erényes (NK: crélyes)
- 201 : 11 battus et volés! (N, 1885: battu et volé!)
- 16–17 (között a K-ban: <– Én ebből egy szót sem hiszek.)
19 háladatlan (NK: háladatlan)
21 áruló! pattogott (K: áruló! <zúgolódék> pattogott)
- 202 : 1 úr tréfás ember volt (K: úr <élcze> tréfás ember <lehett> volt)
9 260 11, 33, 263 24, 278 : 5 attól (K: attul)
18 államtitkokba (K: államtitkok<at>ba NK: államtitokba)
pletykákba (K: pletykák<at>ba)
szokta magát ártani (K: szok<ott tovább adni>ta magát ártani)
20 együtt helyezze (K: együtt <fogja el> helyezze)

Lap: Sor:

- 202 : 29 holtartózkodása helyét (NK: holtartózkodási helyét)
- 203 11 ez az oktondi (1885, NK: ez oktondi)
- 204 : 2 megszabadulhatna (NK: megszabadulna)
- 9 Ponthaynak vissza kell (K: Ponthaynak <meg> vissza kell)
- 20 talált okot (N: talált *elégséges* okot)
- 28 hát *akkor* a kincsei (NK: hát a kincsei)
- 31 néhány (NK: néhány)
- 206 12 boltját (K: boltajtót)
- 19 terembe. (K: terembe<n>.)
- 24 le a porcelántálról (K: le <az ezüst> a porcelántálról)
- 207 1 is *fejedelmi* berendezésű (NK: is *fényes* berendezésű)
- 2 faragványai (K: faragvány<okkal díszít>ai)
- 11 *A penészes földtúró, a cinikus tudós* (K: [előbb:] *A penészes tudós, a cynicus földtúró*)
- 12 feketekenyér-faló (K: feketekenyér<embere> faló)
- 20 németül ért? Aki (K, N: németül beszél? A ki)
- 23 Aki *a* német (NK: A ki német)
- 29 hátán silabizáltuk (K: hátán<ülve> silabizáltuk)
- 208 4 ez egy olyan (Nk: ez olyan)
- 10 mi kívánsága (K: mi *a* kívánsága)
- 14 eladatni. (NK: eladni.)
- 24 senki *sem* más (NK: senki más)
- 25 rendetlen fogak (K: rendetlen *fekete* fogak)
- 27 földtúró fizimiskáján. (K: földtúró <képen> fizimiskáján.)
- 31 *Fraus úr.* (NK: *Fraus.*)
- 209 8 hegyes sündisznó tuskét (K: hegyes <furcsa fogsízkálót> sündisznó tuskét)
- 25 Felállt a székről (K: <Decebál erre> Felállt a székről)
- 32 boltügynök (K: bolt <seg>ügynök)
- 210 1 s *minden* búcsúvétel (NK: s búcsúvétel)
- 4 tökéletesen egymásból (NK: tökéletes egymástól)
- 13 Létezhetik két (NK: Létezhetik-*e* két)
- 32 kincsekből (K: kincsekbül)
- 33 (NK: A „Micsoda nyitja lehet. . .” kezd. mondat nem kerül új bekezdésbe)
- megfoghatlan (NK: megfoghatatlan)
- 211 15 Bécsből (K: Bécsbül)
- 212 5 folt virít (K: folt <látszik> virít)
- ahol a szikfű* (K: *a min a szikfű* N: *a min szikfű*)
- 6 hosszú *fehér* sáv (N: hosszú sáv)
- 11 izzó zizergése (K: izz<ása>ó zizergése)

Lap: Sor:

- 212 20 a szárnyéket (NK: az árnyéket)
213 17 esőt sem (N; 1885: esőt nem — sh.)
    egész porbul (N: egészen porbul)
    28 megtalálja (NK: megtalálta)
    29 nyakából (K: nyakából)
    31 mezőről (K: mezőről)
        prücsköket, a mocsárból (K: prücsköket, a mocsárból NK:
        prücsköket, mocsárból)
214 5 általános (K, NK: általános)
    14 üldözőitől (K: üldözőitül)
    27 most adják (K: most <virítanak> adják)
    28 nufár bőrszerű sárga rózsái (K: [előbb:] nufár sárga bőr-
    szirmu rózsái N: nufár bőrszerű sárga rózsái)
    31 fehér csengettyűivel (K: fehér <csészéivel> csengettyűivel)
215 2 még különb (K: még <szébb virágok is nyílnak> különb)
    13 halászsas le-lecsap (N: halászsas belecsap)
    16 Hulladékaikból (NK: Hulladékaiból)
    26 derekát alul nyolc (NK: derekát nyolc)
216 24 egynehány (NK: egy néhány)
    32 fogták. (NK: fogják.)
217 3 süvöltését (NK: süvöltést)
    15 megszáll (1885: megáll)
        csapatostul (N: csapatostól)
    26 narancsveresből (NK: narancsvörösből)
    28 tükör, hol (NK: tükör, a hol)
218 3 amerre a szabad (NK: a merre szabad)
    15 napot eltemették már a láthatár (NK: napot már eltemették a
    láthatár)
    23 más édes illatok (NK: más illatok)
        paprikás halé! (NK: paprikás halászlé!)
    30 hallatszik-e a távolban (NK: hallatszik-e távolban)
220 : 14 fektette (NK: fektetve)
    16 puskacső hegye (1885, NK: puskacső legye — sh.)
    20 elő a bozótból (N: elé a bozótból)
221 9 Tehenkém! (NK: tehénkém!)
    16 farkánál, s elvontatta (N: farkánál fogva, s elvontatta)
    23 zsarátnak (NK: zsarátnak)
    28 levéből (N, 1885: leveléből — sh.)
222 : 25 Talán a fiadat (NK: Talán fiadat)
    27 vetett az ujjaival. (NK: vetett ujjaival.)
223 6 szerzeményen (1885: szerzeményen)

Lap: Sor:

- 223 7 fogja lepni (N: fogja *vele* lepni)
224 2 vadászon (N: vadászokon)
puskájának (N: puskának)
10 lehántja (N: lehasítja)
225 4 kezében suhogtatott (N, 1885: kezében *a* suhogtatott)
22 hogy *bebizonyítsa* (NK: hogy bizonyítsa)
30 vette Lizandrát (NK: vette *a* Lizandrát)
31 idege, *teste*, lelke (NK: idege, lelke)
226 : 3 ekkor Manónak (N: ekkor *aztán* Manónak)
15 — Ha hazudsz (K: — <Kulon> Ha hazudsz)
18 jobbról-balról (K: jobbrul balrul)
28 fogom *a* bőrüket (NK: fogom bőrüket)
29 is *felfogodom*. (NK: is elfogodom.)
33 itt *egy* tuskó (NK: itt *a* tuskó)
227 12 búzakalász *tengere* veti (NK: búzakalász veti)
13 *s* ahol (1885, NK: *s* hol)
20 *mindenkinek* (NK: *mindeniknek*)
23 *parti* padmalyba. (NK: *partpadmalyba*.)
25 „*alamáziának*” (1885, NK: „*almáziának*”)
228 : 2 *hajtásnyira* (NK: *hajtásnyira*)
4 még *a* paráznál (NK: még paráznál)
8 *szagláló* (NK: *szagló*)
24 *nekik* is mondott (NK: *nem* is mondott)
33 *monda* (N: *mondja* NK: *mondá*)
229 : 7 *kiálta* (N: *kiáltá*)
232 : 16 *dudorodás* van (NK: *dudorodása* van)
18 ebből. *Lizandra* (K, N: ebből, *de* *Lizandra*)
23 *Manó*, mikor (K: *Manó* *fiam*, mikor)
24 *dioptra* elé (N: *dioptrum* elé)
233 : 11 *másíthatja* (K, N: *másítja*)
14 *ítélnek*. *Peregrinus* (K: *ítélnek!* <Fütyülök nekik> *Peregrinus*)
15 *segéljen*, megörököl (K: *segéljen*, <megfogamzik> megörö-
köl)
16 *jött* pap (1885, NK: *jött a* pap — sh.)
34 *káplánylevelemet* (NK: *káplán*-levelemet)
234 : 2 *káplányt* (NK: *káplánt*)
7 *Úristen saját* keze (1885, NK: *úr* *Isten* keze)
11 *monda a* *kurátor*. (1885: *mond a* *curator*.)
25 *közepén* (N: *középen*)
235 4 *a nagy*, *terebély* fa (NK: *a* *terepélyfa*)
14 *ez* — hol (N: *ez* — *a* hol)

Lap: Sor:

- 235 : 17 sasai (1885, NK: sassai)
18 távolból (K: távolbul)
- 236 : 11 előbb (K: előbb)
13 főherceget emelték (K: főherczeget <emelték> emelték)
18 hazafiak (N, 1885: hadfiak — sh.)
19 beszélni a magyar (K: beszélni <egy> a magyar)
20 királyfit, először (K: királyfit <és {egy a} magyar nádor
{-ral} t> először)
24 minden pártja, minden ajkú népe (1885, NK: minden ajkú
népe — sh.)
- 237 : 5 vendéget (1885, NK: vendégeket — sh.)
14 úriás (a K-ban e szóhoz Jókai a lap szélén * jel alatt a követ-
kező megjegyzést fűzte: *Kérem nem igazítani ki „urias”ra.*
„Urias” — „vornehm”; „uriás” — „herrlich”. — Ad formam
„kaczkiás” — „daliás” — N, 1885, NK: urias)
24 hátulsó bakon (NK: hátulsó a bakon)
- 238 : 3 Rákóczi nyomában (K: Rákóczty <alatt szolgált> nyomá-
ban)
5 kezében Pétervárad (K: kezében <Zalánkemén alatt> Péter-
várad)
12 latba vetendő esemény (K: latba vetendő <korulm> esemény)
- 240 : 29 rózsaszín atlaszbéléssel (K: rózsaszin <sely> atlaczbéléssel
NK: rózsaszínű atlaszbéléssel)
- 239 : 2 annak a gyémántokbul (K: annak a <név> gyémántokbul)
5 aranyszélű (N: aranysegélyű)
boríték felnyitását (K: boríték<ot> felnyitását)
25 asszonyinak először nagy (1885, NK: asszonyinak nagy — sh.)
- 240 : 16 akarok addig várni, amíg te (K: akarok <arra> addig várni,
<hogy te> a míg te)
- 241 : 29 olyan szerelmes ember (K: olyan hatalmas ember)
9 elfuthatsz tőlem! (N: elfuthass tőlem!)
10 belelovaglod (K: belelovagolod)
27 Mért (NK: Miért)
28 meglágyítani? (K: meglágyítatni?)
hűtlen (K, N: hűtelen)
- 243 : 4 megszenvednie! (N: megszenvedni!)
22 csókolták meg (NK: csókolta meg)
- 244 : 31 haragjában kezeivel összemorzszolt (1885, NK: haragjában
összemorzszolt — sh.)
megtaposott: fiának (N: megtaposott: a fiának)
- 245 : 9 ligetben, amíg a férje (NK: ligetben, míg a férje)

Lap: Sor:

- 247 : 31 a kéz. És (K: a kezed. És)
volna azt a (NK: volna ezt a)
- 248 4 különben nem (K, N: különben a főispán nem)
6 nekem. Dölyfösen (K: nekem: <itt a levele, elolvashatod.>
Dölyfösen)
8 levele, elolvashatod. (1885, NK: levele, olvashatod.)
14 fa derekán (K: fá<ra> derekán)
20 se szakadjon (NK: se maradjon)
23 tégedet bírjon (K, N: tégedet bírjon)
25 S azt te (NK: S ezt te)
szidalmaztál. Gúnnyal (NK: szidalmaztál, gúnnyal)
28 csúfoltalak, téptelek (K: csúfoltalak, <sárral dobáltalak,>
téptelek)
29 enyim (NK: enyém)
30 gyűlöletemnek kútfeje (NK: gyűlöletemnek a kútfeje)
33, 34 híttál (NK: hívtál)
- 249 1 szégyenedért (NK: szégyened<del> ért)
4 az, ki (N: az, a ki)
5 hűtlenül (K, N: hűtelenül)
- 250 18 kitört belőlem (NK: kitör belőlem)
26 sávol maga körül (N: sivall maga körül NK: sávoloz maga
körül)
32 oroszlánt (N: oroszlányt)
33 asszonynak meg meri (K: asszonynak <egy> <a ki> meg meri)
- 251 13 földről (K: földről)
26 záporosőtől pacallá ázott (K: záporosőtül <paczállá ázott>
agyonázott)
33 házáig (N; 1885: házáig — sh.)
34 garabonciás (K: garabonczás)
- 252 2 kérdi (NK: kérdé)
3 lábát: (K: lábát. <nagy igyekezettel.>)
12 a tekintetes úr? (K, N: a tens úr?)
- 253 25 elől, utánahangzik (N: elől, visszahangzik)
- 254 2 danol (NK: dalol)
18 akart párthoz tartozni. (NK: akart sehova tartozni.)
21 se liberális lenni, se konzervatív. (N: sem liberalis lenni,
sem conservatív.)
22 se Kossuth, se Széchenyi, se Apponyi, se a centralista (N:
sem Kossuth, sem Széchenyi, sem Apponyi, sem a centralista)
- 255 13 se dézma (N: sem dézma)
- 256 : 2 eltűnni. Ezek (K: eltűnni. <Azok> Ezek)

Lap: Sor:

- 256 : 10 universell! (K: universelle!)
31 mely félszázadon (K: mely <egy> fél századon)
- 257 : 9 elenyésztek (N: elenyésznek)
11 elébbi (NK: előbbi)
30 parancsnoka saját (N: parancsnoka a saját)
- 258 : 12 magányfélelme (NK: magánfélelme)
26 datolyamag gombokkal (NK: datolyamag *pakfon* gombokkal)
28 van már bolondulva. (NK: van bolondulva.)
- 259 : 17 neki adni a fejére. (NK: neki mérni a fejére.)
- 260 : 33 vásárból? (K: vásárbul?)
- 261 : 4 engedelmeskedik, ezeknek a neveitől (NK: engedelmeskedik, a neveitől)
17 Vajh mi (NK: Vajon mi)
- 262 : 5 várerődítésekhez parancsnoknak. (K: várerődítések <vezér>-hez parancsnok<á>nak)
6 Hadnagyból (K: Hadnagyokbul)
7 hordá (K: hordta)
13 gunyhójára is. Mégis (K: gunyhójára. Még is)
19 De az akaraterő (K: De <most> az akaraterő)
- 263 : 1 (előtt a K-ban egy áthúzott sor:
<Utoljára a nő hozzá szokott a rémekhez s mulatságnak vette azokat.>)
4 hullócsillag, alulról szállnak (K: hulló csillag, *felyülről* szállnak N: hulló csillag, *föülről* szállnak)
13 messze tájon (K: messze <bevilágítva a> tájon)
17 vulkánt (K: volcánt)
vízből (K: vízb<en>ől)
23 felfordulásnál (N: felfordulástól)
26 magasból. (K: magasbul.)
30 Ősztől (K: Ősztül)
31 tudtak semmit. (K: tudtak <meg> semmit.)
- 264 : 8 elégtételadásra (K: elégtétel<re> adásra)
12 sem leendett (K: se leendett)
18 császári hadaknál (K: császári <seregnél> hadaknál)
- 265 : 5 odaállani (K: odaállni)
9 gömbölyű felhő (K: gömbölyű *fehér* felhő)
13 ellenfél álláspontja (K: ellenfél <feje> álláspontja)
14 alá a fejére (K: alá <rá> a fejére)
20 ellen megkezdték. (K: ellen <folytattak.> megkezdték.)
Eddig mindig (K: Eddig <csak a várost rombolták> mindig)

Lap: Sor:

- 265 24 *monda* (K: *mondá*)
266 11 *oda a távcsővel* (NK: *oda távcsővel*)
12 *talál a lövegem* (NK: *talál-e a lövegem*)
27 *sánckötegekbe.* (NK: *sánckötegebbe.*)
267 2 *telgolyó* (NK: *telgolyó*)
269 : 17 *alvajáró* (K: *álmjáró*)
25 *de az* (NK *de ez*)
270 : 19 *körökkel. Belizár* (K: *körökkel.* <Leghamar> *Belizár*)
271 3 *viselni. Az egész* (K: *viselni.* <érte.> *Az egész*)
4 *S a két* (K: *S e két* N: *S két*)
5 *alatt, ha* (K: *alatt,* <*s*> *ha*)
10 *magáról* (K: *magárul*)
11 *hálószobájából* (K: *hálószobájából*)
21 *főle díszes* (K: *föl<ött>é díszes*)
31 *az utazó* (K: *az <ember> utazó*)
33 *négyszögletű* (K: *négyszegletű*)
34 *befedve mésszel* (K: *befedve <oltatlan> mésszel*)
272 6 *kedves kisfiam!* (NK: *kedves fiam!*)
273 3 *jár azon fiú* (K, N: *jár az olyan bolond fiú*)
11 *apák hagyományai* (K: *apák<tradíciói> hagyományai*)
274 1 *régóta halálrováson* (K: *régóta<haldokló félben> halál-
rováson*)
Ahogy a vízibetegségben (K, N: *A hogy vízibetegségben*)
6 *Horkázi csakugyan* (K: *Horkázy <is> csakugyan*)
27 *Inkább otthon maradt minden ember.* (K: [*előbb:*] *Minden
ember inkább otthon maradt.*)
34 *sem puskát, sem nyeret* (K, NK: *se puskát, se nyeret*)
275 1 *a kuruc háborúban* (NK: *a törökháborúban*)
9 *titkokról* (1885: *titokról — sh.*)
24 *aztán* (N: *azután*)
276 21 *régi plébánosnak* (K: *régi <romai> plébánosnak*)
22 *vagyis az arányosítás* (K: *vagy is arányosítás*)
23 *földesúr, a hívek* (K: *földes úr, <az ecclezsia> a hívek*)
29 *arányosítás* (K: *arányosítás*)
277 10 *megismertette magát* (K: *megismertette velem magát*)
egy világhírű bécsi cégnek (K: [*előbb:*] *egy bécsi világhírű
cégnek*)
15 *fölfedez* (K: *felfedez*)
16 *olyan dombokon* (K: *olyan <helyeken> dombokon*)
21 *értik ezt a tudományt.* (NK: *értik a tudományt.*)
28 *és a papyrus-levéltre* (K: *és a <z ócska> papyrus levélre*)

Lap: Sor:

- 277 : 29 Akinek kell etruszk szobor: parancsolhat (K: A kinek kell Rembrandt kép, megkapja; meg is van már füstölve; ha kell etrusk szobor: parancsolhat)
- 278 : 2 elérendők Tenálad. Justus Fraus (1885, NK: elérendők. Te nálad Justus Fraus — sh.)
8 ebből (K: ebbül)
12 osztályújítási (K: osztály<igazítási> újítási)
15 lesz. Ponthay (N, NK: lesz. A Ponthay — sh.)
17 hasznot *nem* hajtó (NK: hasznot hajtó)
34 gúnynevén (NK: gunynéven)
- 279 : 3 az elcsábulásodat. (K: ez elcsábulásodat.)
22 a *saját* feleséged (NK: a feleséged)
33 leszármazásodról, az (N; 1885: leszármazásodnak, az — sh.)
34 a hét (NK: a két) szerződéséről. (K: szerződéséről.)
- 280 : 19 alól (K: alul)
21 szobából (K: szobából)
32 ólomból (K: ólomból)
33 ha késsel (K: ha <egy> késsel)
- 281 : 4 (NK: „A késvakarás alatt...” kezd. mondattal új bekezdés indul.)
13 jövedelmű irámosi (K: jövedelmű <iharosi> irámosi)
17 megbecsülhetlen (NK: megbecsülhetetlen)
23 Ettől a veszedelemtől (K: Ettül a veszedelemtül)
25 hogy vigye (K: hogy <odaadja> vigye)
- 282 : 13 Ettől a szótól (K: Ettül a szótól)
14 helyen közte és a fia között lefolyt. (K: [előbb:] helyen lefolyt közte és fia között.)
19 Frausnak valamennyit. (K: Frausnak <ezeket> valamennyit.)
26 átkozta most még igazán (NK: átkozta még most igazán)
28 láthatatlan lényre (K: láthatatlan <kéz>lényre)
29 helyen adja (K: helyen <!> adja)
32 Az üti őt ököllel (K, N: Üti ököllel)
33 mellét dögönyözi (K: mellét <gyomrozza> dögönyözi)
- 283 : 4 fekszik az a meszes (NK: fekszik a meszes)
5 háromszáz honvéd paraszt (K: [előbb:] háromszáz paraszt honvéd)
16 rámából (K: rámából)
19 ökrösszekérre; ott (K: ökrösszekérre; <akkor> ott)
27 Előbb (K: Előbb)
28 bemehetett rajta. (NK: bemehet rajta.)

Lap: Sor:

- 284 : 7 (NK: Az „Intézkedett.” mondat nem kerül új bekezdésbe.)
8 Legelőbb (K: Legelőbb)
10 rálöketta (K: rá<fektette> löketta)
11 színlültig a sírvermet (NK: színlültig megtöltette a sírvermet)
18 előbb (K: előbb)
26 ebből (K: ebből)
- 285 : cím *Utószó* (N: *Végszó*)
5 józan ész törvényeinek ítélete (K: józan ész törvényei ítélete
[előbb:] józan ész ítélete törvényei)
7 delejes látásai (K: delejes <jov> látásai)
9 mer elkövetni (NK: mert elkövetni)
elkövetni emberölést (K: elkövetni *enyvi* emberölést)
11 Tehát kössük (K: Tehát <tessék megnyugodva lenni>
kössük)
14 még mai nap (NK: még a mai nap)
20 a Pacific-vasút, majd a Panama-szoros csatornája őt is (NK:
a Pacific-vasút, a villanyos találmányok őt is)
- 286 : 19 magát a hajdani (1885, NK: magát hajdani – sh.)
uradalmi (N, 1885, NK: uradalmi – sh.)
21 gőzmalmot csinált (K: gőzmal<om lett> most csinált)
- 287 : 2 hagyta számára (K, N: hagyta a számára)
4 érkezett összeget (N: érkező összeget)

TÁRGYI ÉS NYELVI MAGYARÁZATOK

Lap: Sor:

- 5 20 *hasonlatos ahhoz, melyet a baksai halmon találtak Abaújban* — az egykori Abaúj-Torna vármegyében, a Hernád folyó mellett levő Szentistván-Baksa nevű faluban végzett ásások római eredetű, valószínűleg az i. sz. I. sz.-ból származó cölöpsírokat hoztak felszínre (*Abaúj-Torna vármegye. [Magyarország vármegyéi és városai. Szerk. Borovszky Samu.] Bp. 1896. 471.*)
- 6 : 1 *atka* — kövecses homok
- 7 4 *lodeger Hond* — hitvány kutya (tájszólásban)
6 *tiszafa cobrok* — a tiszafa (*Taxus baccata*) fájából készült támasztógerendák
- 13 *Bramah-lakat* — Joseph Bramah (1749–1814) angol technikus által feltalált biztonsági zár. Jókai a *Fekete gyémántokban* (JKK 20. k. 83.) is említi.
- 17 *szárnyék* — pajta, szín, bódé
- 18 *levelensült* — lepényféle vékony sütemény, amelyet káposztalevélre téve szoktak megsütni
- 9 3 *tudós társaság* — a Magyar Tudományos Akadémia a megalakulása (1830) utáni első években még a Magyar Tudós Társaság nevet viselte
- 23 *akik hős vezérek temetésénél késeik hegyével hasogatták fel arcaikat* — Ipolyi id. művének 349–50. lapjain ír erről a feltételezett pogány magyar szokásról. Kállay Ferenc (i. m. 118. és 122.) szintén megemlékezik róla. Jókai az ő nyomokon ábrázolja a *Bálványosvárban* ezt a szertartást (JKK 43. k. 125.), amelyre *Levente* c. drámájában (NK 95. k. 128., 131.) és *Az osztrák—magyar monarchia frásban és képben* c. műben (i. k. Bp. 1888. 314.) is utal.
- 33 „*Attila, Lehel, Árpád...*” — Erdélyi János *Népdalok és mondák* c. gyűjteményében (2. k. Pest 1847. 322.) is megtalálható ez a négy strófából álló vers, melyet Jókai *Bolondok*

Lap: Sor:

grófja c. művében is idéz. Az első versszakot Erdélyi némileg eltérő szöveggel közli.

„Átilla, Lehel, Árpád,
Hol van dicső nagyatyád?
Nem hallik a magyar név,
Megholt az öreg Argyél.”

- 10 : 4 *kurkászott* — kutatott, fürkésztet
22 *áldozár* — áldozó pap
24 „*Kalpag helyett egy pici . . .*” — a fentebb idézett vers második strófája
- 11 : 24 *A vakbuzgó pápisták hogy járnak búcsút a neve napján* — utalás a Szent István napján (aug. 20-án) a „szent jobb” tiszteletére rendezett körmenetre
- 13 : 21 *Így van ez az araboknál is* — az arab írásnak két fajtája ismeretes: az ünnepélyes célokra szolgáló, s régi Korán-kéziratokon szereplő szögletes „kúfi”, valamint a „nesi”-nck nevezett közhasználatú kurzív írás
- 31 *„Mene! Tekel! Fárezs!”* — a biblia szerint (Dániel könyve 5. rész) ez a felirat jelent meg lakoma közben Belszár babilóni király (I. az I. k. 225 : 34 sorához fűzött magyarázatot) palotájának falán. Értelmét („megszámláltattál, megmértél, könnyűnek találtattál”) Dániel próféta fejtette meg. A jóslat már a következő napon beteljesült, mert a perzsák elfoglalták Babilont és megölték Belszárt. Jókai számos művében utal erre a szállóigére, ill. a hozzá fűződő bibliai történetre. *Salmanassar* — több asszír uralkodó neve (Horkázi nyilván Belszár helyett említi tévedésből ezt a nevet)
- 14 : 13 *karafina* — korsó, palack
- 15 : 27 *Az ősz szittyák, mint Herodot írja, akképpen esküdtek, hogy egy kutyát kétfelé vágtak* — ez az utalás is Ipolyi anyagára vezethető vissza. Ipolyi id. művének 544–47. lapjain foglalkozik a pogány magyar esküformákkal. Hivatkozik Hérodotoszra is (545.), de nem a kutyára tett esküvel, hanem egy versszerződés jellegű szkíta szertartással kapcsolatban. A kutyára való esküvés állítólagos ősi magyar és kun szokását illetően Ipolyi más forrásokat hoz fel. Szerinte ebben a szertartásban „az eb és farkas halála, vérkiöntése által jelentetett, hogy az esküszegő hasonló halálunk veti magát alá.” (Uo. Ugyanígy Kállay Ferencnél: i. m. III.) A kutyára való

Lap: Sor:

- esküvés szertartását részletesen ábrázolja Jókai a *Bálványosvár* c. regényben. (JKK 43. k. 20—22.)
- 16 : 5 *ahogy a szigetvári vértanúk esküdtek* — Szigetvár védőinek eskütételét Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* c. eposzának ötödik énekében, Jókai pedig (az ő nyomán) *A szigetvári vértanúk* c. drámája II. felvonásának 9. jelenetében ábrázolta. Szigetvár hősiességének külön fejezetet szentelt Jókai *A magyar nemzet története regényes rajzokban* c. művében (6. kiad. Bp. 1902. 453—466.) is.
- 17 6 *a fiskust megillető harmadrész* — a régi magyar jog értelmében a talált kincsek értékének egyharmadát a királyi kincstárnak kellett beszolgáltatni. E kötelezettség elmulasztását az egész kincslelet elkobzásával büntették.
- 20 *Non stultises, amice!* — Ne csinálj oktalanságot, barátom!
- 25 *praeter propter* — körülbelül
ciscirca — körülbelül
- 33 *poltura* — másfél krajcár értékű rézpénz; átv.: nagyon kevés pénz, jelentéktelen összeg
- 18 : 22 *felküldendő a kamarának* — az 1848 előtti Magyarország legfőbb — bár részben a bécsi udvari kamarától függő — pénzügyi hatósága a magyar királyi udvari kamara volt. Hatásköre az összes állami jövedelmek igazgatására kiterjedt.
- 19 : 2 „*vigadj a vigadókkal*” — az utalás a *Pál apostol levele a rómaiakhoz* c. újtestamentumi könyv 12. részének következő mondatára vonatkozik: „Örüljete az örülőkkel, és sírjátok a sírókkal”
- 18 *praeistorico-ethnographicus* — a történelem előtti kor néprajzára vonatkozó
- 26 *a magyarok vándorútja egész az Amur partjáig* — utalás arra a — több XIX. sz.-i tudóstól vallott — feltevésre, amely szerint a magyarság őshazája Ázsia belsejében volt. Ilyen hipotézisre támaszkodva kezdte meg Kőrösi Csoma Sándor is ázsiai kutatóútját.
- 20 : 15 *vidimálták és coramizálták* — láttamozták és előttemezték (= hitelesítették)
- 21 3 *száznyolcvankilenc hírlap hirdeti* — a Jókaitól említett számadat teljesen önkényes. A regény keletkezésének idején, 1884-ben Magyarországon mintegy 712 időszakos sajtótermék jelent meg, közülük 482 magyar nyelven. Ez utóbbiak sorában 25 politikai napilap, 38 politikai hetilap és 115 folyóirat

Lap: Sor:

- volt. (I. Szinyeyi József: *A magyar hirlapirodalom 1884-ben.* Vasárnapi Ujság 1884. jan. 27. 61—65.)
- 21 : 6 fényrajz — fénykép (= dagerrotípia)
- 7 a főrendiház által kezdeményezett első törvényjavaslat — az ironikus utalás (ti., hogy ez lett volna a magyar törvényhozás történetében az első olyan törvényjavaslat, amely nem az alsó-, hanem a felsőházból indul ki) a régi magyar országgyűlés alsó- és felsőházának egymáshoz való viszonyára vonatkozik. Új törvényeket — mind a reformkorban, mind a dualizmus időszakában — kizárólag a képviselőház tagjai kezdeményeztek; a főrendiház ezzel szemben passzív, ill. a javaslatok törvénné válását — vétőjoga révén — akadályozó vagy késleltető szerepre szorítkozott.
- 16 mi volt . a „cenzor” — Jókai több más írásában is hasonló módon emlékezik meg a cenzúrának a politikai és kulturális fejlődést gátló szerepéről: az *Eppur si muove*-ban (JKK 23. k. 113—15.), a cári Oroszországban játszódó *Szabadság a hó alatt*-ban (JKK 36. k. 134—42.); *A szellem meghamisítása c.* cikkében (*Életemből.* 1. k. 200—06.), *A magyar nemzet története regényes rajzokban c.* műnek *A reformkorszak Magyarországon c.* fejezetében (6. kiad. Bp. 1902. 821.), *A sajtó és a censura Magyarországon c.* hosszabb írásában (*Emlékeimből.* Hhm 4. kötet. 48—86.). „koppantó”, — fémből készült, olló alakú egyik szárának végén kis kupakkal ellátott eszköz, amellyel a faggyúgyertya kanócának hamvát lecsípték, s az égő gyertyát eloltották
- 18—25 A cenzúra a reformkor évtizedeiben valóban nemegyszer megakadályozta — a bennük felfedezni vélt állítólagos rejtett politikai célzat ürügyén — tisztán tudományos jellegű, elvontan történelmi érdekű közlemények megjelenését is. Erről tanúskodik az az apró adalék is, amelyet Bajza Józsefnek Toldy Ferenchez írt 1829. dec. 10-i levele őrzött meg számunkra. Itt Bajza beszámol barátjának arról, hogy Drescher Ferenc cenzor egy magyar régiséget — amelyet Stettner György a Tudományos Gyűjteményben akart publikálni — a következő szövegű határozattal tiltott el a megjelenéstől: „Ezt én nem tartom oly régiségnek, hogy méltó legyen közölni, talán más célból akarja a közlő kiadatni? Non admittitur”. (Bajza József *Összegyűjtött munkái.* 3. kiad. 6. k. Bp. 1900. 305—06.) Minthogy a cenzorok nagy része a katolikus papok soraiból került ki, a val-

Lap: Sor:

- lás-, ill. egyházellenes célzatúaknak felfogható írásokkal szemben különleges szigort tanúsítottak.
- 21 18 *Tudományos Gyűjtemény* – 1817 és 1841 között havonta megjelent folyóirat. Érdeklődési köre szinte valamennyi tudományágra kiterjedt; számos cikket közölt a régi magyar történelem, őstörténet és régészet tárgyköréből is. Jókai édesapja, Jókay József 1819 és 1831 között előfizetője volt a folyóiratnak, melynek köteteit az író is rendszeresen forgatta, s a belőlük merített anyagot nemegyszer hasznosította regényeiben.
- 22 *Thonuzóba! Dux paganorum! Resuscitatus!* – Thonuzóba! A pogányok vezére! Feltámasztva!
- 25 *Jelenkor* – az 1832 és 1848 között hetente kétszer megjelenő politikai lap a cselekmény időpontjában, az 1830-as évek végén, ill. az 1840-es évek elején nem volt – mint Jókai írja – az egyetlen magyar nyelvű újság, mert 1842-ig a Kulcsár Istvántól alapított Hazai és Külföldi Tudósítások is megjelent; ez utóbbit azonban sokkal kevesebben olvasták. Újságírói pályájának kezdetén, 1847 januárjától június 6-ig Jókai is a *Jelenkor* munkatársa volt. (Itt megjelent írásait l. a *JKK Cikkek és beszédek* ciklusának I. kötetében.)
- 22 : 2 *Trattner-Károlyi ház* – a mai Petőfi Sándor utca 3. sz. ház
- 3 *a II-ik osztály nagyméltóságú elnöke* – nem tudtuk megállapítani, kire céloz itt Jókai. Az azonosítást az a körülmény is megnehezíti, hogy az osztályelnöki tisztséget csupán 1867-ben iktatták be a Magyar Tudományos Akadémia szervezeti felépítésébe; a reformkor idején az még nem állott fenn. A reformkorban egyébként az Akadémia hat osztályra tagozódott, s a történelmi és régészeti stúdiumok művelői nem a második, hanem a harmadik osztályhoz tartoztak. Később, amikor a hat osztályt háromba vonták össze, ezek a tudományágak valóban a második osztály illetékességi körébe kerültek.
- 20 „villás” – villás szarvú szarvasmarha
- 23 : II *azt az üveg alatt tartott egymillió font sterlinges bankótát* – Mark Twain *Az egymilliófontos bankjegy* c. (először 1893-ban megjelent) elbeszélésében írja: „Bizonyára emlékeznek rá, hogy az Angol Bank valamikor két, egyenként egymillió font névértékű bankjegyet bocsátott ki egy idegen országgal kötendő nagy üzlet különleges céljaira. Az egyiket valamilyen oknál fogva felhasználták, s kivonták a forgalomból; a

Lap: Sor:

- másik még mindig ott hevert a bank páncélszekrényében.”
Jókai utalása (amelynek pontos hátterét nem sikerült fel-
derítenünk) valószínűleg ugyanarra a mozzanatra vonatkozik,
amelyet Twain is említ néhány évvel később írt elbeszélésében.
- 24 : 15 *kalapácsfal* (*Zygaena malleus*) — cápafej széles fejfel és kala-
pácsforma, oldalt álló nagy szemekkel
- 25 : 13 *Mennyi az magyar pénzben?* — az 1840-es években 1 angol
font hivatalos árfolyama a Habsburg-monarchia területén 9
konvenció forint 49 krajcár volt. (*Vier Wochen in Wien*.
Wien 1841. 261.) Az átszámításnál használt tízes szorzószám,
amelyet a regény említ, tehát nagyjából megfelel a cselek-
mény időpontjában fennállott tényleges viszonyoknak.
- 14 *konvenció forint* — a Habsburg-birodalomban használt ezüst-
pénzt, a 20 márká (kb. 233 g.) ezüstöt tartalmazó forintot
ezért nevezték konvenció forintnak, mert az 1753-ban meg-
kötött egyezség (konvenció) értelmében Bajorország, majd
több más német állam is elfogadta azt hivatalos pénzneműül.
- 28 : 16 *Takarékpénztár még nincs a világon* — a takarékpénztár intéz-
ménye Magyarországon csak az 1840-es években vert gyö-
keret. Fáy András 1840-ben alapította meg a Pesti Hazai
Első Takarékpénztárt, s kezdeményezése nyomán rövidesen
országszerte számos hasonló intézmény keletkezett.
- 17 *A váltót nem ismerik* — a váltóeljárással kapcsolatos kérdéseket
Magyarországon hosszú ideig semmiféle jogszabály nem
rendezte. Csúpan 1840-ben fogadott el az országgyűlés —
más hiteltörvényekkel együtt — váltótörvényt, amely az-
után az 1876-i újabb törvény életbe lépéséig szolgált a ma-
gyarországi váltójog alapjául. Ennek a törvénynek a meg-
hozatalát Jókai *A magyar nemzet története regényes rajzokban c.*
művében (6. kiad. Bp. 1902. 828.) a reformkor legfontosabb
vívmányai közé sorolja.
- Pénze van a váradai püspöknek meg a káptalannak* — a katolikus
egyház (Bihar és a vele szomszédos vármegyék vonatkozás-
ában elsősorban a nagyváradi püspökség és káptalan) a
reformkor évtizedeiben valóban a nemesség egyik legfőbb
hitelezője volt. A bihari nemesség birtokaira pl. 1837 és 1847
között a nagyváradi római katolikus püspökség javára 411 342
forint, a nagyváradi káptalan javára 334 540 forint értékű
követelést tábláztak be. Az egyház „roppant birtokaiból
beszedett jövedelmét tökefelhalmozásra hasznosította azzal,
hogy egyéb kockázatos vállalkozások helyett kamatra

Lap: Sor:

- helyezte ki . . . . Másfelől viszont a tőke az egyház kezében . . . a politikai befolyásolás eszközüvé vált . . . .” (Varga János: *A bihari nemesség hitelviszonyai a polgári forradalom előtt*. Történelmi Szemle 1958. 29.) Az egyház az ellenzékieknek nem, viszont a konzervatív politika híveinek annál készségesebben nyújtott kölcsönt.
- 28 : 18 *A bécsi bank Magyarországra nem terjeszti ki a földhitelt* — az 1816-ban felállított Osztrák Nemzeti Bank Magyarországra egészen 1851-ig nem terjesztette ki a hitelnyújtást. Külföldi magánbankárok sem igen (vagy csak a szokásosnál kedvezőtlenebb feltételekkel) nyújtottak hitelt a magyarországi földbirtokosoknak, tekintettel az ősiség törvényére, amely az utódok visszaváltási jogának fenntartásával megkötötte az adósság miatt lefoglalt nemesi földbirtok forgalmát, sőt zárolásra is csupán hosszadalmas peres eljárás után adott módot. (Erre a helyzetre utal Jókai már az *Egy magyar nábobban* is [JKK 5. k. 45.]; itt Griffard párizsi bankár csak uzsorakamatra folyósít kölcsönt Kárpáthy Abellinónak.) Az állandó hitelhiány ezért a reformkorban a magyar nemesség egyik legfőbb problémája volt. Széchenyit tudvalevőleg saját, ezen a téren szerzett személyes tapasztalatai késztették arra, hogy hozzáfogjon a *Hitel* megírásához.
- 19 *Kölcsönt . . . csak 32 esztendősz zálogra lehet kapni* — utalás a „zálogbirtoknak” az 1848 előtti magyar magánjogban fennálló intézményére. Ennek lényege az volt, hogy az adós földbirtokát hitelezőjének birtokába és használatába bocsátotta; a birtok haszna tehát mintegy a felvett hitel kamatjául szolgált. Ősiség alá eső jószágokat azonban 32 évnél hosszabb időtartamra nem volt szabad zálogba adni.
- 21 *A telekkönyv, kataszter csak poézis* — a fekvő birtokok telekkönyvi nyilvántartását (noha ennek szükségessége már a reformkori országgyűléseken felmerült) Magyarországon csak az abszolutizmus korszakában, az 1855. dec. 16-i telekkönyvi rendelettel vezették be.
- az angol bank* — a XVII. sz. utolsó évtizedében létrehozott Bank of England hosszú időn át a világ legnagyobb tekintélyű pénzintézete volt. A XIX. sz. első felében általában csakugyan 3%-os kamatlábbal folyósított hitelt. Magyarországon ugyanebben az időben a törvényes kamatláb 6% volt, de a tőketulajdonosok gyakran 10–25%-os uzsorakamatot kértek pénzüik után.

Lap: Sor:

28 : 25 *nürnbergi Gúlden Tafel* – ilyen nevű kincsletről egyetlen általunk ismert szakmunkában, ill. kézikönyvben sem találunk említést. Valószínűleg tartjuk, hogy ugyanerre a – feltehetőleg művelődéstörténeti kuriozitás jellegű, s csak további beható kutatás árán kinyomozható – mozzanatra utal Jókai az *Egy hírhedett kalandor a XVII. századból* c. regény egyik helyén is. Ott ui. (JKK 35. k. 259.) a hajdan a Rajna vidékén garázdálkodó „baklovagok” bűneinek felsorolásában az is szerepel, hogy ők vitték el az „arany asztalt”.

26 *Attila-leletek* – utalás az 1799-ben felfedezett, majd Bécsbe került, 23 nagy méretű, díszített edényből álló nagyszentmiklósi aranyleltre, amelyet a XIX. sz. régészei a hunoktól származónak tartottak, s ezért „Attila kincsének” nevezték el. A legújabb kutatások szerint az edényeken látható feliratok rovásírással írt ezeréves magyar szövegek.

Priamos gazdagsága – Heinrich Schliemann 1870-ben kezdte meg hamarosan híressé vált ásatásait, amelyeknek célja a homéroszi eposzokban megörökített trójai háború színhelyének feltárása volt. Munkája eredményesnek bizonyult: azon a helyen, ahol Tróját az antik hagyományok szerint is keresni kellett, Kis-Ázsia északnyugati sarkában, a mai Hisszárlik domb alatt, olyan leletek kerültek napfényre, amelyek a trójai mondakör magvának történeti hitelét igazolták. 1873 májusában Schliemann többek között egy összefüggő, számos arany- és ezüsttárgyat is tartalmazó nagyobb kincsleletet talált. Ezt utóbb – a Homérosznál szereplő Priamos trójai király neve nyomán – mint „Priamos kincsét” emlegették. Jókai nyilván erre a leltre céloz, melynek említése itt, ebben az összefüggésben anakronisztikus, hiszen Decebálnak a cselekmény időpontjában: az 1840-es években még nem lehetett tudomása a csupán évtizedekkel később feltárt kincsekről.

29 18 „*Nagy gazda volt az apám . . .*” – a dal szövegét (némi eltéréssel, „*Meghalt az én apám . . .*” kezdettel) közli a Magyar Népköltési Gyűjtemény (Új folyam. Szerk.: Arany László és Gyulai Pál.) 3. kötete: *Székelyföldi gyűjtés*, Bp. 1882. 213.

30 : 23 *ultimatum* – itt: utolsó szó, végső döntés

31 : 16 *Heródesnek, mikor Keresztelő szent János fejét elajándékozta a leányának* – a biblia szerint (Máté evangéliuma 14. rész és Márk evangéliuma 6. rész) Salome, Heródes judeai helytartó

Lap: Sor:

- feleségének, Heródiásnak leánya buja táncáért Keresztelő János fejét kérte jutalmul Heródestől. Jókai számos művében tesz említést erről a történetről (*Fekete gyémántok* JKK 20. k. 63.; *Egy az Isten* 2. k. 29.; *A három márványfej* JKK 50. k. 220.).
- 33 : 15 *megrigáz* — megterhel
30 *Bankgasse* — utca Bécs belvárosában
Malvieux cégnél — a Johann Christian Malvieux nagykereskedő vezetése alatt álló pénzváltóüzletben, amely később, 1869-ben az akkor létrehozott Magyar leszámítoló és pénzváltó bankba olvadt be
- 35 : 13 *dioptra* — földmérésnél is használt irányzókészülék
16 *Bikszád* — kisközség az egykori Szatmár vármegyében, savanyúvizes gyógyfürdővel. A XXXIV. fejezetben (166 — 68.) Horkázi „bikszádi borvízzel” gyógyítja magát.
- 37 : 3 *Ötvenzer lélek* — Debrecen lakóinak száma valójában csak 1880 táján érte el az ötvenezret. Jókai tehát a regény írása idején fennállt helyzetet vetíti vissza a reformkorba.
11 *kántus prézes, cantus praeses* — a kántus (református kollégiumi énekkar) vezetője. Humoros színezettel ábrázolt karvezetőt mutat be Jókai a *Hétköznapiok* c. regény *A cantus praeses* c. fejezetében is.
13 *petten* — pöttön, apró
- 38 : 2 „*Mindig mondom, hogy ne igyatok . . .* — ezt a mondást Jókai (egy Nokhéry nevű hajdani debreceni diáknak tulajdonítva) az *Eppur si muoveban* (JKK 22. k. 13.) is idézi.
5 *váltó krajcár* — l. az 1. k. 110 : 10 sorához fűzött magyarázatot
6 *egy huszasban van ötven krajcár* — ti. egy ezüst (pengő) húszkrajcáros ötven váltó krajcárnak felelt meg
10 *cubicus elevatio* — köbre emelés
15 *a múlt évtizedben meghonosult cholera nostras* — utalás az 1831-i nagy kolerajárványra. L. erről az 1. k. 143 : 7 sorához fűzött magyarázatot.
21 „*márjásos*” *halott* — a húsz pengő krajcár értékű ezüstpénzt nevezték — a rajta levő Mária-kép alapján — „máriás”-nak. Jókai tehát tévesen különbözteti meg ezt a húszastól, amellyel valójában azonos.
25 „*Orbán*” — azaz a gyakran Orbán-napon, máj. 25-én bekövetkező tavaszi fagy, amely tönkretetheti a gyümölcsösöket

Lap: Sor:

- 39 : 6 *delicia* — csemege, ínycsemege
18 *eligál* — azaz részt vesz az „elekczióban”, melyet Jókai a regény következő fejezetében ír le részletesen mint „kisbotos” . . . *megint tizenkettővel előbb* — a „kisbotosoknak” erről az előjogáról az *Eppur si muove*-ban (JKK 22. k. 17.) is említést tesz Jókai
- 20 *Mike-Abony* — költött helységnev
21 *Vámos-Pércs* — nagyközség Debrecen közelében
25 *nomenclatio* — névhasználat, szóhasználat
29 *adressatus* — címzett
- 40 : 4 *post festa* — utólag, az alkalom elmúltával (itt a kölcsön kapott pénz utólagos megadásának kötelczetttségére vonatkozik)
- 41 : 32 *a csittvári krónikába* — Jókai az *Eppur si muove* c. regényben, melynek első fejezete *A csittvári krónika* címet viseli, részletesen ír a debreceni kollégisták által titokban vezetett, hazafias, felvilágosult, antiklerikális szellemű verses és prózai műveket tartalmazó kéziratos gyűjteményről. A „csittvári krónika” elnevezés (valószínűleg a „csicsvai könyv” néven emlegetett humoros jellegű kéziratról szállongó hiedelmek nyomán) Jókai tollán született meg, ám a debreceni kollégiumban a XVIII. sz. utolsó és a XIX. sz. első évtizedeiben csakugyan igen kiterjedt kéziratos diákirodalom bontakozott ki. (Minderről részletes tájékoztatást ad Margócsy József az *Eppur si muove* kritikai kiadásának jegyzeteiben: JKK 22. k. 436–47.)
- 42 : 26 *delphii orákulum* — az ókori görögség legnagyobb tekintélyű jóshelye a közép-görögországi Delphoi (Delphi) volt. Itt Apollon papnője, Pythia mondott — önkívületi állapotban — jóslatokat a hozzá fordulóknak. E jóslatok azonban mindig homályosak és kétértelműek voltak. Aki felfogta rejtett értelmüket, annak törekvéseit siker koronázta, aki félreértette a jóslatokat, balsors áldozata lett.
- 43 : 11 *Extra Hungariam non est vita!* (Magyarországon kívül nincsen élet!) — ezt a valószínűleg középkori eredetű, s különösen a XVIII. sz.-tól kezdve rendkívül elterjedt szállóigét Jókai több helyütt idézi műveiben, de mindig ironikus hangsúllyal, a magyar nemesség önelégülten elzárkózó életsemleletét érzékeltetve vele. Könyvtárában megvolt Szirmay Antal *Hungaria in parabolis* (Buda 1804) c. szállóige-gyűjteménye, melyben ez a mondás az első helyen szerepel. A *Hét-*

Lap: Sor:

- köznapokban* (JKK 1. k. 133.) tréfás „fordítást” fűz a mondáshoz: „magyarul: nincs jobb a töltött káposztánál.” Az *Eppur si muove*-ban (JKK 23. k. 90.) Jenőy Kálmán mint elavult, irreális jelmondatot említi. A szállóige feltehető eredetére és nemzetközi elterjedésének útjára vonatkozólag I. Turóczi-Trostler József: *Extra Hungariam non est vita.* (*Magyar irodalom, világirodalom.* Bp. 1961. 1. k. 98–110.)
- 44 : 28 *Ha az én kettős tüzes nyelvem leszáll a te fejedre* — a biblia szerint (Apostolok cselekedetei 2. rész) a Krisztus mennybemenetelét követő pünkösöd napján a szentlélek kettős tüzes nyelvek alakjában leszállt az apostolokra, akik ettől fogva képesekké váltak arra, hogy valamennyi nemzet nyelvén prédikáljanak. Ennek az eseménynek emlékére tekintik ünnepnek a pünkösödöt a keresztény egyházak.
- 45 16 *„már elmegyek az örömben!”* — Jókai több művében idézi ezt a református temetési éneket (*Hétköznapok* JKK 1. k. 137.; *Eppur si muove* JKK 23. k. 340.; *A debreceni lunátikus* NK 34. k. 251.; *Egetvló asszonyoszív* Hhm 9. k. 240.). A Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött Jókai-hagyaték anyagában található egy 32 lapos kis füzet, amelyben a Jókay József temetésén, 1837. okt. 31-én elhangzott gyászbeszédék és búcsúztató énekek szerepeltek, köztük ez is. Bizonyára ekkor vésődött be az ének szövege Jókai emlékezetébe. (L. Margócsy József jegyzetét: *Eppur si muove.* JKK 23. k. 460–61.)
- 25 *flauta* — fuvola
- 47 : 4 *fordítófa* — csizmadiaszerszám, kurta szárú, kétágú kampos fa
- 48 6 *Egy taligás férfitú . . . a lóháton ülő debreceni taligást és kétkerekű járművét szinte szó szerint egyező módon írja le Jókai A debreceni lunátikus c. elbeszélésben* (NK 34. k. 213–14.) is.
- 10 *curriculum* (gyakoribb alakjában: *curriculus*) — könnyű versenykocsi az ókori Rómában
- 19 *odafartatott* — farával odafordult, odahátrált
- 49 : 12 *condra* — piszkos, rongyos ruha
- 21 *koldusbíró* — régebben a koldusok ellenőrzése és megrendszabályozása céljából alkalmazott községi közegek elnevezése
- 50 : 27 *bajadér* — itt: könnyű fátyolkendő, selyemsál
- 51 : 3 *mint Dobó és Amhát pasa* — az utalás Eger várának 1552 szep-

Lap: Sor:

- tember—október folyamán lezajlott nevezetes ostromára vonatkozik. Az ostrom folyamán a szembenálló feleket (a Dobó István vezette magyar és az Ahmed [Amhát] irányítása alatt álló török csapatokat) gyakran csak a vár bástyái körül Dobó parancsára ásott mély árok választotta el egymástól.
- 51 8 *Egész harmónia* — azaz a teljes létszámú, valamennyi szólamot egyesítő kórus éneke
- 10 *ledül bele a veres torony, azzal a repedt haranggal* — a XIV. sz.-ban épült, majd 1802-ben nagyrészt leégett debreceni nagytemplom két tornya közül a másodikat vakolatlan volta miatt nevezték „veres toronynak”. Itt helyezték el azt az óriási harangot, amelyet I. Rákóczi György erdélyi fejedelem ajándékozott Debrecen városának. Az 1802-i nagy debreceni tűzvész során a harang lezuhant a toronyból, majd — miután egyesek vízzel öntözték — megrepedt. A Rákóczi harang történetét elmondja Jókai az *Eppur si muoveban* (JKK 22. k. 42—43.) és *Az osztrák—magyar monarchia írásban és képből* c. mű *Debrecen* c. fejezetében (2. k. Bp. 1891. 287. és 302.) is.
- 25 *„Perelj uram perlőimmell!”* — a 35. zsoltár (Szenczi Molnár Albert fordításában)
- „Haragodnak nagy voltában”* — a 38. zsoltár (Szenczi Molnár Albert fordításában)
- 26 *„Ne szállj perbe énvelem”* — egy elterjedt református dicséret kezdősora
- 29 *„Parancsolá az Augustus császár!”* — egy (a karácsonyi ünnepek alkalmával énekelt) régi protestáns dicséret kezdősora
- 33 *„Hegedűnket akasztottuk fűzfákra!”* — a 137. zsoltár első versszakának utolsó sora, Szenczi Molnár Albert fordításában (vö. *Az elátkozott család*. JKK 11. k. 54.).
- 52 : 2 *primi anni* — elsőéves (tanuló)
- 20 *„Szeretem és áldom az Úristent!”* — a 116. zsoltár (Szenczi Molnár Albert fordításában) (vö. *Szomorú napok* JKK 2. k. 206., 213.; *Eppur si muove* JKK 23. k. 297.).
- 28 *nőstény sróf* — anyacsavar
- 31 *nagyhíd* — a debreceni nagyhidat, mely a város főutcáján a vízlevezető árok fölött vonult végig, Jókai az *Egy magyar nábobban* (JKK 5. k. 140.) és az *Eppur si muoveban* (JKK 23. k. 18.) is emlegeti, *Az osztrák—magyar monarchia írásban és*

Lap: Sor:

- képben* c. mű *Debrecen* c. fejezetében (2. k. Bp. 1891. 300.) pedig részletesebb leírást is ad róla
- 52 : 33 *József császár* — II. József császár (még trónra lépése előtt) két ízben: 1767-ben és 1773-ban tett nagyobb utazást Magyarországon. Debrecenben 1767-ben fordult meg. Jókaitól idézett mondásának nem találtuk nyomát az általunk ismert szakirodalomban.
- 53 1 *a Bikába* — Debrecen nevezetes vendégfogadójába, amely a város főterén, a nagytemplom és a kollégium szomszédságában helyezkedett el. Nevét onnan kapta, hogy a Bika András debreceni polgártól vásárolt telekre épült. Régi épületét 1882-ben lebontották, és helyén Steindl Imre tervei alapján újat emeltek. A később ismét lebontott és újjáépített vendéglő és szálloda „Arany Bika” néven ma is fennáll.
- 17 *moráalyégetők* — titkos gyűjtogatók
- 19 *domine* — uram (régii megszólítás)
- 22 *A tűzoltás a diákságnak a mellékatanulmánya* — a régi debreceni diákéletnek erről a mozzanatáról Jókai az *Eppur si muoveban* (JKK 22. k. 14., 17.), *A debreceni lunátikus* c. elbeszélésben (NK 34. k. 243–44.) és *Az osztrák–magyar monarchia írásban és képben* c. mű *Debrecen* c. fejezetében (2. k. Bp. 1891.) is megemlékezik. *A debreceni lunátikusban* az elbeszélés egyik főalakja, Dallos Ádám viseli a „nagybotos” tisztiséget, és állja meg — domine Mitugrálshoz és Tanussy Manóhoz hasonlóan — bátran a helyét egy tűzvész során.
- 25 *csáti tölgyfustély* — erős bot (a Borsod megyei Mezőcsát község neve nyomán)
- 29 *bécsi font* — régi súlymérték, kb. 0,56 kg
- 30 *Herkules-buzogány* — nagy, vastag bot; hasonlít ahhoz a (Herkules-szobronkon látható) hatalmas bothoz, amellyel az ógörög mitológiai hős a lernai hidrát megölte
- 54 4 *incendium* — tűz, tűzvész
- 7 *volontérek* — itt: önkéntes vállalkozók
- 20 *római faltörő kos* — az ókori rómaiak az ostromolt falak döntésére kötélszálakon vízszintesen függő, kosfejben végződő gerendákat alkalmaztak. A kosfejről kapta a szerkezet az „aries” (= kos) nevet.
- 55 : 2 *visszadekretálódott* — újabb határozattal (dekrétummal) visszaállítódott
- 56 : 30 *tilógus* (= kirurgus) — felcser, sebész

Lap: Sor:

- 57 : 11 *én deklinálom meg* — a „deklinál” ige kettős jelentésén (meghajlít; főnevet ragoz) alapuló szójáték
- 19 *cinterem* — itt: díszterem, nagyterem
- 23 *Hamzai* — költött név
substitutus professor — helyettes tanár
- 58 5 *classis* — osztály
- 59 : 2 *felauffíroloom* — bemutatom, előadom (az „aufführen” német igéből)
- 25 „*Szomorúan hallott kongni . . .*” — az idézett két sor Kisfaludy Sándor *Csobánc* c. regéjének 43. versszakából való (a strofa 5–6. sora). Egy „Szomorúan hallok kongni a várból egy harangot . . .” kezdetű vers két XIX. sz.-i kéziratos énekeskönyvben: a Vácott levő Nigriny-énekeskönyvben és Tóth István *Áriák és dallók* (1832) c. gyűjteményében is szerepel. (Stoll Béla szíves közlése.) Jókai — bár az általa citált sorok a *Csobánc* szövegével egyeznek meg — nyilvánvalóan mégsem erre a műre, hanem a kéziratos énekköltészet szóban forgó, Kisfaludy regéinek rendkívüli hatását példázó darabjára utal.
- 29 *longissima* — hosszú szárú pipa
- 32 „*Te Tihanynak riadó leánya*” — Csokonai *A tihanyi echóhoz* c. versének pontatlanul idézett kezdősora. (A helyes szöveg: *Oh Tihanynak riadó leánya*.) A vers egy ismeretlen szerzőtől származó dallamra készült. Ez a dal — a hozzá kapcsolódó Csokonai-szöveggel — a XIX. sz. első évtizedeinek egyik közkedvelt énekszáma volt. (A dallamot közli Szabolcsi Bence: *A magyar zenetörténet kézikönyve*. 2. kiad. Bp. 1955. 76.)
- 60 : 4 *sub numero 8* — a 8. szám alatt
- 61 : 1 *electió* — választás. Az „electió” intézményéről, s a legációk utólagos csereberéjéről Jókai az *Eppur si muove*-ban (JKK 22. k. 14.) is megemlékezik.
- 9 *Szoboszlay* Pap István (1786–1855) — debreceni református püspök, neves egyházi szónok. Prédikációs nyomtatásban is megjelentek.
- Kalmár* — a protestáns egyháztörténet nem tart számon Kalmár nevű ismertebb egyházi szónokot. Gondolhatnánk esetleg a XVIII. sz.-ban élt Kalmár Györgyre, aki a debreceni kollégiumban szerzett teológiai végzettséget. Ő azonban később egyáltalán nem folytatott lelkesítő tevékenységet, hanem kizárólag tudományos kutatásainak élt. Hírnevét

Lap: Sor:

nyelvtudományi munkásságának köszönhető. A Kalmár nevet Jókai — ugyanilyen összefüggésben — *A legátusvilág* c. írásában (*Életemből*. Hhm 4. k. 134.) is említi.

61 : 21 *a szlavóniai kálvinista községek* — a később Horvátországgal egyesített Szlavóniában csupán igen kis számú protestáns (és különösen kevés református) egyházközség működött. Ezek egyházszerkezeti szempontból különböző magyarországi egyházmegyék kötelékébe tartoztak. A Magyarországról Szlavóniába való legátusküldés szokása ezzel a körülménnyel függ össze. Jókai *A legátusvilág* c. írásában (Hhm 4. k. 135.) is megemlékezik arról a kálvinista magyaroktól lakott „hat szlavóniai falu”-ról, ahová Kecskemétről utazott legátus.

62 I *Ó-Szöny* — nagyközség Komárom vármegyében. Jókainak *A legátusvilág* c. írásában (Hhm 4. k. 135.) is szó van arról, hogy valamikor „a legjobb legáció volt Ó-Szöny, onnan a legátus biztos száz forintot hozott haza”.

Budapest csak a vége felé kullog — Budának és Pestnek a török-től való visszafoglalása után az ottani református egyházközségek — a protestánsüldöző Habsburg-politika nyomása következtében — megszűntek. A pesti református egyház csak 1796-ban alakult meg újból, saját imaházzal 1805-től, templommal 1830-tól fogva rendelkezett. A protestáns vallásos élet a fővárosban csak a XIX. sz. második felében vett nagyobb lendületet.

5 *academica promotio* — e fogalom értelmét részletesen megvilágítja Jókai *A debreceni lunátikus* c. elbeszélésben (NK 34. k. 242–43.). Az intézmény célja az volt, hogy a protestáns kollégiumok kiváló előmenetelű diákjai külföldi egyetemeken tegyenek szert magasabb végzettségre, majd hazatérésük után az őket kiküldő egyházközségben mint lelkészek v. főiskolai tanárok működjenek. Az e célra kiszemelt kollégiumi tanulmányaik befejezése után 3 évre szóló tanári megbízatást kaptak valamely, a kollégium szervezeti fennhatósága alá tartozó kisebb iskolában, hogy az ez idő alatt összegyűjtött pénzből fedezhessék a külföldi tanulmányút költségeit. A szövegben előforduló kérdés értelme tehát az, hogy a rektor már meglett, családos ember-e, vagy pedig „akadémiára promoveált” s a szóban forgó helyen csak ideiglenes jelleggel működő ifjú.

14 *amiket már a devalváció alatt kivontak a forgalomból* — utalás a

Lap: Sor:

Habsburg-monarchia területén 1811-ben életbe léptetett, a magyar nemesség körében nagy felháborodást kiváltó pénzügyi rendszabályokra. A kormányzat ekkor – a háborús kiadások fedezése céljából rendkívül nagy mennyiségben kibocsátott bankjegyek elértéktelenedése folytán fenyegető államcsőd elkerülése végett – a papír- és rézpenz értékét rendeletileg egyötödére csökkentette, s a régi papír- és rézpenzek helyett azok egyötödével egyenértékű új papírpenzt vezetett be. – Az *Eppur si muoveban* (JKK 22. k. 79.) Csollán Bertti tréfálja meg azzal Barkó Palit, hogy a forgalomból kivont régi kétgarasosokat tartalmazó, „száz tallér” felirattal ellátott tekercset ajándékoz neki.

- 62 17 *quinquennis* – ötödéves
sexennis – hatodéves
- 22 „*Beresid boró Elohim e thassamám . . .*” – Jókai kissé pontatlanul idézi ezt a bibliai szövegrészt. Mózes I. könyvének első két sora helyesen így hangzik: „Berésith bara Elohim êth hassomâim veêt haarec. Vehaarec hajta tohu vabohu vehosek al-penê tehom veruah Elohim merahefet al-penê hamaim.” Magyar fordításban: „Kezdetben teremté Isten az eget és a földet. A föld pedig kietlen és pusztá vala, és setétség vala a mélység színén, és az Isten lelke lebeg vala a vizek felett.”
- 23 *bagó* – a regény egy korábbi helyén (a 39. lapon) és az *Eppur si muoveban* (JKK 22. k. 14.) a debreceni kisdíákok neve „bagoly” alakban fordul elő
- 26 *perselypénz* – a templomi perselyben a hívők adakozásából összegyűlt pénz
- 28 *Mike-Pércs* – nagyközség Debrecen közelében (a regény cselekményének időpontjában Bihar vármegyéhez tartozott)
- 32 *filiája* – a szójáték a „filia” latin szó kettős értelmén (leány ill. leányegyház) alapul
- 63 9 *Sulymos-Káta* – költött helységnév
- 10 *viális* – életrevaló
- 64 7 *nagyobb „dáciával”* – a „dácia” (= fizetés, jövedelem) szó jelentését Jókai az *Eppur si muoveban* (JKK 22. k. 15.) magyarázza meg
- 18 *rég gyakorlatban élt már ott a socialismus, egész a communismusig* – a „socialismus” és „communismus” kifejezéseket Jókai itt természetesen tréfás hangsúllyal, igen tág értelemben

Lap: Sor:

- használja: az anyagi javak igazságosabb elosztására való törekvést, ill. annak szélsőséges, egészen a teljes vagyonszükségig menő formáját érti e szavak alatt
- 64 : 19 *laetum nuntium* – örvendetes üzenet, örömhír. A fogalom – ugyanilyen értelmezésben – az *Eppur si muove*-ban (JKK 22. k. 14., 16.) is előfordul.
- 26 *peripatetice* – sétálva, sétálás közben
- 65 : 33 *presbyops* – öregkori messzelátásban szenvedő
- 66 : 4 *a miatyánkba vigyázzon kend, hogy bele ne süljön kend* – az *Eppur si muove*-ban (JKK 22. k. 14.) is ír Jókai arról, hogy a még tapasztalatlan legátusokat figyelmeztetik rá: „a bíróra nézzen mindig, mert különben belesül a miatyánkba.” Egyébként ilyen – Tanussy Manó e fejezetben bemutatott felsüléséhez hasonló – eset történt meg a valóságban is Tompa Mihállyal legátus korában. Tompa így emlékezik meg erről Arany Jánoshoz 1854. december végén írt levelében: „A *Miatyánkot* nincs annyi jutalom, hogy könyv nélkül elkezdni merjem; valóságos páni félelem venne elő, ha ezt mernem kellene; pedig mondom, hogy akármely, természetes értelemmel bíró textusról, nem nézvéen azt meg, csak a szószékben midőn felolvasom, ex tempore beszélek. Ennek az a históriája, hogy jó tanuló s magamra, mint mindig második s első eminensre, kevélyke diák lévén, egyszer épen karácsonkor elmentem ünnepre Lád-Besenyő, Meszes-Abodra (tudod-e hol van?) s ott a *Miatyánkot* kegyetlenül összetörtem, a szamárpap rossz testimoniumot adott. Igen resteltem a dolgot s azóta sohse mondtam könyv nélkül az úri imádságot.” (*Arany János levelezése írő-barátaival*. Bp. 1900. I. k. 370.)
- 25 *biennis* – másodéves
- 31 *brinza* – kecsketej hozzáadásával készített juhsajt
- 67 : 7 „*Minden órádnak leszakaszd virágát!*” – Berzsenyi *Barátomhoz* c. versének egyik (a Horatius költészetében kifejeződik epikureista életszemléletet visszhangozó) sora
- 12 *krétára játszottak* – nem pénzben játszottak, hanem csupán felírták az eredményeket
- 22 *Bölcs Salamon prédikációs könyvéből* – az ószövetség egyik könyve (melyet a hagyomány Salamon izraeli királynak tulajdonított) *A prédikátor Salamon könyve* címet viseli
- 68 : 10 „*Erős várunk nekünk az Isten!*” – az egyik leghíresebb protestáns egyházi ének kezdősora. Az ének szövege és dallama

Lap: Sor:

- egyaránt Luther Mártontól való. Magyar fordítását a hagyomány Skaricza Máténak tulajdonítja.
- 68 10 *kathedra* — itt: templomi szószék
23 *szalmázott* — összevissza beszélt, hasalt
- 69 : 2 *subscus* — szabálytalanság, csíny, baklövés
23 *canonica visita* — egyházlátogatás: az egyházmegye vezetőjének bizonyos időközönként végzett szemleútja az egyház-községekben az egyházi fegyelem ellenőrzése és a felmerült bajok orvoslása céljából
24 *ős szittyia oroszok* — azaz nyilván görögkeleti vallású magyarok
34 „*dicséret*” — a református énekeskönyvekben szereplő, de — a zsoltaérokkal szemben — nem bibliai eredetű vallásos énekek elnevezése
- 70 1 „*Ordítsd óh oroszlán . . .*” — ezek a sorok az 1867-i kiadású református énekeskönyvben a 68. dicséret ötödik versszakában található
- 13 *a protestánsoknál pap minden ember* — a katolicizmus és a protestantizmus dogmarendszere között az egyik lényeges különbség abban áll, hogy az előbbi szigorúan megkülönbözteti a papi rend felszentelt, s az egyházi funkciók gyakorlására egyedül illetékes tagjait a laikusoktól, az utóbbi viszont elvileg valamennyi hívőt papnak tekinti, s a külön papi rendet csupán történetileg kialakult, a kereszténység alapvető tanításaiban nem gyökerező intézménynek tartja
- 15 *Julianum kalendárium* — a Julius Caesar által i. e. 47-ben bevezetett naptár, amely hosszú ideig a keresztény időszámítás alapjául szolgált, s amely mellett a görögkeletiek az ún. Gergely-naptár életbe léptetése (1582) és a keresztények többsége által történt elfogadása után is kitartottak. A két-féle időszámítás közötti eltérés a XIX. sz. folyamán tizenkét napot tett ki.
- 24 *helypénz* — itt valószínűleg: fenntartott templomi üldőhelyek díjaként fizetett pénzösszeg
- 71 : 13 *Bagamér* — nagyközség az egykori Bihar vármegyében
- 72 : 1 *mikor Csokonai elcserélte az imádságoskönyvet a szakácskönyvvel* — ezt a híres Csokonai-anekdótát Jókai több művébe is beleszította (*Egy magyar nábob* JKK 5. k. 278., *Névtelen vár* JKK 34. k. 58.). Önállóan is feldolgozta *A magyar nép élce szép hegedűszóban* c. anekdotagyűjteményében (Bp. 1872. 14.) *Csokonai a szakácskönyvvel* címmel. — Az anekdotát Vas

Lap: Sor:

- Gereben szövegezésében közli a *Csokonai emlékek* (Összeállította és a jegyzeteket írta Vargha Balázs. Bp. 1960.) c. gyűjtemény. (456.)
- 72 : 23 *Ikafalva* — falu a régi Erdélyben, a háromszéki székely szék területén. Itt feltehetőleg fiktív helyesnévként szerepel.
- 27 *Kakat* — egykori Heves megyei falu, ill. egy Szolnok megyei puszta neve. Bihar megyében egy Kokad (Kakad) nevű helységet tartottak számon. Jókai talán ez utóbbira céloz.
- 73 1 I *Wesselényi Miklós* — Jókai több regényében (*Egy magyar nábob*, *Kárpáthy Zoltán*) szerepelteti a reformkor kiváló ellenzéki politikusát, *A magyar nemzet története regényes rajzokban* c. művében (6. kiad. Bp. 1902. 830–33.) pedig külön fejezetben foglalkozik tevékenységével.
- 74 9 *kápsáló* — kolduló, adományokat gyűjtő
- 24 *Orsolya-apáca* — az „Orsolya-szüzek” nevű 1604-ben alapított női szerzet, amely Magyarországon is működött, elsősorban nőneveléssel foglalkozott.
- 75 10 *rókatáncot járva* — olyan táncot járva, amelynek az a jellemző mozdulata, hogy guggoló helyzetben ki-kirúgják a lábukat, ill. guggolásból fel-felszökkennek
- 24 *bakator* — a „bakator” nevű régi magyar szőlőfajtából készített zamatos, savanykás ízű peccsenyebor
- 26 „*Tiszántúl: Kulacsbul! . . .*” — az idézett verssorok a kéziratban énekköltészet egyik (valószínűleg a XVIII. és XIX. sz. fordulójáról származó) számos változatban fennmaradt, a Tiszántúl és a Dunántúl tréfás vetélkedését tartalmazó darabjára vezethetők vissza. (Az ének különféle változatainak és azok lelőhelyeinek felsorolását l. Pálóczi Horváth Ádám: *Ötödfélszáz énekek*. Kritikai kiadás. Sajtó alá rend.: Bartha Dénes és Kiss József. Bp. 1953. 834–35.) Maga Jókai a *Névtelen várba* (JKK 34. k. 198.) is beleszötte az énekeknek egy 4 sornyi terjedelmű változatát. Ezt azonban ott nem „ősi ritmusnak” minősíti, hanem ellenkezőleg: olyan népdalnak, „mely akkoriban [ti. az 1809-i nemesi felkelés idején] új lehetett”. A *Névtelen várban* olvasható szöveg így hangzik:

„Túl a Tiszán iszik magyar korsóbul,
Jó paprikás húst is eszik bográcsbul,
Túl a Dunán iszik magyar gláslzlibul,
A roszprádlit is megeszi cintálbul.”

Lap: Sor:

- Valószínűnek tartjuk, hogy *A kiskirályokban* előforduló mindössze 2 sornyi, epigrammatikus tömörségű szöveg nem a dalnak valamely ismeretlen – a többtől ritmusban is eltérő – változatán alapul, hanem azt Jókai csupán mint a közismert, terjedelmes énekre vonatkozó, címszószerűen sűrített utalást illesztette be a regénybe.
- 75 : 28 *klázli* – üveg pohár, üvegkancsó (a német „Glass” szóból)
- 76 : 26 *hetumogerek* – a „hetumoger” szó eredetileg a hét magyar törzs elnevezése volt, de Anonymus Gestájában már mint a hét honfoglaló vezér megjelölése szerepel
- 77 : 6 *táritoppos* – kipúposodó tetejű és széles karimájú (kalap)
- 17 *négy kálvinista és csak egy pápista tornyával* – Jókai utalása csak a négy debreceni református templomtornyot (a Nagytemplom két, a Kistemplom és az Ispotály templom egy-egy tornyát) illetően felel meg a cselekmény időpontjában fennálló helyzetnek. A város egyetlen római katolikus templomának szintén kettős tornya volt.
- 22 *séramóráznunk* – elhúznunk az időt
- 33 *triple alliance* – hármasszövetség
- 78 : 2 *gabancs* – girhes, sovány ló; gebe
- 79 18 *domine quomodo . . .* – hát az úr hogyan (került ide)?
- 20 *filiszteusok* – ókori, palesztinai nép, amellyel a zsidók sokat háborúskodtak
- 80 2 . . . *z a guba? Kiben ember vagyon.* – ezt a verses közmondást a debreceni taligásokra vonatkoztatva idézi Jókai *Az osztrák – magyar monarchia trászban és képbén* c. mű *Debreczen* c. fejezetében (2. k. Bp. 1891. 313.). Teljes szövege Jókai szerint a következőképpen hangzik: „Kívül fürtös guba, kiben ember vagyon, Mögötte taliga, Egy ló húzza nagyon.”
- 3 *susták* – kétgarasos rézpénz
- 15 *a kotyogósból* – a kulacsból
- 81 30 *suliguli* – a máramarosi Suliguli nevű fürdőhelyről való savanyúvíz
- 83 15 *derendócia* – lármás teketória, zajos készülődés
- 84 8 *minden debreceni polgárnak van harmincszor olyan nagy földbirtoka . . . mint amekkora a háza* – „. . . a város birtokának egy része az Ondód, a legjobb termőföld, ki van osztva a polgárság között olyan formán, hogy minden 8 öl belsőtelki házhely után 300 öl ,ház után való föld’ jár. Az minden háznak örök tulajdona. A szántóföld együtt járt a házzal. Külön sem a házat, sem a földet nem volt szabad az

Lap: Sor:

- utóbbi évekig eladni.” (Jókai Mór: *Debreczen.* — *Az osztrák—magyar monarchia írásban és képben.* 2. k. Bp. 1891. 300.)
- 84 14 *semmiféle adófizetés . . . a debreceni polgár lelkét nem háborítja*
— I. Lipót 1693-ban szabad királyi várossá emelte Debrecen-
cent, amely ennél fogva fel volt mentve mindenféle földes-
úri és (egészen 1848-ig) állami adó viselése alól. Debrecennek
emellett a szabad királyi városok sorában is különleges hely-
zetet biztosított az a körülmény, hogy kiadásait a környékén
elterülő, a város kollektív tulajdonát képező nagy kiterje-
désű földbirtokok jövedelméből tudta fedezni. A debreceni
polgárokat így községi adó fizetése sem terhelte.
- 23 „*purzsás*”-ok — juhászok („purzsa” egy hitvány gyapjút
adó juh fajta neve)
- 85 9 *fontolva haladást* — ironikus utalás az 1840-es évek magyar
konzervatívjainak álláspontjára, amely Kossuth és az ellenzék
tülzónak minősített politikájával a „fontolva haladás” (elő-
ször gr. Deseffy Auréltól meghirdetett) jelszavát szegezte
szembe
- 34 *bucefalusok* — sebes paripák (Nagy Sándor makedóniai
király legendás paripájának, Bukefalosznak neve nyomán)
- 86 : 18 *Badenben (Bécs mellett)* — Jókai itt az Alsó-Ausztriában,
Bécs közelében levő Baden nevű kedvelt fürdőhelyre utal,
amely nem tévesztendő össze a németországi Baden tarto-
mánnyal.
- 87 17 *Kakambuki herceg* — a *Kakambuki herceg*, ill. *Kakambukiforni-
horgyeminomen lakodalma* c. névtelen szerzőtől származó
darabot, amely csakugyan szerepelt a reformkori vándor
színtársulatok műsorán, Jókai több ízben is a művészietlen
vásári komédia iskolapéldájaként említi: már egy 1847-ben
írt névtelen cikkében (JKK *Cikkek és beszédek* 1. k. 204.),
majd az *Eppur si muove*-ban (JKK 22. k. 77., 137.) és egy
azzal kb. egy időben készült színházi kritikájában (*Kakas
Márton levelei.* Pest 1871. 51.). L. Margócsy József jegyzetét
is: *Eppur si muove.* JKK 22. k. 563.
- 22 *Sobri Jóska* — híres haramiavezér, a XIX. sz. közepe táján
kialakult betyárromantika egyik legnépszerűbb hőse. 1835
májusában (tehát jóval Tanussy Manó szökésének feltehető
időpontja: az 1830-as és 1840-es évek fordulója előtt) tűnt
fel először. Bandájával a Dunántúlon és Nyugat-Magyar-
országon garázdálkodott, egyre komolyabban veszélyeztetve
a közbiztonságot. 1837 elején több vármegye együttes erő-

Lap: Sor:

vel indított nagyszabású fegyveres akciót Sobri és társai ellen. Sobriékát egy erdőben bekerítették; ő maga — hogy az elfogást elkerülje — agyonlőtte magát. A Sobri alakjához fűződő, s őt a gazdagokkal szemben kíméletlen, de a szegények irányában nagylelkű betyárként feltűntető mondák a halála utáni időszakban bontakoztak ki és terjedtek el széles körben. A néphit azt tartotta, hogy Sobri valójában nem halt meg. Lábra kaptak vélt nemesi származására vonatkozó hiedelmek is: némelyek gr. Vay Józseffel, mások a dunántúli Csuzy család egyik tagjával azonosították. Sobri igazi neve: Pap József; egy Vas megyei kovács fia volt. — Jókai *Sobri Jóska elfogatása* c. cikkében (A Hon 1874. szept. 19.) is foglalkozik vele.

- 87 : 24 *supplikálás* — a protestáns egyház és iskola számára adományokat gyűjtő tanulók tevékenységének elnevezése
- 88 18 *quartalis gyűlés* — negyedévente tartott vármegyei közgyűlés
- 22 *Léckirály helyett kaptunk gólyakirályt* — utalás egy ismert ezópusi mesére. Eszerint a békák azzal a kéréssel fordultak Jupiterhez, hogy adjon nekik királyt. Jupiter először egy fatörzset dobott le a tóba a békáknak, hogy azt tiszteljék uralkodójukként. A békák azonban ezzel nem voltak megelégedve, és másik királyt kívántak. Jupiter ekkor a gólyát (más változat szerint a kígyót) küldte le hozzájuk, aki azután nagy pusztításokat vitt végbe a békák között.
- 89 : 29 *Bözöd-Újfalu* — kisközség az egykori Udvarhely vármegyében. Itt volt a székhelye a szombatosok felekezetének, amely lényegében a zsidó vallás tanait és szertartásait követte, s amelynek hívei a székelységből kerültek ki.
- 90 : 31 *vármegyeház földalatti részét kitanult* — börtönviselt (régebben ui. rendszerint a vármegyeház pincéje szolgált a vármegyei törvényszékek által elítélt bűnözők börtönéül)
- 91 1 *bébillér* — kiségitő asszony (nagyobb vendégségeknél)
- 4 *telkibányai kőedénygyár* — az egykori Abaúj-Torna vármegyében levő Telkibánya nagyközségben 1820-ban megalapított kőedénygyár. Jókai *Villámvonat szekéren* c. cikkében (N 1884. szept. 10.) is megemlékezik róla.
- 23 *tabula Cebetis* — Cebe (Kebes) ókori görög írónak tulajdonított mű a lélekről, amely a régi magyar gimnáziumok tananyagának is része volt. Jókai azonban a „tabula Cebetis” kifejezést „egyszeregy, számolótábla” értelemben használja

Lap: Sor:

mind itt, mind más műveiben (pl. *A lélekidomár* JKK 51. k. 306.). *Az én kortársaim* c. visszaemlékezésében (*Életemből* 1. k. 171.) a Pápán diákoskodó Petőfiről írja: „Az iskolában mindig a legutolsó padban húzta meg magát, s élceket csinált a Tabula Cebetisre s az előadó tanárookra.” Az ellentmondás véleményünk szerint legvalószínűbb feloldásához akkor jutunk el, ha feltételezzük, hogy az iskolai olvasmányok között szereplő antik munkának a „tabula” szót is tartalmazó címe az egykori diákok játékos szóhasználatában, mint az oktatási segédeszközként használt számológéptábla tréfás elnevezése gyökeresedett meg, s a kifejezésnek ezt az értelmét őrizte meg Jókai emlékezete is.

91 30 *akadémiai pályakérdésül* — a Magyar Tudományos Akadémia a megalakulása utáni első évtizedekben pályatételként tűzött ki valamely — váltakozva más és más tudományágak körébe vágó — részletesebb megvilágítást igénylő, és mindaddig ki nem dolgozott problémát. A feladat megoldására kb. háromnegyed évi időtartam állt a pályázók rendelkezésére. A legsikerültebb munkákat száz arany pályadíjjal jutalmazták.

92 4 *A váltótörvény meg volt már hozva* — I. a 2. k. 28 17 sorához fűzött magyarázatot

II *Jákob lajtorjája* — a biblia szerint (Mózes I. könyve 28. rész) Jákob páttriárka álmában egy éjig érő lajtorját látott, amelyen az angyalok fel és alá jártak

30 *Reverzálíst adott magáról!* — A katolikus egyházjogban azt a nyilatkozatot nevezik reverzálisnak, melyben a vegyes házasságra lépő házastársak kötelezik magukat, hogy valamennyi születendő gyermeküket a katolikus vallásban fogják neveltetni. A nőtlen és gyermektelen Tanussy Belizárral kapcsolatban e fogalom említése értelmetlen. A szó itt valószínűleg átvitt értelemben, „a katolikus érdekek támogatására tett ígéretet tartalmazó nyilatkozat” jelentésben szerepel.

93 2 *nostrasok* — a „micink” (régebben a protestánsok közkeletű megjelölése)

7 *veres kakas* — gyűjtogatás, tűzvész

20 *Tanusvár csak mezőváros* . . — Jókai itt ellentmondásba kerül saját korábbi állításával. Az I. k. 273 : 4 sora szerint ui. Tanusvár „királyi város”. A mezővárosok — ellentétben a szabad királyi városokkal — csakugyan nem küldtek kövceket a rendi országgyűlésekre. Ám a szabad királyi váro-

Lap: Sor:

- sok képviselőinek politikai súlya is jelentéktelen volt, mint-hogy az összes városi követek együttvéve csak egyetlen szavazattal rendelkeztek.
- 93 : 27 *pimpósodik* — fehér, penészes hártya („pimpó”) képződik a tetején
- 94 : 3 *Hannibál felvonulásán* — utalás Hannibál karthagói hadvezérnek a második pún háborúban (i. e. 218) Róma ellen végrehajtott hadműveleteire, amelyeket (különösen az Alpokon keresztül való, 15 nap alatt lezajlott átkelést) a hadtörténet legkimagaslóbb teljesítményei között tartanak számon
- 33 „*Romlásnak indult hajdan erős magyar!*” — Berzsényi *A magyarokhoz* c. ódájának híres kezdősora
- 95 : 16 *neutitsányi* — gyártási helyéről: Neutitschen (Ma: Novi Jixin) morvaországi városról elnevezett könnyű hintó
- 23 „*in hoc signo vinces*” — e jelben győzni fogsz (a legenda szerint e szavak jelentek meg a kereszt mellett az égen Nagy Konstantin szeme előtt, amikor serege élén csatába indult vetélytársa: Maxentius római társcsászár ellen)
- 30 *vexillum* — zászló
- 96 2 *nyargonc* — a parancsnok rendeleteit továbbító lovas katona
- 19 *protocollum* — jegyzőkönyv; itt: azoknak a (jelötenként külön-külön vezetett) listáknak az elnevezése, amelyekre — a feudális Magyarországon szokásos, nyílt szavazás útján végbemenő — választások folyamán az egyes jelöltekre szavazók neveit rávezették
- 97 1 *megdubitálják* — kétségbe vonják a nemességét (l. az 1. k. 147 14 sorához fűzött magyarázatot)
- 101 15 „*távollevők követe*” (absentium ablegatus) — a főrendi tábla tagjainak — amennyiben nem vettek részt személyesen az országgyűlésen — joguk volt maguk helyett megbízottat küldeni. A távollevők követei azonban nem a felső, hanem az alsó tábla ülésein vettek részt, s ott is csak mint hallgatók; sem szavazati, sem tanácskozási joggal nem rendelkeztek.
- 102 10 „*Duna, Duna, vized mért keserű...*” — a „Bécs várostól nyugatról keletre” kezdetű kortesnóta harmadik strófája. A dal szövegét közli Erdélyi János *Népdalok és mondák* c. gyűjteménye (1. k. Pest 1846. 344–45.) is, de a Jókaitól idézett versszak két utolsó sorát kipontozza. A nótára Jókai a *Mire megvénülünkben* (JKK 16. k. 101.) is utal.
- 21 *kerületi gyűlések* — a rendi országgyűlés alsó táblája a XIX. sz. első felében részben országos, részben ún. kerületi ülése-

Lap: Sor:

- ken vitatta meg a napirendjén szereplő tárgyakat. A „kerületi ülés” elnevezés az ország régi, 4 kerületre (dunán-inneni, dunántúli, tiszáninnen, tiszántúli) való közigazgatási felosztásával függ össze. Régebben az alsó táblára küldött vármegyei követek kerületenként elkülönülve tartottak magánjellegű megbeszéléseket. 1802-től kezdve azonban rendszeressé vált az a gyakorlat, hogy valamennyi megye követei együttes tanácskozásokra jöttek össze az országos üléseken eldöntendő kérdések előzetes megbeszélése céljából. E „kerületi üléseknek” nevezett tanácskozások csupán annyiban különböztek az országos ülésektől, hogy nem a személy-nők elnökölt rajtuk, hanem az elnöki tisztet minden héten két-két megyei követ (egy dunai és egy tiszai) töltötte be a vármegyék üléstermi elhelyezéséhez igazodó sorrendben, továbbá, hogy az ott elhangzottak nem kerültek be a hivatalos országgyűlési naplóba, és hogy hivatalos érvényű határozatok csak az országos üléseken jöhettek létre.
- 102 22 *Erdély még akkor nem tartozott Magyarországhoz* — Magyarország és Erdély unióját (amely az 1830-as évektől kezdve az országgyűlési ellenzék gyakran hangoztatott követelése volt) csak 1848. máj. 29-én mondta ki az erdélyi országgyűlés. Az abszolútizmus korszakában Erdély ismét külön közigazgatás alá került. Az 1867-i kiegyezés után újból életbe lépett az unió.
- 103 10 *egy francia gróf Crouy* — a Crouy-Chanel nevű francia arisztokratacsalád magát az utolsó Árpád-házi királytól, III. Andrástól származtatta. A XVIII. sz. utolsó évtizedeitől kezdve — amikor a család tagjai felléptek ezzel a genealógiával — számos magyar történetíró foglalt állást annak helyessége mellett, ill. ellen. Henri de Crouy-Chanel gróf (1799—1871) 1844-ben Magyarországra költözött, Pécelen nemesi birtokot vásárolt magának, és az országgyűléstől a magyar nemessé való honfíúsítást (indigenátust), valamint az Árpádoktól való leszármazásának elismerését kérte. (Jókai nyilván erre a mozzanatra céloz.) Bátyja, Auguste de Crouy-Chanel hg. (1793—1873), III. Napóleon bizalmas híve, a szabadságharc bukását követő időszakban kifejezetten mint a magyar korona jogos örököse lépett fel, s vélt trónigényének érvényesítése céljából a magyar emigráció egyes vezetőivel is felvette a kapcsolatot. (Minderről l. Nyáry Albert: *Az utolsó magyar trónkövetelő*. Bp. 1912.) —

Lap: Sor:

- Jókai az *Eppur si muove* (JKK 22. k. 22.) és *Az élet komédiásai* (JKK 31. k. 233.) c. regényeiben is utal a Crouy családnak az Árpádoktól való leszármazására.
- 103 : 33 *szurdancsolás* — szúrás
- 104 : 28 *a komáromi várerődítéshez* — a komáromi erődítményt a császári kormányzat a XIX. sz. folyamán állandóan fejlesztette. A század közepe táján épült ki a Komárom egész városát, valamint a hozzá észak felé csatlakozó vízenyős térséget közrefogó védővonal: az ún. Nádor-vonal, melynek munkálatairól *Az arany emberben* is szó van. E regény egyik figurája, Kacsuka is a komáromi várban teljesít hadmérnöki szolgálatot.
- 105 2 *bécsi hivatalos újság* — a Habsburg-monarchia hivatalos lapja a Wiener Zeitung volt. Itt — minden lapszám első helyén — jelentek meg az uralkodó által jóváhagyott kinevezések.
- 4 *genie-kar* — hadmérnöki kari
- 29 *landsknecht* — a középkori német zsoldoskatonák elnevezése, ill. egy régi kártyajáték neve (a szójáték a szó kettős jelenésén alapul)
- 106 12 *nyerges-újfalusi gyorsparasztok* — „Az akkori közlekedést Béccsel egy tősgyökeres magyar intézmény tartotta fenn: a nyergesújfalusi gyorsparasztok. Egy parasztszekér, mely elé négy sárkányparipa volt fogva, röpített bennünket a „mészárosok útján”. A hol a szemközti jövő Bécsből indult gyorsparasztal találkoztunk az úton, mind a kettő megállt, kifogott, befogott s a budai vitte bécsi pasasírfját Budára, a bécsi a budai utast Bécsbe: úgy, hogy azok közül az egyik sohasem látta Bécsset, a másik Budát.” (*Az én életem regénye*. Hhm 5. k. 16.) — Az intézmény, melyet Jókai más műveiben is emleget, s mely természetesen az országon belüli közlekedésben is fontos szerepet játszott, az egykori Esztergom vármegyében levő Nyerges-Újfalu nagyközségről kapta a nevét.
- 15 *Piszke* — nagyközség az egykori Esztergom vármegyében, a Duna partján
- 107 : 24 *Rogo humillime* — kérem alássan
- 108 10 *vasúti papírosokba* — vasútépítő társaságok részvényeibe. Az 1830-as évek második felében három olyan részvénytársaság keletkezett, amely Magyarországot területén közlekedő, ill. Magyarországot és Ausztriát összekötő vasútvonalak építését tűzte ki céljául. A br. Sina Györgytől kezdeményezett bécs —

Lap: Sor:

győri vasúttársaság (amely utóbb lemondott a terv megvalósításáról) és br. Rothschild vállalkozása, amely az ausztriai Nordbahnnak egy Bécs és Pozsony között közlekedő szárnyvonalát kívánta kiépíteni, kizárólag osztrák érdekeket tartott szem előtt. Ullmann Móric viszont az osztrák vasúti hálózattól elkülönülő, tisztán magyar vonalak létesítése céljából alapított — „középponti magyar vasút” néven — részvénytársaságot. Ez a társaság — melynek törekvéseit Kosuth és az ellenzék más vezetői is pártfogolták — építette fel az első magyarországi gőzvasutat, az 1846. júl. 15-én megnyílt pest—váci vonalat.

- 108 12 *alig ért rá a ember körülnézni, máris jött a biztosítási végrehajtás* — a régi magyar jog a végrehajtás különböző nemcimit ismerte. Biztosítási végrehajtásnak (szemben a kielégítési végrehajtással és a zárlattal) azt az esetet nevezték, amikor a kereset tárgyát képező értékek fedezeteként foglalták le az adós vagyontárára az időre, amíg a követelést nem rendezték. A viszonyok változására utaló megjegyzés az 1840-ben hozott hitel- és váltótörvényekre vonatkozik, amelyek gondoskodtak a hitelezők érdekeinek védelméről, és szabályozták a váltóüggyekkel kapcsolatos eljárás menetét.
- 14 *liquidum debitum* — jogi műszó: nyilvánvaló, világos adósság. A régi magyar jogban a váltóra felvett adósságot nevezték így, megkülönböztetésül a kevésbé szilárd bizonyítékokkal (pl. csak a hitelező üzleti könyveivel) igazolt adósságtól.
- 109 24 *A mezőváros meg akarja magát váltani az úrbériség alól* — Az úrbéri viszonyok fokozatos felszámolása a reformkor politikai életének egyik legfontosabb, legtöbb vitát kiváltó kérdése volt. Az ellenzéknek csak az 1839 — 40-i országgyűlésen sikerült kiharcolnia egy olyan törvény elfogadását, amely lehetővé tette a földesúri tartozások megegyezés alapján történő örökös megváltását. Ennek értelmében „az egyes jobbágyok szintűgy mint egész községek szerződéskép megállapítandó öszvegen örökre megválthassák magokat, fennmaradván mindazáltal a földesúri hatóság”. (Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből*. Pest 1868. 2. k. 167.) Az 1840-ben meghozott törvény nyomán a következő években valóban számos, ilyen tartalmú megegyezés jött létre. Az úrbéri kötelezettségeket az 1848-i forradalom hatására meghozott márciusi törvények törölték el véglegesen.

Lap: Sor:

- 110 : 32 *Hol van az az arannyal tömött szarvasbőr erszénye? Hogy azzal csapná agyon!* — A *Szegény gazdagok* c. regényben (JKK. 12. k. 162.) Tóbica Gligor előrántja arannyal telt tüszőjét, és így fenyegetőzik: „Gyere elő, te rongy Juon, te koldus kutya! . . . Arannyal ütlek agyon! Aranypénzzel töröm be a fejedet!”
- 111 4 *Sára asszony az ilyen levelet . . . nem tudná elolvasni* — a regény XXXIV. fejezetében viszont azt olvassuk, hogy Sára asszony időközben „még abba is beletörte magát, hogy olvasni megtanult”. (140.)
- 8 *kiballotálnák* — kigolyóznak
- 112 3 *acharnirt* — ádáz, elkeseredett
- 11 *főfiscus* — itt: főügyész
- 25 *convertálni akarja a „lebegő” adósságot „fundált” adóssággá* — azaz be akarja tábláztatni az adósságot az adós birtokára
- 114 11 *Bástya utca* — valószínűleg fiktív utcanev. Bécs XIX. sz.-i térképein és leírásain nem szerepel ilyen nevű utca.
- 115 10 *a nagy körút* — a Ringstrasse, amelynek kiépítése 1858-ban kezdődött meg
- 15 *topa* — hibás, beteg, torz (lábú)
- 116 14 *egy legördülő részfüggöny* — a *Névtelen várban* (JKK 34. k. 181.) ugyanilyen szerkezetet készített és helyeztet el Vavel Lajos Marie hálószobájában, hogy az védje a leányt az esetleges megtámadás ellen
- 24 *Canova, Antonio* (1757–1822) — olasz szobrász, a klasszicizmus kiváló képviselője
- Psyche* — egy antik mítosz szerint (melyet Apuleius *Az aranszamár* c. regényében dolgozott fel) Ámornak, a szerelem istenének csodálatos szépségű szerelmese
- 25 *Hébé* — Zeusz és Héra leánya, az ifjúság istennője az ógörög mitológiában
- 28 *Proteus* — tengeri isten az ógörög mitológiában, aki sokféle-képpen tudta változtatni alakját
- 117 22 *culág* — fizetéspótlék
- 28 *a „sicuti possidetis” elve szerint* — a „sicuti possidetis” („ahogyan birtokoljátok” = a jelenlegi állapotnak megfelelő birtoklás) elvét a régi magyar magánjog a római jogból vette át, és földbirtokok tulajdonviszonyaiban végbemenő (természetesen a birtokhoz kötött, a tulajdonost megillető jobbágyi szolgáltatásokra is kiterjedő) változások bizonyos meghatározott eseteiben is alkalmazta. A „sicuti possidetis”

Lap: Sor:

elvének hatálya alá tartozó esetekben a jobbágyi szolgáltatásokat és a belőlük származó jövedelmeket illetőleg kizárólag a birtok átadásának pillanatában ténylegesen fennálló helyzet volt a mérvadó – tekintet nélkül minden olyan jogra vagy kötelezettségre, amely valaminő korábbi, a birtoknak az új tulajdonos kezére való jutását megelőző időpontban esetleg érvényben volt. Így tehát amennyiben Tanussy Decebál elfogadta volna a jávorosiaknak az örökváltságra vonatkozó ajánlatát, úgy a közte és Ponthay Adalbert gróf között később a „sicuti possidetis” elve alapján végrehajtott birtokcsere során Jávoros mint jobbágyterhektől mentes mezőváros kerül Ponthay tulajdonába, anélkül, hogy az utóbbinak módjában állt volna bármiféle – az őt ily módon, a jobbágyi szolgáltatások elmaradása folytán ért veszteségre alapozott – követeléssel fellépnie. Decebál viszont ez esetben jól járt volna, mert még a csere lebonyolítása előtt jelentős összegű kárpótláshoz jut azoknak a földesúri járandóságoknak fejében, amelyekre Jávoros más kézbe való jutása után már amúgy sem tarthatott igényt. Decebálnak az örökváltságtól való makacs vonakodása következtében azonban a helyzet éppen fordított módon alakult: a földesurat megillető szolgáltatások élvezete a birtokcsere után automatikusan az új tulajdonosra szállott át, s Ponthaynak lehetősége nyílt az örökváltság fejében felajánlott tekintélyes pénzeszeg megszerzésére.

- 119 19 *tratta* – váltó alakjában kibocsátott fizetési utalvány, felhívás arra, hogy valaki egy harmadik személynek fizessen
- 29 „*Emmánuel*” az Emmánuel (= Isten velünk) név a bibliában az Ésaías könyve nevű ószövetségi könyv 7. részében fordul elő: „Ímé a szűz fogan méhében, és szül fiat, s nevezi azt Immánuelnek.” E szavakra – mint Jézus Krisztus eljövételét hirdető jóslatra – Máté evangéliumának 1. része is hivatkozik.
- 120 7 *Burg* – a bécsi császári palota
- 17 *bal paré* – fényes és díszes külsőségek között lezajló ünnepi bál
- 28 *somnambula* – itt: delejes álomban jósoló nő
- 121 14 *Durchlaucht* – régi címzés: kb. „fenség”, „őméltósága”
- 16 *Nordbahn* – északi vasút. Az első ausztriai vasútvonal, amelynek építése 1837-ben kezdődött meg, a Kaiser Ferdinand-

Lap: Sor:

- Nordbahn nevet viselte. A vállalkozás megindítója és legfőbb részvényese Salamon Rotschild báró volt.
- 122 : 12 *argent-lámpa* — feltalálójáról: Aimé Argand (1755—1803) francia technikusról elnevezett, üres henger alakú béléll ellátott lámpa
- 125 : 27 *Mariahilf* — a régi Bécs VI. kerületének elnevezése. Jókai itt — amint ez később, a 132 : 3 sorból kitűnik — Mariahilf alatt a Bécs belvárosát (1858-ig) a külvárostól elválasztó „mariahilfi vonalat” érti, melyből később Bécs egyik előkelő utcája, a Mariahilferstrasse lett.
- 127 : cím *quadruple alliance* — négyes szövetség
- 128 : 34 *Augsburger Allgemeine Zeitung* — tekintélyes német napilap; 1798-ban alapította Allgemeine Zeitung címmel Tübingenben J. F. Cotta, 1810-től 1882-ig Augsburgban jelent meg. A metternichi korszakban ez volt az egyetlen külföldi újság, amelyet a kormányzat a Habsburg-monarchia területére beengedett; ennek fejében a lap általában tartózkodott a birodalom politikai viszonyainak bírálatától. Jókai számos más művében is említi (pl. *Az arany ember* JKK 24. k. 126.; *Névtelen vár* JKK 34. k. 74.), s *A jancisárok végnapjai* c. regényének írásakor forrásként is felhasználta a lapnak az 1826-i törökországi eseményekről beszámoló cikkeit.
- 129 : 9 *olympi derü ragyogandja jupiteri ábrázolatod* — az ógörög mitológia szerint az istenek — köztük Zeusz (= Jupiter), „az istenek atyja” — örökös boldogságban, gondtalan derűben éltek az Olymposon
- 23 *in ultima analysi* — végső elemzésben
- 130 : 8 *entremet* — mellékétel; az étkezés egyik, a sült után következő könnyű fogása
- 9 *Saint Julien* — Saint-Julien-Beycheville francia faluban termelt kitűnő vörösbor
- Cliquot* (Veuve Cliquot) — Epernay-ban készült híres francia pezsgőfajta
- 132 10 *pythonissa* — jósnő (az ógörög vallás kétértelmű jóslatokat mondó papnőinek, a Pythiáknak nevéből)
- 18 *Dyonisius füle* — l. az 1. k. 13 : 29 sorához fűzött magyarázatot
- 133 : 1 *Hisz ez éppen a titka az egész bűvészetnek . . .* — Az itt következő szövegrész sok hasonlóságot mutat azzal a jellemzéssel, amelyet *Önéletrásum* c. cikkében (NK 100. k. 150—51.) Jókai a maga frói módszeréről ad.

Lap: Sor:

- 133 : 3 *Kempelen sakkjátszó gépbábuja* — A Kempelen Farkas (1734 — 1804) által szerkesztett, hamar világhírűvé vált sakkozógép működési elvére vonatkozólag a legkülönbözőbb feltevések alakultak ki. Végül kiderült, hogy a gépben egy ember van elrejtve. Ám a (később megsemmisült) szerkezet működésének valamennyi részletét az ezzel foglalkozó kiterjedt irodalomnak sem sikerült tisztáznia.
- 134 : 3 *mesmerizmus* — a Franz Anton Mesmer (1733 — 1815) által kezdeményezett, szerinte az ún. állati mágnességen (valójában hipnózison) alapuló gyógy mód
- 137 : 3 *Most indult meg hazánkban a nagy Tisza-szabályozási művelet* — A Tisza-szabályozás ügye, amely a magyar közvéleményt már régóta foglalkoztatta, 1845-ben nyert igazi lendületet, amikor Széchenyi Istvánt nevezték ki a helytartótanács közlekedési osztályának elnökévé. Széchenyi 1846. jan. 20-án megalakította a vállalkozásban érdekeltet tömörítő Tiszavölgyi társulatot. A munkálatok — Vásárhelyi Pál mérnök tervei alapján — még ugyanebben az évben megkezdődtek, s csak a szabadságharc kitörése szakította félbe őket. Jókai *A magyar nemzet története regényes rajzokban* c. művében (6. kiad. Bp. 1902. 829.) a reformkorszak „örök emlékei” közé sorolja a Tisza-szabályozást.
- 139 : cím — az *Eppur si muove* V. fejezete, továbbá a *Szeretve mind a vérpadig* 2. kötetének IV. fejezete szintén *Az édes otthon* címet viseli
- 140 : 7 *Jósikának az Abafiját* — Jósika Miklós *Abafi* c. 1836-ban megjelent történelmi regényét, a reformkor egyik legnagyobb könyvsikerét. Ez a mű, amelyet a kritika és a közönség egyaránt lelkes elismeréssel fogadott, alapozta meg írójának hírnevét és népszerűségét.
- 9 *grand toilette* — különleges alkalomra szánt, választékos öltözet
à l'anglaise fűrtök — hosszú, csigavonalú halántékfűrtök
- 13 *Oh te schene Pum! . . .* — Ó te szép gyerek! Nézze, kisasszony: ugye szép fiú? (Eltorzított német és francia szavak keveréke; a „beau garçon” francia szavak jelentése „szép fiú”, ennek kiforgatott alakja a „bogár Sohn”, melyen belül a „Sohn” szó németül ugyancsak „fiú”-t jelent.)
- 25 *Resztó! résztó! mamzel!* — Maradjon! maradjon, kisasszony! Itt az én Emmám! Azt mondtam, gyere ide!
- 34 *„hast davongeloffen”* — elszöktél (rossz németseggel)

Lap: Sor:

- 140 : 34 „*du Schelma, du Kanáli*” – te csirkefogó, te gazember (a „Kanáli” a francia „*canaille*” szó eltorzított formája)
- 141 1 *édnevek* – becenevek
9 *Sármánt* (= *charmant*) – bájos, kedves
mányifik (= *magnifique*) – nagyszerű
19 *unmöglich* – lehetetlen
27 *Ton pér e boku pér avek* – Apád sok atyával van együtt (hibás franciasággal)
- 142 3 *tractualis gyűlés* – egyházmegyei gyűlés
19 *tractualis nótárius* – egyházmegyei jegyző
21 *alumnus* – bent lakó kollégiumi diák
22 *el is nevezték „Géházi”-nak* – az *Egetvő asszonystv* c. regényben (Hhm 9. k. 38.) is ezt a gúnynevet adják a debreceni kollégium diákjai a felügyelőnek (L. még a 153 32 sorhoz fűzött magyarázatot.)
- 143 3 *per extensum* – egész terjedelmében
4 *per excerpta* – kivonatossan
- 144 6 *a pecsovicok meg akarják változtatni az instrukciót az adókérdésben* – A közteherviselés (azaz az adókötelzettségnek a nemességre való kiterjesztése) az 1840-es években az ellenzék programjának egyik sarkalatos tétele volt. Az 1843–44-i országgyűlésen ezt a követelést a konzervatívok ellenállása megbuktatta, s a közteherviselés végül csak az 1848 márciusi forradalom után vált törvénné. „Instrukción” a megyegyűlésen elfogadott követutasítás értendő, amely előírta a vármegyét az országgyűlésen képviselő követek számára, hogy miképpen foglaljanak állást a megvitatásra kerülő kérdésekben. Ezeket az utasításokat nemegyszer – a vármegyén belüli politikai erőviszonyok időközben végbement eltolódásának következményeképpen – ugyanannak az országgyűlésnek folyamán is megváltoztatták. – Az, hogy Jókai Tanussy Decebált itt mint a közteherviselés lelkes hívét mutatja be, némi ellentétben áll azzal a jellemzéssel, amelyet később, a XLII. fejezetben Decebálnak az 1847-i országgyűlésen való szerepléséről ad: ott ui. arról ír (254–55.), hogy Decebál a legélesebben elutasítja a nemesi előjogok megszüntetésére irányuló törekvéseket.
- 145 14 „*ui, ui*” – az „*oui*” szó franciaül „igen”-t jelent.
21 „*máriás*” – a „*mariage*” (= házasság) francia szó eltorzított kiejtése
22 *A franciafutáskor* – az utalás az 1809-ben lezajlott esemé-

Lap: Sor:

nyekre vonatkozik. A napóleoni Franciaország és a Habsburg-birodalom között folyó háború hadműveletei ebben az évben Magyarországot is elérték, s az Eugène Beauharnais vezetése alatt álló francia csapatok június 13—14-én Győrnél szétverték a magyar nemesi inszurgensek seregét. („Franciafutás” alatt tehát „a franciák elől való futás” értendő.) Ezt a történelmi epizódot Jókai a *Névtelen vár* c. regényében ábrázolta, és részletesen foglalkozott vele *A magyar nemzet története regényes rajzokban* c. művében (6. kiad. Bp. 1902. 787—817.) is.

145 : 23 *szapör* (sapeur) — utászkatona

147 : 7 „Téged Isten dicsérünk” lesz . . . a templomban — a „Téged Isten dicsérünk” (latinul: Te Deum laudamus) kezdetű őskeresztény eredetű himnuszt hálaadó istentiszteletek alkalmával szokták énekelni, ezért az ének kezdősora mint a hálaadó istentisztelet megjelölése is használatos. A református énekeskönyvekben a 138. dicséret kezdődik a „Téged Úr Isten dicsérünk . . .” szavakkal.

11 *sok farsangon tőkét húzott* — erről a farsangi szokásról Csokonainak a *Dorottya* második könyvéhez fűzött egyik jegyzete ad tájékoztatást: „szokásban vagon sok helyeken, hogy mikor a farsang elmúlik, a meg nem házasodott ifjakkal és férjhez nem ment leányokkal valamely darab fát vagy tőkét neveltségnek okáért megemeltetnek, vagy egy helyről más helyre vitetnek.” (Csokonai Vitéz Mihály *Összes Művei*. Bp. é. n. I/2. k. 578.)

13 *a tékozló fiút* — a tékozló fiúról szóló híres bibliai példázatot Lukács evangéliumának 15. része tartalmazza

24 *Éliás* (Illés) próféta — a biblia szerint (Királyok I. könyve 18. és 21. rész) keményen megfedtte Ákháb izraeli királyt és feleségét, Jezabelt, akiknek uralma idején a bálványimádás hódított teret az országban

Dániel próféta — a róla elnevezett ószövetségi könyv szerint Nabukodonozor babiloni királynak, majd utódának, Belsászárnak megjósolta közeli bukásukat (l. a 13 : 31 sorhoz fűzött magyarázatot is)

Keresztelő János — a biblia szerint Keresztelő János szemére vetette Herodes judeai helytartónak, hogy testvére feleségével, Herodiással él. Herodes megölette Keresztelő Jánost. (L. a 31 : 16 sorhoz fűzött magyarázatot is.)

25 *magával a szent Dávid királlyal* — a biblia szerint (Sámuel II.

Lap: Sor:

- könyve 11–12. rész) Dávid izraeli király házasságtörést követett el Uriás feleségével, Bethsabéval, majd pedig – hogy feleségül vehesse az asszonyt – megölette Uriást. Nátán próféta emiatt szigorúan megintette Dávidot.
- 148 : 17 *kopfutz* (Kopfputz) – fejdísz
- 149 : 20 *lájtinánt* (Leutenant) – hadnagy
- 21 *feldmarsall* – tábornagy
- 150 : 20 *nyelvbeli Sámson* – azaz csak a szónoklásban erős ember (Sámson nagy erejű bibliai zsidó hős neve nyomán)
- 34 *szerzője egy szent volt, egy király és egy költő egy személyben* – a hagyomány az i. e. 1000 körül uralkodott Dávid izraeli királynak tulajdonítja a bibliai zsoldárok szerzőségét. A zsoldárok éneklése elsősorban a református istentiszteleti szertartásban tölt be fontos szerepet. A magyar reformátusok Szenczi Molnár Albertnek a genfi zsoldároskönyv dallamaihoz igazodó zsoldárfordításait éneklék.
- 151 8 „*Kiáltásom halld meg Isten! . . .*” – a 61. zsoldár első verszaka (Szenczi Molnár Albert fordítása)
- 11 *Kherubim és Szerafim serege* – az angyalok nyolcadik és kilencedik kara a zsidó és a keresztény vallásban
- 28 „*Te voltál és vagy örök Isten! . . .*” – a 90. zsoldár első versszakának utolsó két sora (Szenczi Molnár Albert fordítása.) Az idézet első sora helyesen: „*Te voltál és te vagy örök Isten!*”
- 32 *padmaly* – itt: mennyezet. Jókai – feltehetőleg a „padlás” szó hatására – gyakran ebben a hibás értelemben használja a „padmaly” szót, melynek igazi jelentése: part alatti, vízmosta gödör. Később, a 227. lapon viszont ez utóbbi jelentésben fordul elő a szó. (Vö. Tolnai Vilmos: *Jókai és a magyar nyelv*. Magyar Nyelv 1925. 91.)
- 152 6 *zsurmolás* – mormolás, dűnnyögés
- 8 *Nid wahr? Il chant, comm ün angelo?* – Ugye, úgy énekel, mint egy angyal? (német–francia–olasz keveréknyelven)
- 9 „*der Kanali: infame!*” – a gyalázatos gazfickó! (elrontott német–francia keveréknyelven)
- 153 2 *székifű* – kamilla
- 8 *kegyúr* – a templomot, ill. az egyházközséget fenntartó, a lelkész javadalmozásáról (egészben vagy részben) gondoskodó, s ezért bizonyos különleges – főleg a lelkész személynének kijelölésére vonatkozó – jogokkal felruházott személy

Lap: Sor:

- 153 : 32 *miféle csúnya név az, a bibliából?* — Jókai nem egészen pontosan hivatkozik a bibliára: a biblia szerint (Királyok II. könyve 6. rész) Géházi nem Illésnek, hanem Elizeusnak, Illés tanítványának inasa volt, akire Elizeus — kapzsiságának büntetéséül — bélpoklosságot bocsátott. A *Rab Ráby* c. regényben (JKK 38. k. 162.) az író a bibliai szövegnek megfelelően utal erre a történetre.
- 154 : 7 *nagy az öröm Izraelben* — a „volt nagy vigasság Jeruzsálemben” bibliai mondás (Királyok II. könyve 30. rész) átalakítása révén jött létre ez a nagy örömet, vidámságot jelentő szólás, amely Jókai több más művében is előfordul
- 156 : 1 *„mon cher petit bébé!”* — kedves kis csöppségem
2 *„tu as voix très bien”* — nagyon szép hangod van (rossz franciasággal)
4 *courtoisie* — udvariasság
26 *a kánai menyegzőben* — a biblia szerint (János evangéliuma 2. rész) Jézus a galileai Kánában, mikor a lakodalmat ülő vendégsereg bora elfogyott, anyjának kérésére borra változtatta a vizet
- 158 : 21 *regimentspáter* — az ezred lelkésze
- 159 : 32 *„credo”* (= hiszek) — az e szóval kezdődő, s a keresztény vallás legfontosabb tanításait röviden összefoglaló ún. apostoli hitvallás elnevezése. A „credo” megszövegezését a hagyomány az apostoloknak tulajdonítja, mai alakját azonban valószínűleg csak a VI. sz.-ban nyerte el.
- 160 : 23 *mint Bálám idejében* — egy (clég zavaros) bibliai történet szerint (Mózes IV. könyve 22. rész) Bálám prófétát, amikor egy ízben nem az Istentől eléje szabott útirányban indult el, számára próbálta ebben megakadályozni. A szamáru előbb látta meg az előttük álló angyalt — aki azért szállt le, hogy a helyes irányba térítse Bálámot —, mint maga Bálám. Bálám ezért háromszor megverte a szamarat, aki végül megszólalt, felpanaszolva gazdájának bánásmódját. Ekkor azután Bálám is észrevette az égi küldöttet.
- 27 *Jézus tizenkét esztendő volt...* — a biblia szerint (Lukács evangéliuma 2. rész) a tizenkét éves Jézust szülei felvitték Jeruzsálembe, és ő ott a templomban vitába bocsátkozott az írástudókkal
- 161 : 13 *egyike ama hét mondásoknak* — az idézett mondás Lukács evangéliumában (23. rész. 43. vers) található

Lap: Sor:

161 : 29 *Arianus* — az i. sz. IV. sz.-ban élt Arius tanításait követő eretnokség híve. Arius azt hirdette, hogy Krisztus nem egy-lényegű az atyával, csak hasonlatos hozzá.

Socinianus — Socinus Laelius és Socinus Faustus XVI. sz.-i olasz teológusok tanainak követője, a szentháromságtagadó (unitárius) felekezet híve

Patarénus — a „bogumilizmus” nevű középkori népi, anti-feudális eretnekmozgalom híveinek másik közkeletű elnevezése

Baffometista — a „Baphomet” nevű bálvány imádója. A templomos lovagokat vádolták meg az ellenük a XIV. sz. elején indított, s a rend feloszlásával végződő perben azzal, hogy Krisztus helyett a Baphomet-bálványt imádják. (A „Baphomet” szó egyébként egyes vélemények szerint a Mahomet [= Mohamed] név eltorzított formája.) Jókai az *Egy hírhedett kalandor a XVII. századból* c. regényben egész fejezetet szentel a Baphomet-kultusz ábrázolásának (JKK 35. k. 127–149., l. a kritikai kiadás jegyzeteit is), és számos művében (*Eppur si muove* JKK 22. k. 22.; *Rab Ráby* JKK 38. k. 439.; *Egy az Isten 9. Szeretve mind a vérpadig* JKK 41. k. 175.; *A lélekidomár* JKK 51. k. 187.; *Rákóczy fia* 8.) is említést tesz róla.

30 *ez amaz egyszarvú, akinek eljövételét János Jelenések könyve megjósolja* — utalás a *János apostolnak a mennyi jelenésekről való könyve* c. bibliai könyv 13. részére. *A három márványfej* c. regényben (JKK 50. k. 314.) a „davidita” szekta megalapítójának, Boboli Jánosnak eretnek tanait bélyegzik meg ugyanezzel a hasonlattal a felháborodott raguzaiak.

162 3 *Melchizédech* — a biblia szerint (Mózes I. könyve 14. rész) Sálem papkirálya, akinek neve — más, rá vonatkozó bibliai utalások alapján — a kereszténység gondolatvilágában az igazi főpap szimbólumává vált. Ilyen értelemben fordul elő itt is.

10 *szállok az úrnak* — a „szolgálók az úrnak” udvarias megszólítás rövidülése útján létrejött, asztali szónoklatoknál szokásos régi magyar köszöntő formula (Vö. Kertész Manó: *Szállok az Úrnak*. Bp. é. n. [1932] 191–93.)

163 8 *Ezt nem tiltja a kánon!* — a komjáti kánonok valóban tartalmaznak egy olyan — általános érvényű, és nem kifejezetten a papokra vonatkozó — rendelkezést, amely szerint azok, akik „minden igaz ok nélkül, csupán állhatatlanságból, vagy jobb

Lap: Sor:

- szerencse reményéből, az eljegyzésre vonatkozólag adott ígéretet megszegik, a hatóság által testileg vagy pénzbírsággal büntetessenek." (3. rész. XLI. kánon.) Az „ekléziában való korteskedésre” vonatkozó kifejezett tilalom nem szerepel a kánonokban, azt azonban kimondják, hogy „Senki azon egyházba, melyre vágyódik, álutakon s az illető lelkipásztor kiszorításával, bejutni ne igyekezzék, nem várva meghívást s nem elégedve meg tulajdon gyülekezetével”. (3. rész. XXVIII. kánon.)
- 163 10 a *Páris almája, a szép Heléna papucs* — a trójai háborúról szóló ógörög mondanévkörre vonatkozó utalások
- 11 a *kovásztalan kenyér* — az utalás a különböző keresztény felekezetek istentiszteleti szokásai között fennálló eltérésre vonatkozik: az áldozáshoz ui. a katolikus és evangélikus egyházakban kovásztalan, a görögkeleti, református és unitárius egyházakban pedig kovászos ostyát, ill. kenyeret használnak. Jókai *A három márványfej* c., a középkorban játszódó regényében (JKK 50. k. 111.) ironikus hangon emlékezik meg arról, hogy a bogumilok üldöztetésének főoka az volt, hogy „az ostyát kovászos tésztaból gyúrták”.
az alexandriai schismák — Jókai nyilvánvalóan azokra a különféle eretnekségekre (Meletius, Arius, Origenes és Nestorius tanaira) céloz, amelyeket a katolikus egyház a III–V. sz. folyamán Alexandriában tartott zsinatokon ítélt el. (A „schisma” szó jelentése: egyházszakadás)
- 25 *amabilis confusio* — szeretetre méltó, kellemes zűrzavar
- 164 : 23 *ebkapor* (*Matricaria inodora*) — a székfűvel rokon, házak körül és nedves tarlókon tenyésző gyomnövény
- 166 9 „*Ne menjen le a nap a te haragoddál!*” — bibliai idézet Pál apostolnak az efézusbeliekhez intézett leveléből (4. rész)
- 169 : 20 *capári cvikk* — régi kártyajáték. Jókai *A mi lengyelünkben* (Hhm 8. k. 198.) mint „Komáromban ismeretes” játékról ír róla. Említi *A régi jó táblabírákban* (JKK 10. k. 384.) is.
- 29 „*frische viere!*” — négy új lapot!
- 170 10 *Illés prófétának a hollótól küldözött az úr zsemlyét* — a biblia szerint (Királyok I. könyve 17. rész) Illés próféta táplálásáról egy időn át isteni parancsra a hollók gondoskodtak oly módon, hogy minden reggel és este kenyeret és húst vittek neki
- 172 cím *Exodus* — kivonulás (eredetileg az antik tragédiák záró

Lap: Sor:

- részét — amely a színészeknek a színpadról való ünnepélyes kivonulásával végződött — nevezték így)
- 172 : 5 *mentekezés* — mentegetődzés
- 15 *Kiss Bálint* (1802—1868) — a reformkor egyik ismert festője; képeinek nagyobb része történelmi tárgyú
- 173 17 *Ezek szenvedtek kínzatást, gályarabságot, vérpadot...* — 1673-1674-ben a Habsburg-uralom alatt álló magyar ország-részek valamennyi protestáns prédikátorát megidéztek a Pozsonyban felállított, Kollonich Lipót püspök elnöklete alatt álló rendkívüli törvényszék elé. A megjelent prédikátorokat börtönbe vetették, hamis vádak emeltek ellenük, s azokat, akik hitük megtagadására nem voltak hajlandók, gályaraboknak adták el. A több mint egy évig tartó gályarabság után csak harmincketten maradtak közülük életben; ezeket végül Ruyter holland admirális szabadította ki. Jókai több regényében utal ezekre az eseményekre (*Erdély aranykora* JKK 3. k. 229.; *Eppur si muove* JKK 22. k. 21.) és *A magyar nemzet története regényes rajzokban* c. művében (6. kiad. Bp. 1902. 533.) is megemlékezik róluk.
- 19 *Ezek tartották fenn a nemzeti érzületet...* — A protestánsok lelkiismereti szabadságának ügye a XVII—XVIII. sz. folyamán (az osztrák abszolutizmus céljait szolgáló ellenreformáció erőszakos módszereinek visszahatásaként) szerves egységbe forrott a Habsburg-ellenes függetlenségi törekvésekkel. A protestáns prédikátorok mind a Thököly Imre vezette felkelést, mind II. Rákóczi Ferenc szabadságharcát lelkesen támogatták, s jelentős részük volt e mozgalmak ideológiájának kialakításában és elterjesztésében. A protestáns egyházak jogainak védelme később is gyakran kapcsolódott össze a magyar nemzeti érdekek melletti kiállással.
- 24 *scopa dissoluta* — szétoldott kéve
- 174 : 6 *Josefina ideák* — a II. József császár által képviselt felvilágosult eszmék. Jókai a *Rab Ráby*ban ábrázolta azt a konfliktust, amely egyfelől II. József jobbágyvédő, a polgári fejlődést előmozdító, de a magyar nemzeti törekvésekkel nem számoló politikája, másfelől a feudális kiváltságaihoz ragaszkodó, ám ugyanakkor az önálló magyar államiságot is védelmező magyar nemesség között bontakozott ki. *A magyar nemzet története regényes rajzokban* c. művében (6. kiad. Bp. 1902. 740—66.) is részletesen foglalkozik ezzel a kérdéssel,

Lap: Sor:

- külön kiemelve — mint II. József legnagyobb, maradandó érdemét — a császárnak a jobbágyság helyzetének javítására irányuló intézkedéseit (755.).
- 175 : 29 *Sinan* (Szinan) pasa — albán származású török nagyvezér. 1582—1595 között négyszer viselte ezt a rangot. 1594-ben a Dunántúlon harcolt. 1595-ben Havasalföldön Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem hadaitól vereséget szenvedett. Ez utóbbi eseményről Jókai *A magyar nemzet története regényes rajzokban* c. művében (6. kiad. Bp. 1902. 474—475.) is megemlékezik.
- 178 : 8 *Justus Fraus* — ez a név a Jókainál gyakori „beszélő nevek” közé tartozik: a „justus fraus” latin szavak jelentése kb.: jogos család, megérdemelt rászedés
- 18 *avar függők* — a Duna-medencében létrehozott avar birodalmat (l. az 1. k. 300 : 12 sorához fűzött magyarázatot) Nagy Károly frank császár 804-i hadjáratában megdöntötte. A következő évszázadok folyamán az avarok beolvadtak a környező népekbe.
- kelta fibulák* — a kelták az i. e. III. sz.-ban hódították meg a Duna vidékét, de uralmukat Augustus már az i. e. I. sz.-ban megdöntötte. Az itt és Európa más, ugyancsak a római birodalomhoz tartozó területein élő kelták az i. sz. első évszázadokban úgyszólván teljesen romanizálódtak. Csupán a britanniai kelta törzsek őrizték meg nyelvüket és etnikai sajátosságukat.
- 179 5 *hát te is finnista vagy?* — a finnugor nyelvrokonság gondolatát, amelyet külföldi tudósok már a XVI. sz.-tól kezdve ismételtelen megpendítettek, s amelyet Sajnovics János és Gyarmathi Sámuel a XVIII. sz. utolsó évtizedeiben szilárdabb tudományos alapokra helyeztek, Magyarországon hosszú ideig kedvezőtlenül fogadták, minthogy a — még a tudósok jelentős részét is átható — nemcsi nacionalista gőg lealázónak érezte magára nézve a „halzsíros atyafiságot”. Az 1840-es években (tehát abban az időszakban, amikor Tanussy Decebálnak és fiának beszélgetése lezajlik) a tudományos körökben fokozódott a finnugor népek és nyelvek iránti érdeklődés. Ekkor került sor Reguly Antal rendkívül eredményesnek bizonyult oroszországi gyűjtőútjára is. A magyar nyelv finnugor rokonságára vonatkozó tétel azonban csak a XIX. sz. második felében vált általánosan elfogadottá — kiváltképpen miután Hunfalvy Pál és Budenz

Lap: Sor:

József az összehasonlító nyelvtudomány szigorú módszercel-
vel igazolták, és a magyar nyelv török eredetét vitató Vám-
béry Árminnal szemben is megvédelmezték. A finnugor
és a török eredet hívei közötti tudományos vita az 1880-as
évek folyamán zajlott le. (Vámbéry Ármin éppen a regény
keletkezési évében 1884. márc. 3-án tartott akadémiai
előadást *A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet* címmel.)
A regénybeli dialógusban az író teljes rokonszenvét élvező
s a vita minden más vonatkozásában is fölényben levő Ta-
nussy Manó áll ki a finnugor atyafiság tana mellett. Mégsem
szabad ebből arra következtetnünk, hogy ezt az elméletet
Jókai is magáévá tette; más, későbbi írásaiban ui. határozott
fenntartásokat hangoztat vele szemben. *Az osztrák–magyar
monarchia írásban és képből c.* kiadványának *A magyar nyelv
sajátságai c.* fejezetében (I. k. Bp. 1888. 280.) utal a magyar
nyelv finnugor, ill. török eredetére vonatkozó ellentétes
nézetekre, és kijelenti: „A nagy érdekű vita eddigi folyamá-
ból annyi már is eléggé kiderült, hogy a magyar nyelv,
mint szintén az altaji nyelvek nagy csoportjához tartozó,
úgy a finn-ugor, mint a török-tatár nyelvcsoporthoz rokonsá-
gi viszonyban áll. Csak az még a kérdés, hogy *eredetére
nézve* a finn-ugor nyelvcsoporthoz tartozik-e nyelvünk,
a török-tatár rokonság pedig csak későbbi hatások ered-
ménye; vagy megfordítva török-tatár eredetű, s a finn-
ugor rokonságot az ide tartozó nyelvekkel való tartós érint-
kezés szülte. Egyébiránt még az is föltehető, hogy a további
kutatások nyomán egy harmadik lehetőség fog kiderülni,
t. i. az hogy e nyelv a közös altaji alapból önállóan vált ki,
mint harmadik ágazat. . .” Néhány évvel később, *Levente c.*
drámájának utószavában (NK 95. k. 143.) pedig már kate-
gorikusan kijelenti, hogy — még ha a magyarság és a finn-
ugor népek valóban ugyanabba a népcsaládba tartoznak
is — „a magyar és finnugor nyelvek között azonos eredet
nincs és nem volt soha”. (Vö. még erre nézve Tolnai Vilmos:
Jókai és a magyar nyelv. Magyar Nyelv 1925. 240–43.)
179 13 *a finn nemzet. . . alkotmányos szabadságát, intézményeit egyedül
bírt fenntartani a nagy Muszkaország közepett — az addig
Svédországhoz tartozó Finnország 1809-ben került az orosz
cár uralma alá. I. Sándor cár felvette a „finn nagyfejedelem”
címet, és hitlevélben ígérte meg, hogy a finnek alkotmányát
és kiváltságait tiszteletben tartja. Ennek megfelelően a finn*

Lap: Sor:

nagyfejedelemség a cári uralom idején saját — bár korlátozott hatáskörű — törvényhozó testülettel, hadsereggel és pénzzemmel rendelkezett. A gyakorlatban azonban a cárok sokszor figyelmen kívül hagyták a hitlevélben biztosított kiváltságokat, és hosszú időszakokon át abszolutisztikus módszerekkel kormányozták az országot. — Jókai a *Levente* c. 1897-ben írt dráma utószavában — bár elutasítja a finn-ugor nyelvrokonság gondolatát — ugyanilyen elismerő hangon nyilatkozik a finn nép értékes vonásairól: „... a finn nemzet legnagyobb tiszteletemnek tárgya, — mely két milliónyi lélekszáma mellett az óriási orosz birodalomba beékelve, nemzetiségét ősi jó tulajdonainak, általános műveltségi fejlődésének, harcias erényeinek, csoda szorgalmának segélyével fentartani képes, melynek tudósait, költőit, sőt politikusait a legnagyobb rokonszenvvel kísérjük. . . ” (NK 95. k. 142.)

179 : 20 *laponok* — lappok

riha — hitvány, komisz

21 *Nekem Attila volt az ősapám!* — Tanussy Decebál szavaihoz hasonló felfogást fejt ki maga Jókai *Az osztrák-magyar monarchia írásban és képben* c. kiadványának *A magyar nép eredete, alkata, hősi indulata* c. fejezetében (i. k. Bp. 1888. 288.): „Általános bevett felfogás a magyar nemzetről, hogy őseit a hunokban és avarokban keresi. Ezt a hitet igazolni épen olyan nehéz, mint megczáfolni; de teljes lehetetlen azzal helyettesíteni, hogy a magyarok a finnekkal és csuvaszokkal egy eredetűek: bármilyen derék, életre való népek legyenek ezek, különösen a magas kultúrával bíró, s szellemi tehetségben, vitézségben méltán rokonokul fogadhatott finnek. Nincs magyar, néhány nyelv- és történettudós kivételével, a ki ne Attilát tekintené ősapjának.”

180 11 *Bendegúz, Mundzuk* — ez a két név tulajdonképpen ugyanannak a történeti személynek kétféle elnevezése. Attila apjának, a keleti hun törzsek vezérének neve az egykorú források szerint Mundzuk volt. A középkori magyar krónikákban viszont ez a név a magyaros Bendegúz formában fordul elő.

16 *aranykapszula* — aranytok

181 25 *vapeur* — idegesség, neuraszténia

27 *lever* — felkelés, reggeli fogadás (a régi francia királyi udvarban szokásos szertartás elnevezése)

Lap: Sor:

- 182 : 8 *je me-recommande-ozta magát* — ajánlotta magát
elchasseiroz — elvonul
- 183 : 2 *flacon* — kis üveg, üvegcese
7 *Was schreibt der Fratz?* — Mit ír a kölyök?
9 *filou* — csibész, csirkefogó
10 *papillote* — hajcsavaró papír
19 „*wo ist die Portrait?*” — hol van az arckép? (hibás német-séggel)
23 *Wo ist die Fräulein?* — hol van a kisasszony? (hibás német-séggel)
- 184 : 16 *Kaleva* — a finn népköltészetben szereplő hős (az ő neve nyomán viseli a finn népi eposz a *Kalevala* [= Kaleva országa] címet)
- 185 25 *székely lúfő primór* — a Werbőczy Tripartitumában rögzített feudális jogrendszer értelmében a székelyek mind nemesek voltak. Három rendre oszlottak: a főrendek (primores), lófők (primipili) és gyalogok (pixidarii) rendjére. A „lúfő primor” megjelölés tehát pontatlan szóhasználaton alapul.
- 187 : 8 *farkkóró* (ökör farkkóró, Verbascum) — a tátogatók családjába tartozó, sárga virágú növény. Fűves lejtőkön, szikes pusztákon, utak, töltések mentén tenyészik.
- 12 *taplógomba* (Polyporus) — a hártagyombák (Hymenomyces) sorozatába tartozó gombafaj. Különböző fákön él, s gyakran ezek korhadását okozza.
- 190 8 *az isteni Széchenyi* — Jókai számos írásában emlékezik meg lelkes hangon Széchenyi politikai és gazdasági vonatkozású tevékenységéről. Már az Életképek 1847 dec. 19-i számának egy névtelen cikkében méltatja fáradhatatlan aktivitását (JKK *Cikkek és beszédek* I. k. 433–34.). Az *Egy magyar nábobban* „István gróf” néven szerepelteti. Néhány kisebb írásában (*Széchenyi megszünt e földön élni. — Életemből.* 2. k. 240–41.; *Adomák Széchenyi Istvánról.* Uo. 2. k. 38–40.) és versében (*Széchenyi halálán. — Költemények.* I. k. 53.; *Széchenyi galambjai.* Uo. I. k. 53.; *Nyolc Széchenyi.* Uo. I. k. 53.; *Széchenyi requieme.* Uo. I. k. 53–54.) is foglalkozik vele. *A magyar nemzet története regényes rajzokban* c. művében (6. kiad. Bp. 1902. 824–25.) szintén kitér Széchenyi történelmi szerepére.
- 11 *epitheton* — jelző
- 17 *patécs* (petécs) — lázas betegségből származó kiütés
- 191 : 12 *egy izromban* — egy ízben, egy alkalommal

Lap: Sor:

- 191 : 18 *szélvánkos* — széllel felfújt párna
19 *repülősbő* — ájulás, szédülés esetében szagolásra használt illatos só: ammoniumkarbonát (sal alcali volatile)
34 *a száznolc ázsiai magyar törzs* — l. az 1. k. 59 : 18 sorához fűzött magyarázatot
36 *ez a három szó: ajtó, ablak, ház nem volt meghonosítva* — a felsorolt 3 szó közül a „ház” a magyar szókészlet legősibb, finnugor elemei közé tartozik (eredeti jelentése: kezdetleges ház, kunyhó)
- 194 : 19 *Torony utca* — valószínűleg fiktív utcanev. Bécs XIX. sz-i térképei és leírásai nem tudnak ilyen nevű utcáról.
21 *„Kauftz a gutsz obersz!”* — Finom tejfölt vegyenek! (bécies dialektusban)
22 *flanrozva* — kószálva, flangálva
- 196 : 19 *Par tous les diables!* — Valamennyi ördögre!
30 *Dierndl* — kislány
- 197 : 18 *quietált* — nyugalmazott
21 *Hotel Wandl* — szálloda Bécs belvárosában, a Peters-platz-on
- 198 : 16 *Hotel London* — régi bécsi szálloda az Alten Fleischmarkt 684. sz. alatt
- 199 : 8 *Hét Választófejedelem* — az általunk használt régi bécsi Baudeckerek nem tesznek említést ilyen nevű, múlt századi bécsi szállodáról
- 201 : 10 *Diable! Nous sommes battus et volés!* — Az ördögbe! Megverték és megloptak bennünket!
16 *chablís* — híres burgundi fehérbor
- 202 : 3 *polizeirath* — rendőrtanácsos
15 *clairvoyante* — látnok, gondolatolvasó
- 204 : 24 *a múzeum képtárába* — a Nemzeti Múzeum az alapítása (1808) utáni első évtizedekben még nem rendelkezett számottevő képgyűjteménnyel. Először az 1832-ben megvásárolt Jankovich Miklós-féle gyűjteménnyel került nagyobb számú festmény a múzeumi birtokába. A képtár fejlődése azonban csak általa nyert komolyabb lendületet, hogy Pyrker László egri érsek 1836-ban a múzeumnak ajánlotta 190 darabból álló nagy értékű képgyűjteményét. A képek Pestre szállítására csak 1845 végén kerülhetett sor, mert ottani megfelelő elhelyezésükre mindaddig nem volt lehetőség. A képtárat a Nemzeti Múzeum Pollack Mihálytól tervezett, 1846-ban elkészült épületének második emeletén

Lap: Sor:

- helyezték el, és 1846 tavaszán nyitották meg a közönség számára. A gyűjtemény őrévé 1847-ben Kiss Bálintot (akit Jókai a Decebál birtokában levő fiktív Thonuzóba-kép alkotójaként emleget) nevezték ki, és ő több saját művével is gyarapította a képtár anyagát. Századunk elején a Nemzeti Múzeum képtára beolvadt az akkor létesült Szépművészeti Múzeum anyagába.
- 205 5 *Himmelpfortgasse* — utca Bécs belvárosában
6 „*Magyar Korona*” — egykori bécsi fogadó a *Himmelpfortgasse* 961. sz. alatt
- 19 az *idegenek névjegyzékébe* — a Bécsbe érkezett külföldieknek 24 órán belül jelentkezniük kellett a rendőrség idegeneket nyilvántartó osztályán. Jókai *Szeretve mind a vérpadig* c. regényében (JKK 42. k. 112–16.) részletesen ábrázolja ezt a hivatalos aktust. Nyilván az itt feljegyzett adatok alapján állították össze az idegenek névjegyzékét. — Jókai az *Életképek* 1847. aug. 1. számában névtelenül megjelent *Kétszáz és egy újdonság* c. írásában — több más, ugyancsak ironikus koinmentárral kísért anekdotikus eset és rövid hír szomszédságában — a következőket írja: „Bécsbe utazott hazánkfiaink mennyire ohajtják magukat érdekessé tenni ha csak egy percig is! Van ott egy lap, mely a megérkezett idegenek lajstromát közli. Egy kimustrált harmadrendű városi hivatalnok oda illy címmel igtatá be magát: ‚városi főbíró’. Egy másik eiusdem farinae valaki, mint ‚főjegyző’. Auch gut!” (JKK *Cikkek és beszédek*. 1. k. 276–77.) Az „idegenek névjegyzékén”, melyről a regényben a cikkbelivel éppen ellentétes összefüggésben esik szó, valószínűleg ezúttal is a szóban forgó bécsi újságban (ennek címét nem sikerült megállapítanunk) közölt lista értendő.
- 206 33 *Commerzienrath* — kereskedelmi tanácsos
- 207 18 *Was hat der Herr vor?* — Mit akar az úr?
- 31 az *újszónyi kettős leányok* — ez a nevezetes sziámi ikerpár a XVIII. sz.-ban, 1701-től 1723-ig élt. Egy darabig mutogatták őket, azután egy kolostorban éltek. (Tóth Béla: *Magyar ritkaságok*. Bp. 1907. 160–66.) Jókai az *Enyim, tied, övé* c. regényében (JKK 30. k. 254.) is említi őket.
- 209 19 *conchylia* — kagyló. A kagylókkal való kereskedelem egy időben kiterjedt üzletág volt. A gyűjtők hatalmas összegeket fizettek egy-egy ritka példányért. Jókai *Egy hírhedt kalandor a XVII. századból* c. regényében részletesen ír erről.

Lap: Sor:

- 209 : 30 *Was sagt der Herr auf italienisch?* — Mit mond az úr olaszul?
- 210 : 8 *stocknémet* — tősgyökeres, sült német
- 9 *az egyik cinikus, a másik epikureus* — Jókai itt leegyszerűsített formában utal az ókori görög filozófia két (kb. ugyanabban az időben kialakult) irányzatának egymással részben ellentétes tanításaira. A Diogenészt követő cinikusok azt hirdették, hogy a legfőbb jó az erény, ez pedig az ember belső függetlenségének biztosításával, a társadalmi kööttségek megvetésével s az igénytelen, egyszerű életmódhoz való ragaszkodással érhető el. Epikurosz hívei viszont elismerték a természetes élvezetek jogosultságát. A később kialakult, az epikurosz tan lényegét durván meghamisító szóhasználatban az „epikureus” szó a kizárólag az érzéki élvezeteket hajszoló ember megjelölésévé vált.
- 212 : 5 *szikfű* (székfű, székiű) — kamilla
- 214 : 19 *avargyőr* (avar gyűrű) — a Magyarország hajdani lakói: az avarok által épített, birtokaikat a támadások ellen védelmező erődített sáncok elnevezése
- kunhalom* — az Alföldön és a Dunántúl némely vidékén található, eredetileg sírok fölé emelt mesterséges dombok elnevezése. Csupán egy részük származik a kunoktól; a dunántúli kunhalmokat népvándorlás korabeli kelta és illír törzsek építették.
- 21 *neptuni torladék* — elvonult víztömegek által hátrahagyott torladék (Neptunus az antik mitológiában a vizek istene volt)
- a Debrecen melletti halomlánc* — *Az osztrák–magyar monarchia írásban és képen* c. munka *Debrecen* c. fejezetében (2. k. Bp. 1891. 281.) is ír Jókai arról, hogy „apró dombok, a melyeknek magassága 6–10 méter között váltakozik, vonulnak el hosszú sorban [a város] keleti és nyugati határain”.
- 26 *nufár* — tavi rózsza, tündérrózsza
- 27 *hajnalka* (*Ipomoea violacea*) — a folyókafélék felfutó füve, ritkán cserjéje; levele szív alakú, szirma tölcsér formájú
- 28 *füzény* (*lithrum*) — nedves helyeken termő, piros virágú fű
- 29 *elecs* (*butomus*) — más néven virágkáká; vízparton és mocsaras vidékeken termő, ernyős virágú növény
- 31 *gyalogbércse*, *gyalog iszalag* (*Clematis integrifolia*) — az iszalag növénynemzetségbe tartozó kétszikű felfutó fű
- 215 : 3 *pimpó* (*potentilla*) pipefű — a rózsafélékhez tartozó sárga, ritkábban fehér virágú kóró

Lap: Sor:

- 215 5 *a népmonda szerint ott táncoltak a tündérek karéjban* — mind a magyar, mind más népek folklórja tud azokról a táncokról, amelyet a tündérek többnyire holdvilágos éjeken, erdők tisztásain lejtenek. Ipolyi (i. m. 60. és 534—35.) is utal rájuk, hivatkozva arra a középkori krónikáinkban megőrzött, mondai hagyományra, amely szerint a magyarság mítikus ősei: Hunor és Magor ilyenfajta, zeneszórá járta tánc közben pillantották meg azokat a nőket, akiket azután elragadtak, és felcségekkel tették.
- 6 *naddálytő* (*Symphytum officinale*) — érdes levelű többnyári fű, tőkéje vastag, levele lefutó, virága lilapiros *vadzsálya* — erős illatú évelő növény, kerti dísnövényként is termesztik
- 29 *kosbor* (*orchys*) — egyszikű, piros, sarkantyús virágú, lápvidékeken is gyakori fű
- 216 6 *csupjában* — csúcán, tetején
- 21 *szolgálfa* — különféle formájú szerkezet (pl. földbe vert, könyök alakú fa), amelyre a tűz fölé a bográcsot, üstöt akasztják
- 30 *cserepcsik* — fanyárs, csiptetőfa
- 218 5 *Eiland* — kis szigetek. Jókai szabatos értelemben használja ezt a német szót (hiszen *Lizandra* valóban egy világtól elzárt szigeten töltötte gyermekkorát), viszont — gyakori szokása szerint — a szónak egy teljesen önkényes, nyilván általa kigondolt etimológiájából indul ki akkor, amikor „bútáj”-nak fordítja azt magyarra.
- 219 16 *békakorsóska* (*Sium*) — az ernyősök családjába tartozó vízi fű
- 220 2 *öreggöbecs* — nagyszemű sörét
- 10 *hanga* (*Erica carnea*) — rózsaszín virágú, örökzöld, törpe cserje
- 222 20 *csáté* — lápos réteken tenyésző, a kákához hasonló növény
- 224 5 „*Megvágtam az ujjam, de nem fáj...*” — a dal szövegét — némi eltéréssel — közli a Magyar Népköltési Gyűjtemény (Uj Folyam. Szerk.: Arany László és Gyulai Pál.) 3. kötete: *Székelyföldi gyűjtés*. Bp. 1882. 169.
- 225 32 *Egy darab paradicsom... a Tigris és Eufrates közepén* — az utalás a bibliai teremtéstörténetre vonatkozik, amely a paradicsom vizei között a Hiddekel (= Tigris) és az Eufrates előásztai folyókat is felsorolja. (Mózes 1. könyve 2. fej.) A regény következő mondatában idézett szövegrész ugyanebből a bibliai fejezetből való.

Lap: Sor:

- 228 : II *Azok teszik meg, hogy kést ütnek a száraz fába...* — Ipolyi (i.m. 436.) ír arról, hogy a néphit szerint a boszorkány képes „megfejni a kerítést, a szekér tengelyét st. s azonnal a tehenek melyekre gondol, ki vannak fejve, minden tejük hozzá szivárog.” A *Bálványosvárban* (JKK 43. k. 37.) Rapsonné vádolja meg az Erdélyen átvonuló kunokat azzal, hogy „a kútágasba kést ütöttek, azon keresztül a vidéken minden tehenet kifejtek”.
- 230 : 20 *„Lednyvár”* — Magyarország régi helységnevtárai több Leányvár nevű váromot is számon tartanak. Jókai *Az osztrák — magyar monarchia írásban és képen* c. munka 2. kötetének (Bp. 1891.) *Tiszamenti élet* c. fejezetében (41., 47—48.) egy a Tisza jobb partján levő ilyen nevű várról tesz említést, megjegyzi, hogy annak „regényes múltja van”, s igazolás-képpen a „Varda László menyasszonyáról, a szép Pálóczy Ágotáról” szóló hősballedára hivatkozik. Eszerint „Ez a leány építtette a hajdan hatalmas földvárat a husziták ellen: innen lett a neve”.
- 231 : 14 *Edison találmányát* — ti. a villanyvilágítást
- 34 *dimissorialis* — elbocsátólevél: olyan okirat, amely engedélyezte, hogy a házasulandó felek a házasságot ne a lakóhelyük szerint illetékes lelkész előtt kössék meg
- 232 : 6 *Mint Alnufusz herceg az „Ezeregyéjszakában”* — „Kelet és Nyugat mesekincsének gyakran előforduló motívuma az együtt háló férfi és nő közé helyezett kifent kard, amely a szüzi tisztaságot vagy a hitvesi hűséget őrzi. E mesetárgy a *Ponciánus históriája* óta ismeretes irodalmunkban.” (György Lajos: *Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz*. ItK 1932. 248.) Jókai *Aki a szívé a homlokán hordja* c. elbeszélésében központi helyet juttat ennek a motívumnak, amely számos más művében is felbukkan. Az *Egy hírhedett kalandor a XVII. századból* (JKK 35. k. 208.) és a *Bálványosvár* (JKK 43. k. 90.) c. regények cselekményében a szerelmesek közé fektetett kard a maga valóságában szerepel, *A kőszívű ember fiai* (JKK 28. k. 283.) c. regényben pedig — ugyanúgy mint itt — az *Ezeregyéjszakából* merített hasonlat formájában fordul elő. (Vö. még Buday Dezső: *Jókai lelke*. Nyugat 1925. 339.) Ezúttal azonban Jókai pontatlanul hivatkozik az *Ezeregyéjszakra*. Az arab mesegyűjteményben ui. a szóban forgó motívum nem Alnufusz herceghez, hanem részben Aladinhoz, részben

Lap: Sor:

- Seil el-muluk herceghez kapcsolódik. (Vö. Heller Bernát: *Kard a hálótársak közt*. Ethnographia 1905. 257–68.) *A köszívű ember Mai* c., másfél évtizeddel korábban írt regényében Jókai még — helyesen — „Seif Almuluk herceg kardjá”-ról tett említést.
- 232 : 31 az iratosi hlveket — Iratos nagyközség az egykori Csanád vármegyében volt
- 234 : 8 a Szent Péter bazilikájának kupolája — a vatikáni Szent Péter-templom (mely 1506 és 1626 között épült fel) a világ leghatalmasabb temploma; kupolájának magassága 132,5 méter
- 16 kérés násznagy, kiadó násznagy — a régi magyar lakodalmi szertartások fontos szereplői. A kérés násznagy a vőlegény tanúja és násznépének feje volt, a kiadó násznagy a menyasszonyé. A ceremónia során „A kérés násznagy felszólítja a kiadó násznagyot; arra a kiadó násznagy választ ad...” (*A köszívű ember fiai*. JKK 27. k. 148.)
- 26 möringlevél — házassági adománylevél, a hozomány összegét rögzítő okirat
- 235 19 „Adjon Isten lassú esőt...” — ezt a dalt — kissé eltérő szöveggel — Jókai a *Bálványosvárban* (JKK 43. k. 224.) is idézi. A dal változatai Kriza János *Vadrózsák* (2. kiad. Bp. 1911. 1. k. 166.) és Kálmány Lajos *Koszorúk az Alföld vad virágaiból* (2. k. Arad 1878. 194.) c. gyűjteményeiben is megtalálhatók.
- 236 : 10 József nádor — Habsburg József főherceg (1776–1847), aki 1796 novemberétől fogva töltötte be a nádori tisztelet, 1847. jan. 13-án halt meg. „A nemzet őszinte fájdalommal gyászolta őt, ki minden pártnak egyaránt kiérdemelte bizodalját, becsülését és szeretetét...” (Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből*. Pest 1868. 3. k. 172–73.) Általában támogatta azokat a gazdasági kezdeményezéseket, amelyek a Habsburg-hatalom érdekeit nem veszélyeztették. Jókai már a Jelenkor 1847. jan. 17-i számának egy névtelen cikkében meleg hangon emlékezett meg róla. (JKK *Cikkek és beszédek* 1. k. 27–28.) Kárpáthy Zoltán és Eppur si muove c. regényeinek alakjai között a nádort is szerepeltette, és *A magyar nemzet története regényes rajzokban* c. művében (6. kiad. Bp. 1902. 819–20.) szintén kiemelte a magyarság irányában szerzett érdemeit.
- 12 István főherceg — Habsburg István (1817–1867) főherceget a király 1847. jan. 15-én nevezte ki Magyarország helytartó-

jává. Jókai lelkes hangon adta hírvül ezt a kinevezést a Jelenkor 1847. jan. 21-i számának egy névtelen közleményében. (JKK Cikkék és beszédek I. k. 31–32.) István főherceg, aki addig Csehország kormányzója volt, 1847 augusztusában érkezett Magyarországra. Az országgyűlés 1847 novemberében választotta nádorrá. Még ezt megelőzőleg, okt. 16-án zajlott le az a szertartás, melyre Jókai itt utal, s mellyel nem a nádori tisztségbe, hanem az azzal együtt járó Pest megyei örökös főispánságba iktatta be István főherceget testvére, Ferenc József főherceg. István 1848. szept. 22-ig töltötte be a nádori tisztséget; ekkor lemondott állásáról, és Bécsbe szökött. Jókai az Életképek utolsó, 1848. dec. 31-i számában „ama fenséges nevet bitorló rabszolgaléleknek” nevezte. Később, a *Kárpáthy Zoltán c. regényében* már ismét rokonszenves megvilágításban: az 1838. márc. 15-i nagy pesti árvíz idején kifejtett életmentő tevékenység közben mutatta be István főherceget, és *A magyar nemzet története regényes rajzokban c. művében* (6. kiad. Bp. 1902. 845–46.) is elismerő hangnemben nyilatkozott róla.

236 : 22 *Azután következett a nagy, emlékezetes körutazása István nádornak* — erre a körútra valójában még a Pest megyei főispánságba való beiktatás előtt, 1847 szeptemberének első felében került sor. A körút tervéről és programjáról Jókai az Életképek 1847. aug. 8-i számában adott hírt. (JKK Cikkék és beszédek I. k. 268–69.) Jókai — legalább is néhány napon át — újságírói minőségben maga is részt vett a körutazáson. Az Életképek szept. 5-i és szept. 19-i számaiban megjelent cikkeiben (uo. 305–12.) ui. nyilván személyes benyomásai alapján számolt be az út szept. 1. és 9. között lezajlott eseményeiről. A körút egyik epizódját: István főherceg komáromi fogadtatását — amely a dunai szigetről a városba vezető híd leszakadása folytán tömeges szerencsétlenségbe torkollott — később a *Politikai divatok c. regényében* ábrázolta.

25 *mint a corynthi nemes érc* — az ókorban „korinthusi érc” néven ismertek egy nemes fémet tartalmazó, különleges ötvényt, melynek összetételét titokban tartották. A Pliniustól megörökített mesés hagyomány szerint Korinthus fel-dúlásakor a leégett házakban réz, arany és ezüst összeolvadása révén keletkezett. Ténylegesen valószínűleg bronz volt.

Lap: Sor:

- 237 : 4 *insurrectionalis* — a nemesi felkelés (insurrectio) céljaira szolgáló
- 6 *Klasszi Vencel* — híres pesti szabó a reformkor évtizedeiben. Műhelye a Zöldfa (ma: Veres Pálné) utca 279. sz. alatt volt. A magyaros viselet mellett erős propagandát fejtett ki. Jókai az *Eppur si muoveban* (JKK 23. k. 302.) is említi.
- 9 *a korona hazahozatalának magasztos napjaiban* — Jókai itt az 1790 elején lejátsszódott eseményekre utal. II. József császár 1790. jan. 28-án, néhány héttel halála előtt elrendelte, hogy a magyar királyi koronát — amelyet 1784-ben Pozsonyból Bécsbe vitetett át — szállítsák vissza Magyarországra. A visszatért koronát a nemesség páratlan méretű ünneplésben részesítette. Jókai *A magyar nemzet története regényes rajzokban* c. művében (6. kiad. Bp. 1902. 765–66.) is ír erről.
- 16 *subica* — kis suba
- 17 *rezgő* — kontyba tűzött zománcos, rendszerint virág alakú, rugós szárú ékszer, amely viselőjének mozgása közben rezeg
- 238 5 *Pétervárad alatt* — a szlavóniai Pétervárad közelében az 1690-es években több ízben mentek végbe hadműveletek annak a háborúnak a során, amelyet a Habsburgok és szövetségeseik a török birodalommal folytattak, s amelyben a törökök oldalán Thököly kurucai is részt vettek. 1691. aug. 19-én a Péterváradtól nem messze levő Szalánkeméninél szenvedtek a törökök súlyos vereséget a császáriaktól. 1697-ben indított hadjáratukban a törökök kísérletet tettek Pétervárad elfoglalására, de szándékukról rövidesen lemondtak, és Szeged felé indultak. A Savoyai Jenő vezetése alatt álló császári seregek azonban megsemmisítő vereséget mértek rájuk.
- 26 *Bosco*, Bartolomeo (1793–1863) — világhírű olasz bűvész. Pesten is fellépett. Jókai számos művében említi a Bosco nevet, gyakran egyszerűen a „bűvész” szó szinonímjaként.
- 27 *„körmagyar”* — az 1840-es években a francia négyes mintájára és helyettesítése céljából divatba hozott, hat részre tagolódó társastánc. Koreográfiáját először Szöllösi Szabó Lajos alakította ki, s Rózsavölgyi Márknak ehhez komponált zenéjével vált népszerűvé. Az egyes részek címe a következő volt: 1. andalgó 2. lelkes 3. toborzó 4. ömledező 5. három a tánc 6. kézfogó.
- 30 *a szózatot énekelni* — Vörösmarty *Szózatának* megzenésítésére Bartay Endre, a Nemzeti Színház igazgatója 1843

Lap: Sor:

- januárjában pályázatot hirdetett. (A verset már ezt megelőzően is többen megzenésítették.) A pályázatra beérkezett 22 mű közül a díjat Egressy Béni szerzeménye nyerte el, amely rövid időn belül országszerte elterjedté vált. Ünnepelesebb alkalmakkor ettől fogva szinte mindig felhangzott az Egressy megzenésítette *Szózat*. 1847. aug. 31-én a Magyarországra érkezett István főherceget is a *Szózat* és a *Himnusz* éneklésével köszöntötték a Nemzeti Színházban. (Jelenkor 1847. szept. 2. 70. sz. 415.)
- 238 : 31 *essbouquet* — az „essence of bouquet” név összevonása, különlegesen finom, a XIX. sz. elején igen kedvelt, angol gyártmányú illatszer neve
- 244 : 6 *in anima vili* — olcsó, hitvány lelke(ke)n
- 245 : 21 „*Belladonna*”; *hát druszája* — a szójáték alapja az, hogy a „*Belladonna*” szó (a mérges boggyójú nadragulya közkeletű olasz neve) egyszersmind „szépasszony”-t jelent
- 246 : 19 *Megaera* — a fúriák egyike, a bosszúállás istennője az ógörög mitológiában
- 247 : 17 *Igen egyszerű a nyitja a te talányodnak* — A regényben ábrázolt esethez hasonló ügyről (amely azonban nem István főherceg országos körútja idején, hanem néhány hónappal később, az 1848 februári párizsi és bécsi forradalmat közvetlenül megelőző napokban zajlott le) értesülünk a hiteles egykorú történelmi forrásokból is. István főherceg — a vallási és erkölcsi szempontokra vonatkozó bécsi udvari körök kifejezett nyomására — nem hívta meg 1848. febr. 20-i estélyére gr. Batthyány Kázmérné, aki nemrég vált el gr. Szapáry Antaltól. „A gondolat nem övé, hogy Gusztinét ne híjja, de főherczeg Lajos etc. parancsolta” — számolt be — István főherceg személyes közlése alapján — az eset hátteréről Széchenyi titkárának, Tasner Antalnak. (Levele Tasnerhoz 1848. febr. 20. — *Gr. Széchenyi István Levelei*. Összegyűjtötte Majláth Béla. 3. k. Bp. 1891. 586.) A nádor eljárása a pozsonyi országgyűlés ellenzéki köreiből óriási felháborodást váltott ki, s tiltakozásképpen az ellenzéki, ill. protestáns követek túlnyomó része — gr. Batthyány Lajos kezdeményezésére — távolmaradt az estélyről. (Vö. még *Gr. Széchenyi István Naplói*. Szerk. Vizota Gyula. 6. k. Bp. 1838. 728—30.)
- 251 : 30 „*házi doromb*” — házsártos, zsémbes feleség (a kifejezés Fáy András *Az asszonygyűllölő* c. verse nyomán terjedt el)

Lap: Sor:

- 251 : 34 *zegernye zápor* — fürgeteges zápor
- 254 : 7 *Új országgyűlés következett* — az 1847–48-i utolsó rendi országgyűlés. 1847. szept. 17-én tették közzé az országgyűlést nov. 7-re összehívó királyi rendeletet. „A követválasztási mozgalom mindenfelé rendkívüli élénkséget terjesztett el a megyei köz- s társadalmi életen. . . A megyék tetemes erkölcsi haladására mutatott azon körülmény, hogy kortestömegek kevés megyében vitettek jelenleg be a választásra; s hol ez történt is, . . . oly szánandó kicsapongásokra nem vetemedtek a pártok, mint néha a múlt időben.” (Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből*. Bp. 1868. 3. k. 242–43.)
- 23 *Ápponyi György gróf* (1808–1891) — a konzervatív párt egyik vezetője, 1844-től 1848. márc. 16-ig magyar udvari kancellár, a hírhedt adminisztrátori rendszer kiépítője a *centralista doktrínék* — az ellenzék centralista csoportjának tagjait (Eötvös József, Kemény Zsigmond, Szalay László, Trefort Ágoston, Lukács Móric, Csengery Antal stb.), akik elsősorban az általuk sürgetett parlamentáris, demokratikus intézményekre vonatkozó jogszabályok kidolgozásával foglalkoztak, politikájuk bírálói fejtegetéseiknek elvontan elméleties jellege, valamint az ország konkrét viszonyait időnként figyelmen kívül hagyó taktikájuk miatt minősítették doktrínéreknek.
- 255 5 *Budapesten megcsinálták a diákok a forradalmat* — a március 15-i pesti eseményeket Jókai először az *Életképek* 1848. márc. 19-i számában, *Forradalom vér nélkül* c. cikkében (JKK *Cikkek és beszédek* 2. k. 5–14.) írta le. Később *Az én kortársaim* és *A márciusi fiataltság* c. visszaemlékező jellegű írásában (*Életemből*. NK 96. k. 165–99., 1–19.) és *A magyar nemzet története regényes rajzokban* c. művében (6. kiad. Bp. 1902. 851–59.) számolt be róluk. Március 15-e ábrázolását beleszötte *Politikai divatok* és *A tengerszemű hölgy* c. regényeibe is.
- 8 *egészen veszedelmes jelszavakat eresztettek a világra* — utalás a pesti radikális fiatalok vezetői által kidolgozott, Irányi Józseftől megszövegezett tizenkét pontra, amely a március 15-i forradalom programja lett. A tizenkét pontba foglalt követelések között a „törvény előtti egyenlőség polgári és vallási tekintetben” (4. pont), a „nemzeti őrsereg” (5. pont), az „úrbéri viszonyok megszüntetése” (7. pont) és az „es-

Lap: Sor:

- küldtszék, képviselő egyenlőség alapján" (8. pont) jelszavai is szerepeltek.
- 255 : 28 *van egészszelkes, féltelkes, fertálytelkes paraszt...* — A jobbágytelek nagyságát Mária Terézia 1767-ben kibocsátott úrbéri rendelete szabályozta. Eszerint az egészszelkes jobbágyokat $\frac{3}{4}$ katasztrális hold nagyságú belső telek illette meg, ehhez a föld minősége szerint változó kiterjedésű rét és szántóföld (átlagosan 7 hold rét és 18 hold szántó) járult. A fél- és fertály (= negyed) telkes jobbágyoknak az egészszelkesek számára előírt beltelek, rét és szántóföld megfelelő hányada járt. Az olyan jobbágyokat, akik egy nyolcad teleknél kisebb úrbéri földön gazdálkodtak, ill. akiknek egyáltalán nem volt földjük, zselléreknek nevezték. A földtelen zsellérek túlnyomó része földesúri majorságokban vagy jobb módú telkes gazdák földjein dolgozott napszámosként. A jobbágyföldek felaprózódása és a parasztság zselléresedése a XIX. sz. első évtizedeiben egyre szélesebb méreteket öltött. Magyarországon „1846-ban... 619 527 jobbágy és 911 754 zsellér élt... 1848 előtt tehát a jobbágyság 59,6%-a zsellérsorban élt, míg telkes gazda csupán 40,4% -volt, s a telkes jobbágyok túlnyomó többsége, több mint 85%-a is csak $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ telekkel rendelkezett.” (Mérei Gyula—Spira György: *Magyarország története a feudalizmusról a kapitalizmusra való átmenet korszakában*. Bp. 1957. 139.)
- 256 : 3 *Reggel aztán az összes országgyűlés tagjai összegyűlnek zárt tanácskozmányra* — A pozsonyi országgyűlésen 1848 márciusának utolsó napjaiban került sor a törvényhozást népképviselői alpra helyező új választójogi törvény kidolgozására és megvitatására. A tárgyalás menetének regénybeli leírása bizonyos pontokon megegyezik azzal, amit e vitákról az egykorú újságtudósításokban és más történelmi forrásokban olvashatunk, némely vonatkozásban viszont eltér ezektől a hiteles közlésektől. A törvényjavaslatot Ghyczy Kálmán nádori ítélőmester fogalmazta, és a márc. 24-i kerületi ülésen Vidoss János jegyző nyújtotta be, majd Kossuth „bővebb kommentárral kíséré.” (Pesti Hírlap 1848. márc. 29.) Ezután bizalmas tanácskozásokra került sor, „melynek során csökkenteni igyekeztek a volt jobbágyok és honorációrok szavazati arányát”. (Nagy Miklós: *Ghyczy Kálmán, mint nádori ítélőmester*. Budapesti Szemle 1930. 24.) A tör-

vényjavaslatot a március 30-án de. és du. tartott kerületi üléseken vitatták meg részletesen. A javaslat eredeti formája a volt jobbágyok esetében a legalább féltelek nagyságú földbirtokokhoz kötötte a választójog megadását. A vita során valóban felmerült az általános választójog követelése is, de azt — Jókai regénybeli fikciójával ellentétben — nem a konzervatív párt hívei vetették fel demagóg célzattal, hanem két, az ellenzék radikális szárnyához tartozó képviselő: Kubinyi Ferenc és Madarász László. A felszólalók többsége (köztük gr. Andrássy Gyula, valamint a konzervatív Palugyai Tamás és Tarnóczy Kázmér) ellenezte ezt az indítványt. Az ellenzéki Kubicza Pál a cenzusnak féltelekről negyedtelekre való leszállítását javasolta. Ezt a módosítást, amelyet Kossuth is támogatott, a kerületi ülés nagy többséggel magáévá tette. Az ebben az értelemben módosított törvényjavaslat került a másnap, márc. 31-én tartott országos ülés elé, amely azt meg is szavazta. (Pesti Hírlap 1848. ápr. 7.) A főrendi tábla ápr. 1-én tárgyalta meg a javaslatot, és gr. Pálffy János javaslatára amellet foglalt állást, hogy a választójogosultság határa a féltelek nagyságú birtok legyen. (Pesti Hírlap 1848. ápr. 8.) Az alsó tábla az ápr. 4-i kerületi ülésen foglalkozott a főrendek válaszával, és kitarzott a javaslat korábban megszavazott formája, azaz a negyedtelkes cenzus mellett. (Pesti Hírlap 1848. ápr. 12.) Ennek érdekében emelt nyomatékosan szót Deák Ferenc is. (Deák Ferenc *Beszédei*. Összegyűjtötte Kónyi Manó. 2. kiad. Bp. 1903. 2. k. 221—22.) A javaslat végül ebben a formában vált — az uralkodói szentesítés után — törvénné. A választójog kérdésével foglalkozó országgyűlési viták anyagában hiába keresnénk olyan felszólalást, amely tartalom vagy hangnem tekintetében akár csak távolról is emlékeztetne Decebálnak a regényben leírt szenvedélyes kirohanására. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a márc. 30-i kerületi ülést megelőző bizalmas tanácskozások menetére vonatkozólag a rendelkezésünkre álló források nem nyújtanak semmiféle tájékoztatást. Az egykorú sajtó csak egyetlen ilyen, a választójogi törvénnyel kapcsolatos konferenciáról tesz — minden részletet mellőző — említést. Ez márc. 27-én délelőtt 9 és 12 között folyt le. (Pesti Hírlap 1848. márc. 31.) Lehetséges, hogy egy ilyen szűkebb körű, a nyilvánosság kizárásával lefolyt összefüggésben („zárt tanácskozmányt” emleget egyébb-

ként a regény szövege is) a márciusi vívmányok valamely elkeseredett, a bekövetkezett történelmi fordulat horderejének felfogására képtelen ellenfele csakugyan taktikátlan nyíltsággal adott kifejezést érzelmeinek. Jókai talán hallomás útján értesült az országgyűlési vitáknak egy efféle epizódjáról, amelyet azután megfelelően kiszínezett formában szőtt bele regényébe.

- 256 5 a konzervatív párt legsökönnyösebb, legpecsovicsabb tagja — az itt említett személy kilétének megállapítását a 257 : 12 sorban található utalás teszi lehetővé, amely szerint az általános választójogot indítványozó szónok Hont vármegye követe volt. Hont megyét az utolsó rendi országgyűlésen csakugyan konzervatív politikusok: Bory Antal és Paczolay János képviselték. A Jókaitól adott jellemzés elsősorban Paczolayra illik rá, akiről egy bécsi kormányzat részére készült, az országgyűlési követek politikai beállítottságával foglalkozó egykorú titkos jelentésben is a következőket olvashatjuk: „Vollkommen Conservativ, einer der resolutesten Männer beim Reichstage.” (Tökéletesen konzervatív, a leghatározottabb emberek egyike az országgyűlésen. — Barta István: *Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen*. Bp. 1951. 231.) Paczolay — aki a kiegyezés utáni időszakban is részt vett a politikai életben, előbb mint Deák-párti, majd mint az ún. mérsékelt ellenzékhez tartozó képviselő — a regény keletkezési évében, 1884-ben halt meg. A Jókai lapjában, a Nemzetben megjelent nekrológ többek között az alábbiakat írta róla: „Hontmegye táblabírája volt és az országgyűlésen 1841-ben mint a conservatív párt tagja kezdte szereplését, a negyvenes évek föllendülése nem ragadta magával. Sőt az akkori gondolatiránnyal mereven szemközt foglalt állást, s a pozsonyi országgyűlések tüntetőinek, kik oly gyakran zavarták meg a tárgyalásokat, Paczolay ellen is sok bajuk volt. Paczolay azonban daczolt velük, s hatalmas alakja, öblös hangja, meg nem rettenő szókimondása nem egy izgalmas jelenetre szolgáltatott okot. A függetlenségi harczig mereven a conservativekhez tartozott; az 1848-ki törvények létesítésénél azonban közreműködött, s különösen a választási törvény kerületi ülési megállapításában része volt. Mikor Kossuth Lajos előterjesztette a választási törvényt, a javaslat úgy szólt, hogy csak az kap szavazati jogot, kinek legalább is féltelke van. Paczolay ezen tulment

Lap: Sor:

és tacticából azt javasolta, hogy a negyedtelkeseknek is legyen szavazati joguk. Az indítványt senki sem merete ellenezni és így lett a negyedtelek a census alapja.” (Nemzet 1884. febr. 29.) Jókai némileg átalakított formában illesztette be ezt a mozzanatot regényébe — amennyiben nála a Hont megyei követ nem a negyedtelkes cenzushatárra, hanem egyenesen az általános választójog bevezetésére tesz javaslatot. A Nemzet cikkírója állítását bizonyára valaminő élőszbéli közlésből merítette, s egy a korabeli köztudatban élő történetet rögzített le. Csakhogy Paczolay szerepének a nekrológban található beállítása — amint ez az ilyenfajta, évtizedekkel korábbi eseményeket kizárólag a szájhagyományra támaszkodva felidéző, személyes emlékeket hálomásból vett motívumokkal vegyítő elbeszélések esetében gyakran előfordul — nem egyezik meg a választójogi vita menetére vonatkozó, fentebb ismertetett hiteles tudósítók adataival. E közleményekből ui. az tűnik ki, hogy Paczolay a választójogi törvényjavaslat márc. 30-án és 31-én lezajlott tárgyalása során egyáltalán nem szólalt fel. Ezt nem is igen tehette volna, mert — amint a Pesti Hírlap Hont megyei levelezőjének márc. 29-i dátumú jelentése (Pesti Hírlap 1848. ápr. 5.) hírül adja — legkésőbb ezen a napon benyújtotta követi megbízatásáról való lemondását megyéjének, s így az ezután tartott üléseken már nem is vett részt. Elképzelhető viszont, hogy Paczolay a korábban lefolyt bizalmas konferenciák során próbálkozott meg valamilyen, az ellenzéki törekvések lejárátását célzó taktikai manőverrel. Semmi esetre sem lehet azonban szó arról, hogy a negyedtelkes cenzushatár az ő indítványa nyomán került volna be — amint a Nemzet cikke állítja — a törvény szövegébe, hiszen a márc. 30-i kerületi ülés elé terjesztett törvényjavaslat még a féltelket írta elő a választójoghoz szükséges birtokminimumként. Egyébként egyes jelek arra látszanak mutatni, hogy Paczolay — noha megnyilatkozásainak túlnyomó részében (pl. az ősiség eltörlését kimondó törvénnyel kapcsolatos felszólalásaiban) rendíthetetlen makacssággal védelmezte a konzervatív álláspontot — olykor, demagóg fogásként, radikálisan hangzó szövegekkel is fellépett. Így a sajtótörvény vitája folyamán azok közé tartozott, akik túlságosan magasnak találták a törvényben a politikai lapok szerkesztői számára előírt biztosíték összegét. (Pesti

Lap: Sor:

- Hírlap 1848. márc. 23. és Barta István i. m. 681.) A Pozsonyban elfogadott sajtótörvény a közvélemény következetesen demokratikus beállítottságú részéből is nem utolsósorban e miatt az intézkedés miatt váltott ki heves ellen-szenvet.
- 256 : 10 „*Suffrage universell*” — általános szavazati jog
- 26 *A pesti paraplé-revolutio* — Jókai erre vonatkozólag *Egy az Isten* c. regényének egyik jegyzetében a következőket írja: „Széchenyi István nevezte el a pesti március 15-i népnyelatkozatot ‚parapluie-revolucionak’. Eső esett s a közönség felvont esernyővel ment — megkezdeni a nagy horderejű mozgalmat.” (2. k. 221.)
- 34 *Petőfinek... aki őt megrugdosta* — az utalás leginkább *A konzervatívok* c. Petőfi-versre vonatkozatható, melyben a költő a hirtelen köpönyeget fordító, s a márciusi vívmányok lelkes híveként fellépő konzervatívokat gúnyolja ki. Ez a kéziratban fennmaradt vers azonban csak évekkal a regény keletkezése után, 1890-ben jelent meg először nyomtatásban. Jókai feltehetőleg nem erre, hanem a *Dicsőséges nagyurak*... c., ugyancsak kéziratban fennmaradt versre céloz, amelyet éppen ő tett közzé először az Üstökös 1872-i évfolyamában. Ebben a versben, amely 1848. márc. 11. táján keletkezett, és rövidesen a pozsonyi országgyűlés körében is ismeretessé vált, Petőfi nem a konzervatív pártot, hanem általában a nemességet leckézteti fenyegető hangon.
- 257 : 5 *barnumi humbug* — utalás Phineas Taylor Barnum (1810 — 1891) amerikai spekuláns tevékenységére. Barnumot, aki a New-Yorkban általa fenntartott szórakozóhelyen mindig új meg új — részben csaláson alapuló — látványos attrakciókkal szolgált a közönségnek, s így roppant vagyonra és hírnévre tett szert, mint „a humbug királyát” emlegették.
- 14 *Pesti Hírlap* — az 1840-es évek legnagyobb hatású magyar politikai lapja, az ellenzék vezető orgánuma. Megindulásától, 1841-től 1844 közepéig Kossuth szerkesztette, majd — miután őt az udvar parancsára eltávolították a laptól — a centralisták kezébe került. 1846-tól 1848 közepéig Csengery Antal állt az újság élén. 1849-ben rövid időre Jókai vette át a szerkesztést.
- 258 : 5 *a pesti diákok azt kívánják, hogy ezentúl Budapest legyen a főváros* — 1526 és 1848 között Pozsony volt a Habsburg-

Lap: Sor:

uralkodók magyarországi székvárosa és az országgyűlések állandó színhelye. Itt működött több fontos kormányhivatal is. A márciusi ifjúság tizenkét pontja többek között „Felelős minisztériumot Buda-Pesten” (2. pont) és „Évenkénti országgyűlést Pesten” (3. pont) kívánt. Ezt a követelést a közhangulat nyomására a pozsonyi országgyűlés is magáévá tette, és így 1848-ban Pest lett az ország hivatalos fővárosa. (Budapest említése itt némiképpen anakronisztikus; Budát, Pestet és Óbudát ui. csak 1872-ben egyesítették hivatalosan egy várossá. Igaz viszont, hogy a „Budapest” elnevezés már az 1840-es évektől fogva gyakran bukkan fel a sajtóban.)

258 : 21 *Szabadsajtó utca* — az egykori Hatvani utcát (a mai Kossuth Lajos utcát) március 15-e után Petőfi javaslatára nevezték el így. Ebben az utcában állt ui. Landerer Lajos nyomdája, amelyen március 15-én az első cenzúrázatlan sajtótermékeket: Petőfi *Nemzeti dalát* és a tizenkét pontot kinyomtatták. 1848-ban ebben az utcában lakott egy ideig Jókai is.

26 *volt rajta búzavirágszínű attila* — 1848 radikálisainak öltözmódját az itt adott rövid leírással egyezően, de jóval részletesebben mutatja be Jókai *Emlékek a szabadságharcból* c., 1899-ből való munkájának (Hhm. 5. k.) számos helyén.

27 *kalabriai kalap* — széles karimájú, magas, hegyes nemezkalap, amelyet eredetileg az olaszországi Calabria tartomány lakosai viseltek. 1848-ban a republikánusok jelképe volt.

A tegnapi budavári macskazene — a radikálisok irányítása alatt álló „marcziusi clubb” május 10-én (tehát mintegy hat héttel a pozsonyi országgyűlés választójogi vitája után, amelyről Decebál Jókai szerint közvetlenül Pestre sietett) tüntetést szervezett br. Lederer Ignác budai várparancsnok eltávolítása érdekében. A budai várba vonuló fegyvertelen tüntetőket Lederer fegyverrel verette szét. A budai vérengzés híre általános felháborodást váltott ki, s ennek nyomán Lederernek menekülésszerűen távoznia kellett Magyarországról.

259 : 25 *aqua toffana* — mérgező ital, amelyet a XVIII. sz. elején egy Tofana di Adamo nevű olasz méregkeverőnő készített. Pontos összetétele nem ismeretes. Az egykorú leírás szerint víztiszta, íztelen, szagtalan folyadék volt, melyből már né-

Lap: Sor:

- hány csepp biztos halált okozott. Feltalálóját 1633-ban Palermóban kivégezték.
- 260 : 4 *A rendi országgyűlés fel lett oszlatva* — ez 1848. ápr. 11-én történt meg. Az új választójogi törvény alapján lebonyolított választásokra júniusban került sor, és a nádor július 5-én nyitotta meg a pesti Redout épületében az első népképviselési országgyűlést.
- 7 *irgalomból a nemesség* — az 1848: V. törvénycikk a választójog gyakorlását pontosan meghatározott vagyoni cenzushoz kötötte (l. erről a 256 : 3 sorhoz fűzött magyarázatot), de mindazokat, akik addig választójoggal rendelkeztek — azaz a nemesség tagjait — vagyoni helyzetüktől függetlenül továbbra is meghagyta annak birtokában. Erre a rendelkezésre vonatkozik az ironikus utalás.
- 21 *Meg lett adva a „moratorium”* — ez az intézkedés még a szabadságharc kitörése előtt, a márciusi törvények részeként lépett életbe. (A pozsonyi országgyűlés 1848. ápr. 4-én, Lónyay Menyhért javaslatára fogadta el.) Célja az volt, hogy lehetőleg enyhítse annak a megrázkódtatásnak következményeit, amely a földbirtokos osztály anyagi viszonyait a jobbágyfelszabadítás következtében érte. Az 1848: IX. tc. 5. §-a ennek érdekében rendelte el, hogy az úrbéri jövedelmeket elvesztett földesurak ellen „a kereskedési viszonyokból eredő váltók kivételével egyéb adóssági követelések a törvény további rendeletéig fel nem mondhatók”. A moratoriumra vonatkozó rendelkezés — melyről Jókai *A szegénység útja* c. elbeszélésében (NK 50. k. 269—70.) is említést tesz — egészen 1858-ig érvényben maradt.
- 31 *cincár* — a Balkánon (Macedóniában, Tesszáliában, Albániában stb.) élő, majd Magyarországon is megtelepült, főleg kereskedéssel foglalkozó románok elnevezése
- 261 : 2 *zempléni fiskális* — a Zemplén vármegyéből származó Kossuth Lajos
patyikus fővezér — Görgey Artúr, aki fiatal korában a prágai egyetemen kémiai tanulmányokat folytatott, és egy vegyszeti tárgyú értekezése is megjelent
- 262 3 *Rotschild* — a XIX. sz. legjelentősebb bankárdinasztiája, melynek neve úgyszólván — a határtalan gazdagsággal azonos jelentésű — fogalomná vált. „Összedülhetnek trónok és országok, de a Rotschild-ház nem dülhet össze” — írja Jókai *A mi lengyelünkben*. (22.)

Lap: Sor:

- 262 : 15 „Ég a gunyhó, ropog a nád...” — ezt a dalt idézi Jókai A börtön virága (23.) és Az én életem regénye (Hhm 5. k. 25.) c. műveiben is. Erdélyi János Népdalok és mondák c. gyűjteményében (2. k. Pest 1847. 119.) a Jókaitól idézett sorok — kissé eltérő szöveggel — a Monostori sűrű berek... kezdetű dal harmadik versszakában fordulnak elő. Tóth István Áriák és Dallok c., 1832 és 1843 között keletkezett kéziratos énekeskönyvében viszont a dal Ég a kunyhó, ropog a nád... kezdősorral szerepel. (Stoll Béla: A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája. Bp. 1963. 389.)
- 22 monostori útegek — a Duna jobb partján épült hatalmas monostori erődben (a kormáromi vár egyik fontos előművében) levő útegek „cigánymező” — a Komárom városa és a Vág—Duna között levő térség elnevezése
- 23 nádor-vonal — l. a 104 : 28 sorhoz fűzött magyarázatot
- 263 : 13 világlítógolyó — rakéta
- 24 durranóezüst — régebben használt robbanóanyag. Készítésekor ezüstnitrát-oldatot nátriumlúgba öntöttek, és a leváló barna csapadékot (ezüstoxidot) kimosás után ammóniában feloldották.
- 30 Ősztlől tavaszig ott voltak bezárva az ostromolt várban — A komáromi várat 1848 végén Windischgrätz csapatai körülfogták. A bekerítésnek a Görgey vezérlete alatt álló magyar sereg 1849. ápr. 26-i győzelme — amely az ostromlókat visszavonulásra késztette — vetett véget. Az osztrák és orosz erők július 2-án újabb kísérletet tettek a vár elfoglalására, de ez is sikertelen maradt. — Komárom 1849-i megostromoltatását és védelmét Jókai Politikai divatok, A tengerszemű hölgy és A mi lengyelünk c. regényében is bemutatja.
- 32 Guyon Richárd (1812—1856) — angol származású katonatiszt, a szabadságharc egyik kiváló hadvezére. A császári hadseregéből lépett át a honvédségbe, ahol előbb őrnagy, majd ezredesi, később tábornoki rangot szerzett. 1849. márc. 10-én Komárom várának parancsnokává nevezték ki, állomáshelyét azonban csak ápr. 21-én — tehát mindössze öt nappal a vár körülfogását feloldó ütközet előtt — sikerült elfoglalnia. Máj. 21-én Görgey elmozdította várparancsnoki beosztásából. A szabadságharc bukása után emigrált.

Lap: Sor:

- 264 : 1 *pozsonyi német lapok* — Pozsonyban a forradalom és szabadságharc időszakában két német nyelvű újság létezett: a *Pressburger Deutsche Zeitung* (ez azonban 1848. aug. 30-án, tehát még Komárom ostromának kezdete előtt megszűnt) és a *Städtische Pressburger Zeitung*, amely 1848. júl. 1-től kezdve *Pressburger Zeitung* címmel jelent meg.
- 265 : 19 *ravelin* — félhold alakú védőgát (erődítési rendszerekben)
- 266 : 17 „*Minek nekem ez a világ...*” — ez a két sor a *Minek nekem ez a város...* kezdetű, Erdélyi János *Népdalok és mondák* c. gyűjteményében (2. k. Pest 1847. 122.) is szereplő dal második versszakának 3–4 sora. Jókai *Bolondok grófja* c. színművében (205.) is előfordul.
- 268 22 „*Az én babám kis gunyhója...*” — Jókai ezt a dalt *Az arany ember* (JKK 25. k. 75., 82., 126.) és *Bolondok grófja* (186.) c. műveiben is idézi. A dal teljes szövegét közli Sebastyén Gyula: *Dunántúli gyűjtés* (Magyar Népköltési Gyűjtemény. VIII. Bp. 1906. 235.).
- 269 : cím „*Mon pauvre neveu!*” — Szegény unokaöcsém!
4 *Schmollwinkel* — Jókai itt a „*sich in den Schmollwinkel zurückziehen*” (= duzzogni) német szólást magyarítja
- 270 : 2 „*Ce n'est que votre neveu, n'est-ce pas!*” — ez csak az ön unokaöccse, nemde!
6 *boutade* — szeszély, szellemes ötlet
11 *ecclatál* — kiderül, nyilvánosságra jut
scandaleux enfant — botránykeltő gyerek
12 *fils terrible* — rettenetes fiú
rebellionban való partizánság -- lázadásban való részvétel
14 *mauvais sujet* — rossz csont, haszontalan jószág
15 „*Quel soin moi sur lui? C' est mon neveu!*” — mi gondom rá? Az unokaöcsém! (hibás franciasággal)
21 *matinée* — itt: délutáni összejövetel
23 *Mon pauvre neveu est mort!* — Szegény unokaöcsém meghalt!
30 „*Mais il est sauvé!*” — De ő megmenekült (= életben maradt)!
- 271 : 6 *csipkefichu* — csipke vállkendő
„*Vous ne savez pas encore? Mon pauvre neveu est mort.*” — Ön még nem tudja? Szegény unokaöcsém meghalt.
9 *thé dansant* — táncol egybekötött teázás
Komárom vára kapitulált — Komárom várát csak több héttel a világháború fegyverletétel után, 1849. okt. 2-án adta fel

Lap: Sor:

- parancsnoka, Klapka György (a vár védői számára teljes büntetlenséget biztosító feltételek mellett) a császáriaknak.
- 271 : 18 *jó érzelmű* — a német „gutgesinnt” szó (ezzel jelölték meg az abszolutizmus kormányzati szervei a Habsburg-uralomhoz feltétlenül hűséges személyeket) magyar fordítása
- 28 *devoir* — feladat, kötelesség
- 31 *azt az obeliszket, mely a szabadságharc áldozatainak hamvait takarja* — a herkályi erdős síkon, Ács község határa közelében vannak eltemetve az Ács és Ószőny között, 1849. jan. 13-án lezajlott csata halottjai, és itt állították fel 1871-ben az ütközetben elesett honvédek tiszteletére emelt emlékoszlopot is. (*Komárom vármegye [Magyarország vármegyéi és városai]. Szerk. Borovszky Samu.]* Bp. 1907. 114., 536.)
- 273 : 13 *Milyen nagy lett volna az öröme Jónás prófétának* — utalás a „Jónás könyve” című bibliai könyvben elmondott történetre
- 20 *a nemessége elveszett* — utalás a nemesi kiváltságok eltörlésére, amely természetesen az abszolutizmus korszakában is érvényben maradt. A nemesi címek használata azonban továbbra sem szűnt meg.
- 274 : 26 *Egyik faluból a másikba csak útlevéllel lehetett utazni* — Az abszolutizmus korának kezdeti időszakában az osztrák zsoldárok rendszeresen feltartóztatták a magyar országhatárokon belül közlekedő utasokat, s a személyi adataikat tartalmazó úti okmány felmutatását követelték tőlük. Aki ilyen irat nélkül indult útra, bizonyos rendőri jellegű szankcióknak volt kitéve. A Pestre való utazáshoz pedig külön ebből a célból kiállított, szabályosan láttamozott útlevélre volt egy ideig szükség. Jókai több más művében (*Az új földesúr* JKK 13. k. 8.; *A mi lengyelünk* 229.) is utal az abszolutisztikus kormányzatnak erre az intézkedésére.
- 33 *az új világrend úgy kívánta* — Az abszolutisztikus kormányzatnak erről az intézkedéséről Jókai *Az új földesúr*-ban is említést tesz. „Garanvölgyinek egy kurrenst hoztak, amelyben tudtul adatik, hogy ha vadászni akar, puskát csak a megyefőnök engedélye mellett tarthat, nyergét pedig csak azon esetben, ha az illető járásbeli biztosnál reverzálist ad maga felől, hogy e veszedelmes huszáringredienciát nem használandja a státus jóllétével nem egyező célokra.” (JKK 13. k. 7–8.)

Lap: Sor:

- 275 : 15 „*Mea culpa, oh mea maxima culpa!*” — én vétkem, ó én nagy vétkem! (keresztény bűnbánati formula)
- 21 a bibliai „*pajzos emberrel*” — az utalás a következő öszövet-ségi sorokra vonatkozik: „Így jön el, mint az útonjáró, a te szegénységed és a te szűkölködésed, mint a pajzos férfiú!” (Bölcs Salomonnak példabeszédei. 6. rész)
- 32 *Beliál fia* — Beliál (= megrontó) az ördög egyik neve a bibliában
- 276 : 1 *Ugyanazon sátán, aki urunkat, a megváltót megkísérté a pusztában* — a biblia szerint (Máté evangéliuma 4. rész; Lukács evangéliuma 4. rész) a pusztában negyven napon át böjtölő Jézus előtt megjelent a sátán, felvitte őt egy magas hegyre, és megmutatta neki a világ valamennyi országát, felajánlva egyúttal a fölöttük való uralmat arra az esetre, ha Jézus hajlandó őt imádni. Jézus azonban elutasította a kísértőt. Jókai *Magnéta* c. művében (NK 89. k. 78.) is utal erre a bibliai történetre.
- 12 *diogenesi egyszerűség* — utalás Diogenész (i. e. 404–323) ógörög cinikus filozófus szélsőségesen igénytelen életmód-jára, melyre vonatkozólag számos anekdota maradt fenn
- 16 *párbér* — a lelkész ellátására szolgáló (készpénzben v. terményekben fizetett) egyházközségi adó
- kilenced* — az egyházat az 1848 márciusáig érvényben volt feudális jogszabályok értelmében a jobbágyok termékeiből nem kilenced, hanem tized (ill. annak megfelelő pénzösszeg) illette meg. (A kilenced a földesurat megillető szolgáltatások közé tartozott.) Ezt a jövedelmet azonban csak a katolikus egyház élvezte; Horkázi, a görögkeleti pap tehát nem tarthatott igényt rá.
- 277 : 33 *Mundus vult decipi* — a Paracelsusnak tulajdonított híres mondás teljes szövege a következő: „Mundus vult decipi, ergo decipiatur” (= a világ azt akarja, hogy becsapják, tehát be is csapják).
- 279 : 18 *választóvélz* — a (többek között az aranynak más fémektől való elválasztására használt) töményebb salétromsav ékszerészeti elnevezése
- 280 : 30 *similar* (simolor) — réz, ón és cink aranszínű ötvözet
- tombac* — réz és horgany sárgás v. vöröses aranszínű ötvözet
- 31 *alfenoid* — ezüstözött alpakka: galvanikus úton ezüstözött nikkell-, réz- és cinköntvény (feltalálójának, Alphennek nevééről)

Lap: Sor:

- 280 : 31 *mármarosí gyémánt* — a hegyikristály nevű színtelen, víztiszta kvarckristály megmunkált és drágakőként forgalomba hozott formájának egyik elnevezése
- 281 15 *limbus* — a pokol tornáca. Itt nyilván a Decebál teljes tönkremenéséhez vezető út egyik utolsó állomását, Decebál bukásának egyik közvetlen előzményét jelzi ez a fogalom.
- 283 : 11 „*Bezirk*” — kerület. Az abszolutizmus korában életbe léptetett közigazgatási szervezet Magyarországot hat nagyobb közigazgatási egységre (Civil-District) osztotta. Az ezeken belül megkülönböztetett kisebb (többnyire — de nem minden esetben — a régi megyéknek megfelelő) egységek a „Bezirk” megjelölést kapták.
- 284 16 *száda* — üreges tárgyak v. természeti alakulatok szája, nyílása
- 285 : 11 *tournure* — a XIX. sz. nyolcvanas éveiben divatozott női öltözködési kellék: párnácska alakú tömés, amelyet a szoknya alatt a csípő körül helyeztek el, hogy az alak teltebbnek tűnjék (a „kössük fel a múzsának a tournure-t” kifejezés értelme tehát: alkalmazkodjunk az irodalomban is a mai divathoz)
- 20 *Pacific-vasút* — az Atlanti-óceánt a Csendes-óceánnal összekötő amerikai vasútvonalak elnevezése. Első vonalát 1862-ben kezdték el építeni, és 1869-ben adták át a forgalomnak. a *Panama-szoros csatornája* — a Panama-csatorna építését (Ferdinand Lesseps tervei alapján) alig néhány évvel a regény írása előtt, 1881-ben kezdték meg. A vállalkozás azonban 1888-ban csődbe jutott, ennek nyomán nagyszabású korrupciós per — az ún. Panama-botrány — robbant ki, s a munkálatok hosszú időre elakadtak. (Nyilván ezért hagyták el az NK gondozói a szövegből a Panama-csatorna említését, a „villanyos találmányokra” való utalással helyettesítve azt.) Csak 1914-ben adták át a csatornát a forgalomnak.
- 286 : 22 *Minden három évben megválasztják újra* — az 1848-ban elfogadott, s — bizonyos módosításokkal — a regény keletkezése idején is érvényben levő választójogi törvény értelmében az országgyűlési képviselőket három évenként választották újra
- 29 *képviselői napidíj* — az 1848. évi V. törvénycikk 55. szakasza a képviselői napidíj összegét öt pengő forintban állapította

Lap: Sor:

meg. 1893-ban (tehát már a regény megírása utáni időpontban) a napidíj intézményét eltörölték, és meghatározott összegű, a képviselőket megillető évi tiszteletdíjjal helyettesítették.

★

Ez úton mondunk köszönetet Molnár Józsefnek, akinek számos értékes megjegyzését hasznosítottuk a jegyzetapparátus összeállítása során.

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. Jókai az 1880-as évek elején
- II. A regény kéziratának egy lapja (Petőfi Irodalmi Múzeum)
- III. A Nemzet 1885. ápr. 14-i számában megjelent részlet
- IV. A regény első kiadásának címlapja
- V. Debrecen a XIX. század első felében (Magyar Történelmi Képcsarnok)
- VI. A pozsonyi országgyűlés alsótáblájának ülésterme (uo.)
- VII. István főherceg 1847-i országos körútjának egy jelenete (uo.)
- VIII. Komárom ostroma 1849-ben (uo.)

NÉVMUTATÓ

(A második kötet lapszámait *dőlt* szedéssel jelezzük)

- Acsády Ignác 331, 344, 373, 389
 Aczél Antal 361
 Aczél József 361
 Alapy Gyula 378
 Aldea, Andrei 327
 Álmos fejedelem 432, 459
 Álmos herceg 445
 Alphen 377
 András, I. magyar király 444,
 456
 András, III. magyar király 451
 Andrásy Géza gr. 334
 Andrásy Gyula gr. 368
 Anonymus 427, 430, 432, 442—
 43, 458, 466, 493, 496, 334
 Antal, szent 480
 Antonius, Marcus 447
 Apafi Mihály 450
 Apponyi György gr. 366
 Apuleius, Lucius 342
 Arany János 490, 331
 Arany László 435, 322, 360
 Aranyosrákosi Székely Sándor
 493
 Archimedes 470
 Argand, Aimé 344
 Arius 350, 351
 Árpád fejedelem 432, 443, 459,
 496
 Asbóth János 332
 Ascherik apát 444
 Attila 355
 Bajza József 318
 Balassa László 487
 Bán Imre 476
 Barnum, Phineas Taylor 371
 Barta István 349, 355, 362, 369,
 371
 Barta János 344, 386, 430
 Bartal György 459
 Bartay Endre 364
 Bartha Dénes 333
 Básta György 431
 Báthory Zsigmond 353
 Batthyány Kázmérené gr. 365
 Batthyány Lajos gr. 365
 Beauharnais, Eugène 347
 Bede Anna 437
 Beissel, S. 365
 Beksics Gusztáv 333—34, 335
 Bél Mátyás 456
 Béla, I. magyar király 456
 Béla, III. magyar király 451
 Béla, II. magyar király 445
 Bélsacar (Belsazar) babilóniai ki-
 rály 484, 316, 347
 Benczédi Székely István 454, 464
 Benkő Mátyás 384
 Beöthy Ödön 362
 Bergheer, bővízész 368
 Berlioz, Hector 441
 Berzeviczy Albert 334, 336
 Berzsenyi Dániel 331, 338
 Bessenyei Ferenc 328

- Bethlen Gábor 450
 Beythe István 441
 Bfborbanszületett Konstantin
   császár 431—32, 464, 466
 Bihari János 439
 Bika András 327
 Bod Péter 456, 462
 Bodrogi Gyula 328
 Bóka László 385
 Bonfini, Antonio 440
 Bónis Sámuel 355
 Borbély Mihály 348—49, 350—
   52
 Borics herceg 445
 Borovszky Samu 346, 315, 376
 Borovy, Frantisek 327
 Bory Antal 369
 Bosco, Bartolomeo 364
 Boucher de Perthes, Jacques 367
 Bozóky Mária 326
 Bramah, Joseph 315
 Brutus, Marcus Junius 432
 Bucher, B. 368
 Buday Dezső 378, 361
 Buday Vince 349
 Budenz József 353
 Buffon, Georges Louis 494

 Calanus, Juventus Coelius 455
 Canova, Antonio 342
 Cebes (Kebesz) 336
 Ceccopieri, Ferdinand gr. 433
 Cicero, Marcus Tullius 474, 484
 Cinka Panna 440
 Cleopatra 447
 Clodius, Johannes 462
 Concha Győző 337
 Cooper, Fenimore 464
 Cornelius, Nepos 470
 Cornides Dániel 461, 464
 Cotta, J. F. 344
 Crouy-Chanel, Auguste de 339

 Crouy-Chanel, Henri de 339
 Cuvier, Georges 367
 Czine Mihály 342

 Csák Máté 445
 Csákányi László 328
 Csáti Demeter 464
 Csehi Gyula 327, 386
 Csengery Antal 366, 371
 Csiky Gergely 342
 Csokonai Vitéz Mihály 382, 328,
   332, 347
 Csuba Ferenc 475—76

 Dárius Histaspis 494
 Darwin, Charles 449
 Dávid izraeli király 347—48
 Deák Ferenc 362, 368
 Deák B. Ferenc 328
 Decebál dák király 431
 Demeter Tibor 327
 Dessewffy Aurél gr. 335
 Dezericzky József 461
 Diogenész 359, 377
 Dionüsziosz, I. 428
 Diószegi Sámuel 484
 Dobó István 326
 Doefi, Michael 455—56
 Dorogi Zsigmond 328
 Drescher Ferenc 318

 Egressy Béni 365
 Elek Mihály 354
 Elssler, Fanny 479
 Eötvös József br. 339, 345, 381—
   82, 366
 Epikurosz 359
 Erdélyi János 441—42, 449, 451,
   483, 490, 315, 316, 338, 374,
   375
 Erkel Ferenc 441
 Esze Tamás 446—447

- Eszterházy Károly gr. 439
 Eudel, Paul 367—68
- Fáy András 320, 365
 Ferdinánd, III. császár 446
 Ferdinánd, V. császár 360
 Ferenc, I. császár 436
 Ferenc József, I. császár 363
 Ferenczi Zoltán 327
 Festetich Rudolf gr. 439
 Fülöp Zsigmond 378
- Gaál József 438
 Gálcsiki János 328
 Galuchet, Levrieux 368
 Garay János 491
 Geréb László 440, 459
 Gergely Gergely 392
 Géza fejedelem 444
 Ghyczy Kálmán 367
 Goethe, Johann Wolfgang 486
 Gozdsu Elek 342
 Görgey Artur 373—74
 Grotius, Hugo 381
 Grünwald Béla 337
 Gulyás József 375
 Guyon Richard 374
- Gyarmathi Sámuel 353
 Györfly György 430, 432, 443,
 452, 459—60, 466, 496
 György Lajos 361
 Gyulai Pál 435, 322, 360
- Hahnemann, Samuel 438
 Hanák Péter 333
 Hankiss János 380
 Hannibál 338
 Hansen, Karl 368
 Harkányi Ödön 328
 Hary Márta 328
 Hegedüs Géza 385
- Heilig, Bruno 327
 Heine, Heinrich 481
 Heller Bernát 362
 Heltai Gáspár 464
 Hermann, I. tübingiai örgróf 440
 Hérodotosz 476, 491, 316
 Homérosz 322
 Horatius, Quintus Flaccus 437,
 331
 Horvát István 364—65
 Horváth Cyrill 441
 Horváth János 464
 Horváth János ifj. 451
 Horváth Mihály 467—68, 491,
 341, 362, 366
 Horváth Péter 452
 Hubertusz, szent 479
 Hunfalvy Pál 353
 Hunyadi Mátyás király 440
 Huszár Pál 439
 Hübner, Johann 448
- Illés Jenő 383
 Ince, IV. pápa 457
 Inchoffer, Melchior 455—56
 Inczedy György 347
 Ipolyi Arnold 362, 428, 438, 441,
 443, 447, 454—55, 458—59,
 463—64, 466, 476—77, 493,
 495—97, 315—16, 359, 361
 Irinyi József 366
 István I. magyar király 430, 444,
 456
 István főherceg 355, 357, 362—63,
 365
 Izabella spanyol királynő 482
- Jagellonski, Grodek 327
 Janke, Otto 327
 Jankovich Miklós 364, 357
 Jármay Imre 347
 Jaroszewszka, B. 327

- Jerney János 453, 459
 Jókay József 489, 319, 325
 Jornandes (Jordanes) 455
 Jósa András 364
 Jósika Miklós br. 345
 Józsa György 350
 József, I. császár 442
 József, II. császár 340, 327, 352—3, 364
 József nádor 362
 József főherceg 329—30
 Julius Caesar 432, 447, 473, 332
 Julow Viktor 476
- Kállay Béni 345
 Kállay Boldizsár 348
 Kállay Emánuel 356
 Kállay Ferenc történész 362, 451—64, 466—67, 315—16
 Kállay Ferenc 357
 Kállay Gáspár 348, 350—51
 Kállay Gergely 346—52, 356
 Kállay János 353
 Kállay Menyhért 354—55, 357
 Kállay Mihály 357
 Kállay Miklós alispán 346, 356
 Kállay Miklós 348, 354
 Kállay Ödön 356
 Kállay Péter 346—52
 Kálmán magyar király 445, 472
 Kálmán György 328
 Kálmány Lajos 362
 Karácsony György 472—73
 Károly Róbert magyar király 445, 489
 Károlyi Sándor gr. 447
 Katona József 482
 Keglevich Miklós br. 350
 Kelecsényi Gabriella 379
 Kemény László 328
 Kemény Zsigmond br. 366
 Kempelen Farkas 345
- Kerényi György 435
 Kertész Manó 350
 Kézai Simon 439, 477
 Kinizsi Pál 440
 Kisfaludy Sándor 498, 328
 Kiss Albert 446—47
 Kiss Bálint festő 352, 358
 Kiss Bálint történész 454
 Kiss József 333
 Klaniczay Tibor 430, 494
 Klapka György 376
 Klasszi Vencel 364
 Klauzál Gábor 362
 Kollonich Lipót 352
 Kolumbusz Kristóf 482
 Koncz Gábor 328
 Konstantin, Nagy 338
 Kont István (Hédervári) 445—46
 Kónyi Manó 368
 Koppány (Kupa) 444
 Kossuth Lajos 347, 349, 352, 361—62, 491, 335, 341, 367—69, 371, 373
 Könyig György 476
 Kőrösi Csoma Sándor 317
 Kress von Kressenstein, Karl 433
 Kriza János 439, 362
 Kubicza Pál 368
 Kubinyi Ferenc 368
 Kulcsár István 319
- Lajos, IX. francia király 457
 Lánczy József 362
 Landerer Lajos 372
 Láng Lajos 334—35
 László, I. magyar király 441, 463
 László Gyula 496
 Lavotta János 439
 Lederer Ignác 372
 Lengyel Dénes 388, 391
 Lesage, Alain 479

Lesseps, Ferdinand 378
Levente herceg 456
Levesque, földbirtokos 368
Limbay Elemér 449
Linné, Karl von 482
Lipót, I. császár 335
Lipót, II. császár 436
Liszt Ferenc 441
Livius 470
Lónyay Menyhért 373
Losonczy István 448
Lovassy László 491
Luka Sándor 362
Lukács Margit 328
Lukács Móric 366
Lukácsy Sándor 390, 487
Luther Márton 332

Mack von Leiberich, Karl 498
Madarász László 368
Mádi Szabó Gábor 328
Majláth Antal gr. 462
Majláth Béla 365
Malálasz 452
Malvieux, Johann Christian
323
Margócsy József 475, 324—25,
335
Mária Terézia császárnő 434, 491,
367
Maróthi György 448
Martinovics Ignác 492
Márton József 485
Maxentius 338
Mayerhoffer, Gustav Narcissus
327
Meiners, régész 455
Meletius 351
Mérei Gyula 469, 471, 367
Mesmer, Anton 368, 345
Mikszáth Kálmán 342—43, 381
Moesz Gusztáv 378

Molnár József 379
Móra Ferenc 496
Móricz Pál 354
Morison, Robert 474

O. Nagy Gábor 442
Nagy Károly császár 353
Nagy Miklós 326, 330, 380, 386—
87, 391—92, 425—26
Nagy Miklós történész 367
Nagy Sándor 376, 379
Nagy Sándor makedóniai király
335
Napóleon, I. 482
Németh Gyula 465
Németh János 492
Nestorius 351

Nyáry Albert 339

Octavianus (Augustus) 447, 353
Oláh Gábor 375
Olty Magda 328
Orbán Balázs 363, 457—59, 461,
463, 465, 498
Origenes 351
Orosz László 442

Paczolay György 439
Paczolay János 369—70
Pais Dezső 430
Pálffy Fidél gr. 462
Pálffy János gr. 368
Pallas, Pjotr Szipon 456
Pálóczi Horváth Ádám 333
Palóczy László 362
Palugyai Tamás 368
Pápai Páriz Ferenc 453—54
Paracelsus, Theophrastus 377
Patay András 348
Patay István 347, 349, 352
Péchy László 354

- Pécsi Sándor 328
 Perczel Mór 487
 Péter magyar király 444
 Petőfi Sándor 438, 445, 451,
     337, 371—72
 Pezold, Antonin 327, 393
 Pintér Jenő 379
 Plinius, Caius Secundus 363
 Pogonowski, Jerzy 379
 Pók Lajos 383
 Polignac, Auguste hg. 427
 Pollack Mihály 357
 Praxitelész 448
 Pyrker László 357
- Rác György 328
 Rákóczi Ferenc I. 446
 Rákóczi Ferenc II. 446—47, 352
 Rákóczi György I. erdélyi fejedelem 446, 326
 Rákóczi József 446
 Reguly Antal 353
 Révai Miklós 453
 Révai Mórné 319
 Révész Imre 454
 Roessler, A. 368
 Rómer Flóris 329, 365
 Rotschild, Salamon br. 341,
     344
 Rózsavölgyi Márk 364
 Rubens, Pieter Pauvel 434
 Rudolf, II. császár 431
 Ruysbroek, Willem van 457
 Ruyter, Adrian 352
- Sajnovics János 353
 Salamon izraeli király 331
 Sándor, I. cár 354
 Sándor István 368
 Sant Angel, Luis de 482
 Savoyai Jenő 364
 Schliemann, Heinrich 322
- Schwarz, Armin 327
 Sebestyén Gyula 475, 375
 Sikabonyi Antal 378
 Sina György br. 340
 Sinan pasa 353
 Skaricza Máté 332
 Slaski, Jan 327
 Sobri József (Pap József) 335—36
 Socinus, Faustus 350
 Socinus, Laelius 350
 J. Soltész Katalin 390
 Solymossy Sándor 377
 Sólyom Károly 451
 Sombori Imre 360
 Somssich Pál 337
 Sőtér István 339, 388, 391
 Spira György 469, 471, 367
 Stettner György 318
 Steindl Imre 327
 Stoll Béla 439, 328, 374
- Szabolcsi Bence 328
 Szádeczky-Kardoss Lajos 459
 Szalay László 459, 366
 Szapáry Antal gr. 365
 Szár László 495
 Széchenyi Géza gr. 334
 Széchenyi István gr. 381, 321,
     345, 356, 365, 371
 Szegedinac, Péro 447
 Székely Mihály 458
 Szemes Mari 328
 Szenczi Molnár Albert 326, 348
 Szigligeti Ede 445
 Szilágyi Péter 388
 Szilveszter, II. pápa 444
 Szinnyei József 318
 Szirmay Antal 476, 495, 324
 Szoboszlay Pap István 328
 Szomaházy István 371, 373
 Szoó György 328
 Szöllösi Szabó Lajos 364

- Szvatopluk morva fejedelem 460,
469
- Tarnóczy Kázmér 368
- Tasner Antal 365
- Téglás Tivadar 362, 459
- Teleki József gr. 360
- Teleki László 326, 389
- Temesvári Pelbárt 441
- Tcxier, E. 480
- Theophanes 452
- Theophilactos 452
- Thonuzóba 354, 374, 430, 460,
493, 496
- Thököly Imre gr. 446, 352, 364
- Thököly István gr. 446
- Thuróczy (Turóczy) János 458—
59, 463, 467
- Thury Etele 488
- Timur Lenk 478
- Tissot, Victor 350
- Tisza Kálmán 340
- Tofana di Adamo 372
- Toldy Ferenc 318
- Tolnai Lajos 342—43
- Tolnai Vilmos 377, 439, 476, 481,
497, 348, 354
- Tompa Mihály 331
- Tóth Béla 358
- Tóth Endre 447—48
- Tóth István 328, 374
- Töröcsik Mari 328
- Török Gábor 362
- Török Károly 449
- Trajanus császár 431
- Trefort Ágoston 366
- Turóczy-Trostler József 325
- Twain, Mark 319—20
- Ullmann Móric 341
- Vámbéry Ármin 354
- Vándza Mihály 437
- Ványi Ferenc 379
- Varga János 321
- Vargha Balázs 333
- Várnai B. Sándor 349, 352
- Vas Gereben 332
- Vásárhelyi Pál 345
- Vata 444—45, 463
- Vay János 347—48
- Vay József gr. 336
- Vecelin 444
- Vidliczkay József 354
- Vidoss János 367
- Visi Imre 320
- Viszota Gyula 365
- Viteazul, Mihai vajda 431
- Vörösmarty Mihály 487, 493, 364
- Wagner, Richard 440
- Weininger, Salamon 365
- Wenczel Gusztáv 436
- Werbőczy István 431, 468, 356
- Wesselényi Miklós br. 381, 491,
333
- Windischgrätz, Alfred hg. 374
- Zách Felicián 489—90
- Zoványi Jenő 376
- Zöld Marci 437—38
- Zrínyi Miklós 317
- Zsigmond magyar király 445,
452
- Zsigmond Ferenc 375—76,
379—80

TARTALOM

XXIV. Thonuzóba sírja	5
XXV. Mennyit értek Thonuzóba kincsei?	21
XXVI. „Netartsderre” és „Mitugralsz”	37
XXVII. Kié legyen Miko-Pércs és az ő filiái?	61
XXVIII. A Tuhutum megyei követválasztás	87
XXIX. Aki rosszabb az apagyilkosnál	100
XXX. A túsúrás és a forró víz	107
XXXI. A másvilági hölgy	114
XXXII. Egész quadruple alliance!	127
XXXIII. Az ablaklátogatás	132
XXXIV. Az édes otthon	139
XXXV. Exodus	172
XXXVI. A praktikus emberek	187
XXXVII. Hol van a macska?	193
XXXVIII. Justus Fraus	203
XXXIX. Az új világ kezdetén	212
XL. Esküvő a fűzfa alatt	224
XLI. Egy báli meghívóért	236
XLII. Az alma messze esett a fájától	253
XLIII. Párbaj ágyúval	262
XLIV. „Mon pauvre neveu!”	269
XLV. Az a visszakapott ütés	273
Utószó Akik nem tudnak meghalni	285
Jegyzetek	289
Rövidítések	290
Szövegváltozatok	291
Tárgyi és nyelvi magyarázatok	315
A képmellékletekről	380
Névmutató	381

A kiadásért felel
az Akadémiai Kiadó igazgatója

✱

A szerkesztésért felelős:
SZIGYÁRTÓ GYÖRGYNÉ

Műszaki szerkesztő:
BOGDÁN ISTVÁN

A kötetsterv
KECSKEMÉTI ANNA
munkája

✱

A kézirat beérkezett: 1967. okt. 4.
Példányszám: 6500
Terjedlem: 10.5 (A/5) ív

✱

68.64496 Akadémiai Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Bernát György

